

DIMITRIJ RUPEL

SLOVENSKA FENOMENOLOGIJA

Opazke 2018

Kazalo:

Uvod

Slovenci in Evropa, Od spreobračanja (790) do predsedovanja (2008) 3

Povedano z drugimi besedami 11

Vsake oči imajo svojega malarja 14

Pesniška svoboda, družbena gradnja realnosti 15

Zlati kozarci 16

Kriminalka ali budnica 22

A: volitve (2018)

- I. Panika 24
- II. 1918-2018 25
- III. Pri nas in drugje 32
- IV. Odprto pismo Spomenki Hribar in Borutu Pahorju 35
- V. Strah opred opozicijo in zaton demokracije 57
- VI. Vlada 46
- VII. Intervju za Večer 41
- VIII. Disidenti 46
- IX. Načrt za Slovenijo 51
- X. Izključevanje 53
- XI. Od Brionov do Doba 54

B: vlada

- XII. Hlapci, preroki, gospodarji 57
- XIII. Politični koncentrat 62
- XIV. Se je slovenska država po(ne)srečila? 64
- XV. Žrtve norosti in njihovi sovražniki 67
- XVI. Intervju za Demokracijo 70
- XVII. Obeti in odgovornosti nove slovenske vlade 76

C: Slovenija

- XVIII. Se je slovenska država po(ne)srečila? Drugič 78
- XIX. Da bi čim dlje trajalo, da bi čim prej minilo – prvi del 79
- XX. Zmeda v čakalnici (Da bi čim dlje trajalo... – drugi del) 81
- XXI. Čas državnosti in čas ideološke mobilizacije 82
- XXII. Pričakovanja v zvezi z Marjanom Šarcem 85
- XXIII. Pridobiteljska vlada Marjana Šarca 85
- XXIV. 50 let od likvidacije praške pomladi, nekaj dni od likvidacije slovenske pomladi 86
- XXV. Premišljevanje o Kataloniji 88
- XXVI. Se je slovenska država po(ne)srečila - tretjič 89
- XXVII. Ali se je slovenska država po(ne)srečila? Četrtrič 90

Č: elite, zgodovina

- XXVIII. Povedano z drugimi besedami 93
- XXIX. Surova dejstva 95
- XXX. Jubilejna knjiga za Janšo, Katedrala svobode 96
- XXXI. Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska, Afrika (Cerar) 98
- XXXII. Otium, negotium 101
- XXXIII. Izbrisani 104
- XXXIV. Pismo odvetniku 105
- XXXV. Zadeva Sheikha 110
- XXXVI. Kontinuiteta in diskontinuiteta 111
- XXXVII. Prestolnica 113
- XXXVIII. Slovenska fenomenologija 116
- XXXIX. Elite 118

D: Evropa

- XL. Evropa 133
- XLI. Meje Evrope 123
- XLII. Evropska unija, najboljša rešitev v slovenski zgodovini
- XLIII. IV 133
- XLIV. Emigranti 135
- XLV. Narodnoosvobodilnj boj je končan 137

Uvod: Slovenci in Evropa:

I. Od spreobračanja (790) do predsedovanja (2008)

1. O čem pisati? Kateri dogodki so pomembni?

Nedolgo tega sem skupini študentov naročil, naj napišejo kratek tekst ("prosti spis") o rečeh, ki se jim zdijo pomembne. Moje vprašanje je bilo: *O katerem pojavu/dogodku se spleta pisati?* Rezultat je bil zanimiv. Poleg prispevkov o pomanjkljivostih prostorskega načrtovanja, o barvnem nasilju graditeljev novih hiš, o nepravilnem parkiranju in brezobzirnosti do invalidov sem prejel dva teksta, ki sta mi dala misliti. Prvi zadeva medijske manipulacije v zvezi z istovetnostjo migrantov, drugi pa brezbriznost do slovenske narodne zgodovine oz. državotvornosti. V drugem primeru gre za razmišljanje o spreobrnitvi slovenskih prednikov h krščanstvu, za pomisleke o zmagovalcih v zgodovini in o notranjih političnih razprtijah.

Približno istočasno z naročilom študentom sem povabil kolege oz. strokovnjake, da bi se dogovorili o projektu z naslovom *Enciklopedija slovenske osamosvojitve in državnosti*. V njej bi zbrali čim več zanesljivih podatkov o slovenski osamosvojitvi pa tudi o dogodkih, ki so jo na tak ali drugačen način napovedovali oz. pripravljali. Z dogovorom smo prekinili tradicijo brezbriznosti in nestrpnosti, ki so ju spodbujali predstavniki različnih, slovenski državnosti manj naklonjenih ustanov oz. posameznikov.

Vprašanje o važnejših in manj važnih dogodkih v slovenski preteklosti ni nedolžno vprašanje. (Kaj pa imamo razen preteklosti? Tudi tole moje pisanje bo že čez nekaj trenutkov postalo preteklost!) Iz množice preteklih dogodkov se bleščijo predvsem tisti, ki zbudajo večinsko, bolj ali manj k senzacijam obrnjeno pozornost; ta pa je že spet odvisna od najbolj vplivnih in od oblasti blagoslovljenih komentatorjev (pooblaščenec za stike z javnostmi, urednikov, profesorjev...); medtem ko nekatere druge - važnejše in bolj značilne - dogodke (in posameznike) načrtno odpravljajo v meglice pozabe. Da bi bila stvar še bolj paradoksalna, vse od osamosvojitve poslušamo priporočila, naj nas bolj kot preteklost zanima prihodnost, torej naj potemtakem pozornost posvečamo predvsem slednji in tistim, ki se na prihodnost spoznajo, to pa so preroki vseh vrst. Tudi takšna priporočila spadajo v glavni tok (*mainstream*) slovenskega socialističnega zgodovinopisja in novinarstva, ki je svojo deročo moč - žal - ohranil vse do danes.

Da se lahko pogledi na neko dogajanje ali obdobje razlikujejo, je jasno; toda v Sloveniji so si poročila o preteklosti tako rekoč popolnoma navzkriž. Nekdanji minister za šolstvo in politični komentator Žiga Turk pravi, da je glavna značilnost (in pomanjkljivost) slovenske politike boj za "lepšo preteklost". Komentatorji, ki jih v pomanjkanju boljše oznake imenujem socialistični ali recimo levičarski, povečujejo dogodke in osebnosti, ki kljub mogočni agitaciji in propagandi (*agitpropu*,

kot so nekoč imenovali strateško vejo komunistične oblasti) hitro tonejo v pozabo. To velja za politične funkcionarje, kot so bili Viktor Avbelj, Stane Dolanc, Tone Fajfar, Boris Kidrič, Štefan Korošec, Boris Kraigher, Sergej Kraigher, Luka Leskošek, Ivan Maček, Andrej Marinc, Miha Marinko, Zoran Polič, Franc Popit, Mitja Ribičič, Janko Smole, Jože Smole, Janez Stanovnik, Lidija Šentjurec, Franc Šetinc, Dušan Šinigoj, Vida Tomšič, Janez Vipotnik, Anton Vratuša... Skoraj povsem sta zbledeli podobi Edvarda Kardelja in Josipa Vidmarja, ki ju popolne pozabe rešujejo njune knjige. Kljub množici knjig so pozabljeni tudi pisatelji in pesniki kot Matej Bor, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Ivan Potrč ali Tone Seliškar, da ne govorimo o ideologih, kot so bili Adolf Bibič, Božidar Debenjak, Boris Majer, Vojan Rus, ali Boris Zihlerl. Osebnosti, ki so se žrtvovale za revolucijo in socializem (oz. so bile uporabne za trenutne politične razmere), in boji, o katerih smo se v socialistični šoli učili, da so nas osvobodili, izgubljajo blišč. Iz teme in megle se v svetlobo prebijajo prepovedani dogodki in osebe, nekdanji poraženci, čudaki in oporečniki.

Sam sem najpomembnejše pojave in največje zgodovinske dogodke protokoliral v najmanj treh knjigah. Najprej v knjigi *Slovenski intelektualci od vojaške do civilne družbe* (1989), ki opisuje prelomne slovenske polemike, v katerih so predstavniki režima in maziljeni kulturni prvaki (npr. Josip Vidmar) obračunavali s Kocbekom, študentsko Tribuno, Problemi in Novo revijo; Edvard Kardelj pa s Perspektivami, h katerim je spadal Jože Pučnik... Opisoval sem spopade Dušana Pirjevca z Dobrico Čosićem, Tarasa Kermaunerja z vladajočo ideologijo in Josipa Vidmarja z Borisom Zihlerlom. Nato v *Skrivnosti države* (1992), ki se ukvarja s slovensko samoodločbo, predvsem z njenim mednarodnim priznanjem. Na platnicah knjige *Železo in žamet* (2017) je upodobljen Josip Broz Tito (pri klavirju). Sicer sem največ vpliva na slovensko zgodovinsko dogajanje pripisal devetnajstim (19) voditeljem: *Slomšku, Bleiweisu, Nabergoju, J.E. Kreku, Hribarju, Korošču, Murniku, Maistru, Izidorju Cankarju, Vidmarju, Kocbeku, D. Pirjevcu, Kardelju, Kraigherju, Kavčiču, Kučanu, Drnovšku, Bučarju in Pučniku*. V 57. številki *Nove revije* sem pisal o spreobrnitvi slovenskih prednikov h krščanstvu. *Konverzija Bavarcev in Karantancev* predstavlja izhodišče slovenske evropske zgodovine.

Z današnje razdalje se mi kot najbolj pomembne zgodovinske osebnosti vidijo *Izidor Cankar, Edvard Kocbek* in *Dušan Pirjevec*, ki seveda vsi spadajo v 20. stoletje. Med prelomne dogodke poleg tistih, v katerih so nastopali navedeni trije (napovedi Izidorja Cankarja v Londonskem dnevniku /1944/, Kocbekov Strah in pogum /1951/, Pirjevčeva polemika s Čosićem /1961/) štejem *Umor na Strmolu* (1944), literarno poročilo Žarka Petana o udbovskih poskusih kompromitiranja "starega razreda" (roman *Dvojčka*), "*Izvajanja*" Ertla in *Kučana na razširjenem kolegiju RSNZ v Tacnu* (15. aprila 1988) in seveda *ustanavljanje Slovenije* (od *Nove revije* do *predsedovanja EU* leta 2008).

Ob teh pomembnih osebnostih in prelomnih trenutkih je treba kar najresneje vzeti študentska opozorila o pomanjkanju državotvornosti in o migracijah, ki so navsezadnje povzročile velike težave v Nemčiji in po vsej Evropi.

2. Spreobrnitev Karantancev in Bavarcev (790 AD)

Kot pravi Milko Kos, so bili slovenski predniki/Karantanci v osmem stoletju "v zavezniškem razmerju" z Bavarci. Zaradi tega zavezništva naj bi Karantanija izgubila neodvisnost in - na najvišji ravni - sprejela krščanstvo. Knez Borut se je dogovoril z Bavarci, da bodo sina Gorazda in nečaka Hotimira spreobrili h krščanstvu, nakar so enega za drugim - s pomočjo ljudstva - postavili za kneza. Kot beremo pri Kosu, naj bi se bile "široke plasti svobodnega prebivalstva, ki so bile še pod vodstvom plemenskih in rodovnih poglavarjev" upirale krščanstvu, vendar pri tem niso bile uspešne. Svojo razlago tega dogajanja je v *Krstu pri Savici* prispeval France Prešeren, dolgo pred njim (871) pa v znameniti kroniki *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* bavarski duhovnik, morda salzburški nadškof Adalwin.

Kronika med drugim govori o pooblaščenju škofa Arna, misijonarju Ingu, ki je "nekoč k sebi povabil kristjane, ki so bili sužnji, in jim dal postreči v pozlačenih posodah, njihovim staroverskim gospodarjem pa je dal pred hišo jesti kruha, mesa in vina v počrnelih umazanih posodah. Na vprašanje slednjih zakaj tako ravna, je Ingo odgovoril, da niso vredni, da so v družbi onih, ki jih je že očistil krst, zato naj jedo zunaj pred hišo kakor psi. Te besede naj bi na neverne plemiče napravile tako velik vtis, da so se dali krstiti."

3. Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak? (1905)

Anton Aškerc je leta 1905 - v pričakovanju praznovanja 400. obletnice Trubarjevega rojstva (1508) - objavil 135 strani obsegajočo "zgodovinsko epsko pesnitev" z naslovom *Primož Trubar*. V prologu si je pesnik zastavil (zanj značilno) dramatično vprašanje:

...Kdo je velik? Kdor z glavój se jasnoj
dviga nad površje svojih dnij;
kdor obzorje premotri široko
z bistrimi sokoljimi očmi.

Kdo je velik? Kdor rojakom svojim
kaže pot iz sužnjega mraku
v solnca in svobode domovino
z bakloj plamenečoj brez strahu.

Kdo je velik? Kdor svoj čas izpolni,
kdor življenja vso žrtvuje moč
idealom in najvišjim ciljem,
dokler smrt ga ne zagrne v noč ...

Liberalci so Aškerčevo knjigo hvalili, katoliški kritiki so jo zavračali. V *Ljubljanskem zvonu* jo je kritično ocenil jezikoslovec Josip Tominšek. Na koncu skeptičnega spraševanja, ali je Trubar upesnitve vreden junak, je dodal latinski pregovor "*summa laus, summum obiurgium*" (največja hvala, največja graja). Aškerc je Tominšku odgovoril z 82 strani dolgim polemičnim tekstom *Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?* Po njegovem pritrdilnem odgovoru se je ravnala pisateljica Mimi Malenšek, ki je leta 1957 o Trubarju napisala roman (*Plamenica - roman o Primožu Trubarju*), podobno pa je po vsej verjetnosti mislil Drago Jančar, ki je leta 1985 o Trubarju napisal televizijsko nadaljevanko. Toda to so manj pomembne podrobnosti. V bistvu gre za vprašanje, katerim osebnostim in katerim zgodovinskim dogodkom je mogoče (treba?) izkazovati pozornost, o njih govoriti in pisati? V zvezi s Trubarjem, ki je, da bi si pridobil čim več verskih somišljenikov, tlakoval pot slovenščini, sta morda pomembni še dve vprašanji: Kaj se je pomembnega dogajalo v Evropi, ko se je pri nas šele rojevala knjižna slovenščina? In: Kako je slovenski spor med protestanti in katoliki (protireformacija) videti na ozadju tridesetletne vojne in vestfalskega miru?

Ko so Slovenci dobili v roke (staro)slovenski prevod katekizma (1550), so Italijani že davno prebrali Danteja, Petrarco, Boccaccia in Macchiavellija; ko je umrl Primož Trubar, sta bila Galileo in Shakespeare stara 22 let; Trubarjeva francoska sodobnika pa sta bila Rabelais in Montaigne. Trubarjev pojav je bil za slovenske razmere seveda prelomen, vendar je obenem natančno označil slovensko *zaostajanje* za velikimi evropskimi narodi. To zaostajanje je trajalo vse do najnovejših časov. Navsezadnje je bila Linhartova igra *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (1784) zgolj priredba Beaumarchaisove *Figarove svatbe*, medtem ko je prireditelj svoje glavno delo, *Poskus zgodovine*

Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (1788, 1791) napisal v nemščini. Mnogo večji prelom od Trubarjevega seveda predstavlja delo Franceta Prešerna, čeprav ni mogoče spregledati dejstva, da so se Mladoslavenci še leta 1869 - dve leti potem, ko je Madžarom uspelo razdeliti Avstrijo - spraševali, ali se bodo v prihodnosti priključili Rusom ali Prusom. Trubar je bil iznajdljiv verski voditelj in prevajalec, ni pa bil - v tem je treba pritrditi Tominšku - junak. Trubarjevi izdelki so za slovenske potrebe prirejeni posnetki izvirnikov. Avtor katekizma in abecednika je ravnal kot tovarne, ki začno s svojo proizvodnjo na podlagi licenc, nakar čez čas postanejo sposobne lastnega razvoja. Večja "junaka" od Trubarja sta bila nemara Prešeren in Cankar, za njima pa še Rudolf Maister.

Važnejše je vprašanje o verskih sporih, ki so v Trubarjevih časih pretresali Evropo in povzročili nekaj težav tudi na Slovenskem. Vodstvo Cerkve na Slovenskem je po Trubarju prevzel katoliški škof Tomaž Hren. Njegova dejavnost sovпада z začetkom tridesetletne vojne med katoličani in protestanti, čeprav je slovensko ozemlje - kljub uničevanju protestantovskih knjig - po vsem videzu živelo odmaknjeno od glavnih evropskih sporov, kar je dokaz o tisti usodi, ki jo imenujemo slovensko zaostajanje in obrobnost. Iz tega pomanjkanja so se Slovenci izkopavali v času Ilirskih provinc (1809-1813) in poznejšega Ljubljanskega kongresa (1821), moderne evropske narode pa so zares dohiteli šele v osemdesetih letih dvajsetega stoletja oz. z neodvisnostjo. V Prešernovem in Cankarjevem času je bilo videti, kot da je zaostanek mogoče odpraviti z *ilirizmom* in z *jugoslovanstvom*. To "modernizacijo" sta z navdušenjem sprejemala tako Korošec kot Kardelj.

Glavni problem slovenske politike v 19. stoletju je bil v tem, da je bila pretežno literarna, v stari Jugoslaviji pa je bila bolj ali manj cerkvena. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so se Slovenci dolge čase politizirali s pomočjo jezika in literature, nato s pomočjo Cerkve in Slovenske ljudske stranke. Politiziranje jezika, literature in Cerkve je najbrž negativno vplivalo na slovensko kulturno, gospodarsko in politično življenje oz. je prispevalo k omenjeni zaostalosti. Sporočilo vestfalskega miru je bilo: *država bodi suverena in ločena od Cerkve in vere*. Tega sporočila v Avstriji in na Slovenskem še dolgo niso dobro razumeli, kar se je (v slovenskem primeru) na določen način nadaljevalo v socializmu, kjer je mesto Cerkve vehementno prevzela Partija.

4. *Umor na Strmolu (1944)*

Slovenski pisatelj Drago Jančar je na začetku svojega romana *To noč sem jo videl* citiral nekaj besed, katerih avtor je znani pravljicar H.C. Andersen: "...naše izmišljene zgodbe, narejene iz resničnosti...", sicer pa je bolj ali manj znano, da se je opiral na faktografijo, ki je prišla v javnost po zaslugi Angelike Hribar leta 2006 in leta 2008.

Zgodbe o umorih so v današnjih dneh nekako dodeljene detektivskim romanom (in TV nadaljevanjam), in čeprav je ugotovitev nenavadna, so zgodbe o umorih potemtakem namenjene kratkočasju in zabavi. To seveda velja za Agatho Christie in za njene junake, npr. Hercula Poirota. Poročilo Angelike Hribar ni namenjena zabavi, ampak informiranju in "prosvetljevanju", širjenju resnice. To navsezadnje velja tudi za Jančarjev roman, ki je manj zanesljiv kot informacija in bolj zanesljiv kot *politična budnica*. Na tej točki bi morali nadaljevati z razpravo, ki jo je začel Pirjevec in ki govori o uporabnosti literature/umetnosti. Uporaba Jančarjeve literature je do neke mere podobna uporabi poročila Angelike Hribar, vendar ima tudi estetsko funkcijo.

Kaj je to estetska funkcija? Aristotel je predpostavljal, da je v umetnosti/tragediji vse tako kot v vsakdanji realnosti, vendar to doživljamo brez posledic, ki so značilne za izkušnje v vsakdanji realnosti. Fenomenologi govorijo o svetu umetnosti kot o posebni realnosti, ki ima svoja pravila, ki niso skladna s pravili vsakdanjega življenja. Estetsko doživljanje je čutno/čustveno.

Angelika Hribar poroča:

...Kljub temu "svarilu" in svarilu Radu naklonjenega sodelavca OF Jeriča, naj se umakne vsaj v Ljubljano, Rado ni verjel, da ga nameravajo ubiti. Po pripovedi Vilme Mlakar je bilo v skupini VOS okoli devet partizanov, med njimi vsaj ena partizanka. Rado je mislil, da so prišli po tiskarski stroj, ki ga je zanje skrivaj pripeljal. Ko so potrkali na vrata, jih je povabil noter. Kuharicam je naročil, naj jim v vinski kleti postrežejo z jedačo. Ko so se najedli, sta vodilna dva prišla v kuhinjo in začela Rada obtoževati raznih grdih dejanj, ostali pa so se razkropili po sobah in začeli odnašati stvari. Po navedbi Vide Kulovec in Branka Jerkiča je to bilo naslednje: "Tri lovske puške s strelnimi daljnogledi, vojaško brzostrelko italijanske izdelave, pištolo "mauser", strelivo za vse to orožje, dva prstana, zlato žepno uro, 2 daljnogleda, pisalni stroj, radio aparat, obleke in obutev, ter večjo količino topografskih kart". Kuharica Marija in Vilma Mlakar sta obtožbe svojih gospodarjev, ki so jih naštevati partizani, zanikali. Seveda to ni nič pomagalo.

Po pripovedi Nade Murko, hčerke strežaja Steblaja, so partizani prepovedali, da bi pred peto uro zjutraj šel kdo z gradu, zato je Steblaj še telefoniral ženi v lovsko kočo pod gradom, da ga pred jutrom ne bo domov, potem pa so partizani telefonske žice prerezali. Ksenija H. se je menda preoblekla v jahalno obleko, kar je povsem verjetno, saj so zjutraj "vse tri aretirance (aretirali so tudi nekega prodajalca konj, ki je slučajno takrat bil na gradu, kakor je povedala Vilma Mlakar) so po globokem snegu odvedli proti Preddvoru. Tam so bili naslednjega dne zaslišani. A.S., ki ni bil povezan z delovanjem Hribarjevih, so izpustili, Rado Hribar in žena Ksenija pa sta bila ustreljena. Tako Vida Kulovec in Branko Jerkič za skupnost borcev VOS-OF, ki še dostavljata: "Prav tako je navedba o mučenju aretiranih in posilstvu Ksenije Hribar sestavni del takratne protipartizanske propagande nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja. A.S. je bil izpuščen po justifikaciji Hribarjevih in je bil živa priča dogodkov tako v gradu Strmol kakor tudi pri zasliševalnem postopku."...

Dogajanje, ki ga je opisala Angelika Hribar, se pri Jančarju začne na strani 170 in traja vsaj deset strani, pravzaprav do zadnje strani 189:

...Tako sem se znašel pred Pogorsko graščino. Nikoli si nisem mogel predstavljati, da bom tam kdaj stal s puško ob vhodu. Naši so šli noter, slišale so se glasne besede in ukazi, topot korakov po lesenih stopnicah, plašna vprašanja sobaric in drugega osebja, ki so jih zgnali v kuhinjo. Potem so se zgoraj prižigale luči in spet ugašale. Čez čas se je vse skupaj umirilo, zavladata je tišina, posamični glasovi so prihajali iz kleti, kjer so si našli privoščili nekaj salam in sira, tudi vina...

...Skozi vrata so začeli prihajati naši s polnimi nahrbtniki. Nekaj so jih naložili na dvorišču v sneg, vedel sem, da bomo te poprijeli stražarji. Oddahnil sem si, akcija je šla h koncu. Oddahnil sem si tudi zato, ker sem pomislil, da gre samo za rekvizicijo. Toda v tistem hipu sta se med vrati prikazala oba grajska, Veronika in Leo, za njima je prišel skozi vrata komisar Kostja. Bila sta oblečena v zimske obleke, na nogah sta imela gojzarje. Ona je imela na glavi volneno čepico. Čeprav je bila hiša v temi, sem razločno videl njen obraz, obsijan z mesečevo svetlobo. Gledala je predse, bal sem se, da bo dvignila glavo in me pogledala v oči. Priznam, stisnilo me je pri srcu. Zdaj sem vedel, da gresta z nami in da se to ne more dobro končati... Bo že kdo utišal to nemško kurbo? je besno govoril komisar Kostja. Kako ga naj izprašamo, če ta baba ves čas javka? Ven jo spravite. Odprla so se vrata in v šibki svetlobi sem videl prevrnjeni stol, s katerega je padel Leo Zarnik. Ležal je ob steni, ob njem je stal Peter in ga vlekel nazaj na sredo prostora. Obraz je imel ves krvav, samo z enim očesom je mežikal, med ustnicami mu je brbotala krvava slina...

...Peter je malo poživil, ko baraba ni hotel nič povedati. Enkrat ga je preveč mahnil, pa se ni več zbudil. Polivali smo ga z vodo in ribali s snegom, on pa je bil že onkraj.

In ona?

Z njo smo imeli nekaj zabave.
Kdo?
Najprej Janko, potem pa še drugi...

5. Izidor Cankar, Edvard Kocbek, Žarko Petan, Dušan Pirjevec

Eno najbolj značilnih in usodnih slovenskih zgodb je v *Londonskem dnevniku* prispeval bratranec Ivana Cankarja in svak Rada Hribarja: pisatelj, umetnostni zgodovinar, diplomat in član Šubašičeve londonske vlade Izidor Cankar. V dnevniku je razkril zamolčane dileme in dosežke slovenskega dela v Londonu delujoče zavezniške koalicije. Emigrantska londonska vlada, v kateri so sodelovali tudi slovenski predstavniki, je seveda odklanjala komunistično revolucijo, vendar je upoštevala partizanske voditelje (Tito, Kardelj) in seveda sodelovala z britanskimi zavezniki. Cankar je 19. avgusta 1944 na Visu izrekel nekaj dramatičnih ocen in predlagal rešitve:

Prosim vse tiste Slovence med domobranci, ki so dostopni za prepričevanje, da prestopijo v borbene vrste partizanov. S tem bodo sodelovali pri osvoboditvi svoje slovenske zemlje in živeli v zgodovini. Tisti, ki bodo do konca ostali s Hitlerjem, bodo predmet prezira slovenskega in zavezniških narodov in, kar je najhujše, prezira svojih otrok...¹

Cankarjev dnevnik je na neki način prolog k poročilom, ki jih je o slovenski revoluciji - v dnevnikih in v zbirki novel *Strah in pogum* (1951) napisal Edvard Kocbek. Ta je sicer pozno, leta 1975 v intervjuju za tržaški Zaliv, začel veliko debato o povojnih zunajsodnih pobojih. Ti poboji so bili nadaljevanje revolucionarnih izgrediv, kot je bil umor Rada Hribarja. Med paradigmatična besedila o slovenski zgodovini (poleg kronike Angelike Hribar oz. romana Draga Jančarja, Kocbekovih in Cankarjevih dnevnikov spadajo vsekakor še "Dnevnik in spominjanja" Dušana Pirjevca (*Nova revija* 1986, št. 45), knjiga Bogdana C. Novaka *Trieste* (Chicago 1970), ki žal do današnjega dne ni bila prevedena (iz angleščine) v slovenščino; in *Dnevnik in spomini* Staneta Kavčiča (1988). Po krivici so bila vse do najnovejšega časa zamolčana dela Lamberta Ehrlicha, Franca Jeze in Cirila Žebota.

Glavni tok slovenske politične publicistike in zgodovinopisja se je večinoma izogibal navedenim dogodkom in osebnostim. Vodilna slovenska zgodovinarja Jože Pirjevec in Božo Repe sta v zadnjem času največ pozornosti posvečala Josipu Brozu Titu (*Tito in tovariši*, 2011) in Milanu Kučanu (*Prvi predsednik*, 2015). O Edvardu Kocbeku sicer obstaja obsežna literatura, ki pa je nastajala v najnovejšem času. Tu mislim na komentarje Igorja Omerze *Edvard Kocbek, osebni dosje št. 584* (2010) in Andreja Inkreta *In stoletje bo zardelo - Kocbek, življenje in delo* (2011). Sam sem leta 1986 objavil Kocbekov *Dnevnik 1951-1952*.

Pokojni režiser in pisatelj humoresk Žarko Petan je leta 1983 objavil pisemski roman z naslovom *Dvojčka*. V pismih je večkrat, pravzaprav zelo veliko govora o zlatu in zlatnikih, ki jih je avtorjev oče, lastnik znamenite mariborske kavarne *Astoria*, kupoval in hranil, da bi čim bolj varno naložil svoje prihranke. Najbolj zanimivo je četrto pismo, v katerem - leta 1947 - na vrata družinskega stanovanja potrka policija/udba, in to v trenutku, ko skuša oče najnovejšo zlato pridobitev (30 zlatnikov) skriti v kepo mavca. Ko je pozvonilo, je oče mavec z zlatniki zalučal skozi okno. "Organi", kot so se imenovali, so začeli preiskovati stanovanje, temu je sledil telesni pregled. Po večurnem pregledovanju, je glavni organ posadil družinske člane za mizo in rekel, da se morajo "resno pogovoriti":

¹ Izjava dr. Izidorja Cankarja na Visu 19. avgusta 1944, *Londonski dnevnik 1944-45*, Ljubljana 1985, str. 71.

“Cekini, včeraj ste jih kupili, sinoči ob enajstih...” “Ob enajstih,” je po premoru ponovil oče, na obrazu mu je bilo videti, da razmišlja, kaj naj stori. “Ne vem, o čem sploh govorite.” Odločil se je za taktiko zavlačevanja. “O cekinih govorim, o zlatnikih, tudi napoleondori jim pravijo, o tridesetih zlatih novcih. Šli boste z nami, če ne dobimo cekinov, trda vam bo predla...” Oče je sunkoma vstal. “Kam pa, kam?” “Z vami grem, saj ste rekli...” “Sedite!” Najvišji ni bil prav nič jezen, govoril je zelo spoštljivo in obvladano. “Poslušajte, gospod, položil bom karte na mizo. Cekine moramo dobiti nazaj, in to pri priči, sicer...” “NAZAJ?!” Očetov glas je bil prvič negotov. “Ja, nazaj. Dobro ste slišali. Možakar, od katerega ste snoči ob enajstih kupili trideset zlatnikov, je bil naš človek, mi smo ga poslali k vam, princel vam je naše, se pravi državne cekine. Razumete, gospod, ti cekini so naša obratna sredstva, naš inventar, dobili smo jih na reverz, zadolženi smo zanje, osebno sem garantiral zanje, razumete...” ...

“Poslušajte, gospod, možakar je prišel snoči ob enajstih k vam, ta človek dela za nas, je naš honorarni uslužbenec, vaba. Prinesel je trideset cekinov, kot sta bila domenjena. Izročil vam jih je, a drži? Vi ste jih pošteno plačali, a drži...”

6. Nova revija, partijske zadrege in slovensko predsedovanje EU

Nova revija. V začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja, torej po Titovi smrti je bilo v Jugoslaviji in v Sloveniji čutiti popuščanje političnih in ideoloških pritiskov, ki so bili značilni za sedemdeseta leta. Desetega junija 1980 so *Niko Grafenauer*, *Tine Hribar*, *Andrej Inkret*, *Svetlana Makarovič*, *Boris A. Novak* in *Dimitrij Rupel* v pismu, pod katero se je podpisalo še 54 slovenskih pesnikov, pisateljev in publicistov, predsedniku Republiške konference SZDL *Mitji Ribičiču* predlagali ustanovitev nove revije (takrat še z malo začetnico), ki bi sprostila slovensko kulturno prizorišče. Pobudniki so iz taktičnih razlogov poudarili, da se ne bi ukvarjali s politiko, ampak predvsem z mišljenjem in pesništvom, pri čemer naj bi bili v ospredju »kriteriji razločevanja kulturno ideoloških projektov in umetniškega dela« oz. premišljevanje o »umetnosti kot umetnosti«. Kljub takšnim poudarkom je pobuda za novo revijo v slovenski javnosti pa tudi v Jugoslaviji, kjer so se – vendar poredkoma in praviloma neuspešno - pojavljale podobne pobude, npr. *Čosičeva* pobuda za revijo Javnost, povzročila političen nemir. Ta se je pojavil in stopnjeval tudi zaradi demokratičnih procesov v drugih socialističnih državah, npr. na Poljskem, kjer je dva meseca po ljubljanski pobudi prišlo do ustanovitve sindikata *Solidarnost*, tej pa so sledile izredne razmere in politična represija. Do krstne številke Nove revije je prišlo leta 1982, po dveh letih medijskih napadov, političnih podtikanj in vseh mogočih intrig. Te niso ponehale niti po izidu prvih števil. Oblast je ne glede na prvotne predloge pobudnikov na začetku k vodenju revije pripustila samo Tineta Hribarja.

Osemdeseta leta so prinašala politične zaostritve in presenečenja. Srbska akademija znanosti in umetnosti je leta 1986 objavila znani *Memorandum SANU*, istega leta je predsednik CK srbske komunistične partije postal *Slobodan Milošević*. Pokazali so se prvi znaki *jugoslovanske krize*, beograjski forumi so kritizirali ravnodušnost slovenskih voditeljev. Konec februarja 1987 je izbruhnil škandal zaradi provokativnega plakata skupine *Neue slowenische Kunst*, ki naj bi ga uporabili za propagando Dneva mladosti. Slovenski umetniki so praktično prekopirali nacistični plakat (Richarda Kleina) iz tridesetih let.

20. februarja 1987 je izšla 57. številka Nove revije, v kateri so bili objavljeni Prispevki za slovenski nacionalni program, uredila pa sta jih *Niko Grafenauer* kot glavni in *Dimitrij Rupel* kot odgovorni urednik. Oba so pristojni politični organi – ob izdatni politični in medijski gonji - odstavili z njunih položajev. 27. februarja se je sestalo Predsedstvo republiške konference SZDL, ki je – po mnenju urednikov *Dela* - »ostro, vendar strpno« zavrnilo Prispevke. Na tem sestanku so avtorje in urednike

obsojali vidni partijski funkcionarji kot *Zoran Polič, Josip Vidmar, Janko Pleterski, Tina Tomlje, Ciril Ribičič, Lidija Šentjerc, Bogo Gorjan, Rudi Čačinovič, Ciril Zlobec in Miloš Prosenc*. Najostreje in z grožnjami kazenskega pregona so napadli tekste *Ivana Urbančiča, Franceta Bučarja in Jožeta Pučnika*. Urbančič je menil, da obstajata samo dve možnosti: ukinitve Slovencev ali odcepitve od Jugoslavije; Bučar je dokazoval nelegitimnost komunistične oblasti; Pučnik je še ostreje zavrnil monopol komunistične partije, rešitev pa je videl v večstrankarskem sistemu in osamosvojitvi. Uradni kritiki in preganjalci so seveda odklanjali tudi druge avtorje 57. številke. To so bili poleg prvih treh še *Tine Hribar, Dimitrij Rupel, Spomenka Hribar, Veljko Namorš, Alenka Goljevšček, Gregor Tomc, Peter Jambrek, Janez Jerovšek, Veljko Rus, Marjan Rožanc, Jože Snoj, Drago Jančar in Niko Grafenauer*. V nekaj dneh, ponekod v nekaj urah so bili tiskani izvodi revije razgrabljeni, preko tisoč dodatnih izvodov pa je nastalo s fotokopiranjem. *Predsedstvo CK ZK Slovenije* (pod vodstvom *Milana Kučana*) je na sestanku 26. februarja 1987 o 57. številki sprejelo naslednje stališče:

»V najnovejši številki Nove revije je skupina njenih sodelavcev pripravila 'prispevke za slovenski nacionalni program'. Ti ne prinašajo bistveno novih, iz njihovega pisanja doslej še nepoznatih in nanje neodgovorjenih elementov, razen nekaterih političnih opredelitev, v katerih pa je ne glede na razlike med posameznimi avtorji izključna krivda za vse krizne pojave v slovenski družbi pripisana zvezi komunistov, njenemu programu in rezultatih revolucije, njeni vlogi v NOB in pri konstituiranju slovenske državnosti v SFRJ in v sedanjem političnem sistemu. Ob tem so zapisane teze o nelegitimnosti nastajanja avnojske Jugoslavije, NOB in iz nje izhajajoče družbene ureditve, izraženo je žaljivo zanikanje nacionalne samostojnosti Makedoncev in Črnogorcev, republiške državnosti Bosne in Hercegovine in avtonomnosti Vojvodine, nesprejemljiv je odnos do JLA kot skupne oborožene sile narodov in narodnosti Jugoslavije; kot programska 'rešitev' pa so predlagane politična likvidacija zveze komunistov, uvedba večstrankarstva in slovenski izstop iz skupnosti narodov in narodnosti Jugoslavije...«

Slovenska partija, tako so ponavljali mnogi mediji, bo poskrbela, da se stališča iz Prispevkov »v družbeni praksi ne bodo uveljavila«. Pestro dogajanje po izidu je podrobno opisano v publikaciji *Ampak – zadeva 57*, ki je izšla leta 1994. Ozadja afere je obširno opisal *Igor Omerza* v knjigi *Veliki in dolgi pohod Nove revije* (Celovec 2015).

Nova revija spada med prvotne in najbolj značilne pojave t.i. *slovenske pomladi*, ki se je porodila in razmahnila zaradi jugoslovanske krize pa tudi zaradi političnega vrenja v Vzhodni Evropi. Res si je težko predstavljati, da bi se gibanje, ki je pripeljalo do *novih strank, prvih demokratičnih volitev, plebiscita, uspešne obrambe pred navalom jugoslovanske vojske in mednarodnega priznanja*, lahko utemeljilo na čem drugem kot na nacionalnem programu Nove revije. Po njegovi zaslugi je Slovenija ujela korak z drugimi evropskimi demokratičnimi gibanji. Potem je ta gibanja celo prehitela: nove slovenske stranke so nastale pred padcem *Berlinskega zidu*, slovenske volitve in glavni osamosvojitveni koraki so prehiteli razpad Sovjetske zveze konec leta 1991. Od pomladi 1987 do ustanovitve slovenske države je bilo ljubljansko uredništvo Nove revije zbirališče neravnodušnih ljudi, v njegovih prostorih se je sestajal *Demos*; tu so se izbirali in zbirali člani prve demokratične vlade.

Nova revija je na svoj način podpirala Demosovo vlado, predstavljala njeno vest in korektiv, kar dokazujejo mnoge njene izredne – analitične in kritične – publikacije. Po koncu Demosa so se »novorevijaši« povezovali z *Zborom za republiko*, zagovarjali in propagirali vrednote slovenske osamosvojitve, v njeni režiji se je razvilo založništvo, danes pa ime in tradicijo ohranja *Inštitut Nove revije*. Februarja 2017 je SAZU ob trideseti obletnici 57. številke pripravila posvetovanje z naslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program II*, razprave s posvetovanja pa so zbrane v knjigi *Prenova Evrope* (Ljubljana, 2017).

Leta 1998 je Drago Jančar uredil in objavil “kratko zgodovino totalitarizma v Sloveniji 1945-1990”: *Temna stran meseca*. Knjiga vsebuje dokumente o povojnih pobojih, montiranih procesih, zaporih in taboriščih, o politični policiji (Udbi), o Partiji, zaplembah premoženja, komunističnem šolstvu, zatiranju Cerkve, o emigraciji, zamejstvu, cenzuri in sporih med Partijo in umetniki.

V *Enciklopediji slovenske osamosvojitve in državnosti* bo pozornost posvečena tudi predsedovanju Evropskemu svetu v prvi polovici leta 2008. O tem sem pisec teh vrstic poročal v knjigi *Slovensko predsedovanje v ognju lastnih sil* (2009).

II. Povedano z drugimi besedami

Prvi del svoje akademske kariere sem posvetil raziskovanju t.i. nadomestne vloge slovenske književnosti, ki jo je bil leta 1875 Josip Jurčič označil z naslednjimi besedami:

Politično ne moremo zadostno delati za narod in srečo njegovo, kakor bi rodoljubi vseh slovanskih plemen radi delali, ali delajmo tam, kjer moremo, na polji literarnem.

Jurčič je s tem za dolga desetletja, pravzaprav za stoletje in še dlje definiral vlogo slovenske literature oz. umetnosti kot orožja za narodno osvoboditev, tj. za politiko in namesto politike, kot so jo poznali suvereni in razviti evropski narodi. V demokracijah se je namesto prikrite politike, namesto posrednega, zamaskiranega jezika uveljavil neposreden in odkritosrčen jezik, ki spodbuja k ukrepanju.

Ob tem se za sodobnega pisatelja odpirajo nekatera zanimiva vprašanja, med katerimi je prvo: zakaj bi govoril z *drugimi/lepimi besedami* (leposlovje), če lahko povem naravnost, s *svobodnimi besedami*?² Takšno spraševanje bi utegnilo pripeljati do nekaterih novih vprašanj, ki bi lahko spravila v zadrego marsikatero splošno uveljavljeno pojmovanje. Odprla bi se vprašanja, ki zadevajo usodo slovenske književnosti v času slovenske državnosti. Zgodba se je začela z *Novo revijo*, ki je bila prvotno namenjena “mišljenju in pesništvu”, vendar se je leta 1987 - s *Prispevki za slovenski nacionalni program* - uveljavila kot prizorišče opozicijske politike. Uredniki revije, med njimi pisec teh vrstic, so se lotili praktične politike, spodbudili nastanek strank in se angažirali pri prvi demokratični vladi. S “selitvijo” kulturniških intelektualcev v politiko se je vse bolj praznilo “polje literarno”. K preoblikovanju tega “polja” so svoje prispevali tudi drugi politični, gospodarski in medijski procesi v Evropi.

Pred desetimi leti, poleti (junija) 2008, proti koncu slovenskega predsedovanja Evropski uniji, vendar sredi velikanske zaposlenosti, ki me je doletela kot zunanjega ministra predsedujoče države in predsednika Sveta za splošne zadeve in zunanje odnose EU, je umrl prijatelj in v veliki meri somišljenik, nekdanji *perspektivaš*³ in *novorevijaš* Taras Kermauner. Z njim sva se pred mojim vstopom v politiko srečevala prav pogosto, večinoma pri njem doma na Jamovi cesti, v brunarici na Drulovki ali v Avbru; pozneje pa redkeje. Zadnja leta mi je Taras Kermauner vsakokrat, ko sem ga obiskal, poklonil svojo novo knjigo. V knjigah zadnjega obdobja se je ukvarjal s slovensko dramatiko: podrobno je razčlenjeval drame znanih in neznanih avtorjev. Ko sem si nabral že kar nekaj takšnih knjig (v samostojni Sloveniji jih je izšlo 24) in ko avtorja preprosto nisem več dohajal, sem ga vprašal,

² Pisec teh vrstic je leta 1976 objavil knjigo, ki odgovarja na to vprašanje. Naslov: *Svobodne besede - od Prešerna do Cankarja*. Podnaslov: *Sociološka študija o slovenskem leposlovju kot glasniku in pobudniku nacionalne osvoboditve v drugi polovici devetnajstega stoletja*, Koper 1976.

³ Revija *Perspektive*, pri kateri je vidno sodeloval Taras Kermauner, je izhajala od ustanovitve leta 1960 (za katero je bil po splošnem prepričanju zaslužen Boris Kraigher) do ukinitve leta 1964 - za katero je bil dokazano zaslužen Stane Kavčič.

kakšen odziv/število bralcev pričakuje. Njegov odgovor sem si dobro zapomnil. Rekel je, da njegovih knjig tako rekoč *nihče ne bere, vendar jih bodo odkrili nekoč v prihodnosti, mogoče čez sto let.*

Na drugem mestu sem opisal precej razširjeno - in zame skoraj nedoumljivo - miselnost študentov in sploh mladih državljanov, da danes spričo interneta, računalnikov, tablic in pametnih telefonov nimajo smisla niti knjige niti časopisi niti televizija. Nedavno je prijatelj Žiga Turk izrekel zanimivo domnevo: *Danes namesto knjig pišemo članke, namesto člankov pa tvite*⁴. Domneva temelji na več predpostavkah: da imajo današnji bralci vse manj časa in vse manj potrpljenja z branjem, in da le malo potrebnih informacij črpajo iz knjižnih, še manj pa iz književnih virov. Takšne domneve so v sorodu z domnevami o filmu kot uničujoči konkurenci teatru, o televiziji kot uničujoči konkurenci filmom in kinematografom pa o spletnih medijih kot uničujoči konkurenci tiskanim medijem. Nobena od teh domnev ni brez soli, lahko pa bi dodali še eno, *vmesno domnevo*. Z osvoboditvijo Slovenije, torej z demokracijo in narodno državo je *dokončno izgubila smisel nadomestna funkcija leposlovja/umetnosti/kulture*, ki sem jo sam pred štiridesetimi leti - v jugoslovanskih in socialističnih časih - imenoval *slovenski kulturni sindrom*. Slovenci naj bi se osvobodili razmer, v katerih je bilo zaradi preživetja nujno uporabljati *druge besede*.

Na tej točki se postavlja vprašanje, ali nekateri podatki vendarle ne ovirajo takšnih sklepov ali jih celo zaustavljajo? Po eni strani število knjig, ki jih objavljajo in prodajajo slovenske založbe ni majhno. Miha Kovač pravi: "Od leta 1998 se je za 25 % povečalo število knjižnih naslovov, se je pa za 40 % zmanjšal promet v dejavnosti, kar pomeni, da se je znižala prodana naklada." Za raziskovalce bralnih navad med Slovenci je presenetljiv podatek, da je upadlo število bralcev med visoko izobraženimi močno upadlo. Leta 1998 je 90 % ljudi z visokošolsko izobrazbo trdilo, da berejo knjige, danes je med visokošolsko izobraženimi kar 30 % takih, ki ne berejo. Zanimivi so tudi podatki, ki ugotavljajo, da precej Slovencev obiskuje knjižnice, vse manj pa je takšnih, ki knjige kupujejo: "Delež intenzivnih kupcev, ki kupijo več kot 20 knjig na leto, se je v zadnjih 16 letih zmanjšal s treh na en odstotek. Število tistih, ki kupijo od 11 do 20 knjig, se je zmanjšalo s sedem na štiri odstotke, povečalo pa se je število tistih, ki kupijo od štiri do deset knjig. Skupna prodaja knjig na prebivalca se je zmanjšala s 3,2 knjige na 2,8."⁵

V nekaterih šolah (npr. na Finskem) bolj kot pisanje "na roko" (s svinčnikom, peresom) učijo oz. priporočajo "tipkanje" na računalnike oz. tablice, kar v nekaterih - po vsem videzu - bolj tradicionalnih okoljih in krogih zbuja strah, da pisanje sploh izumira.⁶ Če zanemarimo težave, ki bi z izumiranjem individualne pisave prizadele grafologe in policijske preiskovalce, bi prehod na "tehnično" pisanje gotovo vplival na jezik in na kvaliteto besedil. Mogoče si je predstavljati, da bi - zaradi pritiskov ali malomarnosti - računalniško pisanje privedlo do polpismenosti ali nepismenosti, predvsem pa bi nekatere prednosti - zaradi jezikovne domovine računalništva - pridobili najmočnejši jeziki, predvsem angleščina.

Tehnološke in sociološke spremembe bi skratka utegnile povzročiti pešanje knjižne oz. pisne/pisateljske kulture. Spremembe prinašajo hitro/istočasno komunikacijo oz. informacijo (v realnem času). Literarni oz. ezopovski ovinki postajajo nepotrebni. Pri tem se postavlja vprašanje, ali

⁴ Spletna enciklopedija *wikipedija* definira *tviter* ("twitter") kot "spletno družbeno omrežje in mikroblogo storitev". Kratka sporočila, ki se pojavljajo v tem omrežju, so *tviti*, ki smejo obsegati največ 280 znakov.

⁵ Podatke povzeman po prispevku MMC RTV SLO "Kdo bere in kdo ne – le kje so naše bralne navade?" Poročilo o raziskavi Sama Ruglja, Mihe Kovača in Andreja Blatnika *Bralna kultura in nakupovanje knjig v Republiki Sloveniji* je bilo objavljeno 30. novembra 2014.

⁶ Glej Ewen Hosie, "Negotova prihodnost pisanja z roko" ("The uncertain future of handwriting"), BBC - Future, 8 November 2017 - bbc.com

gre za opuščanje besedne umetnosti, ali besedna umetnost le zapušča tradicijo pripovedovanja z "drugimi besedami", kar pomeni tradicijo mnogopomenskosti in ustvarjalne svobode? Če se želimo poučiti o zgodovini, socialnih problemih, vojnah, gulagih ali montiranih procesih... segamo po dokumentarnem gradivu; po leposlovju pa povprašujemo predvsem, kadar se hočemo ravedriti ali zabavati. Za razvedrilo in zabavo so poleg leposlovnih knjig - npr. detektivskih ali romantičnih romanov - seveda na voljo tudi druge možnosti. Na primer filmi, glasba, igralnice, kvartopirstvo, ljubezen, ples, počitnice, pojedine, potovanja, računalniške igre, shopping, televizijske serije, šport, vino, zabavne prireditve, žganje...

Glavna ugotovitev tukajšnjih opazk pa je, da je dogajanje okrog nas - doma, v Evropi, po svetu - tako živahno in zanimivo, da tako rekoč ne potrebuje leposlovne obdelave, ampak si ga je mogoče oz. potrebno zapomniti, ga dokumentirati, tj. posredovati v "surovi" obliki. Danes nas vse bolj zanimajo dejstva, to, kar se v resnici dogaja. Resnica seveda ni preprosta stvar.

III. Vsake oči imajo svojega malarja

Kako vemo, da se je nekaj zgodilo, kdaj in kako se je zgodilo? Prva možnost je, da smo udeleženci ali *priče* nekega dogodka. Ne glede na vso neposrednost izkušnje z dogodkom obstaja možnost, da se - v primeru, če pri dogodku nismo sami - naš *pogled* na dogodek razlikuje od pogleda neke druge priče ali nekega drugega udeleženca. (Tako se razlikujejo pogledi tekmecev pri delitvi zaslug/plena ali sodelavcev pri delitvi odgovornosti za neuspeh/zločin.) Pogosto "pogledu" sledi *premislek* ali refleksija, pri čemer je prav verjetno, da se bodo premisleki različnih prič med seboj razlikovali. V vsakem primeru pa je realnost premišljevanja različna od realnosti (fizičnega, faktičnega) dogajanja oz. dejanja. Naslednji korak je nemara *preiskava*, ki že spet predstavlja neko posebno realnost, v kateri poleg preiskovalcev nastopajo udeleženci, priče, njihovi premisleki, sposobnosti opažanja, interesi. Lepota/sramota dogodka je v očeh gledalca.

Verodostojnost nekega dogodka (npr. zakonske nezvestobe, politične zarote, umora...) dokazujemo z beleškami, fotografijami, zvočnimi ali celo filmskimi (video) posnetki. Tem dokazom je treba dokazati, da niso ponarejeni (kar glede na moderne tehnologije ni preprosto), vendar - kot kažejo nekateri sodni primeri - tudi v tem primeru ni rečeno, da so uporabni in priznani kot zanesljivi. V procesu pričevanja in dokazovanja smo se že precej oddaljili od prvotnega dogodka, ki v nekaterih primerih celo izgubi pomen, namesto njega pa se v ospredje prerine *procedura*. Takšen premik je značilen za formalizem demokratičnih sistemov, ki imajo glede verodostojnosti vgrajene številne varovalke. V avtoritarnih sistemih se na procedure večinoma požvižgajo, upoštevajo pa stališča sorodnikov, političnih prijateljev in zaveznikov. Pogosto se preiskovanje dejstev zaustavi in prepreči.

Pred začetkom slovenskega predsedovanja Svetu Evropske unije (konec leta 2007) je s pomočjo neke - do danes neidentificirane - osebe ušla v javnost diplomatska depeša, ki jo je v Ljubljano poslalo washingtonsko veleposlaništvo, v njej pa je bil opisan pogovor med predstavnikoma ameriškega in slovenskega zunanjega ministrstva v zvezi s priznanjem neodvisnosti Kosova. Američani so Ljubljani predlagali, naj pohiti s priznanjem, da bo - glede na prijateljstvo itn. - med vsemi državami prva priznala novo državo. Depeša, ki je bila nemudoma objavljena v ljubljanskih in beograjskih medijih, naj bi dokazovala hlapčevsko podvrženost slovenske vlade vladi ZDA, za srbsko javnost pa naj bi pričala o slovenskem sovraštvu do Srbov. Ko je ministrstvo začelo preiskavo, so preiskovanci zagnali vik in krik, da se kršijo njihove človekove pravice, pravica do zasebnosti itn. To je blagoslovila tedanja "informacijska pooblaščenka", ki je celo naložila ministru in sekretarju ministrstva visoko denarno kazen. Mimogrede: vsi, ki so bili kakorkoli povezani z nastankom in objavo depeše, so bili nagrajeni: pošiljatelj depeše je leta 2008 postal minister, skupaj z glavnim nastopajočim v njej pa sta pozneje postala odlično plačana veleposlanika v diplomatskem sistemu Evropske unije.

Ob vsem tem si lahko predstavljamo, kakšne težave imajo pri poročanju o dogodkih zgodovinarji, tuptam pa tudi novinarji. Dragocena sestavina njihovega dela so izjave prič (npr. ciklus televizijskih oddaj *Pričevalci*) in neposredni/avtentični zapisi o dogajanju (npr. dnevniki, kot so dnevniki Edvarda Kocbeka, Izidorja Cankarja, Dušana Pirjevca ali Staneta Kavčiča). Prizadeti udeleženci dogodkov se lahko pritožijo zaradi domnevne neverodostojnosti prič, njihovi izpraševalci pa zelo pogosto obdržijo njihova imena zase. Zakonodaja v nekaterih državah ščiti novinarje, da jim ni treba - razen v posebnih in spornih primerih - izdati imen prič. Zanimivo dogajanje s tem v zvezi lahko opazujemo pri varovanju t.i. žvižgačev (Assange, Snowden) in preiskavah prestopkov ameriških predsednikov.

IV. Pesniška svoboda, družbena gradnja realnosti

Pisec teh vrstic je leta 1975 objavil roman *Hi kvadrat*, ki opisuje razmere v kasarni jugoslovanske vojske, vendar je to "prevedel" v samostan, oficirje in vojake pa "preimenoval" v menihe. Stvarno poročilo o JLA seveda ne bi moglo biti objavljeno, sicer pa so bile težave tudi z literarnim tekstom, v katerem so nekateri bralci prepoznali pravi predmet kritike oz. posmeha. Avtorjev alibi je bil *pesniška svoboda*.

V avtoritarnih družbah je poročanje o aktualnih političnih problemih povezano s tveganjem. Milovan Đilas je bil zaradi svojih odkritosrčnih knjig (*Novi razred*), Jože Pučnik pa zaradi člankov v *Perspektivah* dolga leta v zaporu. Ponekod so težave pri poročanju o (zanimivih, spornih) dogodkih tako velike, da se poročevalci zatečejo k *ezopovskemu* jeziku oz. k *leposlovju*. S tem v zvezi se spomnimo satiričnih del Gogolja ali znanstvene fantastike Orwella. Avtorji se včasih - pred cenzuro - zatečejo k psevdonimom. Avtoritarni režimi se običajno ne ozirajo na *pesniško svobodo* (*licentia poetica*) in poleg stvarnih poročil onemogočajo tudi literaturo. Znani slovenski primeri so Kocbekov *Strah in pogum* (1952), Kovačičev *Zlati poročnik* (1957), Rožančeva *Topla greda* (1964); v to kategorijo pa spadajo še mnoge publikacije sovjetskega *samizdata*.

Pri vsem tem ne moremo reči, da je Tolstoj napisal *Vojno in mir* (1867), ker o Napoleonovih osvajanjih ni bilo mogoče napisati verodostojnega zgodovinskega poročila. Tolstojovo delo imenujejo *zgodovinska fikcija*. Veliki zgodovinski dogodki so za pisatelje privlačni tudi z literarnega/estetskega vidika. Na svoj posebni način povečujejo zanimanje javnosti za zgodovinsko dogajanje, za družbene in politične probleme. Tu se odpira velika razprava o umetnosti v službi politike, države, ideologije, mitologije, zgodovinske resnice itn. O tem je podrobno pisal Dušan Pirjevec v *Vprašanju o poeziji* (1969).

Pisatelji pogosto, včasih prav vztrajno in intenzivno iščejo *motive* za svoja dela. Najdejo jih v sodobnosti ali v zgodovini, lahko tudi v prihodnosti; v antiki (Robert Harris), v srednjem veku (Umberto Eco), v ameriški, francoski in oktobrski revoluciji, v II. svetovni vojni, v hladni vojni... Današnji avtorji seveda ne morejo biti udeleženci ali priče dogodkov v oddaljeni preteklosti, da o prihodnosti sploh ne govorimo. Pri svojem delu se zanašajo na fantazijo in na t.i. *vire*. Med viri ločimo *primarne* in *sekundarne* vire. Primarni so praviloma viri udeležencev, prič ali morda njihovih zaupnikov; to so na primer (preverjeni, avtentični) zapisi pogovorov z udeleženci. Seveda pisatelji včasih uporabljajo vire, ki so sami nastali na podlagi uporabe primarnih virov, kar je legitimno, je pa tudi tvegano. Znanstveniki praviloma uporabljajo le primarne vire, v ameriški družboslovni tradiciji pa se je uveljavila metoda *opazovanja z udeležbo* (*participant observation*).

Druga svetovna vojna je v Sloveniji spodbudila dela s partizanskimi junaki. Večina literarnih del po drugi svetovni vojni je slavila partizane. Pozneje so se stvari spremenile in "upesnitve vredni junaki" so postali tudi predstavniki nasprotni strani. Drago Jančar se je v romanu *To noč sem jo videl* posvetil dramatičnim dogodkom okrog družine Hribar med drugo svetovno vojno, predvsem *umoru na gradu*

Strmol, pri čemer je spreminjal osebna in krajevna imena. O teh dogodkih je pred Jančarjem v dveh tekstih - z uporabo primarnih virov - pisala Angelika Hribar.

Leposlovna obdelava lahko dopušča prepoznavanje zgodovinskih dogodkov, ki se skrivajo za njo, vendar to ni nujno. Medtem ko je nekako nesporno, da Tolstoj (v *Vojni in miru*) poroča o Napoleonovih osvajanjih, Hemingway (v romanu *Zbogom orožje*) o prvi svetovni vojni, Boris Pahor (v *Nekropoli*) o nacističnih, Aleksander Solženicin (*Otočje Gulag*) pa o sovjetskih koncentracijskih taboriščih, je za mnoge avtorje prepoznavanje kraja in časa dogajanja v njihovih delih nedopustno. Seveda pa so literarni pojavi bolj zapleteni. Mnogi avtorji ne poznajo surovih dejstev v zvezi s kraji in časi svojih pripovedi, nemara v njih niso nikoli bili. To bi gotovo lahko trdili za za roman Vladimirja Bartola *Alamut*; podobno menda drži za nemškega Karla Maya. Nekateri avtorji sploh ne bi mogli biti v stiku s časom literarnega dogajanja - kar velja za znanstveno fantastiko, za Orwellov roman *1984* ali za Tavčarjev roman *4000*. Večina bralcev tega teksta kljub dogajanju v daljnji prihodnosti prepozna kulturno bojevite slovenske razmere v Tavčarjevem času.

Ta ugotovitev skriva neko pomembno razlago: literarni teksti so v marsičem odvisni od družbenih in celo političnih razmer. Čim tesnejše so te razmere, tem večja domiselnost je potrebna pri iskanju "drugih besed". Na neki način je moje današnje pisanje člankov in vseh mogočih opazk povezano z našimi doživetji v preteklosti in z razmerami danes. Kot je razvidno iz tukajšnjih opazk, sem vse bolj prepričan, da današnje razmere zahtevajo odkritosrčno, neposredno pisanje - to pa seveda ne razveljavlja leposlovja, ki se od teh razmer osvobaja in osamosvaja.

V. Zlati kozarci iz Konverzije (Conversio Bagoariorum et Carantanorum)

Kot pravi Milko Kos, so bili slovenski predniki/Karantanci v osmem stoletju "v zavezniškem razmerju" z Bavarci. Zaradi tega zavezništva naj bi Karantanija izgubila neodvisnost in - na najvišji ravni - sprejela krščanstvo. Knez Borut se je dogovoril z Bavarci, da bodo sina Gorazda in nečaka Hotimira spreobrili h krščanstvu, nakar so enega za drugim - s pomočjo ljudstva - postavili za kneza. Kot beremo pri Kosu, naj bi se bile "široke plasti svobodnega prebivalstva, ki so bile še pod vodstvom plemenskih in rodovnih poglavarjev" upirale krščanstvu, vendar pri tem niso bile uspešne. Svojo razlago tega dogajanja je v *Krstu pri Savici* prispeval France Prešeren, dolgo pred njim (871) pa v znameniti kroniki *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* bavarski duhovnik, morda salzburški nadškof Adalwin.⁷

Kronika med drugim govori o pooblaščenцу škofa Arna, misijonarju Ingu, ki je "nekoč k sebi povabil kristjane, ki so bili sužnji, in jim dal postreči v pozlačenih posodah, njihovim staroverskim gospodarjem pa je dal pred hišo jesti kruha, mesa in vina v počrnelih umazanih posodah. Na vprašanje slednjih zakaj tako ravna, je Ingo odgovoril, da niso vredni, da so v družbi onih, ki jih je že očistil krst, zato naj jedo zunaj pred hišo kakor psi. Te besede naj bi na neverne plemiče napravile tako velik vtis, da so se dali krstiti."⁸

Zgodovinsko preverjeni dogodek sem uporabil za kratko zgodbo "Zlati kozarci", ki je bila objavljena v *Naših razgledih* 10. aprila 1987.

⁷ Glej Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 89-95, in Peter Štih, "Conversio Bagoariorum et Carantanorum po Kosovi izdaji iz leta 1936 - poročilo o stanju raziskav (referat na kolokviju ob stoletnici rojstva Milka Kosa, Ljubljana 10. decembra 1992)", *Zgodovinski časopis* 47, 1993, 3, str. 385-396.

⁸ Glej "Ingo (karantanski)", *Wikipedijski slovar*, si.wikipedia.org

VI. Dimitrij Rupel, kratka zgodba Zlati kozarci (1987)

V *Sirahovi knjigi* sta dve posebno zanimivi mesti: prvo govori o nesreči bogatinov:

*Kdor ljubi zlato, ne ostane brez krivde
in kdor se poganja za denar, pade v greh.
Mnogi so se dali zaradi zlata ujeti
in njih poguba je stala pred njimi.*

In drugo govori o pitju vina:

Pri vinu se ne izkazuje junaka, zakaj že mnoge je vino pokončalo.

Takšnih in podobnih naukov je sveto pismo polno. Večkrat je v njem govor o pojedinah, najbolj znameniti pa so opisi tako imenovane zadnje večerje. Ta večerja je, kot je znano, povezana z nesrečo, izdajstvom, krvjo in tako naprej. To seveda vedo tisti, ki so brali sveto pismo. Kdor ga bere, postane previden.

Ne morem trditi, da sem bil vzgojen v strogem krščanskem duhu, in ne vem, ali je moje nezaupanje do pijače oziroma jedače, ki bi ju bil deležen na tuje stroške, kakorkoli povezano s krščanskim duhom. Zaradi tega nezaupanja, ki izvira bog ve od kod, navadno to, kar popijem ali pojem, tudi sam plačam. In če se zgodi drugače, teh priložnosti, ki so, kot rečeno, redko posejane na vrtu mojega družabnega življenja, ne jemljem kot podkupnino za kakršnakoli dejanja, še posebno pa ne za dejanja, ki bi odstopala od mojega prepričanja. Zaradi kozarca žganja ali večerje, ki sem nanju povabljen, je moje ravnanje (praviloma) takšno, kot bi bilo sicer. Ne rečem, da nisem že kdaj užival gostoljubja oblastnikov in mogotcev. Pred davnimi trinajstimi leti me je skušal stari revolucionar M. celo opijaniti, vendar sem bil v njegovi hiši s svojo prošnjo (pravzaprav je bila pritožba) in sem bil torej jaz tisti, ki ga je skušal »spreobrniti«. Pred nedavnim me je povabil na bogato kosilo v najvišjem nadstropju nebotičnika naftne družbe EXXON njen podpredsednik, ki je med drugim tudi teoretik s področja filantropije, to se pravi človekoljubnosti. Človekoljubom narediš uslugo, če kaj vzameš od njih, tako je bil tudi ta račun čist. Prav pred kratkim pa mi je, ko sem ga obiskal v njegovi uradni pisarni, ponudil viski predsednik S. Ker je želel predsednik S. vplivati na moje prepričanje, stvar seveda ni bila več tako nedolžna. Vendar je viski pil tudi predsednik S. Pijača je prišla iz reprezentančne zaloge, kar pomeni, da S. zanj ni riičesar plačal in sva bila torej tako rekoč obadva državna gosta: zato me ta dogodek ne muči preveč. Nikakor pa ne bi bilo prav, ko bi trdil, da v moji generaciji in v mojem okolju ni nobene korupcije s pomočjo jedače ali pijače.

Verjetno je tega pojava več v starejši generaciji. Moj oče mi je pripovedoval, kako je v partizanih prirejal koncerte v ponos in razvedrilo vodstvu slovenske revolucije, in kako so ga ob takšnih priložnostih pogostili s slastno pečenko, ki so jo sicer običajni partizani bolj redko videli, kaj šele jedli. Ta zgodba potrjuje neko govorico, ki je bila včasih precej nevarna, danes pa se zaradi nje nihče več ne razburja; da so namreč v partizanih imeli dva menija: enega za narod, drugega pa za tiste, ki so bili posebno zaslužni. Rekel bi, da je ta pojav dobro poznal tudi moj profesor, partizanski polkovnik in komisar A., ki pa se je v zrelih letih spremenil. Kot znamenje te spremembe razumem - zdaj, po mnogih letih, ko tudi sam postajam bolj občutljiv za te reči - neko A.-jevo izjavo, ki sem jo slišal na lastna ušesa, menda leta 1970 ali enkrat v tistem času. Profesor A. je bil tako kot jaz član uredništva neke revije, in nekoč smo razpravljali o tem, kdo ima pravico dobiti ključ, ki odpira uredniške prostore. - Prosim, je rekel A., - jaz bi tudi rad imel svoj ključ. Včasih se mi zgodi, je

nadaljeval, — da sem čudne volje. Takrat si kupim steklenico viskija in jo spijem nekje na samem. Prišel bi semle, se zaklenil noter in se napil.

Profesorja v njegovih polkovniških časih nisem poznal, zato lahko le ugibam, kdaj in kolikokrat je bil nekoč prisiljen piti v družbi in na tuj račun, in je zato kaj storil proti svojemu prepričanju.

Za svojega deda - če se pomaknem še za eno generacijo nazaj - ne vem, da bi kaj posebnega jedel ali pil z določenimi pogoji, skritimi med obroki ali, kot rečemo danes, med vrsticami. Najbrž ni bil takšne vrste človek, da bi se komu z njim splačalo popivati ali ga gostiti. Pač pa mi je iz pripovedovanja staršev in sorodnikov znano, da je pijača igrala precej pomembno vlogo v življenju mojega pradedca. Če prav sklepam, ga je nekajkrat pogostil, da bi ga naščuval k nacionalističnim postopkom, vojvoda in kasnejši mehiški cesar Maksimilijan Habsburški. Ko je načrt uspel in ko je moj praded postal poslanec državnega zbora, cesarja pa so medtem ustrelili revolucionarji, je mož baje v svoji kleti hranil pravljične zaloge šampanjca, s katerim je spodbujal k dejanjem v svojo korist različne lokalne (lokave) avtoritete. Ne le da smo se v naši družini nekoč pustili podkupovati, ampak smo celo podkupovali, kar je za slovenske razmere do neke mere izredno.

O drugih zgodovinskih primerih v svoji družini ne vem ničesar otipljivega. Lahko si predstavljam, da je moje prednike kdaj zamikalo vabilo kakega Napoleonovega častnika ali, po propadu francoskih osvoboditeljev, s strani tistih mož, ki so se ravnali po načelih ljubljanskega kongresa; mislim tistega, ki je pustil sledove v transportnih (Cesta dveh cesarjev) in gostinskih (Ruski car), najbolj pa v političnih pritiklinah tega mesta. Še bolj verjetno je dajala za pijačo gospoda, ki ji je pisal hvalospeve Primož Trubar. Iz tistih časov bo menda izhajal ponarodeli stavek, ki se glasi: »Boš že še prišel v mojo cerkev!« Naslovnika takšne izjave je bilo treba le ujeti primerno lačnega ali žejnega, kar v tistih časih ni bilo vprašanje redke sreče.

Seveda je pravi izvor takšnih izjav in pregovorov mnogo starejšega datuma, da pa ne govorim na pamet, mi je priča zgodovinski dokument, ki se imenuje »Spreobrnitev Bavarcev in Karantancev«. Zaradi dogodkov, ki so popisani v tem poročilu, sem se tudi odločil za pisanje, ki imam zanj, glede na prej povedano, določene kompetence.

Najprej pa bi želel postaviti neko vprašanje, na katero si čisto do konca sam ne znam odgovoriti.

Popolnoma jasno je, da je svarilo glede telesnih ugodnosti in uživanja krščanskega izvora. Kolikor se je mogoče zanesti na evangeliste, je Kristus opozarjal pred pohlepom z visoko dvignjenim prstom (božjim). Vendar je zgodba o zadnji večerji tudi zgodba o korupciji. Kateri pošteni profesor vabi svoje študente na večerje? In čeprav ima Judež v tej zgodbi negativno vlogo, bi nemara kdo vendarle lahko popustljivo sklepal, da je bil v bistvu nekonformist, ki se ni pustil podkupiti, vsaj ne od Jezusa. Te reči z večerjami in pivskimi užitki so skratka svetopisemska in krščanska snov. Zdaj pa moram bralca prositi, da se preseli v tiste čase, ko Slovenci še niso poznali obravnavanih naukov in svaril, v davno leto 790, ko je karantanski knez Ingo priredil na svojem dvoru neko pomembno in škandalozno pojedino.

Bila je to večerja, po nekaterih značilnostih podobna zgoraj omenjeni. Imenujmo jo (slovenska) prva večerja.

V zgodovinskem dokumentu z imenom *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* najdemo trditev, da je bil Ingo priljubljen pri ljudstvih zaradi svoje razsodnosti ali previdnosti, tj. »propter suam prudentiam«. To oznako je treba razumeti v kontekstu, ki ga poznamo iz Franceta Prešerna oz. iz Valvasorja. Ingov prednik oz. predhodnik »Valjhun«, za katerega nekateri menijo, da mu je bilo v resnici ime Valdungus, Valtunk ali celo Vladun, je svoje nasprotnike preprosto pobijal, in sicer s takšno vneto, da je bilo v šestih mesecih slovenske krvi za »krvavo reko« ali celo toliko, da bi

napolnila jezero. Valvasor je, kot je znano, problem obravnaval v poglavju Slave Vojvodine Kranjske, ki se imenuje »Vsaditev krščanske vere na Kranjskem« in kjer beremo v prevodu vnuka tistega mojega sorodnika, ki je bil znan po »šampanjiziranju«, naslednje:

Najprej so jim odrezali krivoprisežniške roke, s katerimi so zoper svoje Zakonite gospode nezvesto in puntarsko prijeli za orožje, a začeli so pri Drohu. Nato so jim odrezali nos in ušesa, zdrobili stegna in zlomili golenice. Trup so vrgli v mlako ali jamo, kakor je predpisoval takratni nemški zakon in red. Pomirili so jih tako grozno, da bi se drugi sovražniki krščanske vere tembolj bali upora zoper svoje kneze...

Zmajeve zobe, s puntom zasejane, je razbil ostri meč, sejalice ali poglavarje vstaje so uničili krvniki in profosi; za iztrebljenje nevere pa se mu je zdel potreben drugačen meč, namreč dvorezni meč božje besede... zakaj preudaril je (namreč Valdungus, opomba prevajalčevega nečaka), da so z rezanjem in požiganjem bili pogani sicer telesno premagani, malikovalska blodnja pa še ne izžgana ...in da je treba pri bolniku, ki se je nalezal smrtnih kuge, uporabiti za ozdravljenje ne srce slabeča, temveč srce krepilna zdravila.

Z dvema besedama, boj med krščansko stranko (ki jo je vodil Valjhun komaj nekaj let pred nastopom Ingove »razsodne« politike, ta pa je doživela vrhunec v omenjeni »prvi večerji«) in pogansko stranko je bil, kot pravi avtor Uvoda h Krstu pri Savici, podoben: mesarskemu klanju. V dobi »nerazsodne« Valjhunove politike je moral celo Črtomir, čeprav ga niso dobili, vstopiti v krščansko stranko. O Ingu pa bi danes rekli, da je bil liberalen politik.

O našem liberalnem predniku vedo zgodovinarji povedati tudi to, da je posloval s pomočjo nekakšnega papirja, na katerem ni bilo nobene črke. Gre za znamenito »pismo brez pisma« ali, v jeziku poročevalca, »carta sine litteris«. Baje je bilo poslovanje, kot je bilo Ingovo, v tistih časih pri nas (tj. v krajih bavarske oblasti) nekaj običajnega, toda Slovence je ta prazni papir popolnoma očaral. V zvezi s tem pove že omenjeno poročilo, da se ukazom takšnega papirja nihče ni upiral, da torej o resnici, ki jo je tak papir vseboval, nihče niti za hip ni podvomil. Ob tem podatku se mi utrinjajo vsakršne asociacije. Če upoštevamo, da knez ni znal pisati in da so bili povečini nepismeni tudi Slovenci, se prazni belini tega pergamenta ni treba čuditi. Njegov imetnik je potegnil papir in vse je bilo jasno. Glede na navade Ingovih prednikov, ki so rajši potegnili meč, je ob papirju poleg jasnosti zavladalo tudi olajšanje.

Prazni papirji so seveda posebno privlačni za njihove »avtorje«. Predvsem se jim ni treba truditi s pisanjem, kar je v primeru, če ne znajo pisati, izjemen trud. Takšni dokumenti omogočajo tudi izredno svobodno interpretacijo, kar v politiki ni brez pomena. Če v pisanju niso izurjeni niti tisti, ki jim je pismo namenjeno, more biti učinek takšne literature naravnost čudovit. Ob tem naj opozorim na poskuse nekaterih slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki so v svoji narodnostni gorečnosti želeli začetek naše književnosti označiti ravno s tem literarnim umotvorom, kar bi bistveno pomnožilo slovensko kulturno zakladnico, in bi se torej vse skupaj začelo že v 8. stoletju (namesto šele z Brižinskimi spomeniki). Ta gorečnost se mi zdi pretirana, čeprav ji literarnega značaja ne gre odrekati, vsaj če upoštevamo, da je prav pred kratkim desetletjem pri nas izšla knjiga praznih strani z naslovom »Opus nič«, ki ji nihče ni odrekal literarne teže. V podporo gorečnejšem govorita še dve dejstvi: da se zdi za začetek literarne zgodovine takšenle »opus nič« nekaj logičnega, in da poznamo danes kopice dolgih razprav in dokumentov, kjer se besede kar drenjajo, pa zelo malo povedo ali so popolnoma nejasne.

Lastniki »pisem brez pisma« so baje imeli navado izjavljati, da zaenkrat ni še nič zapisano, da pa velja, kot da je, in da ima takšno nepisano določilo polno pravno oz. zakonsko veljavo.

Nekega jesenskega karantanskega večera leta 790 je torej knez Ingo povabil v goste večje število slovenskih plemičev in gospodarjev, z njimi pa so prišli tudi njihovi služabniki: bodisi da so bili slovenskega rodu, bodisi da so pripadali staremu karantanskemu prebivalstvu, ki je ušlo prvotnemu revolucionarnemu navalu narodnega preseljevanja (ki ga torej naši davni predniki v osvobodilni strasti niso takoj uničili), ali pa je dokazalo svojo večjo koristnost v »živi obliki«. Bili so to Vlahi, Langobardi ali celo Bavarci, ki so jih Slovenci naredili za sužnje, jim odvzeli imetje in druge zanimive reči, kar je ob zamenjavi oblasti nekaj samoumevnega. Skupno ime za ta podložni sloj karantanske družbe je »krščeniki«, kar pove tudi to, da so že od prej ali pa po novem verjeli v krščanskega boga. Krščanstvo so takrat Slovenci večinoma imeli za vero revežev in prav nič jih ni mikalo, da bi z njimi delili bogove, zapovedi in običaje.

Ob vhodu v notranjost dvora je stal knez Ingo s praznim papirjem v roki in se delal, kot da bere: vsaj če ga gledamo z današnjimi očmi, se zdi, kot da je zatopljen v nekakšno važno in modro besedilo. Slovenske poglavarje in gospodarje je torej Ingo v skladu s tem sporočilom prosil, naj malce počakajo, nato pa je s »seznama« »prebral« imena njihovih služabnikov in te napotil k mizi, ki je bila naložena z vsakovrstnim živežem, predvsem pa so se na njej bleščali zlati kozarci. Ko so vstopali v jedilnico, so služabnikom določili, naj sedejo čim bližje prehrabnim sestavkom, v zlate kozarce so jim natočili vina, glede gnjati, pogač in sadja pa je bilo rečeno, da lahko vzamejo, kolikor hočejo. Ko je bil hlapčevski »seznam« izčrpan, je knez zunaj čakajoče goste, ki so bili že nemirni, prosil, naj posedejo kar po dvorišču, in jim obljubil, da bo zanje posebej poskrbljeno. Še enkrat je pomahal s praznim papirjem, češ, takšen je zakon, se zasukal na petah, odšel v svoje prostore in za sabo zaprl vrata ali karkoli so že imeli v tistih časih za ločevanje boljših in slabših lokalov.

Prazni papir je bil, kot bi rekli danes, *jedilnik*, na njem pa sta bila »zapisana« dva menija: prvi meni za sužnje, drugi meni za gospodarje. Tem so po kratkem premoru iz dvorne kuhinje prinesli nekaj slabšega mesa (parklje, vratovino in take reči), jim razdelili umazane, počrnele kozarce in prepustili meh kislega vina.

Pametnejši Slovenci so uganili, drugi pa so nagonsko slutili vsebino sporočila na knežjem pergamentu: večerjali naj bi kot psi (»quasi canes«), kar so razumeli kot ponižanje, ki je bilo še toliko hujše, ker so na lastne oči videli, kako njihovi psi večerjajo kot gospoda. Ko so se vendar nekoliko okrepčali (saj so prišli tudi iz daljnih kranjskih, štajerskih in dolenskih krajev), so se začeli prepirati (bilo je pravzaprav nekakšno jezno renčanje in preklinjanje), kdo je kriv njihove nesreče, in če niso narobe interpretirali tistega papirja. Izbrali so delegacijo, ki naj kneza vpraša, čemu takšno razločevanje, s čim so si zaslužili ta narobe-apartheid, in kako dovoljuje, da tiste barabe pijejo iz zlatih kozarcev, plemiči pa iz železnih, glinenih ali kakršnihkoli že. Tak protokol jim je bil zopr.

Poklicni historiografi so po svoji navadi in zaradi svojega poklicnega občutka za jedrnat izražanje pritožbo slovenskih velikašev strnili v naslednji stavek: »Cur facis nobis sic?« V moderni slovenščini bi se ta stavek glasil: »Zakaj si nam naredil takšno svinjarijo?« Hoteli so reči, da so razočarani nad knezovim pojmovanjem plemiške solidarnosti, da - ko bi vedeli za razplet dogodkov in za vsebino praznega papirja - sploh ne bi prišli na knežjo proslavo, da imajo kislega vina in smrdljive svinine dovolj doma, in da ta postopek ne bo koristil narodni spravi, o kateri naj bi zadnja leta pričalo Ingovo liberalno vedenje.

Delegat imenitnih Slovencev, ki so večerjali v mrazu in vlagi nastopajoče jesenske noči, ime mu je bilo Vid, je torej vprašal Inga, zakaj jim je naredil takšno svinjarijo. Ko so ga opazili v pogovoru s knezom, so krščeniki brž odložili zlate kozarce, v njih sta se oglasila strah in slaba vest. Tupatam se je kateri od sužnjev delal, kot da se knežje večerje sploh ni pritaknil, saj si je mislil, da nemara stvari le niso tako ugodne, kot se je videlo na prvi pogled. »Tule,« so sklepali, »tule nas knez že vzame v zaščito, kaj pa bo, ko se vrnemo domov? Tele zlate kozarce bomo še drago plačali!«

Ingo je vstal od mize, kjer se je bil zapletel v domačo kramljanje s »krščeniki«, in prijazno pozdravil delegata Vida. Tudi v tej prijaznosti so podložniki videli slabo znamenje. Nemara se je kdo spomnil prizora, ki so ga opisali evangelisti Janez, Luka in Matej, in ki zanj velja, da je prijaznost mati izdajstva. Prav gotovo so se zamislili nad dejstvom, da je že nekoč večerja pomenila začetek konca in da so ji sledili križanje in druge okrutnosti. So bili poklicani k sodelovanju v igri, ki jim ne prinese nič dobrega? Je bila gostija del premišljenega načrta, ki jih le na videz postavlja na srečno mesto? Bo sreča trajala le v času gledališke predstave? So zlati kozarci rekviziti, slovenski sužnji pa igralci? Kot je videti, ni afera z zlatimi kozarci pomenila le začetka slovenske proze, ampak tudi začetek slovenske dramatike in teatrologije!

Ko je Ingo razumel vprašanje, je že spet segel po praznem pergamentu, ga dvakrat ali trikrat frcnil po beli površini, nakar je odgovoril, vsaj tako piše v znanem »*Spreobrnjenju...*«, »Non estis digni, non ablutis corporibus, cum sacro fonte renatis communicare; sed foris domum ut canes sumere victus.« V naši slovenščini bi se knezov odgovor glasil: »Žal mi je, toda vaša telesa so po naših postavah nečista. Umazana so in smrdljiva kakor živalska, ker jih ni očistil usodni Postopek, ki se mu reče krst. Moji prijatelji (!) tule so očiščeni, kar pomeni, da so na višji stopnji razvoja in se torej ne morejo družiti z vami za isto mizo. Kristjani so več vredni od vas - kljub uradnemu nižjemu položaju. Saj je že Kristus, to se pravi, njegov uradni odvetnik in po milosti božji naš gost in svetovalec gospod Arno, rekel, da »služabnik ni večji kakor njegov gospod«, in znano je, da je največji gospod, kar jih je, svojim učencem umival noge.« Bralec bo opazil, da je slovenski prevod nekoliko daljši od izvirnika, toda nemara je pozabil, da gre za gledališko predstavo, kjer je marsikaj skrito v didaskalijah. Tako so strokovnjaki za jedrnatost izražanja izpustili tudi prizor, ko je Ingo ukazal prinesiti vrč vode, prosil prvega krščenika, naj se sezuje, in mu začel umivati stopalo. »No,« je vmes pojasnjeval Vidu - na veliko začudenje omizja - »hotel sem vam to stvar razložiti tako, da bi jo kar najbolje razumeli, zato sem vam ukazal postreči pred hišo kakor psom!« Ingo si je na koncu - brez misli na Poncija Pilata - umil roke, nakar je še enkrat potrkal po pergamentu, češ da on pri vsem tem ni nič kriv; da bi — ko bi bil svoboden in ko ga ne bi zavezoval prazen papir — rajši jedel s tistimi, ki so mu blizu po razrednem izvoru. Toda papir je papir, na njem sta napisana dva menija, prvi za kristjane, drugi pa za živali, pri tem pa se ne da storiti nič drugega, kot je storil on. Delegat slovenskih odličnikov se je na hitro priklonil, nakar je odhitel k svojim tovarišem, ki so se vse glasneje razburjali na dvorišču in si pripovedovali junaštva, zaradi katerih naj bi bil knezov protokol še dvakrat bolj žaljiv.

Vid je izstopil iz dvorne stavbe in bistro-viden, kot je bil, z jasnimi besedami razložil nastali položaj: »Knez Ingo pravi, da bi lahko pili iz zlatih kozarcev, ko bi prišli v njegovo cerkev in se pustili poškopiti od škofa Arna.« Nekaj trenutkov so velmožje strmeli, nato pa so se brž razdelili na tri (renčeče) skupine: tisti iz prve skupine so rekli, da gredo domov, da je vse skupaj past in zarota, in da se ne pustijo podkupiti s tako bedasto rečjo, kot je dotikanje zlatih kozarcev. Nekdo je celo rekel, da jih hoče Ingo narediti za hlapce, da bi bili potlej Slovenci za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje. Druga skupina je menila, da bi si takšen odhod utegnil Ingo napačno razlagati, in da bi se ponovilo mesarsko klanje, da bi namesto bistrh planinskih hčera spet začele teči rdeče reke in da bi se Bohinjsko jezero napolnilo s krvjo. Slovenci, so rekli, so v takšnem položaju, da si ne morejo privoščiti več strank, in je torej bolje tvegati nekaj kapelj žegnane vode kakor pa reke in jezera življenjsko važnih tekočin. Dodali so, da ni nič narobe, če se misli, da so vsi Karantanci istega prepričanja in istega stanu, da pa bojo, ko pridejo domov, sužnjem že pokazali... Nihče jim ne more prepovedati (vsaj tajno) častiti Radigosta, Prova, Svetovita, Živo in kar je še Črtov in bogov v nad oblaki. Ni strašnejše stvari, kot je noč v črne zemlje krili, so rekli, z domnevnimi sužnimi dnevi pod svetlim soncem bodo pa že opravili. Možje v tretji skupini so bili najbolj radikalni: enoglasno so obsodili ravnanje kneza Inga in celo nekajkrat potihem zašepetali »Ingo je pes!«, toda, so rekli, očitno ima Ingov bog zadnje čase več moči, zlati kozarci pa se tudi ne smejo prepuščati nevrednim rokam in ustom!

Po kratkem posvetovanju med tremi skupinami so dosegli soglasje, da se pustijo krstiti, nekega sitnega poglavarja, ki je še kar naprej ponavljal, da so hlapci, za hlapce rojeni in tako naprej, pa so brž zabodli in ga vrgli v jarek pod obzidjem. Kmalu je bil pri roki bledolični in maziljeni škof, knez se je zadovoljno smehljal, nato pa so tudi nagnali stran od knežjega omizja tisto prvo skupino gostov, ki je tako prepričljivo odigrala svojo zgodovinsko, to se pravi, gledališko vlogo.

Liberalna politika kneza Inga je ostala Slovincem še dolgo v spominu, kot jim je ostalo v bridkem izročilu tudi žaljivo čakanje pred vrati knežje postave. Ta dogodek je prinesel knezu tisočletno slavo, Slovence pa je zaposlil s tisočletnim ugibanjem o pravi vsebini praznih papirjev.

VII. Kriminalka ali budnica?

Kot je znano, je Agatha Christie za podlago svojega detektivskega romana *Umor na Orient Ekspresu* (1934) uporabila resničen dogodek iz leta 1932, namreč ugrabitev in umor 20-mesečnega sina znanega ameriškega pilota Charlesa Lindbergha. Temu navdihu je dodala še svojo izkušnjo s slavnim vlakom, ki je leta 1929 zaradi viharja obtičal na turškem delu proge. Roman je upošteval, vendar tudi spremenil zgodovinska dejstva. Spremenjena so imena, epilog policijske preiskave in lokacija viharja. Orient ekspres Agathe Christie ni obtičal v Turčiji, ampak v (stari) Jugoslaviji.

Romani Agathe Christie se dogajajo v Londonu in drugih prestolnicah, na Bližnjem vzhodu, na Nilu itn. Pisateljica za svoje - v marsičem izmišljene zgodbe - prostodušno uporablja prepoznavne lokacije in realno obstoječa prizorišča, kar zbuja vtis, kot da gre za zveste posnetke zgodovinske, faktične realnosti. Christiejeva večkrat omenja datume in primere iz sodobne britanske zgodovine. Britanci so sploh precej širokogrudni pri literarnih oz. dramskih upodobitvah svojih znamenitih ali proslulih sodobnikov. Natančneje, mnoga britanska (resnici na ljubo, tudi ameriška) dramska ali literarna dela se neženirano lotevajo - in s tem prispevajo k slavi ali sramoti - svojih in tujih političnih osebnosti, predsednikov, princes itn. Na samem robu literarne fikcije so se pojavile televizijske serije kot *Yes, Minister* in *House of Cards*, precej sorodnosti pa je bilo mogoče opaziti tudi med Tonyjem Blairom in junakom Roberta Harrisa v romanu *Pisatelj v senci*.

Veliko literarnih del se opira na dejanske, zgodovinske dogodke, o katerih je mogoče brati v časopisnih poročilih ali v arhivih. Včasih bomo na začetku takšnega dela našli opozorilo, da se je avtor opiral na "resnične dogodke" - kar je lahko tudi literarni trik - še večkrat pa bomo našli pojasnilo, da dogodki v besedilu nimajo "nobene zveze z resničnimi dogodki", kar je tudi lahko pisateljeva zvijača, s katero se lahko izogne pravni odgovornosti, cenzuri itn.

A: volitve (2018)

I. PANIKA

4. junija 2018

Glavna značilnost letošnjih parlamentarnih volitev je bila panika.

Najprej naj navedem izjavo “prve dame holdinga Prva Group” Alenke Žnidaršič Kranjc (*Delo*, 2. junija 2018). Gospa Kranjčeva pove, da ne bo šla na volitve, ker so “predstava za javnost” in ker se v Sloveniji ne pogovarjamo “o vsebini”. Iz te izjave bi sklepali, da kljub nasprotnim trditvam vendarle nekdo režira to brezpredmetno predstavo za javnost. Pred časom je bil govor o “stricah iz ozadja”, izjava prve dame pa temu na neki način pritruje.

V levičarskem bloku slovenske politike je pred volitvami zavladala panika zaradi napovedanega uspeha SDS. Še najbolj neposreden je bil pred voditelj Levice, ki ga je slabo imitiral Karl Erjavec. Svoje poslanstvo sta utemeljevala z nevarnostjo, da bi po volitvah prišlo do desne vlade pod vodstvom SDS oz. Janeza Janše, ker bi v tem primeru obstajala nevarnost “neoliberalne” gospodarske politike in privatizacije državnega premoženja, npr. NLB, zavarovalnice Triglav, Telekomu itn. Podobno, vendar manj neposredno so govorili predstavniki SD in AB, medtem ko sta SMC in LMŠ govorila še previdneje. Po vsem tem je mogoče sklepati, da so (iz režije predstave za javnost) levičarskim strankam naročili, naj ne računajo na sodelovanje s SDS oz. da bodo v primeru takšnega sodelovanja kaznovane. Seveda je vprašanje režije precej zagonetno. Izvor panike je seveda v omenjenih državnih podjetjih in različnih ustanovah, ki so pooblaščen za ravnanje z državnim premoženjem.

Če so se v levičarskem bloku zares ustrašili sankcij in če so resno mislili s tem, da v nobenem primeru ne bojo šli z Janšo, ima ta relativno malo možnosti za sestavo vlade. Ostaneta mu NSi in SNS, kar je najmanj 10% premalo, v najboljšem primeru bi se lahko povezal z Marjanom Šarcem, ki je sicer v težkem položaju. Pri odločanju o povezavi se bo razkrilo, ali je LMŠ svobodna stranka, ali je proizvod levičarske režije. Če mu na levici zaradi dvoprocentne prednosti priznajo prvenstvo - ki mu ga na desnici pač ne bi priznali - lahko postane predsednik vlade, ki bi jo poleg LMŠ sestavljalo še pet samoljubnih levičarskih strank (SD, SMC, Levica, AB in DeSUS), ki se najbolj razlikujejo glede strateških in temeljnih vprašanj, sicer pa so vajene poslušati navodila iz režije.

Janša ima še eno možnost, ki bi jo dobro sprejeli v Bruslju in npr. v Nemčiji: veliko koalicio s socialdemokrati in nemara s SMC. Da bi prišlo do tega, bi morali vsi po vrsti pojesti veliko zarečenega kruha, predvsem pa bi najbrž zelo dolgo trajala pogajanja o koalicijski pogodbi, saj gre za nasprotno programe in zgodovinske zamere.

II. 1918-2018

6. junija 2018

(Sto let po koncu I. svetovne vojne, sto let po začetku Jugoslavije in sto let po smrti Ivana Cankarja)

Pomembno merilo modernega življenja v dvajsetem stoletju je produktivnost. Moderno življenje je tekoči trak izzivov in dosežkov: komaj opravimo z enim, že je pred nami drugi. Moderno in uspešno življenje ne pozna počitka. Moderne kulture so zasvojene z dosežki, za nekatere naj bi veljalo, da celo spodbujajo k čim manj zapravljanja časa s spanjem in dopustovanjem. Zdi se, da ob postavljanju življenjskega cilja računamo, da bomo potem, ko ga dosežemo, počivali in uživali, vendar se čas počitka in užitka praviloma umakne novemu življenjskemu cilju in novi obljubi, da bomo po njegovi uresničitvi končno zares počivali in uživali. In tako naprej. Zadovoljstva in nagrade za dosežke pa se izmikajo. Tekoči trak življenjskih ciljev je velik problem, ker se nam - ko se enkrat znajdemo ob njem - začne dogajati, da vse bolj hitimo z dosežki, ki pri tem postajajo vse manj razveseljivi, saj komaj čakamo, da bodo za nami in da se bomo začeli ukvarjati s čim drugim. Namesto, da bi v dosežku uživali, nas veseli, da je za nami. Življenjski cilji (recimo ideali) se nam sproti spreminjajo v opravljene naloge, namesto zadovoljstva se nam kopičijo potrdila o izpolnjenih dolžnostih.

Hrepenenje

V teh stotih letih se je Slovincem - pa na primer narodom, ki so skupaj z nami vstopili v SHS oz. v Jugoslavijo - zgodilo marsikaj. Jugoslavija je bila zgrešen projekt in je v tem času propadla, medtem ko se je Slovenija izkazala kot uspešen projekt in (še) ni propadla. Če zanemarimo kup pomembnih podrobnosti in nevšečnosti, lahko vendarle rečemo, da so ustanovitelji Slovenije - srečna in velika

generacija! - uresničili svoje življenjske cilje. Prejšnje generacije so imele podobne ali enake življenjske cilje, vendar jih niso dosegle. V zvezi s tem so bile zanimive pripombe nekega samovšečnega slovenskega predsednika na račun te generacije, češ da je treba prenehati z njenim "zaslugarstvom" in "osamosvojiteljsko navlako". Samovšečni predsednik je odklanjal Slovenijo, ker je bila njegov življenjski cilj socialistična Jugoslavija.

Mnogi dobronamerni slovenski voditelji, izobraženci, pesniki... niso imeli prav natančnih predstav, kakšna naj bi bila v prihodnosti Slovenija, in mnogi so navijali za Jugoslavijo. Natančnejše predstave in operativni načrti so se zgodili v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, pred tem pa so se dogajali *narodni problemi, narodna vprašanja, sanje in hrepenenje*. Posebej značilno za slovensko politično imaginacijo na začetku dvajsetega stoletja (pa tudi pozneje) je bilo hrepenenje. Veliki mojster hrepenenja je bil Ivan Cankar.

Zdravnik in pisatelj Alojz Kraigher je ob premieri svoje drame *Školjka* (21. marca 1950) v gledališkem listu⁹ objavil "odlomek iz daljše študije o Cankarju", v katerem opisuje nastajanje Cankarjeve drame *Lepa Vida* (1911):

Pisal je tragedijo hrepenenja, hrepenenja Lepe Vide, Cankarjeve lepe Vide. Njen dom je hrepenenje, pot je njen dom. Paradiž ni njen dom, ne paradiž na zemlji, ne paradiž na oni daljni, nedosegljivi mrzli zvezdi. Zgolj hrepenenje je njen dom, pot je njen dom; samo pot je zanjo življenje, cilji je blato, cilj je v mlaki...

V istem času, ko je pisal *Lepo Vido*, je Cankar v *Ljubljanskem zvonu* objavil kritiko Kraigherjeve *Školjke*, kjer beremo:

*V školjki ni bisera, zemlja nikoli ne pride do solnca, hrepenenje nikoli ne bo izpolnjeno, cilj je večni in nikoli ne bo dosežen, iskanje bo večno in večno bo trpljenje, zakaj popolne lepote ni, ne popolne sreče...*¹⁰

Češko-avstrijski pisatelj (judovskega rodu) Franz Kafka¹¹ je bil sodobnik slovensko-avstrijskih pisateljev Ivana Cankarja in Alojza Kraigherja¹². Leta 1915, torej v času I. svetovne vojne je Kafka objavil znamenito kratko zgodbo *Pred vrati postave*, ki opisuje potrpežljivo in nesmiselno čakanje/življenje državljana pred vrati zakona/sodišča. Njegov vratar je nekakšno utelešenje goljufige sistema, čakajočemu možu z dežele pa primanjkuje poguma, ki bi omogočil vstop skozi vrata (zakona). Bi lahko rekli, da Kafkov junak živi vse življenje *pred vrati, torej zunaj zakona*, in da je prostor pred vrati, zunaj zakona njegov dom? Je za njegovo življenje, ki se pred vrati postave tudi konča, značilno hrepenenje?

Za ljudi, ki se vdajajo hrepenenju ali so vanj prisiljeni, bi lahko rekli, da ne dosežejo oz. ne morejo doseči ciljev, kot si jih postavljajo preračunljivi in ambiciozni ljudje oz. moderne družbe. Z drugimi, nekoliko tавтоloškimi besedami: kdor ne doseže življenjskega cilja vse do konca življenja, torej nikoli, bo umrl nezadoščen ali zagrenjen. Pogosto pravimo, da ta ali oni "ni dočakal" uspeha ali zmagovitega dogodka, ki ga je pričakoval in za katerega si je prizadeval vse življenje. Mnogi niso dočakali konca vojne ali osamosvojitve, nekateri ne dočakajo rojstva svojega otroka, uspeha svojega podjetja...

⁹ Dr. Lojz Kraigher, "O Cankarjevi kritiki 'Školjke'", *Gledališki list Drame SNG 1949-1950*, št. 8, str. 153.

¹⁰ Ivan Cankar, "Dr. Alojz Kraigher, Školjka", *Ljubljanski zvon* 1911, str. 49.

¹¹ Kafka se je rodil leta 1883.

¹² Cankar se je rodil leta 1876, Alojz Kraigher leto pozneje.

Omenjeni razmisleki in oznake izvirajo iz začetka dvajsetega stoletja, ki je v nasprotju z devetnajstim stoletjem - v katerem sta po francoski revoluciji prevladali stabilnost in konservativnost - čas novih revolucij, vojn, nestabilnosti, predvsem pa diktatur in zanikanja človekovih pravic. Čas nestabilnosti, ki se je začel s prvo svetovno vojno, naj bi se po mnenju nekaterih zgodovinarjev, npr. Philipa Bobbitta, končal šele s koncem hladne vojne, tj. leta 1990. Trganje železne zaves in rušenje Berlinskega zidu pomenita zmagoslavje poguma in odpiranje vrat postave. Za marsikoga uresničitev sanj, seveda tudi konec hrepenenja. Nobenega dvoma ni, da so v času socializma tisoči Slovencev ostali in živeli v prostoru pred vrati, pravzaprav zunaj postave.

Jugoslavija

V 19. stoletju je bil življenjski cilj slovenskih voditeljev, npr. Matije Majarja, združitev Slovencev v *Zedinjeno Slovenijo*, po I. svetovni vojni je bil življenjski cilj Antona Korošca in njegovih hrvaških zaveznikov država SHS, nato kraljevina SHS oz. Jugoslavija. Življenjski cilj slovenskih revolucionarjev, kot je bil Edvard Kardelj, je bila *komunistična Jugoslavija* kot sestavni del svetovnega komunističnega gibanja, ki ga je vodila Sovjetska zveza. Življenjski cilj *Velike generacije 1987-1992* je bil slovenska narodna država.

V preteklosti sta bili poleg Ljubljane glavni središči slovenstva Trst in Celovec. Trst je bil zahodno, Celovec pa severno središče. Tržaško primorje je v dunajskem parlamentu od leta 1873 do leta 1897 predstavljal slovenski narodnjak Ivan Nabergoj. Slovensko navzočnost na Jadranu in v Trstu je leta 1918 izvirno označil Ivan Cankar:

Prijatelji, Tržačani! Preden vam spregovorim o velikih in važnih stvareh, ki so v živi zvezi z življenjem našega slovenskega naroda in z življenjem nas vseh, vam sporočim, Tržačani, pozdrave iz Ljubljane! Nekoč je rekel ljubljanski župan doktor Ivan Tavčar lepo in resnično besedo: "Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča!" Brez pljuč srce ne bo utripalo, brez srca ne bodo pljuča dihale! Brez Trsta, brez morja, bi bila svobodna, samostojna, demokratična Jugoslavija nemogoča, bi bila mrtva že ob rojstvu; pokopana za vekomaj. Kdor pride iz Ljubljane k vam, čuti, da pride domov, da stoji na domačih tleh, da govori s sebi enakimi, ki ga razumejo, ki sočustvujejo z njim in so z njim enih misli. Pozdravljeni!

V Celovcu sta delovala pobudnik *Zedinjene Slovenije* Matija Majar Ziljski in znani slovensko-koroški politik Andrej Einspieler. Po Einspielerjevi zaslugi je Celovec sredi 19. stoletja postal pomembno središče slovenskega narodnega ozaveščanja. Sicer ne bi pretiravali, če bi rekli, da ima Slovenija svoje korenine na Koroškem, torej na severu, npr. na Gosposvetskem polju.

Po prvi svetovni vojni je Slovenija izgubila Trst in Celovec, prvega po zaslugi Angležev, ki so bili trgovali s slovenskim etničnim ozemljem, da bi (leta 1915) na svojo stran pridobili Italijo; drugega po zaslugi ljubljanske (tudi Tavčarjeve in Pogačnikove) kratkovidnosti, na koncu pa tudi po zaslugi preračunljivega dela Korošcev. Pač pa se je Slovenija, ki se je zmanjšala na zahodu in severu, po Maistrovi zaslugi povečala na vzhodu. Drugo slovensko središče je postal Maribor. Skratka, Slovenija je po ločitvi od Avstro-Ogrske izgubila morje in se premaknila proti vzhodu. Ob tem je največji premik proti vzhodu pomenila odločitev za Jugoslavijo.

Slovenskim politikom, ki so bili precej navezani na Hrvaško, je bila Jugoslavija - čeprav neprimerljivo manjša in manj pomembna od Avstro-Ogrske - videti primerno veliko, gospodarsko upravičeno ozemlje, v skrajni sili pa tudi zadostna zaščita pred nasilnimi zahodnimi sosedi. Mnogi Slovenci so po Rapallu verjeli v Jugoslavijo in Trst zamenjali za Ljubljano (ali Maribor), med drugimi tudi družina pisca teh vrstic. Mnogi Primorci so seveda izbrali Italijo, enako velja za Korošce in Avstro-Ogrsko. Po drugi svetovni vojni, ki je popravila nekatere najhujše krivice na zahodu, je prišlo

do zanimivega neravnotežja: jugoslovanski Italijani (ezuli, optanti) so se množično selili v Italijo, italijanski Slovenci pa so večinoma ostali v Italiji. Tam so res imeli svoje domove, vendar jih tesno življenje v socialistični Jugoslaviji ni posebej privlačilo.

Medtem ko je bila kraljevina SHS/Jugoslavija odgovor na nacionalno vprašanje, je bila Titova Jugoslavija predvsem bolj ali manj prisilna politična rešitev oz. odločitev glede ravnotežja med zahodnim in vzhodnim blokom. Titova Jugoslavija je najprej postala del velike komunistične in slovanske skupnosti, nato pa del gibanja neuvrščenih, ki je bilo drugo ime za Tretji svet. V času med koncem prve svetovne vojne pa do konca hladne vojne, torej od leta 1918 do leta 1980, se je Slovenija iz Srednje Evrope oz. Zahoda premaknila proti Vzhodu in celo proti Jugu. Slovenija je tudi po koncu hladne vojne obdržala veliko značilnosti socialističnih ustanov in socialistične miselnosti.

Jugoslavija je bila od samega začetka leta 1918 zapletena tvorba. Poleg kulturne (jezikovne, verske) raznolikosti je obstajala tudi razlika med slovensko-hrvaškim in srbskim konceptom Jugoslavije. Čeprav morda ni treba pripisovati velikega pomena Koroščevi odsotnosti pri aktu *zedinjenja*, je bil slovensko-hrvaški koncept drugačen in modernejši od srbskega. Šlo je za spor med federalizmom in unitarizmom. Pretehtali so seveda Srbi, ki so bili med zmagovalci I. svetovne vojne, in prva Jugoslavija, ki je trajala vsega 23 let (torej manj kot neodvisna Slovenija), je propadala od diktature 1929 preko atentata na kralja Aleksandra leta 1934 do oficirskega državnega udara leta 1941. Problem jezikovne raznolikosti in narodne istovetnosti je prva Jugoslavija reševala s konceptom *jugoslovanskega (troedinega, troimenskega) naroda* in temu primerne *jugoslovanskega (srbsko-hrvaško-slovenskega) jezika*.¹³ Tem konceptom je botrovala že *Krfska deklaracija* (1917).¹⁴ Nerešeni so ostali globlji kulturni problemi, ki so izvirali še iz časov delitve Rimskega cesarstva, konkurence med katoliško in pravoslavno cerkvijo oz. meje med Avstro-Ogrskim in Osmanskim cesarstvom.

Kako zapleten problem je predstavljala koeksistenca južnoslovanskih narodov, je razvidno tudi iz pestrih odnosov med londonsko emigrantsko vlado, Neodvisno državo Hrvaško, Mihajlovičevimi četniki in Titovim partizanskim gibanjem - v času druge svetovne vojne. Del te zanimive in dramatične interakcije opisuje član Šubašičeve vlade in Titov veleposlanik Izidor Cankar v svojem *Londonskem dnevniku*.¹⁵

Socialistična Jugoslavija je bila obremenjena s celotnim repertoarjem vratolomnih komunističnih ukrepov, med katerimi je za odnose med narodi skrbelo načelo *bratstva in enotnosti*. To načelo je bilo pokrivalo Titove pragmatične politike oz. njegovih posegov v posamezne poskuse republiških voditeljev od Kavčiča, Tripala & Dabčevićeve in Nikežića & Perovićeve. Po Titovi smrti je bila Jugoslavija po zaslugi Slobodana Miloševića obsojena na razpad.

Mitologije o zmagi - osvoboditev Beograda, Trsta in Ljubljane

¹³ Cf. Jurij Perovšek, "Kulturnopolitični koncepti jugoslovanskega unitarizma pri Slovencih v letih 1918-1929", *Sodobnost* (1963), letnik 38, številka 8/9

¹⁴ Krfska deklaracija vsebuje tudi naslednji odstavek: *Pre svega, predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca ponovo i najodsudnije naglašavaju, da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po jeziku govornom i pisanom, po osećajima svoga jedinstva, po kontinuitetu i celini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svoga nacionalnog opstanka i svestranog razvitka svoga moralnog i materijalnog života.*

¹⁵ O Cankarju je izčrpno poročal Andrej Rahten v knjigi *Izidor Cankar, Diplomatski dve Jugoslaviji / A diplomat of two Yugoslavias*. Mengeš - Ljubljana, CEP - ZRC SAZU, 2009

Uradno velja in ves čas po letu 1945 smo poslušali, da je Jugoslavija dosegla zmago in osvoboditev v drugi svetovni vojni s svojimi lastnimi močmi, zato ni bila nikomur - niti Američanom niti Sovjetom - nič dolžna. Na tem prepričanju, ki ni povsem skladno z nekaterimi dejstvi, so počivale politika dozdevne distance med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, domneva o neodvisnosti od Varšavskega pakta, predvsem pa politika neuvrščenosti. V *Svetovni zgodovini*, ki je izšla pri Cankarjevi založbi leta 1976 in ki je prevod znanega nemškega dela *Die Weltgeschichte* - s spremembami in dodatki slovenskih zgodovinarjev - o osvoboditvi Beograda piše naslednje: "Partizanska vojska, ki se je srečala z oddelki Rdeče armade, je sredi oktobra 1944 začela v sodelovanju s Sovjeti hude boje za Beograd, ki je bil osvobojen 20. oktobra."

Edvard Kardelj v *Spominih* (1980) govori takole: "V zaključnih fazah vojne je pomoč v orožju in opremi, ki jo je naša armada dobila od sovjetske vlade, postala tako po kvaliteti kot po kvantiteti izredno pomembna. Težko si je predstavljati, da bi naša armada mogla brez te pomoči izvršiti naloge, ki jih je izvršila, začenši s sremsko fronto pa vse do Trsta in Koroške." Kardelj nato poroča o svojem sestanku s Stalinom (novembra 1944), v katerem je bil govor tudi o nevšečnostih zaradi nasilnega obnašanja sovjetske vojske, ki je sicer "na svoji poti po Jugoslaviji" doživela "zelo ugoden sprejem".

Makso Šnuderl v drugem delu svojega *Dnevnika* (1994) večkrat omenja napredovanje Rdeče armade. 10. oktobra je bila "v razdalji 60 km do Beograda in 120 km do Budimpešte", 21. oktobra so padla mesta Beograd, Dubrovnik in Subotica. Istega dne piše: "Beograd je ključ Balkana. Sedaj, ko pride Reča armada do Budimpešte, bo odprta pot proti Dunaju..."

Izidor Cankar je 29. septembra 1944 pisal predsedniku Šubašiću v zvezi z novico, da se je "poveljstvo sovjetskih vojaških sil pred nekaj dnevi obrnilo na AVNOJ in od njega dobilo dovoljenje, da sovjetska vojska lahko začasno pride v Jugoslavijo, pod pogojem, da bo upravo nad ozemljem, na katerem bodo operirale sovjetske čete, izročila AVNOJ. Jugoslovansko ljudstvo bo za gotovo z ogromno večino pozdravilo prihod sovjetske vojske kot bratske ruske vojske..." Cankar v *Londonskem dnevniku 1944-1945* (5. oktobra 1944) piše, da "so Rusi v Pančevu ali blizu: zelo kmalu utegnejo biti v Beogradu." 18. oktobra navaja radijsko vest, "da se boji vrše v središču Beograda", 20. oktobra zvečer pa je "radio naznanil, da Beograd zavzet".

Kot beremo v knjigi Walterja E. Robertsa *Tito, Mihailović and the Allies 1941-1945* (1987), je Tito nasprotoval britanskemu načrtu nove fronte oz. zavezniškega prodora proti vzhodu in preko Jugoslavije. Churchill je konec avgusta 1944 prepričeval Roosevelta, da bi lahko z britansko 8. in ameriško 5. armado v štirih ali petih tednih prišli do Istre in Trsta, od koder bi nadaljevali proti Dunaju. Churchill je bil že dalj časa navdušen nad udarcem v nemško jadransko pazduho, Roosevelt pa je - kot je znano - dajal prednost angažiranju na zahodu, tj. v Franciji.

18. septembra 1944 je Tito iz Visa odpotoval v Moskvo, o tem pa ni hotel obvestiti niti Britancev niti Američanov. 29. septembra je bil sklenjen dogovor med sovjetskim poveljstvom in Narodnim komitejem osvoboditve Jugoslavije, ki je sovjetskim (in bolgarskim) četam dovolil prehod preko jugoslovanskega ozemlja. Tito je pozneje priznal, da je bil v Moskvi dal Sovjetom dovoljenje za vstop na jugoslovansko ozemlje.

Tito je zavračal prehod britanske in ameriške vojske čez jugoslovansko/slovensko ozemlje, medtem ko je spodbujal Stalina, naj se na tem ozemlju angažirata sovjetska oz. bolgarska vojska. Večji del polmilijske vojske je predstavljala Rdeča armada. Da smo "prelomili odlok Teherana in Jalte, da bo Jugoslavija skupna interesna sfera Rusije in Anglije" pa da "smo se grobo in prehitro opredelili za Rusijo" piše tudi Edvard Kocbek (*Dnevnik 1945*). Kot je znano, je Churchill predlagal Stalinu delitev vpliva 50/50 tudi 9. oktobra 1944 v Moskvi. Ob vsem tem ne bi smeli pozabiti, da se je v Beogradu vojna končala pol leta prej kot v Ljubljani. Posebno vprašanje je, kaj pomeni vstop tuje (v našem primeru sovjetske) vojske v prestolnico neke države (v našem primeru Beograda).

4. maja 1948 (tik pred resolucijo Informbiroja) je vodstvo sovjetske komunistične partije (tj. Stalin) jugoslovanskemu partijskemu vodstvu (Tito) poslalo pismo z naslednjo vsebino: "Potem ko so nemške padalske enote uničile glavni štab jugoslovanskih partizanov, ko je jugoslovansko osvobodilno gibanje doživljalo krizo, je na pomoč jugoslovanskim narodom prišla sovjetska armada, premagala odpor nemških okupacijskih sil in osvobodila Beograd, s čimer je ustvarila pogoje, da je lahko vodstvo prevzela jugoslovanska Komunistična partija."

Bogdan C. Novak v knjigi *Trieste 1941-1954* (1970) ugotavlja, da je v času med jaltško konferenco (februarja 1945) in sredino aprila zahodnim zaveznikom postalo jasno, da je Titova Jugoslavija postala del vzhodnega bloka. Soočenje med 4. armado (90.000 vojakov) jugoslovanske vojske (ki se ji je pridružil slovenski partizanski 9. korpus s 6.800 vojaki) in novozelandsko divizijo je potemtakem potekalo v znamenju revolucionarne ognjevitosti, vztrajnosti nemških okupatorjev, nezadovoljstva večine italijanskega prebivalstva in v razmerah sporov med različnimi strankami. Slovenske in italijanske skupine so se med seboj obtoževale, da se dogovarjajo z Nemci, ti pa so že spet čakali na Angloameričane.

Trst je bil - podobno kot Beograd - osvojen pred Ljubljano. Jugoslovanska vojska je prodrla vanj skozi ozemlje pod nemško kontrolo. 1. maja 1945 so Trst tako rekoč istočasno z Angloameričani zavzeli jugoslovanski partizani, vendar so se zaradi zahodnega pritiska 12. junija umaknili. Ob tem se postavlja vprašanje, ali bi Jugoslavija lahko dobila Trst, če bi jo z vso močjo podprla Sovjetska zveza? In naslednje vprašanje, zakaj Sovjetska zveza ni z vso silo podprla Jugoslavije? In še eno vprašanje: zakaj Zahod ni dovolil, da bi Trst namesto poražene Italije dobila zmagovita Jugoslavija? Novak obširno in argumentirano odgovarja na ta vprašanja. Predvsem ugotavlja, da je jugoslovanska stran v Trstu vzpostavljala revolucionarno oblast, in navaja pritožbe maršala Alexandra, ki vsebujejo nelaskave primerjave med Titom, Hitlerjem in Mussolinijem. Novak tudi domneva, da se je Tito umaknil iz Trsta, ko je uvidel, da ga Sovjeti ne bi podprli pri konfrontaciji z Angleži in Američani.

V nasprotju z zasedbo Beograda je zasedba Trsta - iz razumljivih razlogov - povzročila dolgoletno krizo, ki se je končala šele leta 1954. Med predlogi za rešitev te krize je bila tudi pobuda, da bi Trst postal središče sedme jugoslovanske republike, kar naj bi zavračali predvsem slovenski politiki, češ da potemtakem Slovenija ne bi imela svojega dostopa do jadranskega morja. V tem smislu je mogoče razumeti Kardeljev dialog s sovjetskim ministrom Molotovim na pariški konferenci (1946). Molotov je Kardelju sporočil, da Jugoslavija ne bo dobila Trsta. Kardelj naj bi bil razočaran, češ da so Slovenci že spet odrinjeni od Jadrana. Nato mu je Molotov odgovoril: "vsak okraj ne more imeti svojega morja". Kako pomemben je bil za Jugoslavijo Trst, priča Titovo razmišljanje, da bi Jugoslavija del tržaškega pristanišča zamenjala za Koper, Izolo in Piran.

Partizanska oz. jugoslovanska vojska je vsebovala t.i. *armade*, ki so vsebovale *korpuse*, ti pa *divizije*. Načelno naj bi *armade* imele po 90.000 vojakov, *korpusi* po 20.000; vendar so bile slovenske partizanske enote relativno slabotne. Vseh slovenskih partizanov naj bi bilo ob koncu vojne okrog 30.000.

V Ljubljano so 9. maja (torej po kapitulaciji Nemčije) vkorakali borci slovenskega 7. korpusa (4.000 - 5.000), 29. hercegovske divizije (6.000 - 7.000 borcev) ter druge manjše partizanske enote. Partizanski prihod v Ljubljano je bil eden zadnjih dogodkov II. svetovne vojne, kar pomeni, da osvoboditev Ljubljane - potem, ko je Tito zavrnil Churchillov predlog o angloameriškem pohodu na Dunaj in prehodu preko Istre, Trsta oz. Jugoslavije - ni veljala za jugoslovansko prioriteto. Vprašanje je, ali bi bila osvoboditev Ljubljane (da ne govorimo o Trstu) mogoča le s slovenskimi vojaki in brez vojakov iz drugih delov Jugoslavije.

Pri tem je zanimivo, da komentatorji ljubljanske osvoboditve veliko prostora posvečajo obračunavanju z domobranci oz. s slovensko opozicijo. Osvajanje Ljubljane se je dogajalo pod vtisom jugoslovanske zasedbe Trsta in je predstavljalo evforično zadnje dejanje oboroženega dela jugoslovanske revolucije, ki se je v večini svojih dejanj in postopkov zgledovala po sovjetskih modelih. V polletnem obdobju med osvoboditvijo Beograda in osvoboditvijo Trsta oz. Ljubljane so se med našimi in sovjetskimi revolucionarji pokazale razlike in razpoke, zaradi katerih so Rusi - vendar najbrž ne samo zaradi njih - umaknili svojo podporo jugoslovanskim ambicijam. Molotov in Stalin sta se odkrito norčevala iz Slovencev: Stalin je Kardelju rekel, da imajo Slovenci slabo inteligenco, Molotov pa, da ne more imeti vsak okraj svojega morja.

Pogosto slišimo in beremo, da je slovenska državnost po eni strani rezultat zmage v II. svetovni vojni, po drugi strani pa seveda rezultat osamosvajanja med letoma 1987 in 1992. Primerjava med koncem II. svetovne in koncem hladne vojne - ko gre za slovenske nacionalne interese - kaže velikanske prednosti drugega konca. Medtem ko so slovenski mnjenjski voditelji od Matije Majarja in Antona Korošca do Dušana Pirjevca zagovarjali *ločitev naroda od države*, torej koncept *nedržavnega naroda*; medtem ko so slovenski revolucionarji s Kardeljem na čelu zagovarjali *ločitev države od naroda*, češ, da je narod efemer in minljiv pojav, ki naj se rajši imenuje po državi, v kateri živi (sovjetski, jugoslovanski narod); je slovenska Velika generacija med letoma 1987 in 1992 uveljavila koncept *narodne države*.

III. PRI NAS IN DRUGJE

(Kratek pregled političnih razmer v Sloveniji, Avstriji, Češki, Italiji in Nemčiji)

14. junija 2018

Nekaj let je že tega, kar je pisca teh vrstic presenetila in spodbudila k premišljevanju na videz drobna politična izjava. Oseba iz tako imenovane civilne družbe, znana predvsem v avantgardnih kulturnih oz. akademskih krogih, je izjavila, da se ne bo udeležila volitev, ker ji ne ustreza nobena od obstoječih strank, češ da ne predstavlja njenih interesov ali njenih pogledov na družbeno življenje. Oseba je bila prepričana, da bi bilo za ljudi njenega kova potrebno ustanoviti še eno stranko, posebne stranke pa bi si zaslužile tudi druge družbene skupine. Stranke - tako je bilo mogoče razumeti tisto pritožbo - naj ne bi služile odločanju za in proti, ampak naj bi izražale *mavrično raznolikost* modernega življenja. Takšne pritožbe so botrovale, najbrž ne le pri nas, navalu na parlament, ki se v nasprotju z izjavo njegovega nekdanjega predsednika Franceta Bučarja - da je parlament pač *glasovalni stroj* - spreminja v debatni klub.

Tu se - predvsem za demokracije novejšega datuma - odpirajo mnoga zanimiva vprašanja. Po eni strani je mogoče ugotoviti, da so politične stranke v mnogih demokratičnih deželah predvsem sredstva za učinkovito odločanje o važnih družbenih in državnih vprašanjih; delitev na oblast/koalicijo in opozicijo pa preprečuje vse mogoče neumnosti in zlorabe oblasti. V Sloveniji je občutek za takšno vlogo strank nekako popustil, na političnem prizorišču je vedno več igralcev, gneče in zmede. To velja tudi ali še posebej za razmere po letošnjih volitvah. Nekateri se sprašujejo, od kod tako veliko, vendar razpršeno navdušenje nad levičarskimi ali (domnevno) levičarsko-liberalnimi strankami? Drugi se sprašujejo, ali je mogoče slovensko levico ali kar ves levičarski grozd primerjati z aktualno nemško Levico (*Die Linke*), ki črpa moč iz političnih ostankov nekdanje Vzhodne Nemčije? Tretji poudarjajo, da so zahodnoevropske komunistične stranke (v Avstriji, Franciji, Italiji...) propadle kmalu po koncu druge svetovne vojne, ali pa so bile neuspešne. Četrti ugotavljajo, da se v vseh novih demokracijah - kot hudič križu - izogibajo koalicijskim partnerjem oz. strankam, ki izvirajo iz nekdanjih komunističnih režimov. (Nekatere takšne stranke o dejanskem izvoru molčijo oz. se iz taktičnih razlogov trudijo postarati za kakšno stoletje.) Ponekod dokazujejo, da Slovenija vendar ni različna od drugih držav in pri tem dokazovanju aktualno strankarsko množico primerjajo s številom strank na začetku slovenske demokracije, npr. s pestro sestavo Demosa leta 1990. Pri tem hote pozabljajo, da je bil Demos sicer notranje raznolik, vendar je sklenil *predvolilno koalicijo*. Nekaj podobnega, kot je nemška koalicija med CDU in CSU.

Mnogi se torej sprašujejo, ali postaja Slovenija nekakšen socialistični otok sredi desno-sredinske Evrope? Da bi si razjasnili nekatera takšna vprašanja, si je treba ogledati, kako funkcionirajo stranke, koalicije in vlade v drugih deželah.

Za največje evropske in ameriške države (Francija, Kanada, Nemčija, ZDA, Združeno kraljestvo) je značilen relativno preprost in stabilen politični sistem. Ponekod (Francija, ZDA) imajo predsedniški sistem, sicer v tekmi za oblast največkrat tekmujeta dve stranki, v nekaterih primerih je strank več, vendar ne preveč. Do padca Berlinskega zidu je na Vzhodu, tudi v Jugoslaviji (da o Sloveniji ne govorimo) veljal enopartijski sistem, ki je bil seveda preprost, vendar, kot se je izkazalo v začetku 90. let, nestabilen. Evropska unija pozna več vrst mnogostrankarskih sistemov, za analizo slovenskih razmer pa so najbolj zanimive primerjave z razmerami v sosednih, sorodnih in prijateljskih državah, kot so Avstrija, Češka, Italija in Nemčija.

Po drugi svetovni vojni so bile v Avstriji glavne stranke *Avstrijska ljudska stranka* (ÖVP), *Avstrijska socialistična/socialdemokratska stranka* (SPÖ) in *Svobodnjaška stranka* (FPÖ). Za Avstrijo so značilne *koalicije, ki vsebujejo po dve stranki*: SPÖ - ÖVP, SPÖ - FPÖ in ÖVP - FPÖ. Aktualno vladno koalicijo - pod vodstvom - Sebastiana Kurza sestavljata ljudska in svobodnjaška stranka, sicer pa so bile najbolj trdožive vlade Juliusa Raaba (ÖVP), Bruna Kreiskega (SPÖ) in Franza Vranitzkega (SPÖ). Raab (1953-1961) si je pomagal s socialisti, Kreisky (1970-1983) koalicije ni potreboval, Vranitzky (1986-1997) pa je vladal najprej s svobodnjaki (1986-1987), nato deset let skupaj z ljudsko stranko. Ta je bila pod vodstvom Wolfganga Schüssla med letoma 2000 in 2007 povezana s svobodnjaki. Zanimivo je, da v Avstriji največkrat ni bilo mogoče sestaviti vlade brez socialistov ali ljudske stranke. Brez socialistov sta le Schüsslova in Kurzova vlada, brez ljudske stranke pa so bile (skupaj 17 let) tri socialistične vlade (Kreisky, Sinowatz, Vranitzky). Za Avstrijo, predvsem za socialiste in za leve medije je po letu 1986 postala problematična svobodnjaška stranka, ki jo je vodil Jörg Haider. Slab glas o FPÖ ("*S Haiderjem pa nikakor!*") so širili po vsej Evropski uniji in kanclerja Schüssla zaradi koalicije z njo - vendar le za kratek čas in neuspešno - celo bojkotirali. Predsednik slovenske vlade Drnovšek se bojkotu ni pridružil.

Na Češkem, kjer imajo samostojno državo od leta 1993, je število strank večje. Najvažnejše stranke so tri: ANO, ODS in ČSSD. Prvi dve vladi Vaclava Klause (1992-1998) sta bili sestavljeni iz konservativcev, liberalcev in krščanskih demokratov. Sledila je Zemanova socialdemokratska vlada (1998-2002), tej pa Špidlova, Grossova in Paroubkova socialdemokratska *trojna koalicija* s

krščanskimi demokrati in liberalci (2002-2006). Sledila je Topolanekova konservativna *trojna koalicija* ODS - KDU/ČSL - SZ (2006-2009), ki jo je nekoliko preoblikoval Petr Nečas (2010-2013). Naslednja je bila kratkotrajna *dvojna* koalicija socialnih in krščanskih demokratov, tej pa je (do konca 2017) sledila *trojna koalicija* socialnih demokratov, liberalcev in krščanskih demokratov pod vodstvom Bohuslava Sobotke. Aktualno sredinsko liberalno vlado vodi Andrej Babiš. Značilnost češke politike je, da se vse koalicije izogibajo komunistom, nobena pa ne šteje več kot tri stranke.

Kar zadeva politiko, politične stranke, koalicije in trajanje vlad, je najbolj pestra in dinamična Italija. Na oblasti je najdlje in nepretrgoma (7 let) zdržal krščanski demokrat Alcide De Gasperi, ki je takoj v začetku v koalicijo pritegnil še tri stranke (komuniste, socialiste in republikance), leta 1947 prekinil s komunisti in jih nadomestil z liberalci, na koncu pa je največ časa (1951-1953) vladal v koaliciji z republikanci. Krščanski demokrat Aldo Moro je vladal 7 let, vendar s šestletno prekinitvijo (1963-1968, 1974-1976), njegovi partnerji so bili sprva socialisti, socialistični demokrati in republikanci, na koncu pa je krščanska demokracija vladala sama. Pomembni dejstvi v zvezi z Morom sta, da si je prizadeval za sodelovanje s komunisti ("zgodovinski kompromis") in da so ga umorili člani *Rdečih brigad*. Skupaj štiri leta (v treh obdobjih) je bil predsednik vlade krščanski demokrat Amintore Fanfani (1954, 1958-1959, 1960-1963). Deloma je vladal brez pomoči, deloma s socialističnimi demokrati in republikanci. Skoraj devet let s prekinitvami (1994-1995, 2001-2006, 2008-2011) je vladal Silvio Berlusconi (s široko in raznoliko koalicijo največ 5 strank); štiri leta (1983-1987) Bettino Craxi; tri leta (1989-1992) Giulio Andreotti... Veliko (16) italijanskih vlad brez koalicij in brez pomoči drugih strank je vodila krščanska demokracija (DC), preko 40 vlad pa je bilo koaličijskih. Večino teh je že spet vodila krščanska demokracija. Kadar njeni voditelji niso bili predsedniki vlade, so bili zunanji ministri, večinoma pa so bili tudi predsedniki republike. Poleg DC so italijanske vlade vodile še *Socialistična stranka* (Craxi), *Forza Italia*, *Demokratska stranka levice* (PDS), *Oljka*, *Levi demokrati*, *Marjetica*, *Ljudstvo svobode* in *Demokratska stranka*.

Na italijanskem prizorišču se je večkrat pojavila koalicija petih strank, ki jo imenujejo *pentapartito*. Vlad s tolikšnim številom strank je bilo 13. Več kot dve leti so zdržale tri, manj kot leto je zdržalo pet takšnih vlad, najbolj trdožive pa so bile Craxijeva vlada (1983-1986) in dve Berlusconijevi vladi (2001-2005, 2008-2011). Vlade, ki so vsebovale pet strank, so bile - z izjemo Berlusconijevih in Craxijeve - šibke. Značilnost italijanskega političnega prizorišča je, da ga je večino časa obvladovala stranka DC, in da komunisti - kljub temu, da so bili relativno močni - niso imeli dostopa do vladnih položajev. To se je začelo spreminjati z Aldom Morom, prelom pa je - ko je postal zanesljiv konec komunizma - predstavljal Romano Prodi, ki je prevzel vlado leta 1996.

Postavlja se vprašanje, kaj po vsem tem pomenita zmaga in vlada t.i. populistov *Gibanja 5 zvezdic* (Di Maio) in *Lige* (Salvini)?

Preprostejša je zgodba o strankarski politiki *Zvezne republike Nemčije*. Glavni igralci na tamkajšnjem prizorišču so krščanski demokrati (CDU), krščanski socialisti (CSU), socialni demokrati (SPD), liberalci (FDP) in Zeleni, manj pomembni pa sta Levica in Alternativa za Nemčijo (AfD). Pri krmilu države sta se vsa leta menjavali konservativna in socialdemokratska stranka, za vladno večino pa je na tej ali oni strani skrbela FDP. Črno-rdeča koalicija (CDU/CSU + SPD) se je pojavila šele leta 2005, prenehala leta 2009, nakar se je ponovila leta 2013 in 2017. Rdeče-črna koalicija je postala nujna zaradi povečanega števila strank in zaradi nezadovoljstva državljanov.

Na neki način je posledica nezadovoljstva s politiko in velikega števila strank tudi zmaga populistov v Italiji. Vendar se je v vseh drugih primerih (Avstrija, Češka, Nemčija) nekako uveljavilo pojmovanje parlamenta kot glasovalnega stroja, ki deluje bolj ali manj uravnoteženo. V parlamentih večine evropskih držav se redno izmenjujejo konservativci in socialni demokrati, važna sestavina oz. jeziček na tehtnici pa so liberalci. Učinek je podoben kot v drugih (večinskih, predsedniških) sistemih. Stranke niso organizacije različnih lobijev, izraz okusa ali interesa različnih družbenih skupin, ampak

mehanizmi, ki skrbijo za učinkovito odločanje (za oz. proti nekemu zakonu, za ali proti takšni ali drugačni razdelitvi proračunskega denarja...) in za družbeno ravnotežje.

IV. ODPRTO PISMO SPOMENKI HRIBAR IN BORUTU PAHORJU

Ljubljana, 17. junija 2018

Draga Spomenka, spoštovani predsednik!

Predsednik republike je 7. junija 2018 (neformalno) napovedal, da bo kot mandatarja za sestavo vlade predlagal relativnega zmagovalca volitev Janeza Janšo, 15. junija pa je bil - ob podpisovanju ukaza o sklicu prve seje Državnega zbora - za spoznanje bolj zadržan: omenil je sestanke z vodji poslanskih skupin, na katerih bo "preveril", ali obstaja možnost, da prvak zmagovite stranke dobi primerno parlamentarno večino, nakar je interpretiral Janšo. Ta je bil izjavil, da v primeru, če bi "parlamentarno večino užival nekdo drug", mandata sploh ne bi sprejel. *Sobotna priloga Dela* je 16. junija 2018 objavila odprto pismo Spomenke Hribar predsedniku Borutu Pahorju z naslovom "Da ne bo smeh naših otrok in otrok naših otrok bolj grenak". Hribarjeva predsedniku Pahorju očita, da je - v primeru podpore Janši - podlegel vtisu avtoritarnosti in "močne osebnosti", čeprav takšne osebnosti niso vedno verodostojne.

Zadeve, o katerih pišeta oz. govorita Spomenka Hribar in Borut Pahor, niso preproste, vendar so pomembne. Bojim se, da utegnejo povzročiti resne nesporazume in škodljive posledice. Da s svojim oglašanjem ne bi povzročil dodatnih zapletov in težav, bom - kot se reče - konstruktiven: čim bolj se bom izogibal kritiki, očitkom in obtožbam, z eno besedo, brezobzirnosti, ki je sicer značilna za aktualna politična soočanja. Obe osebi iz naslova tega prispevka spoštujem, ju do neke mere razumem in (do neke mere) celo podpiram.

Če se držim pravkar zapisanega pravila, moram Spomenki Hribar priznati veliko imenitnih dosežkov, povezanih z razkrivanjem zatemnjenih plati slovenske zgodovine. Bil sem urednik zbirke *Znamenja*, v kateri je po dolgih in dramatičnih pogajanjih - zaradi prispevka Spomenke Hribar "Krivda in greh" - leta 1987 izšel *Kocbekov zbornik*. Hribarjeva je bila privržena sodelavka in urednica *Nove revije*, po volitvah leta 1990 pa energična poslanka *Slovenske demokratične zveze*. Največ lovorik pa tudi sovražnih napadov si je prislužila zaradi nepopustljive drže glede narodne sprave. Bila je prepoznavna in značilna osebnost slovenske pomladi, trn v peti komunističnemu režimu, Udbi, navsezadnje pa se

je sprla celo z nekdanjimi prijatelji in se oddaljila od izročila, ki ga v pomanjkanju boljše besede imenujem *konservativno*. Njen poziv iz leta 1992 - "*Ustavite desnico*" - je pomenil političen in mentalni preobrat. Po vsej priliki je bil slabo formuliran, izrabljen tudi v nasprotju s svojim namenom, na levi so ga sprejeli z navdušenjem, med konservativci ("na desnici") pa z ogorčenjem. Na neki način se pri odprtem pismu Spomenke Hribar predsedniku Pahorju zgodba ponavlja.

Hribarjeva Pahorju zameri napoved, da bo za mandatarja predlagal Janšo. Na neki način strelja mimo tarče, saj se je Pahor v tednu po sestanku z Janšo že nekoliko popravil. Nato trka na odprta vrata, ko razlaga pomen narodnoosvobodilnega boja med drugo svetovno vojno. Pahor najbrž ne bi ugovarjal njenemu stališču, da je "v temelju naše osamosvojitve in samostojnosti Republike Slovenije" prav ta boj, ne pa kolaboracija. Na tej točki bi Hribarjeva morala pojasniti, kaj pomeni "v temelju", saj se je Slovenija osamosvojila in postala samostojna šele leta 1991. Nemara bi lahko zagovarjali tezo, da je SFRJ predstavljala koristno etapo v razvoju slovenske državnosti, čeprav seveda ni predstavljala koristne etape v razvoju slovenske demokracije.

Glavno sporočilo odprtega pisma pa je seveda, da Janša ni primeren za predsednika vlade, kar pomeni, da bi predsednik vlade moral postati nekdo drug: bodisi Marjan Šarec, kateri drugi predsednik parlamentarne stranke ali nemara nekdo tretji. Ob tem sem se spomnil, da je Hribarjeva nekaj let nazaj za predsednico vlade predlagala Majo Brenčič-Makovec.

Pri vsem tem gre za vprašanje, ali se predsednik republike pri predlogu mandatarja lahko izogne relativnemu zmagovalcu oz. upoštevanju njegove prednosti pri sestavljanju vlade. Če pogledamo druge demokratične države, bomo ugotovili, da to ni mogoče. Po objavi volilnih rezultatov v Nemčiji ali v Avstriji nihče ni dvomil, da je prva na potezi zmagovalna stranka, drugouvrščena pa se poteguje za mesto v vladi ali pove - kot se je sprva zgodilo v Nemčiji pri socialnih demokratih - da bo ostala v opoziciji. Da bi vlado takoj po volitvah sestavljala drugouvrščena stranka, ki ima komaj polovico toliko poslancev kot prouvrščena, je pravzaprav nezaslišano.

Nekateri so kot primer prevzemanja pobude s strani drugouvrščene stranke dajali Janševo koalicijo iz leta 2012. Pri tem pozabljajo, da je morala SDS, ki je za prouvrščeno stranko zaostala samo za 2%, počakati, da je spodletelo Zoranu Jankoviću, ki so ga bili proti vsem merilom evropske politike - ali vsaj z dvojnimi merili - na nebo prikovali patentirani levičarski in drugi preganjalci Janeza Janše. Oktobra 2011 je Jankoviću oprostilo vse finančne domislice in se mu na Magistratu priklonilo 26 političnih zvezdnikov: Igor Arih, Franjo Bobinac, Renata Brunskole, Marko Bulc, France Bučar, Iztok Čop, Žiga Debeljak, Branko Đurić-Đuro, Vesna V. Godina, Miran Goslar, Rajko Kenda, Ana Nuša Kerševan, Matjaž Kmecl, Mateja Kožuh Novak, Milan Kučan, Magnifico, Svetlana Makarovič, Jože Mencinger, Jože Mermal, Jerca Mrzel, Ranko Novak, Zoran Predin, Herman Rigelnik, Mojmir Sepe, Janez Stanovnik, Lojze Ude. Ne da bi pomislili, kako bi se znašel na bruseljskem parketu, so Jankovića prosili, naj prevzame oblast v državi. Po volitvah so nastopili zapleti, do nastopa vlade pa sta minila dobra dva meseca.

Predsedniku Pahorju se nemara zdita osebnost in značaj Janeza Janše nekaj posebnega in morda celo problematičnega, vendar vsi ti predsodki ugasnejo, če si poleg Jankovičevih predstavljamo nastope Marjana Šarca na Evropskem svetu, na vrhu Nata, na morebitnih srečanjih s predsedniki Francije, Kitajske, Nemčije, Rusije, Velike Britanije ali ZDA.

Enako kot Spomenka Hribar je svojo politično kariero v *Slovenski demokratični zvezi* in v parlamentu - pred 29 leti - začel Janez Janša. V 29 letih je Janša nemara kdajpakdaj zašel v skrajnosti, vendar ni kršil temeljnih demokratičnih pravil. So ga pa tekmeci in gospodujoči mediji vseskozi označevali kot negativca. Če nas ne prepričajo njegovi nastopi na t.i. soočenjih in če nam ni všeč njegov humor; če ne upoštevamo njegovega predsedovanja *Evropskemu svetu* leta 2008 in če nas ne zanimajo njegova knjižna dela, sta bila njegova nesporna dosežka pač organizacija vojaške obrambe in zmaga v

desetdnevni vojni za Slovenijo. Janša po vseh kriterijih spada v *Veliko generacijo*, ki je ustanovila Slovenijo kot narodno državo.

Pisec teh vrstic nima od tukajšnjega pisanja nobene osebne koristi, ne pričakuje zahvale ali množičnega pritrdjevanja. Glede na to, da je mnogo let sodeloval z Janšo in čeprav se je z njim tudi razhajal, ugotavlja, da trenutno v Sloveniji ni boljšega kandidata za predsednika vlade, ki ima za povrh še to prednost, da je zmagal na volitvah. Očitki Hribarjeve na Janšev račun tupatam zvenijo prepričljivo, vendar je ta vtis bolj kot rezultat neodvisne analize posledica medijske masaže in dolgoletnega ponavljanja enakih argumentov, čeprav noben ni prestal sodne preizkušnje. Da pa Janez Janša ne bi podlegel skušnjavam močnih osebnosti, ki jih nekoliko nevljudno in neustrezno navaja Hribarjeva, potrebuje koalicijskega partnerja. Če to ne bo hotel biti Šarec, ki si po vsem videzu želi postati voditelj še bolj kot Janša, bi bil primeren Miro Cerar, da o Mateju Toninu sploh ne govorim.

S spoštovanjem!
Dimitrij Rupel

V. STRAH PRED OPOZICIJO IN ZATON DEMOKRACIJE

20. junija 2018

Najnovejši številki revij *Der Spiegel* in *Foreign Affairs* objavljata na naslovnih straneh udarna gesla kot: "Ich bin das Volk - Das Zeitalter der Autokraten"¹⁶ in "Is Democracy Dying - a Global Report"¹⁷. Vznemirljive naslove spremljajo - v Spieglu - mrki obrazi svetovnih voditeljev Vladimirja Putina, Recepa Tayyipa Erdoğan, Xi Jinpinga in Donalda Trumpa, v *Foreign Affairs* pa podoba naprave, ki je na zgornji strani volilna skrinjica, na spodnji pa uničevalka volilnih lističev.

O demokraciji in avtoritarnem vladanju je veliko govora tudi po najnovejših volitvah v slovenski državni zbor. Najprej se je z odprtim pismom predsedniku Pahorju oglasila Spomenka Hribar, sledila pa ji je še skupina (levičarskih) intelektualcev. Ti opozarjajo pred vladno koalicijo, ki bi vključevala zmagovalca volitev:

*V zadnjih dneh ste od nekaterih interesnih skupin in posameznikov priča izjemnemu pritisku, da bi vstopili v vladno koalicijo mimo vaše predvolilne zaveze lastnim volivcem, mimo vaše želje po oblikovanju povezav po volitvah in mimo interesa nesporne večine udeležencev zadnjih volitev. Predstavnike ljudstva pri nas izbiramo v proporcionalnem sistemu, ki pripelje do sorazmerne porazdelitve parlamentarnih sedežev in politične moči, skladno z voljo volivcev na volitvah. Takšen sistem se je potrdil kot primeren še zlasti za mlade, krhke demokracije, kjer nesorazmerno posedovanje in koncentracija moči v eni stranki hitro pripelje do zlorab oblasti. Iz prakse vemo, da se avtoritarne vladavine defektnih demokracij praviloma vzpostavljajo tam, kjer volilni sistem odstopa od načela proporcionalnosti.*¹⁸

Najprej Hribarjeva, nato pa še skupina intelektualcev sta zaskrbljena za usodo demokracije, pri čemer opozarjata na problem "močnih osebnosti" (ki "manipulirajo z zgodovino", "pišejo prostaške tvite", uporabljajo sovražni govor, širijo strah in nestrpnost...), na "koncentracijo moči v eni stranki" in na "avtoritarno vladavino defektnih demokracij".

V zvezi s temi izjavami je treba najprej povedati, da ne gre za pritožbe v zvezi s tistim, kar je, ampak za svarila pred tistim, kar bi lahko bilo. Janez Janša oz. SDS, ki so jima izjave namenjene, sta sicer zmagala, vendar ni nikjer zapisano, da bosta uspela sestaviti vlado. Drugič je treba povedati, da svarijo pred "močno osebnostjo", ki je bila po letu 2008 - razen leta 2012 - ves čas v opoziciji in so jo med volitvami leta 2014 poslali v zapor, ki se je pozneje izkazal kot nezakonit. In tretjič - tu si je treba vzeti nekaj časa - močne osebnosti in demokracija se ne izključujejo. Močne osebnosti so bili Adenauer, Schuman, De Gaulle, Churchill... Pri nas Drnovšek, Pučnik, Bučar...

Kdor je živel v jugoslovanskem komunističnem sistemu, je seveda previden glede močnih osebnosti. Jugoslovanske oz. slovenske močne osebnosti so prihajale nad nas s fanfarami svetovnega delavskega gibanja, revolucionarnega levičarstva in nedotakljive Partije; od državljanov, ki smo živeli pod njimi, pa so pričakovale, da jih bomo prenašali molče in brez ugovorov. To je eden od razlogov zaradi katerih nas je strah močnih osebnosti, ob njih pa seveda marsičesa, kar je povezano z omenjenimi

¹⁶ *Der Spiegel*, št. 24/9.6.2018.

¹⁷ *Foreign Affairs*, letnik 97, št. 3 (maj-junij 2018).

¹⁸ Glej prispevek "Intelektualci pozivajo proti koaliciji s SDS", *Delo*, 19. junija 2018. Peticijo so podpisali: dr. Metka Mencin Čeplak, dr. Božo Repe, dr. Vlado Miheljak, dr. Peter Klepec, dr. Marko Milosavljević, dr. Milica Antič Gaber, dr. Marta Verginella, dr. Rajko Muršič, dr. Zdenko Kodelja, dr. Darko Štrajn, dr. Boris Vezjak, dr. Tanja Rener, dr. Rudi Rizman, dr. Svetlana Slapšak, dr. Igor Ž. Žagar, dr. Niko Toš, dr. Urša Opara Krašovec, mag. Sabina Autor, dr. Miha Fošnarič, dr. Barbara Rajgelj, dr. Marjan Šimenc, dr. Jože Pirjevec, dr. Darja Zaviršek, dr. Renata Šribar, dr. Karmen Klavžar, dr. Božidar Flajšman, dr. Valerija Vendramin, dr. Gorazd Kovačič

fanfarami in argumenti o mladih, krhkih demokracijah, ki potrebujejo proporcionalni volilni sistem in čim več strank. Z njihovo pomočjo ustvarjajo privid svobode, pluralizma in multikulturalnosti.

Poznamo različne močne osebnosti. Med tistimi, ki se jih kaže bati in ki zbuja strah celo neplahim ljudem, so strici iz ozadja, zagovorniki legitimnosti in t.i. pridobitev socializma, tj. splošnega pomanjkanja, bančnih lukenj in čakalnih vrst. Strah zbuja nasprotniki privatizacije, zasebnega zdravstva in zasebnega šolstva. *Strah zbuja zagovorniki izključevanja*. Pisec teh vrstic zategadelj ne morem biti ravnodušen do izjav, kot se je pred dnevi pojavila v *Delu*:

*Dokler je obstajala Udbe, so imeli vodilni strah krasti ali uničevati družbeno lastnino. Zdaj pa kriminalno nagnjeni vodilni vse to lahko delajo in tako uničujejo družbo...*¹⁹

V Sloveniji strah pred močnimi osebnostmi pomeni strah pred opozicijo! To je strah, ki je Slovence spremljal od Antiimperialistične fronte in Dolomitske izjave do povojnih zunajsodnih pobojev, obračunov s t.i. liberalci leta 1972; tisočev in tisočev primerov lustracije neposlušnih državljanov, izključevanja samostojnih, neodvisnih intelektualcev in prizadevnih državljanov nasploh - vse do leta 1990.

Posebnost naših predvolilnih in povolilnih razprav je, da so prostodušno protislovne. Niti avtorji takšnih domislic niti njihovi uredniki se - po vsem videzu - ne zavedajo protislovja med povzdigovanjem demokracije in zagovarjanjem Udbe. Udbe je bila pri nas - kot je bil KGB v Sovjetski zvezi - prva in poglobljena kovačnica "močnih osebnosti".

Potrebno je govoriti - po eni strani - o konstruktivnih, simbiotičnih odnosih med močnimi osebnostmi in demokracijo, po drugi strani pa o nasprotjih in sporih med njimi.

O spornosti oz. zatonu demokracije smo nekoč brali pri marksističnih avtorjih, recimo pri Edvardu Kardelju. Leta 1956 je v ameriški reviji *Foreign Affairs* objavil spis "Razvoj v Jugoslaviji", v njem pa domneval, da so v zgodovini poleg reakcionarnih obstajale napredne diktature, poleg teh pa tudi "slabe demokracije". V Jugoslaviji so komunisti namesto slabe demokracije uvedli dobro diktaturo, za katero so iznašli še boljše ime: *samoupravljanje*. Samoupravljanje je nekaj časa ustvarjalo videz ljudskosti, pravičnega cilja - komunizem, v katerem naj bi vsak prispeval po svojih močeh in prejemal po svojih potrebah - pa so za vsak primer postavili v neoprijemljivo prihodnost. Nad domiselnim, vendar krhkim sistemom so bedeli strici iz partijskega in armadnega ozadja.

Nekoč so bile socialistične dežele znane po materialnem pomanjkanju in zaostajanju za kapitalističnimi deželami. Za Sovjetsko zvezo je bilo rečeno, da je vojaški velikan, toda gospodarski pritlikavec. Za nedemokratske sisteme z enopartijskimi režimi, kot smo ga poznali tudi v Jugoslaviji, je bilo značilno, da so bili gospodarsko neuspešni. To se je v najnovejšem času - predvsem po zaslugi Kitajske - po vsem videzu spremenilo. Ameriška avtorja Mounk in Foa ugotavljata:

*Toda doba, v kateri so bile zahodne liberalne demokracije najmočnejše kulturne in gospodarske sile na svetu, se zdaj nemara končuje. V času, ko liberalne demokracije kažejo močne znake institucionalnega razkroja, so avtoritarni populistični začeli razvijati ideološko alternativo v obliki neliberalne demokracije, običajni avtokrati pa svojim državljanom ponujajo življenjski standard, ki se vse bolj približuje ravni najbogatijih dežel Zahoda.*²⁰

Graham Allison pa pravi:

¹⁹ Josip Jež, "Pisma bralcev - Zmagovalci", *Sobotna priloga Dela*, 16. junija 2018.

²⁰ Yascha Mounk, Roberto Stefan Foa, "The End of the Democratic Century - Autocracy's Global Ascendancy", *Foreign Affairs This Week*, April 27, 2018.

Ko so leta 2017 člani Svetovnega gospodarskega foruma v Davosu kitajskega predsednika Xi Jinpinga okronali za voditelja liberalnega gospodarskega reda - čeprav je na čelu enega najpomembnejših protekcionističnih, merkantilističnih in plenilskih gospodarstev na svetu - so razkrili, da je postala beseda "liberalen" vsaj v tem kontekstu odtrgana."²¹

Vprašanja o diktaturi in demokraciji postajajo že spet aktualna. Predvsem v tujih (uglednih in reprezentativnih) publikacijah je mogoče v zadnjem času brati bolj ali manj prostodušna sporočila o poželenju po močnih voditeljih, pri čemer omenjajo Vladimirja Putina, Donalda Trumpa, Recepta Tayyipa Erdoğan, Xi Jinpinga in - Viktorja Orbana. Namesto o demokratični legitimnosti pišejo o *uspehu kot merilu legitimnosti* ("Legitimität durch Leistung"). Pri nas v tem smislu nastopa aktualni ljubljanski župan, ki se ne meni za zakone, obtožnice in podobne formalnosti, ampak *dela, deluje*.

V nemški reviji *Der Spiegel* so pred kratkim objavili podatek, da so "Stari Grki .. verjeli v kroženje političnih sistemov. Monarhiji naj bi sledila tiranija. To naj bi kar naprej nadomeščale aristokracija, oligarhija in demokracija. Vladavini sodrge pa naj bi že spet sledila monarhija."²²

VI. VLADA

20. junija 2018

Po junijskih volitvah (2018) so v ospredju tri možnosti: *kompetentna, stabilna in nestabilna vlada*.

Za rešitev zahtevnih domačih in evropskih nalog bi moral – tisti, ki mu predsednik republike ponudi mandat - sestaviti čim bolj kvalitetno/kompetentno vlado, ki bi morala biti sestavljena iz najbolj sposobnih, preskušanih, vplivnih in zaupanja vrednih ljudi, ki bi jim pritrdila večina poslancev. Druga možnost je vlada, ki bi bila sestavljena iz sorodnih, čim bolj komplementarnih strank. Obe možnosti sta obremenjeni z *direktivo* iz krogov, pooblaščenih za ohranjanje pridobitev socializma - »samo ne z Janšo«. Vprašanje je torej, ali bi Janša lahko – zaradi razširjenih predsodkov - zbral okrog sebe nesporno kompetentno in impresivno državno reprezentanco? Druga možnost je, da iz pestre ponudbe poleg NSi in SNS, s katerima bi dosegel 36 glasov, pritegne stranko z najmanj 10 poslanci, ki je v programskem oziru najbližja t.i. desni sredini. Za takšno rešitev sta morda najbolj primerni *Lista Marjana Šarca* in *Stranka modernega centra*, za kateri je sicer mogoče domnevati, da sta pod pritiskom omenjene »direktive«. Marjana Šarca povrhu mika, da bi postal predsednik vlade levega bloka (LMŠ, SD, SMC, SAB, DeSUS), čeprav ima ta brez Levice samo 43 poslancev. Če ne morejo prebaviti Levice, lahko morda pregovorijo Jelinčiča? Vlada, ki bi vsebovala Levico, bi v najkrajšem času doživela evropski karambol.

Slovenija seveda lahko po junijskih volitvah doživi heterogeno in notranje sprto, tj. *nestabilno* vlado, ki bi nadaljevala sprehod po slepi ulici pridobitev socializma. To ni najbolj verjetno, posebej če je res, kar se sliši, da so v levem oz. levosredinskem bloku navznoter sprte tudi poslanske skupine in da se nekateri poslanci ne menijo za omenjeno »direktivo« (štaba za ohranjanje pridobitev socializma). Največ možnosti najbrž nima »čim bolj kompetentna«, ampak »čim bolj stabilna vlada« SDS-NSi-

²¹ Graham Allison, "The Myth of the Liberal Order - From Historical Accident to Conventional Wisdom", *Foreign Affairs*, June 14, 2018.

²² Christian Esch, Maximilian Popp, Jan Puhl, Tobias Rapp, Christoph Scheuermann, BERNHARD ZAND, "Hrepenenje po močnem človeku" (Sehnsucht nach dem starken Mann), *Der Spiegel*, Nr. 24/ 9.6.2018, str. 17.

SNS, v kateri bi sodelovali bodisi LMŠ bodisi SMC. Če bi se prva ali druga stranka v takšni vladi počutili osamljeni, bi nemara lahko v njej sodelovali obe.

Obstaja še neka možnost: da pride do združitve SD, SMC, LMŠ, SAB in DeSUS, nakar to združeno stranko (ki ji manjka voditelj, kot je bil nekoč Janez Drnovšek) zapusti deset poslancev, ki se pridružijo kompetentni ali komplementarni vladi.

Ponekod ugibajo, ali bi bilo mogoče sestaviti vlado s SDS... ki je ne bi vodil Janez Janša. Tega filma pa najbrž ne bomo videli.

VII. Intervju za Večer,

28. junija 2018

Pred kratkim ste javno zapisali, da med šefi parlamentarnih strank ni boljšega kandidata za predsednika vlade kot je Janez Janša. Bi moral torej relativni zmagovalec volitev, kar je tudi mnenje predsednika republike Boruta Pahorja, dobiti prvo priložnost, da sestavi koalicijo?

"Kar se tiče kvalifikacij predsednikov strank, ki so prišle v parlament, ne vidim bolj izkušenega in bolj kompetentnega politika od Janeza Janše. Do njega imam tudi kakšno rezervo, z njim se tuptam tudi ne strinjam, vendar mu moram priznati, da ima veliko izkušenj in da je profesionallec. Česar za nekatere druge, ki se prijavljajo za predsednika vlade, ni mogoče reči. Kar se tiče podelitve mandata, pa je tako, da je predsednik republike Pahor že najavil, da bo dal mandat Janši. To se mi zdi v skladu z demokratično tradicijo vsepovsod po svetu. Če bi imeli drugačen sistem, bi to potekalo avtomatično, ker pa imamo proporcionalnega, pa je to še vedno le prvi korak, neke sorte preizkus. Janša je tudi rekel, da tega mandata ne bo sprejel oz. izvedel, če bo ugotovil, da obstaja v parlamentu neka večina, ki jo vodi nekdo drug. Ta hip pač ne vemo, kako se bo sestavila vlada."

Vemo pa, da vlado na levi sredini, sestavlja Marjan Šarec, predsednik drugouvrščene istoimenske liste. Omenjeni del političnega spektra je na volitvah doživel precejšnjo fragmentacijo, koaliranje pa ovirajo partikularni interesi strankarskih voditeljev. Kakšno možnost pripisujete novincu v nacionalni politiki Šarcu, da sestavi vlado?

"Razdrobljenost političnega prostora proizvaja sam sistem. Proporcionalni sistem na nek način vabi k večjemu številu strank. Naš prag za vstop v parlament je relativno nizek. Že če bi ga popravili, bi se problem deloma rešil. Rezultat je, kakršen je, to je treba upoštevati. Osebnostno vidim v treh strankah, se pravi pri Šarcu, Miru Cerarju in Alenki Bratušek, mnogo sorodnosti. To so potomci oziroma nasledniki nekdanje Liberalne demokracije. Nekdo se je domislil razdelitve na več strank, ker je na ta način mogoče dobiti boljši rezultat. V situaciji, v kakršni smo, se odpirajo različne možnosti. Prednost bi dal koaliciji, v kateri bi bil SDS z Janšo kot predsednikom vlade. Prvič zato, ker je za takšno možnost glasovala največja količina volivcev. Torej SDS + NSi + LMŠ + SMC? Običajno je tako, da ima zmagovalec volitev možnost izbiranja strank okoli sebe in oblikovanja koalicije. Če pogledate nemški, avstrijski ali navsezadnje italijanski primer, boste videli, da prvouvrščeni izbira partnerje, drugouvrščeni ali tretjevrščeni pa si prizadevajo, da pridejo zraven in so del vladajoče koalicije ali pa napovedo, da bodo šli v opozicijo. Morda ne bi bilo slabo, če bi se povezali stranki, ki sta zgodovinsko nasprotni, SDS in Socialna demokracija."

Tako imenovana velika koalicija? SDS in SD sta za kaj takega enostavno zbrali premalo glasov.

"Če se ne motim, bi SDS, SD, NSI pa recimo SAB zbrale 47 glasov. Velika koalicija za duševno zdravje Slovencev ne bi bila slaba. Tretja varianta, ki pa me skrbi, je v bistvu leva koalicija, ki bi vsebovala vse stranke razen SDS in Nove Slovenije. To bi bila čista polomija, saj je znano, kaj Levica zahteva. Kot vidim, nekateri razmišljajo, da bi na desni izločili SDS, na levi pa Levico, vlado pa bi sestavljale stranke, ki so vmes, od Šarca do Tonina. To »sredinsko kombinacijo« bi se dalo uspešno prodajati, češ, nismo ne desni ne levi. Problem pri tej koaliciji je Tonin, saj ne vemo, ali bo nanjo pristal ali ne. Glede na njegove izjave je mogoče sklepati eno ali drugo."

Toninova izvolitev na mesto predsednika državnega zbora nakazuje večjo možnost, da vlado sestavi Janša?

"Toninova izvolitev je bila po moji oceni nek začasni izhod. Ko sem čestital Toninu, sem dejal, da se zelo pogostočasne rešitve spremenijo v trajne. Bomo videli. Počakati je treba, kakšna bo koalicija, saj je koalicija tista, ki postavi predsednika državnega zbora. V primeru Demosove zmage na volitvah leta 1990 smo imeli predsednika vlade iz stranke Slovenskih krščanskih demokratov in tudi predsednik parlamenta je bil iz koalicije, iz naše stranke Slovenske demokratične zveze. Demos je bil seveda predvolilna koalicija, zato ni bilo nobenega dvoma, kdo je zmagal. France Bučar je bil evidentna izbira, saj je vlival največ zaupanja. Lahko, da bo prišlo do Toninove zamenjave, vse pa je odvisno od tega, kateri od napovedanih scenarijev se bo uresničil."

Omenili ste, da so tri sredinske stranke ločeno pobrale več, kot če bi bile združene. Vidite možnost, da se združijo v nekakšen LDS 2.0 ali bo sredinski prostor ostal še naprej razcepljen na več strank?

"LDS je razpadla, na nek način pa je zdaj sestavljena iz več delov. Stranke se združujejo, kadar je to potrebno, funkcionalno in koristno. Če bi šefi teh strank presodili, da se to splača, bi se združile. Ena situacija je značilna za predvolilni čas, druga za povolilni čas. Spomnil bi na Drnovška in leta 1994, ko smo se demokrati, zeleni, socialisti in LDS združili v veliko Liberalno demokracijo Slovenije. Vodil jo je nesporno sposoben voditelj."

Liderja Drnovškovega tipa, ki bi podoben proces danes izpeljal na sredini, ni na slovenskem političnem horizontu?

"Drnovška ni mogoče kar tako ponoviti. Edini od politikov, ki se približuje njegovemu kalibru, je Janša. Takšna rešitev bi bila za Slovenijo dobra, ker bomo kmalu zapluli na odprto morje v zvezi s Hrvaško in EU. Ne moremo si privoščiti kakšnih večjih napak, ker smo jih že preveč naredili v preteklosti."

Kakšen volilni sistem bi bil najbolj primeren za doseganje politične stabilnosti v državi?

"Stabilnost bi zagotovil sistem, ki bi predvsem proizvajal manj političnih strank. Če pogledate sosednje države, imajo večinoma tri ali štiri stranke v parlamentu. Več je skorajda nesmiselno. Kako priti do tega? Z večinskim sistemom, ki je bil nekoč že tik pred uveljavitvijo? Nekateri imajo zoper večinski sistem zelo resne ugovore, češ da pušča zunaj parlamenta veliko ljudi, ki predstavljajo važne družbene silnice. Druga možnost je, da bi zvišali prag za vstop v parlament na 5 odstotkov. Tudi znotraj proporcionalnega sistema bi bilo mogoče najti kakšne rešitve, ki bi ustvarjale manj zmešnjave. Ta sistem, ki ga imamo zdaj, je nekoliko defekten. Imate volilne okraje, kjer za enega poslanca zadošča 500 volivcev, druge pa, kjer je za to potrebnih 2000 volivcev. Sistem tudi ne zagotavlja, da bodo vsi deli Slovenije enakomerno zastopani v parlamentu. Najbolj preizkušen pa je sicer večinski sistem, kjer iz vsakega okraja pride v parlament tisti, ki je dobil največ glasov."

Dobro poznana je vaša teza o eni in pol eliti, ki jo Slovenija premore za vodenje države. So letošnje volitve kljub razdrobljenosti političnega polja in množstva predsednikov političnih strank, spet potrdile vašo tezo?

"Moja izjava izvira iz časov Demosa in naše konfrontacije s komunisti. Ugotovili smo, da je na nekaterih točkah potrebno sodelovati, ker nobena stran nima 100 % primernih ljudi. Nekaj nesposobnih je bilo pri nas, nekaj sposobnih je bilo v opoziciji, zato bi bilo potrebno kadre kombinirati. Vse Drnovškove vlade so bile koalicijske. Koalicijska vlada pomeni, da ena stranka sama nima dovolj ljudi, ki bi jih lahko postavila na vse položaje. Letos se je za poslanska mesta potegovalo več kot 1500 kandidatov. Pa saj ni mogoče, da bi dobili 1500 kvalificiranih ljudi, od katerih bi lahko zahtevali, da kompetentno nastopajo v parlamentu, da poznajo tehnologijo in problematiko. Največ sposobnih, kompetentnih in izkušenih ljudi imata SDS in SD. O tem si moramo biti na jasnem. Miro Cerar ima osebno nek opus za sabo, okrog njega pa je bilo precej podpovprečnih ljudi."

Ravno v teh dneh smo spremljali izključitev pomembnega kadra SMC Milana Brgleza iz bivše največje vladne stranke. Razumete izključitev kot konsolidacijo stranke in kar menijo nekateri, lažje koalicijsko povezovanje SMC z SDS?

"Iz vaših ust v božja ušesa. Gospod Brglez je mene zelo razočaral takoj na začetku, ko se je pojavil na politični sceni s tistim intervjujem v Mladini, kjer je govoril o tem, da so bile likvidacije po drugi svetovni vojni pravzaprav izraz naravnega prava. Brglez je bil po svoji miselnosti bližje Levici kot Cerarju. No, zame je Cerar še vedno enigma, saj ne vem, kaj pravzaprav misli. Cerar je bil nekoč v parlamentu ekspert za pravno-tehnične zadeve, da bi imel kakšne velike ideje, kaj je treba narediti v Sloveniji, pa se ne spomnim. Je pa Slovenija v tako občutljivem položaju, da potrebuje najboljšo ekipo, najboljšo državno reprezentanco. Dejstvo je, da ima slovenska politika dva pola, eden je bolj levi, drugi bolj konservativen (ali, če hočete, desni), vmes pa je nekaj, kar ni čisto jasno. Mislim, da je prostora za 3 ali 4 stranke, ki bi se redno menjavale na oblasti. To bi zagotavljalo stabilnost in demokratičnost. Za zdravo politiko je redno menjevanje strank na oblasti skorajda nujnost. Če boste pogledali sosednje države, boste videli, da temu je tako."

Kaj je Novi Sloveniji prinesla menjava vodstva, ko je krmilo stranke prevzele mlajša generacija, ki so zamenjali dotedanjo predsednico Ljudmilo Novak, ki je gradila na politiki distance do SDS in avtonomnega razvoja konservativne stranke? Novo vodstvo pod Toninom je stranko znova zapeljalo bliže Janševi SDS.

"Novo Slovenijo imam za pomembno in dobro stranko, gospoda Tonina pa imam za sposobnega politika. Večkrat sem z njim govoril in razpravljajal o različnih temah, priznam, da sva se precej ujemala. Kar pa se tiče menjave v vodstvu stranke, se mi zdi logična. Okrog Tonina so se zbrali mladi levi, ki so želeli spremembe in so jih pač uresničili. Kar pa je pri meni zagonetno pri Novi Sloveniji je to, da je bila to nekoč stranka z večjim potencialom in večjim dometom. Bil sem v vladi, katere predsednik je bil Lojze Peterle. Spominjam se, da je večkrat rekel, da je katoličanov v Sloveniji 70 ali 80 odstotkov, zato bi morali biti krščanski demokrati, če se primerjamo z Nemčijo ali Avstrijo, največja stranka. Zakaj je prišlo do osipa podpore stranki, je težko reči. Kot kaže so se konservativni volivci premikali iz območja ljudske stranke in krščanskih demokratov v smeri SDS. Storjenih je bilo tudi nekaj strateških napak. Polemika med desnosredinskimi strankami ni bila koristna. Delitev SLS in dodatek s Primcem in Kanglerjem sta bila zgrešena."

V predvolilnem času je bilo veliko polemik o finančnih in političnih povezavah med predsednikom SDS Janezom Janšo in madžarskim premierjem Viktorjem Orbanom. Kakšen je po vaši oceni Orbanov vpliv na Janšo in ali nas mora to skrbeti z vidika suverenosti države?

"Gospod Orban doživlja pri nas neke sorte demonizacijo, neke sorte strašenje, ki je podobno strašenje pred Janezom Janšo. Janša je predmet strašenja in demonizacije vsa leta. Ne bom rekel, da ni nekaj odstotkov k temu sam prispeval. V glavnem so se tradicionalno leve skupnosti bale, da bi bile ob pridobitve socializma in so v funkciji svojega strahu z vsemi sredstvi napadale Janšo, kar se meni zdi nenormalno. Orbana poznam iz prvih let po osamosvojitvi, ko je postal predsednik stranke Fides, ki je bila precej podobna mladinski organizaciji pri nas. Takrat sem spoznal Orbana, ki mi je bil simpatičen, bil pa je tudi izredno žilav in poln energije. V nadaljevanju je postal Orban zelo uspešen, vlado vodi že tretji mandat. Tretji mandat v primerjavi s tem, kar se dogaja v Rusiji, ni taka posebnost. Tudi Thatcherjeva, Kohl in navsezadnje Merklova so bili na oblasti več kot deset let. To ni nič posebnega, če ni večjih zadreg in problemov. Orbana sem srečeval tudi, ko je bil v opoziciji in reči moram, da je imel stališča, ki niso bila različna od mojih. Jaz nimam nobenih predsodkov glede Orbana. Je pa na Madžarskem situacija na nek način podobna kot pri nas. Nove strukture so morale obračunati s starimi. Ali so to počele bolj na silo ali v rokavicah in kaj je bilo bolj uspešno, jaz ne vem. V resnici bi si slovenska država vsaj pol časa na oblasti zaslužila generacijo, ki se je preizkusila v obdobju osamosvajanja. Generacija, ki jo imenujem velika generacija, bi morala imeti večji vpliv na slovenske razmere. Orban je koncentrat te generacije, ki je izborila velike spremembe na Madžarskem. Na Poljskem imate Kaczynskega, ki do neke mere nadaljuje tradicijo Solidarnosti, je pa nekoliko preprost. Orbana in Kaczynskega so izvolili volivci, zato nimam zadržkov."

Predsednik Pahor govori o močnih osebnostih. Mednje šteje tudi Janšo. Je vzhodnoevropska demokracija dovolj trdna, da bi vzdržala te močne osebnosti? Se strinjate s Pahorjevo tezo o močnih osebnostih kot realnosti evropske politike?

"Ne čisto. Močne osebnosti so takšne ali drugačne. Močna osebnost je bil v jugoslovanskih časih Stane Kavčič, pa so ga odrezali. Močni osebnosti sta bila Bučar in Pučnik. V Rusiji so stvari drugačne, tam je demokracija prirejena ruskim razmeram. Putin je prišel na oblast iz KGB, zato ga spremlja slab priokus. Pri nas so se pozitivne močne osebnosti izoblikovale v procesu osamosvajanja. Nekoč je močne osebnosti proizvajala UDBA. Stane Dolanc je bil močna osebnost, a ne bi ga štel v kategorijo močnih osebnosti, ki so si ustvarile ugled z individualnimi dosežki ali prodornostjo. To sta dve različni zgodbi. Sicer pa bi ločil močne osebnosti demokratičnega zahodnega sveta in močne osebnosti vzhodnega sveta. Pri nas so močne osebnosti komunističnega tipa vendarle odšle. Nekaj je še stricev iz ozadja, a ne vem, koliko so zares močni. Seveda hočejo zavarovati pridobitve socializma, borijo se za nadaljevanje nekdanjih privilegijev; proti privatizaciji NLB, zdravstva in šolstva. To mi ni všeč. Če pa za tem stojijo individualne močne osebnosti, pa nisem prepričan."

Kako kot bivši zunanji minister in slovenski veleposlanik v ZDA ocenjujete zanemarjenost odnosov z najmočnejšo transatlantsko zaveznico?

"Stvar je precej preprosta. Slovenija temelji na dveh temeljih. Na temelju plebiscita iz leta 1990 in na temelju referendumu o vstopu v zvezo Nato in EU iz leta 2003. Takrat so se Slovenci v veliki večini odločili za članstvo v EU in Natu. Če smo v Natu, so Američani naši zavezniki. K temu, da obstaja v tem trenutku konflikt med EU in ZDA, je prispevala tudi EU. V EU imamo države, ki dajo zelo malo denarja za obrambo, ZDA pa ga dajejo precej več. Zgodbe z ameriškimi carinami je treba videti v kontekstu oportunitizma nekaterih pomembnih evropskih držav, recimo Nemčije. Slovenijo odločitve našega ljudstva vežejo na Zahod. Tukaj ni veliko manevrskega prostora. Sem vesel, da imamo dobre odnose z Rusijo. A hkrati je treba biti previden in vedeti, kje je ravnotežje. Ko sem kot zunanji minister predsedoval Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi, sem poskušal biti prijazen in upoštevati eno in drugo stran. To bi lahko bilo bistvo slovenske zunanje politike. Slovenska problema sta slaboten položaj v EU in pomanjkanje odnosov z ZDA kar zadeva strateške zadeve. Sicer pa nas mora skrbeti Hrvaška."

Kako vidite slovensko-hrvaške odnose v luči arbitražne zgodbe in napovedi, da bo Slovenija tožila Hrvaško pred sodiščem EU v Luksemburgu?

»V zadnjih letih so se nam podrli odnosi s Hrvaško. Začeli so se podirati leta 2009, zdaj pa imamo kar precej podrtij. To, da vztrajamo pri implementaciji arbitražne odločbe, je najbrž po svoje logično, razsodba je del mednarodnopravne realnosti. Vendarle pa ne razumem, zakaj se tako zelo trudimo vsiljevati Hrvaški nekaj, kar je nam v škodo. Da ne govorim o tem, da si je Slovenija v arbitražni zgodbi sama zabila nekaj avtogolov, od Erjavčevih izjav do pogovorov Sekolec-Drenik. Poleg tega pa Slovenija očitno ne uživa v EU takšnih simpatij, kot jih Hrvaška. Zanašati se na Rusijo, s katero je Slovenija v zadnjem času vzpostavila zelo intimne odnose, je brez veze. Rusija nima nobenih vzvodov za pritiske z EU. Vzode imajo Američani, z njimi pa smo sprti zdaj že precejšnje število let. Drnovšek je bil v svojem času vsaj dvakrat v ovalni pisarni, obakrat sem bil zraven kot minister ali slovenski veleposlanik v ZDA. V Beli hiši sva bila tudi z Janšo. Clinton in Bush sta prihajala v Slovenijo. Naša diplomacija pa je zadnja leta omrtvičena. Nikakor ne želim povedati, da so odnosi s Hrvaško preprosti. Sam sem bil predmet mnogih zavajanj s strani Hrvatov. Mnogi sporazumi, ki smo jih sklenili, so se izkazali kot nezanesljivi. Hrvaška je vedno videla predvsem svoje lastne interese in se ni ozirala na nobene druge interese. Vodili so nas za nos. Drnovšek se je zavedal tej problemov in jih je skušal reševati. Z Janšo smo izboljšali odnose s Hrvaško, v zadnjem času pa so se stvari zelo zapletle. Menim, da potrebujemo prelom v odnosih, nek nov začetek. Potrebno je reči, pustimo, kar je bilo in se začnemo pogovarjati na novo. S Hrvaško je potrebno najti nekaj skupnih točk, kjer se lahko sporazumemo. Mejno vprašanje bi dal za kratek čas v oklepaj. Prepričan pa sem, da ima konservativna slovenska vlada večje možnosti za sporazum s Hrvaško kot levičarska. Ni slučajno, da je Drnovšek poskušal doseči sporazum z Račanom, ko je Franjo Tuđman umrl in je prišla bolj leva vlada. Državne zadeve niso vedno povezane s strankarskimi, malo pa so.«

Je danes vprašanje migracij tisti ključni moment, ki bo definiral zavezništva in nov ustroj EU? Kam se pri tem umešča Slovenija?

"EU bo morala najti skupen odgovor na ta problem. Slovenija mora z veliko previdnostjo in simpatijo gledati na to, kar se dogaja v Srednji Evropi s Čehi, Madžari, Poljaki in Slovaki. To so nam zelo sorodne države, ne smemo se postavljati zoper njih. Prepričan sem, da je perspektiva v tem, da EU uvede strogo disciplino na zunanjih mejah, ki jih je treba še enkrat narisati z močnim rdečim svinčnikom. EU mora varovati svoje meje kot ZDA ali Avstralija. Če bodo schengenske meje postale sporne, potem bo EU počasi konec. Schengenske meje so velika pridobitev tudi za Slovenijo. To, da smo se leta 2015 tako ležerno obnašali glede schengenske meje, je slabo.

Sicer pa so migracije globalni problem. Prihaja do izmenjave ljudstev in velikih premikov. EU bo morala najti recept za migrante iz Afrike. Potreben bo evropski Marshallov plan za Libijo, Sirijo in magrebške države. Nujno se je treba finančno in obrambno organizirati. EU se mora varovati, hkrati pa nameniti več denarja državam, ki proizvajajo migracijske potrebe."

VIII. DISIDENTI

2. julija 2018

1. Sizif

Ko sem pisec teh vrstic nedavno listal po knjigi, ki je dolga leta ždela v ozadju knjižne omare - gre za klasično delo Karla Poppra *Odprta družba in njeni sovražniki* - sem se zaustavil pri avtorjevi

omemi grške Velike generacije v času peloponeške vojne (431- 404 pr. n. št.). Po analogiji sem si dovolil slovensko Veliko generacijo imenovati tisto generacijo, ki je ob koncu dvajsetega stoletja dosegla in uveljavila slovensko državnost. Tupatam me skrbi pomanjšanje naše generacije, kot se je zgodilo pri partizanski generaciji, ki se je pomanjšala, ko se je kompromitirala s povojnim terorjem, z nevzdržnim kulturnim in gospodarskim sistemom. Za velike dosežke so potrebne posebno drzne, celo brezobzirne osebnosti, ki zavračajo prevladujočo miselnost, tvegajo spor z etabliranimi ustanovami, ustvarjajo prelomne dogodke in gradijo nov vrednotni sistem.

Ob tem je mogoče razmišljati o mentalnih in političnih dosežkih aktualnih slovenskih predstavnikov v mednarodnem življenju, predvsem v evro-atlantskih ustanovah, kot sta npr. Evropska unija in Nato. Da bi Slovenija lahko prosperirala v okolju, v katerem se je znašla po letu 1992 oz. 2004, potrebuje kompetentno, z drugimi primerljivo državno reprezentanco. O tem sva si pred kratkim izmenjala nekaj sporočil z Igorjem Bavčarjem, ki vsekakor sodi v Veliko generacijo, vendar je v trenutku, ko to pišem, milo rečeno, izključen iz omenjene reprezentance.

Toda *first things first*. Zanimiv pogled na zadevo, ki je predmet teh opazk, je na proslavi sedemdesetletnice Lojzeta Peterleta, ki enako kot Bavčar spada v Veliko generacijo, prispeval Igorjev soimenjak *Evgen Bavčar*. Za Veliko generacijo je iznašel zanimivo prispodobo: Sizifa, ki mu na koncu uspe privariti skalo na vrh hriba in jo tam tudi obdržati. Sizif je sicer druga beseda za neuspešno prizadevanje. Slovenci, pravi Bavčar, so si v preteklosti neuspešno prizadevali ustvariti svojo državo.

Narodni programi, peticije, deklaracije, dobronamerna in trmasta podjetja disidentov/oporečnikov od Prešerna in Cankarja do Kocbeka... sami neuspehi. Nato so se oporečniki preoblikovali v opozicijo, ta pa v vlado. Najprej *Nova revija*, nato *pisateljska ustava*, nato nove stranke in *Demos* (okrajšava za *Demokratsko opozicijo Slovenije*), volitve, Peterletova vlada in *plebiscit*, ki so zagodili skalo na vrhu hriba; na koncu vojna, mednarodno priznanje, *referendum leta 2003*, vključitev v Nato in EU. V nadaljevanju je Bavčar ugotovil, da v času Peterletove vlade, katere član je bil poleg Igorja Bavčarja tudi pisec teh vrstic, ni bilo nobenega političnega zapornika. S tem je (gotovo) namigoval, da so pred prvo demokratično slovensko vlado in po njej veselo zapirali ljudi, kot je Janez Janša, navsezadnje pa tudi Bavčarjev soimenjak Igor Bavčar. Ob tem imenu želim navesti drobec iz najine korespondence.

Igor Bavčar je zaporniški čas izkoristil za študij zgodovine in iz tega študija poročal v več tehničnih člankih. Nazadnje mi je poslal osnutek članka o Hrvatih, Sovjetih, slovenskih oporečnikih, osamosvojitvi, Evropski uniji, brexitu in Miru Cerarju. V dopisih sva se potem strinjala, da so bile v letih 1990 in 1991 za soočenja s slovenskimi, jugoslovanskimi, predvsem pa evropskimi nasprotniki osamosvojitve, potrebne *domiselnost, drznost in nepopustljivost*, ki v dotedanji politiki in za takratne politične funkcionarje niso bile običajne. Prva vlada in *Demos* sta imela za sabo dve izkušnji: dolgoletno (domiselno, drzno in nepopustljivo) izkušnjo *oporečnikov/disidentov* in kratkotrajno oblikovanje opozicijskih strank SKZ, SDZ, SDSS, SKD, Zelenih in Liberalcev.

2. Kristus

Še bolj zanimiv in usodnejši model oporečništva predstavlja Kristus. Nesporno je ta model deloval v ozadju komunističnega in povojnega slovenskega odnosa do Cerkve in do krščanstva, seveda kot prepoved. Kristus si je bil prizadeval s pomočjo osebnega zgleda spreobrniti svoje sonarodnjake in sodobnike, vendar se mu je - po hudih mukah - za daljši čas posrečilo spreobrniti kar zajeten del sveta. Kristusa so križali, ker je predstavljal konkurenco judovskemu establišmentu, ki je - če verjamemo evangelijem - prevladal nad Pilatovimi poskusi verske tolerance. Pilat naj bi pod križem v treh jezikih, da bi se vedelo, napisal, da je nanj pribit judovski kralj. Pilata in rimljansko upravo lahko primerjamo z aktualno Evropsko komisijo, ki poudarja, da se v drobne slovensko-hrvaške spore

ne bo mešala. Pilat se v judovske zdrahe ni hotel mešati, Kristus pa je bil eden prvih in največjih disidentov.

Janezov evangelij poroča takole:

... Jezus je torej prišel ven. Imel je trnovo krono in škrlaten plašč. Pilat jim je rekel: »Glejte, človek!« Ko so ga véliki duhovniki in služabniki videli, so zavpili: »Križaj ga, križaj ga!« Pilat jim je rekel: »Vzemite ga vi in ga križajte, kajti jaz ne najdem krivde na njem.« Judje so mu odgovorili: »Mi imamo Postavo in po Postavi mora umreti, ker se je delal Božjega Sina.« Ko je Pilat slišal te besede, se je še bolj zbal. Spet je šel v sodno hišo in rekel Jezusu: »Od kod si ti?« Jezus pa mu ni dal odgovora. Tedaj mu je Pilat rekel: »Z mano ne govoriš? Ne veš, da imam oblast, da te oprostim, in oblast, da te križam?« Jezus mu je odgovoril: »Nobene oblasti bi ne imel nad menoj, če bi ti ne bilo dano od zgoraj. Zato ima večji greh tisti, ki me je tebi izročil.« Odtlej si je Pilat prizadeval, da bi ga oprostil. Judje pa so zavpili: »Če tega oprostiš, nisi cesarjev prijatelj. Vsak, kdor se dela kralja, nasprotuje cesarju.« Ko je Pilat slišal te besede, je dal Jezusa pripeljati ven. Sédel je na sodni stol na kraju, ki se imenuje Litóstrotos, po hebrejsko Gabatá. Bil pa je dan pripravljana na pasho, okrog šeste ure. In Pilat je rekel Judom: »Glejte, vaš kralj!« Oni pa so zavpili: »Proč z njim, proč z njim, križaj ga!« Pilat jim je rekel: »Vašega kralja naj križam?« Véliki duhovniki so odgovorili: »Nimamo kralja razen cesarja!« Tedaj jim ga je izročil, da bi bil križan.

Kaj je hotel reči Pilat? Je hotel vplivati na judovsko množico, češ, bodite pametni, Kristus je človek kot drugi! Bodimo človeški! Nekaj podobnega je v zagovoru družine Strojan krajanom Zagradca, Ambrusa, Krke in okoliških vasi povedal nekdanji slovenski predsednik Janez Drnovšek:

Drnovšek: Poglejte, mamó Jelko sem skušal že včeraj in danes prepričati, naj gre v Postojno, a pravi, da živa ne gre. In če je takšna situacija, sem rekel, potem pa naj vsaj božič preživijo na toplem in jim vsaj čez praznike priskrbimo zabojnike.

Krajani: Mi jim želimo srečen božič, a ne tukaj.

Drnovšek: Se vam zdi prav, da so jim ravno sedaj, pred zimo, pred prazniki porušili domove?

Krajani: Že 12 let bi jim morali to porušiti. Oni izkoriščajo svoje otroke da bi dosegli svoje cilje. Njih še prepričujte, da gredo v Postojno, nas ne boste prepričali!

Drnovšek: A ste vi ljudje?

Krajani: Smo in to pošteni davkoplačevalci. Mi vas plačujemo in za nas boste delali!

Drnovšek: Božič je, kaj mislite, da bi Kristus rekel na to?

Krajani: Kriminalcev ne bi zagovarjal. Ulica je nastala zaradi nedelovanja pravne države, zaradi vas.

Pilat je po drugi strani o svojem ujetniku govoril kot o judovskem kralju, skoraj, kot da bi si bila enaka in kot da bi lahko sodelovala. Množico je razvnel prav s tem, saj je bila zoper Kristusa naščuvana s strani formalnih judovskih voditeljev. Kristus je bil neformalni judovski voditelj in je pri svojih privržencih, nemara pa tudi pri svojih nasprotnikih užival nekakšno strahospoštovanje.

3. Slovenska politika proti disidentom

Politični funkcionarji so *branitelji obstoječih razmer*. Pred padcem Berlinskega zidu in koncem hladne vojne so kajpada reševali in varovali pridobitve socializma. 15. aprila 1988 so na internem posvetu RSNZ v Tacnu govorili o slovenskih oporečnikih v zvezi z Novo revijo in t.i. pisateljsko ustavo. Glavna govornika sta bila sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl, ki ga je pozneje po volitvah nadomestil ravno Igor Bavčar, in predsednik CK ZKS Milan Kučan. Njuna nastopa razkrivata glavne skrbi in usmeritve slovenskega partijskega vodstva. Med "negativnimi trendi" je Ertl omenil

“meščansko desnico”; nato je poročal, da “jim” je uspelo med sabo spreiti dve središči opozicije, *Mladino* in *Novo revijo*, predlagal pa je tudi nadaljevanje razdorov med inteligenco. Priporočil je ločevanje med tistimi, ki so “resnično racionalno kulturno, prizadevni” in “navadnimi politikanti, ki so nepisci, nekulturniki...”²³ Ertl je napovedal “več represije” zoper “nekatero špice, ki le preveč štrlijo in, ki motijo ta mir v slovenskem in jugoslovanskem prostoru”. Kučan pa je rekel:

...in na koncu se čuti nekaj slovenskih pisateljev in njim pridruženih članov ali po njih angažiranih ljudi pristojnih za to, da napišejo novo ustavo, ki je slabša od Čosićeve, ker Čosićeva je sicer meščanska, ampak ostaja vsaj z eno nogo znotraj socializma in znotraj Jugoslavije. Ti naši ne govorijo niti o Jugoslaviji, niti o socializmu, niti o osvobodilni fronti, to se pravi o nikakršni kontinuiteti, ampak govorijo o naravni pravici slovenskega naroda, da si izhajajoč iz neodtujljivih pravic človeka naredijo družbo po svoji oziroma po Bučarjevi meri...

Ko *Demos* oz. slovenska vlada leta 1991 ne bi vsebovala bivših oporečnikov, bi jo - če se že ni ustrašila domače komunistične nomenklature - nemara prestrašile grožnje evropskih in ameriških sogovornikov, ki so bili zagovorniki obstoječih razmer enotne Jugoslavije. Z drugimi besedami: slovenska državnost je nastajala v sporu z oblastjo in običajno politiko. Še drugače povedano: za manjše dosežke zadoščajo postopki, spodobnosti in dostojnosti, ki so - vsaj v našem času - značilni za običajno, rutinsko poslovanje; velikih dosežkov pa ne bo brez sporov in omenjenih domiselnosti, drznosti in nepopustljivosti.

Veliki dosežki so rezultat posebnih razmer in izrednih ljudi. Gre za posebne in izredne značaje, ki jih Max Weber imenuje *karizmatične*. Z Bavčarjem sva se strinjala, da danes Slovencem primanjkuje osebnosti in značajev, ki bi bili nujni za uveljavljanje Slovenije v Evropski uniji; nekatera znamenja pa kažejo, da tega pomanjkanja ne bo kmalu konec.²⁴ Ob tem se postavlja vprašanje, ali danes v Evropi po padcu Berlinskega zidu in po koncu hladne vojne, tj. po epohalnem propadu socializma in vzponu liberalne demokracije sploh obstajajo pogoji za oporečništvo? Demokracija pravzaprav ne pozna oporečnikov. V demokraciji oporečniki postanejo *opozicija* in zasedejo sedeže v parlamentu. *Demos* je bil okrajšava za *Demokratsko opozicijo Slovenije*. Če so oporečniki dovolj spretni in številni, prevzamejo oblast, kot se je to zgodilo na Poljskem in v Češkoslovaški, deloma v Sloveniji.

Oprečništvo je trajalo stoletja, vsaj od Kristusa; v 19. in 20. stoletju pa je povezano s kulturnimi boji in intelektualci. Za klasične evropske romane 19. stoletja je recimo značilno, da njihovi junaki propadejo v bojih za avtentične vrednote, vendar kljub neuspehu - podobno kot Sizif - zbujajo občudovanje in navdihujejo nove boje oz. nove poskuse s skalo. Za oporečnike je značilno, da so - kot rečeno - junaški; da so tragični in očarljivi obenem.

Modernizacija je povezana z naraščanjem števila akademskih, izobraževalnih in raziskovalnih ustanov, ki proizvajajo vse večje število visoko izobraženih ekspertov (poznavalcev, izvedencev), strokovnjakov za različna bolj ali manj zahtevna, večinoma naravoslovna in tehnična področja. Moderni izobraženci se večinoma povezujejo z etabliranimi podjetji in ustanovami, njihov odnos do oblasti in režima pa je največkrat kooperativen in konstruktiven. Poleg *kooperativnih in konstruktivnih izobražencev* poznajo moderne družbe tudi sloj nemirnih, nesprijaznenih *kritičnih intelektualcev*. Zanimivo je, da so takšno vlogo izobražencev - čeprav je bila v socialističnih deželah nepriljubljena in pod policijsko kontrolo - najbolj vneto zagovarjali marksistični družboslovci. Karl

²³ Ertl je bil grob. Govoril je o nekulturnikih, “ki pod firmo kulture iščejo svoje gnezdo, da bi greli svoja politikantska jajca”. Glej *Predsednikovo simbolno odlikovanje zločina - Ustavna obtožba proti Danilu Türku*, Ljubljana 2010, str. 67.

²⁴ Tukajšnje besedilo nastaja v tednih po parlamentarnih volitvah leta 2018, ko se - kljub relativni zmagi SDS in Janeza Janše - oblikuje nekakšna levosredinska koalicija, ki se je v prejšnjem mandatu kompromitirala s škandali v bančništvu, zdravstvu in zunanji politiki.

Mannheim je zanj iznašel ime *svobodno plavajoča inteligenca* (freischwebende Intelligenz). Ponekod so jo slabšalno označevali kot *specialiste za splošne ideje* (spécialistes des idées générales). Zaničevalno so se o njej izražali tudi slovenski komunistični in udbovski funkcionarji.

4. Desni razumniki in levi intelektualci

Po volitvah junija 2018 sta se pojavili dve politični izjavi: *Izjava (Zbora za republiko) o političnem izključevanju* (11. junija 2018) in izjava "intelektualcev", ki so stranke LMŠ, SMC, SD, Levica, SAB in DeSUS pozvali k oblikovanju levosredinske koalicije (19. junija 2018). Izjavi sta bili odmevni, zbudili pa sta tudi nekaj pomislekov in celo grobih diskvalifikacij. Najprej je Matej Avbelj objavil članek "Občine kot pokopališče pravne države" (*Finance*, 23. junija 2018), ki se začne z naslednjimi tremi stavki: "Desni razumniki in levi intelektualci so se izrekli. Prvi so proti izključevanju. Drugi so zanj." Nekaj dni pozneje (28. junija 2018) je kolumnist revije *Reporter* objavil članek "Intelektualci? Ne, usran poden". Čeprav je zmotno, označevanje "desnih" podpisnikov (ki se verjetno ne istovetijo kar počez z desnico) za "razumnike", "levih" pa za "intelektualce", ni brez pomena. V socialističnih časih in v partijskih krogih so pogosto obsojali "meščansko desnico" kot nasprotnico socialističnega sistema in napredka, kar pomeni, da kakršnokoli označevanje z "desnico" na Slovenskem ne more biti daleč od socialističnih oz. komunističnih krogov, ki se imajo za levico, za nosilce napredka itn. Povrhu tega slovenska beseda razumnik zveni arhaično, torej bi sklepali, da so razumniki zastopniki zastarelih idej; medtem ko so intelektualci po splošnem prepričanju modernejši in uglednejši.

Drugi pomislek glede označevanja desnih razumnikov in levih intelektualcev je vsebinski. Če levi intelektualci zagovarjajo levosredinsko koalicijo LMŠ-SMC-SD-Levica-SAB-DeSUS, predvsem zagovarjajo vrednote in programe, ki jih večinoma poznamo iz (jugoslovanskih) socialističnih časov, nato pa vrednote in programe, ki jih zastopajo t.i. leve vlade po letu 2018, vključno z mandatom 2014-2018. Levi intelektualci potemtakem predstavljajo establišment, desni razumniki pa njegovo opozicijo in so v vsakem pogledu bližji profilu izobražencev, ki jih po Evropi imenujejo *kritični intelektualci*. To pomeni, da gre pri označevanju in celo pri izenačevanju razumnikov oz. intelektualcev za zavajanje.

Tretji pomislek vsebuje nekaj spekulativnih elementov. Iz pisanja naših kolumnistov - čeprav vsebuje še marsikaj drugega - je mogoče razumeti, da jim ne ugajajo niti levičarji niti desničarji, iz česar bi lahko sklepali, da jim je všeč *sredinska politika*. Predlog "levih intelektualcev" za Šarčevo šesterico bi težko razložili kot sredino, predvsem pa je na moč podoben obstoječi koaliciji SMC-SD-DeSUS - s to razliko, da si nekdanjo SMC zdaj delita LMŠ in nova SMC, za Brgleza pa se ne ve²⁵, kje bo pristal. Mogoče je sklepati, da si nekateri avtorji, s katerimi se po vsej priliki ujemajo načrti iz "ozadja", predstavljajo vladno sredino z vključitvijo Toninove NSi, predvsem pa z izključitvijo Levice in SDS. Takšna koalicija bi imela nekatere "estetske" učinke. Lahko bi jo razlagali kot rešitev, ki izključuje tako levi kot desni ekstremizem. Blatenje levih in desnih intelektualcev (v *Reporterju*), na drugi strani pa Avbljeve oznake levih intelektualcev in desnih razumnikov je mogoče razumeti kot nasprotovanje tako Janši kot Mescu, kar seveda samo po sebi ni nič spornega, vendar ne rešuje problema Slovenije leta 2018.

V naslednjem obdobju bi Slovenija potrebovala novo Veliko ali vsaj Srednje veliko generacijo domiselnih in drznih političnih profesionalcev, vrhunskih izvedencev za področja, o katerih odloča vlada. To bi bilo mogoče - vendar ne stoodstotno gotovo - doseči z Veliko koalicijo. Glede na to, da danes najbrž ni mogoče pričakovati križanja; glede na to, da vsepovsod zmaguje politika, katere predstavnik je bil nekoč Poncij Pilat; in glede na to, da obstaja zanesljiva tehnologija za premikanje

²⁵ To besedilo temelji na opazovanju političnega položaja v začetku julija 2018, vsekakor pred oblikovanjem vlade.

skal (in celo hribov), je mogoče brez velikega tveganja, predvsem pa brez škandalov povzdigniti miselnost, ki se ne upogne ali sprijazni v prvem trenutku.

IX. NAČRT ZA SLOVENIJO

5. julija 2018

Novi časi

Med letoma 1945 in 1990 smo Slovenci živeli v socializmu. V šestdesetih letih je bilo videti, kot da bo socializem dobil "človeški obraz", v sedemdesetih letih pa so se vrnil časi *realnega socializma*. Na Zahodu je čas tekel drugače. Ameriški sociolog Daniel Bell je takrat, ko smo Slovenci otrpnili na napačni strani zgodovine, v *Kulturnih protislovjih kapitalizma* (1976) trdil, da je namesto varčevanja in zadržanosti prišel čas hedonizma, ki ga povzema izrek *Uživaj zdaj, plačaj pozneje!* Istega leta je pisec teh vrstic v ZDA dosegel doktorat znanosti, ki so ga na njegovi ljubljanski fakulteti pričakali z nezaupanjem, niti njej niti njemu pa se ni sanjalo, kaj nas čaka v prihodnosti. Od Bellovih trditev je preteklo nekaj vode, vmes je umrl nesmrtni in dosmrtni jugoslovanski predsednik; končala sta se hladna vojna in socializem, demokracija je bila videti zmagovita in neizbežna; za Slovenijo so se začeli *novi časi*.

Ob koncu hladne vojne so se pojavila dela Francisa Fukuyame o koncu zgodovine (1992) in Samuela Huntingtona o trku civilizacij (1993); 11. septembra 2001 se je zgodil islamistični napad na *Svetovni trgovinski center*. Leta 2004 je Slovenija vstopila v Evropsko unijo in Nato, po letu 2008 pa v območje negotovosti. Navsezadnje nas je leta 2015 doletela t.i. migrantska kriza, ki postopoma načenja temelje zahodne civilizacije, kot smo jo poznali. Lahko rečemo, da so se časi spremenili. Ko piše o novih časih, o najnovejših pritiskih na liberalno ureditev, ki je veljala desetletja, o Stephenu Bannonu in o tvitih ameriškega predsednika Trumpa, komentator nemškega tednika *Der Spiegel* Nils Minkmar ugotavlja, da nič več ne veljajo temeljna pravila komuniciranja:

Namesto v stoletjih uveljavljenih postopkov dokazovanja, da je neka izjava sporna ali preprosto resnična; namesto pogovorov, preprirov in iskanja kompromisov imamo zdaj zabavna in šokantna bliskovita sporočila, ki naj bi odvrnila pozornost od molče delujoče politike moči.²⁶

Iz poročil o dogodkih t.i. arabske pomladi, predvsem v Egiptu; iz poročil o demonstracijah v ZDA, Franciji, Nemčiji, Ukrajini, Poljski, Madžarski... smo izvedeli, da je učinek "bliskovitih sporočil" t.i. družbenih medijev znaten, če ne odločilen. Navsezadnje so jih uporabljali tudi mariborski "vstajniki", ko so bili nahujskani zoper župana Kanglerja (leta 2012). S šokantnimi tviti se obmetujejo vodilni slovenski politiki, s čimer znižujejo raven politične in siceršnje komunikacije.

V zagrenjenem prispevku omenjenega nemškega časopisa Rafael Buschmann, Markus Feldenkirchen, Ulrich Fichtner, Lothar Gorris, Isabell Hülsen, Herhard Pfeil in René Pfister pišejo o trgovinski vojni in nazadovanju Nemčije:

²⁶ Nils Minkmar, "Schwindelgefühle", *Der Spiegel*, št.26/23.6.2018, str. 32.

Kaj bi bilo, če bi se zares končala doba globalizacije? Če bi nazadovala svetovna trgovina? Kako bi se v tem znašla izvozna nacija Nemčija? Kaj bi odmevalo pri majhnih voditeljih svetovnega trga v provinci, pri članih srednjega razreda, ki vendar tvorijo hrbtnico nemškega trga delovne sile?²⁷

Ob tem se postavlja vprašanje, kaj bi/bo trgovinska vojna pomenila za Slovenijo, ki je mnogo manjša, vendar vseeno "izvozna nacija", v marsičem odvisna od Nemčije. Slovenski voditelji in medijske hiše, ki se strinjajo z njimi, poročajo o gospodarski rasti in o zmanjšanju nezaposlenosti; vendar vseeno ne morejo mimo zadreg v zvezi z bančnimi "luknjami", pranjem denarja, privatizacijo NLB in drugih državnih firm. Ni mogoče prikrivati zastojev pri gradnji železniških povezav (Divača-Koper), čakalnih vrst v pravosodju in v zdravstvu, predvsem pa zunanjepolitičnih slepih ulic. Kljub temu, da ga iznajdljivi Slovenci, med njimi zdravniki in medicinske sestre, zapuščajo, (slovenski) javni sektor narašča, obetajo se novi in višji davki...

Se spet obetajo novi časi, podobni recesiji, kot se je pojavila že leta 2008. Zoper politiko varčevanja, ki je bila uvedena zaradi krize, so nekateri radikalni slovenski voditelji odgovorili z zanimivim stališčem, da gre za "brezglavo varčevanje". Ti *zapozneli hedonisti* so še vedno na prizorišču, v ospredju glavnega odra, ki ga po vsem videzu nimajo namena zapustiti.

Parlamentarne volitve junija 2018 so dale kočljiv rezultat, katerega bistvo niso medstrankarska preštevanja in preigravanja, ampak *kvaliteta osebja*, ki je bilo izvoljeno na parlamentarne oz. vladne položaje. Vendar kočljivi rezultat ni novost. Slovenija že precej let zavrača reforme, za katere se je bila zavezala ob vključitvi v EU in Nato. To zavračanje je podloženo z ideološkimi spori, ki bi jih lahko na kratko in preprosto - ker so bili tudi s strani pisca teh vrstic in s strani mnogih izvedencev že večkrat podrobno opisani in označeni kot obsoletni - lahko definirali kot boj med *osamosvojitelji* in *pridobitelji*. Gre za varovanje pridobitev socializma 1945-1990 in za osamosvojitve leta 1991-1992. Pridobitelji se sklicujejo na zmago v II. svetovni vojni, osamosvojitelji pa na zmago v hladni vojni.

Po vseh teh izkušnjah in opozorilih je potrebno pripraviti program rešitve oz. *Načrt za Slovenijo*, ki bi obsegal naslednja poglavja:

1. *Zgodovinske lekcije*, hladna vojna, osamosvojitve
2. *Pozni socializem*, korupcija
3. *Evropski kontekst*, meje, migracije
4. *Četrta industrijska revolucija*, biotehnologija, digitalizacija, robotika...
5. *Demografija*
6. *Ekologija*
7. *Meritokracija*, državna reprezentanca
8. *Zunanja politika*, Hrvaška, Srednja Evropa
9. *Čakalne vrste*, zdravstvo, pravosodje, administracija (dovoljenja, potrdila)
10. *Šolstvo*, znanost, kultura, mediji, Cerkev

X. IZKLJUČEVANJE

11. julija 2018

²⁷ Buschmann in drugi, "Schland (okrajšava za Deutschland) unter", *Der Spiegel*, št. 27/30.6.2018, str. 20.

Predsednik republike Borut Pahor je 7. junija 2018 na tiskovni konferenci po formalnem povolilnem srečanju z zmagovalcem Janezom Janšo (25 poslanskih mest), vsem strankam in izvoljenim poslancem priporočil politiko *vključevanja*. To priporočilo je po vsej priliki povezano s številnimi predvolilnimi (in povolilnimi) napovedmi, da so *izključene* koalicije s predsednikom Janšo. To priporočilo bi bilo lahko namenjeno tudi Marjanu Šarcu (13 poslanskih mest), ki se je – ne da bi bil k temu povabljen in predno se je pogovorov lotil zmagovalec volitev – začel v javnosti vesti kot mandatar in sestavljati nekakšno koalicijo. Takšno vedenje Marjana Šarca, ki je predsednik stranke z enakim imenom, je nanavadno in sprto s povolilnimi postopki v demokratičnih državah.

Glavni problem najnovejših volitev in očitno tudi povolilnih postopkov je izključevanje. Ti postopki nemara ne bi zbujali pozornosti ali zgražanja, ko ne bi Slovenija v zadnjih 28 letih vendarle napredovala od prakse izključevanja, ki je bila nekoč značilna za jugoslovanski in slovenski enopartijski sistem. Da se sestavljanja vlade loti nekdo, ki je na volitvah dobil pol manj glasov kot zmagovalec, je škandal tudi za Slovenijo, ki se v preteklosti sicer ni vedno odlikovala s strogim upoštevanjem demokratičnih navad. Ponujanje mest v koaliciji in vladi pred začetkom z zakonom določenih opravil je blizu pojavu, ki ga označujemo kot udar.

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, od kod gospodu Šarcu spodbuda, da začne sestavljati vlado s strankami, ki so dosegle še slabše rezultate od njegovega, predvsem pa mnogo slabše od zmagovalca. Pojavljajo se domneve in ugibanja o poslušnosti vplivnim osebnostim in središčem zunaj volilnega tekmovanja. Volivci so seveda izkazali zaupanje tudi strankam, katerih dosežki v preteklosti niso bili najboljši, torej so jih poklicali k medsebojnemu sodelovanju, predvsem pa k sodelovanju s stranko z najboljšim rezultatom. Izboljšave na področjih od financ in obrambe do zdravstva in zunanje politike s politično polarizacijo niso mogoče.

Zmagovalci volitev so – kot je običajno v demokratičnih državah – izrazili željo po sodelovanju z vsemi strankami. Podpisani slovenski izobraženci pričakujemo, da se nevarno prehitevanje konča; da bodo zmagovalcu volitev omogočeni pogovori z vsemi strankami, ki bodo brez predsodkov upoštevale in seveda predlagale racionalne predloge za čim boljši uspeh države.

XI. OD BRIONOV DO DOBA

11. julija 2018

Telefonski koledar za današnji dan me opozarja na dva dogodka. Dopoldne obisk pri Igorju Bavčarju na Dobu, popoldne okrogla miza Združenja za vrednote slovenske osamosvojitve ob 27. obletnici Brionske deklaracije. Igor Bavčar in Janez Janša sta se takrat jezila name in na druge člane slovenske delegacije (Bučar, Drnovšek, Kučan, Peterle, Rupel), češ da smo popustili v trenutku, ko ima naša vojska jugoslovansko v pesti. Pozneje - v ljubljanskem parlamentu - smo vsi skupaj presodili, da je bil manever s trimesečnim moratorijem upravičen in koristen.

Kako je bilo pred 27 leti, ko smo mislili, da bomo šli v (jugoslovanski) zapor vsi skupaj ali pa nobeden?

Najprej se je začela vojna. Sledili so sestanki v Zagrebu.

Prvi je bil nočni sestanek Kučan-Rupel s *trojko* Poos-Van den Broek-De Michelis, ki je prišla iz Beograda (s sestanka z Markovićem in Miloševićem) v *petek*, 28. junija. Glavno besedo je imel - ne glede na to, da je v Zagrebu vladalo počitniško, ne vojno razpoloženje - Tuđman. (Hrvati so imeli

dva scenarija: neodvisnost in privilegiran položaj v Jugoslaviji, saj so imeli predsednika predsedstva, vlade in zunanjega ministra.) Van den Broek je imel tri vprašanja (za Markovića, Miloševića in za Slovenijo):

1. prekinitev ognja/umik vojske v vojašnice (ne razveljavitev plebiscita),
2. 3-mesečni moratorij pri uresničevanju deklaracije o samostojnosti,
3. Mesić naj pride v Beograd.

Marković naj bi bil obljubil, da bo zaustavil operacijo JLA, če Slovenija prekine uveljavljanje neodvisnosti. Odgovoril je Kučan. Pokazal je načrt "Bedem" (okop), ki je EU (skupaj s Slovenijo in Hrvaško) obravnaval kot sovražnika. Rekel je, da Slovenija ni nikogar napadla in da nima česa prekinjati. V Sloveniji se ne bomo pogovarjali o ohranjanju Jugoslavije, ampak o postopnem prevzemanju državnih funkcij. Poos je odgovoril, da delamo v nasprotju s helsinško in pariško listino (KVSE). Rekel je, da Hrvaška ne more spremeniti preteklosti in da je treba začeti pogajanja.

Rekel sem, da imam vtis, da hoče trojka ustaviti vojno, rešiti Markovića in Jugoslavijo. Za nas, sem rekel, je zgodba z Markovićem končana, JLA se mora vrniti v vojašnice, hočemo mir. Kučan je rekel, da bo o predlogih odločal parlament. Za nas Mesićeva vrnitev ni problem, smo za pogajanja. Slovenski naborniki so zapuščali JLA.

Zataknilo se je pri nadaljnjih korakih pri uresničevanju deklaracije o neodvisnosti oz. temeljne ustavne listine. Šlo je za vprašanje, ali gre za *premor ali za vrnitev na začetek*. S Kučanom sva vztrajala pri premoru (moratorij). Jaz sem rekel: *Ne bomo šli nazaj!* Sicer definitivnega odgovora nisva mogla dati, ker ima zadnjo besedo parlament. Sledila je korespondenca o "nepovratnosti odločitve o neodvisnosti". Tanjug in EU sta bila nejasna, Beograd si je lahko oddahnil. Poosu sem napisal pismo, da je *Slovenija pripravljena počakati z uresničevanjem neodvisnosti, če se JLA umakne v vojašnice ali zapusti naše ozemlje*.

V soboto, 29. junija je bila večerna seja parlamenta, na kateri sem govoril, da *ne smemo narediti nobenega koraka nazaj*. V nedeljo, 30. junija je bil alarm zaradi zračnega napada (s katerim je grozil Kadijević), vlada in predsedstvo sta zasedala v kleti Cankarjevega doma. Tistega dne sta prišla v Ljubljano grozit Marković in Brovet.

V nedeljo zvečer smo morali (Kučan, Rupel, Kacin) spet v Zagreb na sestanek s trojko, sestanek pa se je začel v ponedeljek, 1. julija ob pol štirih zjutraj. Van den Broek se je pritoževal, da nadaljujemo z osamosvajanjem, zato on ne more prepričati Beograda, naj neha. Beograjski načrt premirja je bil, da *Slovenija vzpostavi stanje, kot je bilo pred 25. junijem*. De Michelis mi je tisto jutro (1. julija) rekel: *moratorij bo trajal tri mesece, potem lahko storite, kar hočete, nihče ne dvomi, da bo Slovenija samostojna država*.

2. julija je sledil sestanek z Genscherjem, ki ga je Tuđman prvotno hotel privabiti v Zagreb, mi pa smo ga hoteli prepeljati z vlakom v Ljubljano. Priletel je v Celovec, nakar smo se sestali v Beljaku. V pol ure avtomobilske vožnje od letališča do železniške postaje sem nemškemu ministru razložil celotno situacijo, na železniški postaji pa je prišlo do vznemirjenja in spremembe. Namesto potovanja v Ljubljano je - ker so tako sklenili nemški varnostniki - sledil sestanek v letoviškem hotelu. Genscherju se je mudilo, kot sem ga razumel, je hotel čim prej govoriti s kolegi v EU, ki jih je bilo takrat vseh skupaj 12.

Istega dne sta prišla v Ljubljano Mesić, ki je bil predsednik predsedstva, in Tupurkovski, ki sta nas prepričevala, *naj se vdamo, češ da so se generali odločili, da nas zmeljejo*. 4. julija je iz Beograda prišel ultimat, naj se razorožimo in mejne prehode prepustimo JLA.

Pogovori z Genscherjem so bili odločilni. 7. julija, praktično sredi vojnega meteža, je na Brione odšla delegacija v sestavi Kučan, Bučar, Peterle, Rupel, vendar se nam je na licu mesta pridružil še Drnovšek. Na Brionih smo imeli štiri sestanke:

Prvi sestanek je bil med Slovenijo in EU. Na tem sestanku smo odprli vprašanje cuvilnega nadzorstva nad JLA, predsednik Evropskega sveta van den Broek pa je napadal, češ da je Slovenija naredila kup enostranskih korakov, da je treba režim na meji vrniti v prejšnje stanje itn. Luksemburžan Poos je prodril z nekaterimi izvirnimi idejami: naslednje tri mesece naj bodo na mejah tri zastave (EU, jugoslovanska in slovenska), carine pa naj se stekajo na poseben račun, po koncu pogajanj pa bi si denar razdelili. Glavno vprašanje je bilo nadzorstvo mejnih prehodov.

Drugi sestanek je bil med Slovenijo in Jugoslavijo, ki so jo predstavljali člani predsedstva in Marković. Drnovšek je sedel na dveh stoli, vendar je izrabil situacijo za strateški pogovor z Jovićem. Črnogorski predstavnik je izjavil, da Slovenije nima smisla zadrževati v Jugoslaviji, sicer je prevladoval splošen prepir. Jaz sem parafraziral Poosa in predlagal na mejah "evropski režim", torej varovanje s policijo, ki je bila slovenska.

Na sestanku slovenske peterice je bilo veliko pritožb proti Evropski uniji, nato je Broekova asistentka Henrietta listek s štirimi točkami in komentarjem: *Vzemite ali pustite!*

1. na mejah je treba vzpostaviti stanje kot pred 25. junijem,
2. carine so zvezna pristojnost,
3. slovenska vojska neha blokirati vojašnice,
4. vojska se vrne v vojašnice.

Bučar in Kučan sta bila obupana, jaz pa sem listek razumel kot izhodišče za pogajanja. Glede carin bi predlagali evropsko kontrolo, glede stanja na mejah pa evropski režim: v EU meje varuje policija, ne vojska. Van den Broek je v bistvu sprejel naše predloge: carine naj bodo pod tujo kontrolo, na mejah pa ostane JLA samo tri mesece. Na koncu je nastala *Brionska deklaracija*, ki je imela bolj zapleten naslov:

Nadaljnje oblike in načini uresničevanja pogajalskih priprav.

1. Režim na meji

Nadzor nad mejnimi prehodi bo prevzela policija Slovenije. Delovala bo v skladu z zveznimi predpisi.

2. Carine

Sporazum, ki so ga podpisali predstavniki zvezne vlade in vlade Republike Slovenije 20. junija 1991, je potrjen in bo uresničen. Carine bodo ostale zvezni dohodek in pobirali jih bodo slovenski cariniki. Vplačevali jih bodo na skupen račun, ki ga bodo nadzorovali zvezni in republiški finančni ministri skupaj z enim ali dvema zunanjima kontrolorjema.

3. Nadzor zračnega prometa

Obstaja enoten [nadzor zračnega prometa](#) za vso Jugoslavijo. Ves domači in mednarodni zračni promet čez Jugoslavijo bo nadzoroval in zagotavljal pristojni zvezni organ.

4. Varnost na mejah

Vzpostaviti je treba stanje, ki je veljalo pred 25. junijem 1991. V času suspenza (tri mesece) opraviti pogajanja, da bi omogočili regularen prenos vseh pristojnosti JLA na tem področju. Na mejah bo ostal režim, ki je utemeljen na evropskih merilih.

5. Drugi načini za prekinitev ognja:

- deblokada vseh enot in objektov JLA
- brezpogojen umik enot JLA v vojašnice,
- odstranitev vseh barikad na cestah,
- vrnitev vseh sredstev in opreme JLA
- deaktiviranje enot TO in njihova vrnitev na izhodiščne točke.

Vsi ti ukrepi bodo začeli veljati takoj, ko bo mogoče, najkasneje do 8. julija do 24. ure.

6. Ujetniki

Vse osebe, ki so zaprte zaradi sovražnosti od 25. junija 1991, je treba čim prej osvoboditi, najkasneje do 8. julija do 24. ure. V zvezi z izvajanjem te odločitve bo potekalo sodelovanje z mednarodnim Rdečim križem

B: vlada

XII. HLAPCI, PREROKI, GOSPODARJI

(Kaj imajo skupnega evangelista Janez in Matej, Ivan Cankar, Edvard Kardelj/OF in Dušan Pirjevec?)

Ljubljana, 15. julija 2018

1. Janezov in Matejev evangelij

Kaj je hotel reči Poncij Pilat, ko je - če verjamemo Janezovemu evangeliju - razvneti judovski množici (starešinam in njihovim služabnikom/hlapcem) predstavil prebičanega Kristusa z besedama *Ecce homo!* (Glejte, človek!)? Je hotel reči, da je Kristus *človek kot drugi*, torej samo človek? Ali je, ker je slišal, da je Kristus kralj, hotel reči, *Glejte, kakšen izreden človek!*? Ali pa je hotel dokazati svojo neizprosno, češ, *poglejte, kaj se zgodi neposlušnemu človeku!* Ko bi ostalo pri znotraj-judovskem sporu in ko bi si Pilat zares lahko umil roke glede Kristusove usmrtnice, bi bil položaj preprost. Vendar zgodovinski boji pogosto vsebujejo po tri "vojske": upornike, neozaveščeno množico in vladajoči establišment. V svetopisemskih poročilih o obsodbi in križanju Jezusa Kristusa (90-110) nastopajo:

- 1. kristjani s Kristusom na čelu,*
- 2. judovska množica s Kajfo na čelu in*
- 3. Rimljani s Poncijem Pilatom na čelu.*

Poročilo evangelista Mateja pravi:

Vélíki duhovniki in starešine so pregovorili množico, naj zahtevajo Baraba, Jezusa pa dajo umoriti. Upravitelj jim je odgovoril: »Katerega od teh dveh hočete, da vam izpustim?« »Baraba,« so rekli. »Kaj naj torej storim z Jezusom, ki se imenuje Kristus?« jim je rekel Pilat. Vsi so dejali: »Križan naj bo!«

V poročilih o križanju, predvsem apokrifnih, torej tistih, ki niso dosegli kanonizacije, Pilat (v nasprotju s konvencionalnimi razlagami) ni Kajfov zaveznik, ampak prej njegov nasprotnik, ki skuša judovske verske gorečnejše odvrniti od usmrčitve Kristusa. Da je bil Pilat pragmatičen in razsoden oblastnik, izhaja tudi iz znane literarne obravnave Mihaila A. Bulgakova. V *Mojstru in Margareti* ima Pilat nekaj nepričakovanih človeških lastnosti. Pilat naj bi želel pomilostiti Kristusa, češ da je od dveh obsojencev "manj škodljiv", prevzemala naj bi ga "nedoumljiva žalost" in pravi, da mu je "tesno". Kajfi celo napoveduje, da bo cesarja obvestil, da Judje v Jeruzalemu rešujejo smrtne kazni očitne upornike, kar ne velja za Kristusa.²⁸

2. Ivan Cankar, *Hlapci*

Igralci se menjajo ali igrajo različne vloge, vendar krščanska kultura in njene zgodbe ostajajo aktualne tudi 1800 let po evangelijih. V Cankarjevi drami *Hlapci* Jerman zamenja Kristusa, vendar je ta po drugi strani postal univerzalna avtoriteta, na katero se sklicujejo vse "vojske". Brez Kristusa ne morejo niti župnik niti gostilniška drhal niti Jerman, ki se jezi nanjo:

Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vaje in željan!... Hlapci! Med vas bi Kristus ne prišel z besedo, prišel bi z bičem!

Pri Cankarju ne gre za križanje, ampak za odstavitev moralno-politično neprimerne učitelja - ob glasnem pritrdjevanju gostilniškega občinstva:

Komar. Stotriinšestdeset podpisov . . . Jaz sem rekel, da nikar, da počakajmo — ali kaj bi? Ljudstvo tirja svojo pravico, ne mara čakati nanjo . . . je že tako! . . . Jutri, stavim, da jih bo tristo in čez!

Jerman. Kaj ?

Komar. Podpisov . . . cekinov prav gotovo ne!

Jerman. Kdo pa jih nabira?

Komar. Rekli so, da naj bi jih jaz — pa jih! Ljudstvo je razburjeno, hudo razburjeno — kdo bi se upiral?

Tudi v *Hlapcih* se bojujejo tri skupine:

1. učitelj Jerman in somišljeniki,
2. gostilniška publika/drhal/hlapci in
3. uradna oblast (nadučitelj, župnik).

Mimogrede je treba povedati, da se je glede slovenskega služabniškega položaja pritoževal že France Prešeren.²⁹ Podobno kot v Svetem pismu gre tudi pri Cankarju za vprašanje, kdo bo prepričal množico/hlapce: Jerman ali šolska/cerkvena oblast? Bodo hlapci postali ljudje, kot priporoča Jerman, ali bodo ostali podložni vladajočim ustanovam, kot sta šola in Cerkev?

3. Osvobodilna fronta

²⁸ Mihail A. Bulgakov, *Mojster in Margareta*, Ljubljana 1971, str. 66-68.

²⁹ Prešeren 70 let pred Cankarjem piše: Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande/ Die Herrinnen und Herren, die befehlen,/ Slowenisch die, so von dem Dienerstande...

V začetku druge svetovne vojne, torej 30 let po Hlapcih, so si slovenski revolucionarji, zbrani v *Osvobodilni fronti* okrog Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča in Edvarda Kocbeka zastavili vprašanje, ali je mogoče spremeniti slovenski narodni značaj? Njihov odgovor je bil parafraza Cankarjeve formule iz *Hlapcev*: *OF je/bo preobrazila narod hlapcev v narod junakov!* Namesto da bi - kot Jerman - iz hlapcev naredili ljudi, so komunisti sklenili iz hlapcev narediti junake.

Že spet gre za tri skupine:

1. *komunistični revolucionarji,*
2. *zatirano slovensko ljudstvo in*
3. *okupacijska oblast.*

4. *Hlapci, heroji, ljudje*

Ta vprašanja so vznemirjala znamenitega partizanskega revolucionarja Dušana Pirjevca, ki se je bil po zmagi nad okupatorji sprl z revolucionarno oblastjo, nakar je postal ugleden profesor in duhovit razlagalec evropske književnosti, predvsem Cankarjevih del. Tu nas zanima predvsem knjiga *Hlapci, heroji, ljudje*,³⁰ v kateri je Pirjavec izkoristil Cankarjevo dramo za diskretno polemiko z revolucionarno oblastjo, ki je zamenjala okupatorje iz prejšnjega trikotnika. Revolucionarji so postali gospodarji.

Pirjavec v svoji razpravi seveda govori treh kolektivih: o hlapcih, herojih in ljudeh. Poleg tega omenja še dva "trikotnika":

³⁰ Dušan Pirjavec, *Hlapci, heroji, ljudje*, Ljubljana 1968.

5. Jerman-mati-Lojzka³¹ in
6. Jerman-ljudstvo-župnik.³²

Trikotnik z ženskima osebama nekako problematizira, relativizira in zaustavlja Jermanovo junaško akcijo.

Pirjevec takole opisuje Jermanovo prizadevanje:

...konkretno zgodovinsko bivanje (Slovencev) potemtakem ni v skladu z njihovim bistvom ... (ki) je potisnjeno nekam globoko pod površino zgodovinsko socialnega dogajanja...
...Jerman je potemtakem izbrani pooblaščenec bistva, ki ga je pooblastilo, naj čim več ljudi ali pa vsaj enega izmed njih privede nazaj k bistvu samemu. Jermanova akcija izvira iz "pooblastil" bistva, zasnovana je tedaj v dobro hlapcev, saj hoče vsaj enemu izmed njih odvezati roke in pamet. Odvezati roke in pamet, napraviti jih svobodne pa pomeni privedi ljudi nazaj k njihovemu bistvu in hkrati bistvo privedi nazaj k ljudem. Jermanova akcija je zasnovana kot humanistična revolucija.³³

V nadaljevanju Pirjevec govori o "breztemeljnosti in samovoljnosti" Jermanove akcije.³⁴ To akcijo imenuje eshatološko in ugotavlja, da so se ji hlapci uprli.

S tem, ko so se hlapci uprli Jermanovi eshatološki akciji in iz nje izvirajoči oblasti, so zavrnilo oblast in z njo seveda tudi zgodovinsko akcijo...

Pirjevec pravi, da so Jermanovi poslušalci "čutili", "kako se v Jermanovi roki moč spreminja v vsesplošno uničenje."³⁵

Bivši revolucionar Pirjevec, ki je doživel preobrazbo revolucije v avtoritarno oblast, je kot rečeno zadržan do junakov (prerokov, revolucionarjev), kot je bil Jerman. V njihovem junaštvu vidi zametek nasilne oblasti, ki je vedno enaka: od Pilatove in klerikalne do okupatorske in komunistične. Pirjevec kaže razumevanje za miselnost in pragmatična dejanja preprostih ljudi, kot je Hvastja, znan po izjavi: "Postaren sem, oženjen, troje otrok imam; ali glej: klečal nisem pred človekom." Pirjevec v zvezi s Hvastjo pravi:

Hvastjeva akcija je obrambna akcija in to pomeni dvoje: ni niti eshatološko spreminjanje sveta, niti se ne uveljavi kot oblast... Hvastja od nove oblasti ne zahteva za Komarja nikakršnih represalij, čeravno bi to lahko storil. Ravno tako prav nič ne pomaga župniku, ko prevzema oblast in ko poravnava račune s svojimi nekdanjimi političnimi nasprotniki, da bi utrdil svojo oblast...

...Hvastja pod novim režimom prav nič ne avanzira, čeprav bi se to moralo zgoditi, ko bi njegovo "radovoljno suženjstvo" imelo samo ontični pomen.

...Hvastja ne ubija, a se tudi sam ne pusti ubiti - to je radovoljno suženjstvo.³⁶

³¹ *Op. cit.*, str. 15.

³² *Ibidem*, str. 81.

³³ *Ibidem*, str. 39-40.

³⁴ *Ibidem*, str. 55.

³⁵ *Ibidem*, str. 89.

³⁶ *Ibidem*, str. 105

Pirjevec domneva, da je bil Cankar zadržan do Jermanovega junaštva in da je takšno junaštvo pravzaprav razkrinkal kot breztemeljno in samovoljno. Cankarju (in Pirjevcu) je po vsem videzu bližji Hvastja, ki ni niti hlapec niti heroj, ampak človek.

5. Nov razmislek

Že na podlagi tukajšnjega skromnega nabora, predvsem pa zaradi (priložnosti) tektonskih sprememb slovenskega življenja po osamosvojitvi je mogoče reči, da je potrebno na novo in dobro razmisliti o evropskem, predvsem pa o slovenskem hlapčevstvu, junaštvu in človečnosti. Nov razmislek bi se moral izogniti shematičnim razlagam kategorij, ki nas spremljajo tako rekoč dva tisoč let. Ko bi se bil ukvarjal s Svetim pismom - čeprav imam v spominu njegova zanimiva predavanja o »konkurenčnih« različitih kanoničnih evangelijev oz. *apokrifih* - se Pirjevec najbrž ne bi mogel izogniti poglobljeni analizi ravnanja oz. vedenja Poncija Pilata. Pirjevec bi nemara pokazal razumevanje za Pilatovo ravnanje oz. vedenje, ki ga ne določata le omahovanje glede obtožb na Kristusov račun, tj. glede Kristusove krivde, in ponudba pomilostitve, ampak (če beremo Matejev evangelij) tudi intervencija Pilatove soproge Procije oz. Klavdije:

Ko je sedel na sodnem stolu, mu je njegova žena sporočila: "Nič ne imej s tem pravičnim, kajti danes sem v sanjah zaradi njega veliko trpela."

Poleg uradnih evangelijev obstajajo še drugi, npr. *Nikodemov evangelij*, ki je posvečen predvsem Pilatu. Apokrifna sporočila, torej teksti o Kristusu in Pilatu, ki sicer nimajo uradnega cerkvenega pečata, trdijo, da je Pilatova žena govorila s Kristusom in da sta se Pilat in Procija spreobrnila h krščanstvu.

Na točki, ko ugotavljamo, kako verniki postajajo gospodarji in kako se gospodarji spreobračajo v vernike; kako človeške in banalne so njihove težave in kako oboji manipulirajo z ljudstvom oz. narodom... si moramo zastaviti nekaj novih vprašanj. Lahko se vprašamo, kako bi se evropsko življenje odvijalo brez Kristusa in brez krščanstva? Brez Kristusa - oz. brez posnemanja Kristusa, torej brez oporečnikov (kot je Jerman) - morda ne bi bilo bojev zoper nasilje in avtoritarno oblast.³⁷ (Mnoge cerkve in vere ne poznajo oporečništva.) Brez Kristusovega zgleda in oporečnikov ne bi bilo niti demokratične zahodne civilizacije niti samoodločbe narodov niti samostojne slovenske države... Brez Kristusa (ali Jermana) bi bili hlapci.

6. Dva tisoč let po Kristusu, sto let po Cankarju

Slovinci in še nekateri drugi (vzhodno in srednjeevropski) narodi so se s koncem hladne vojne izvili iz sistema, ki zatira oporečnike, in se združili z narodi, ki oporečnikom ponujajo akademske položaje in poslanske sedeže. Slovenci smo od leta 2004 v EU in Natu. Leta 2018 slišimo (iz levičarskih krogov), da bi morali zapustiti Nato, morda celo Evropsko unijo, zaustaviti privatizacijo v gospodarstvu, zdravstvu in šolstvu. Do nedavnega so ti krogi nastopali kot oporečniki in kot Jerman, zdaj pa vstopa v vlado več ne izključujejo. Takšne pobude so posebej zanimive v luči povezovanja Slovenije z ruskim režimom, ki obžaluje zaton Sovjetske zveze, tj. komunizma. Po drugi strani se je, kot kaže pobuda "16+1", posebej med nekdanjimi socialističnimi državami v Evropi udomačila Kitajska, ki ne slovi ravno kot zibelka opozicije ali zatočišče oporečnikov. Toda vsa ta gibanja zbledijo ob pojavih, razpravah in sporih okrog t.i. *migrantov*, ki prihajajo v Evropo v glavnem iz muslimanskih dežel.

³⁷ Glej moj članek "Državnost, ki je nastajala v sporu z oblastjo in običajno politiko", *Sobotna priloga Dela*, 7. julija 2018, str. 8-9.

Kristjani so se med sabo do današnjih dni v glavnem spravili: tridesetletna verska vojna je minila leta 1648, *vestfalski mir* pa je temelj sodobnih mednarodnih odnosov; Galileja so rehabilitirali leta 1757, na Nemškem se je *kulturni boj* (ki ni bil več spor med kristjani, ampak spor med cerkvijo in liberalci) končal leta 1878, Tavčarjev roman *4000* je izšel leta 1891, Mahničev *Rimski katolik* je prenehal izhajati leta 1896, *Drugi vatikanski koncil* pa se je končal leta 1965. Ko se je v Jugoslaviji začela nesrečna gospodarska reforma.

Muslimanski prerok Mohamed ni doživel Kristusove usode, imel je trinajst žena, bil uspešen vojskovodja in je umrl v svoji domači hiši star 61 let. Muslimanski zakonik *Koran* naj bi Mohamedu narekovala nadangel Gabrijel in osebno Bog/Alah. Tako kot kristjani imajo tudi muslimani svoje izkušnje z oporečniki, le da so te izkušnje novejše in bližje. Vzemimo primer Salmana Rushieja in njegove *Satanske stihe* (1988). Smrtno nevarni boj med šiiti in suniti traja še danes. Najhujši dogodki tega boja so povezani s terorizmom (11. september 2001), z vojnami v Afganistanu, Iraku, Iranu, Izraelu, Libiji, Siriji...

Evropske družbe so na neki način impregnirane s krščansko miselnostjo, kar pomeni, da spoštujejo uporniško držo in obžalujejo otopelost oblasti. Še več, osebno tvegano, uporniško, kritično, nekonvencionalno... ravnanje razumejo kot spodbudno za razvoj in napredek. Evropa se je v preteklosti sicer pogosto srečevala z zatiranjem osebnega tveganja in osebnosti, ki so bile zaslužne za uveljavitev človekovih pravic, za samoodločbo narodov, za demokracijo in tehnološki napredek. To še posebej velja za avtoritarne režime, za (nekdanje) fašistične in (nekdanje) socialistične države, med katere sodi tudi Slovenija. Da so pri nas preganjali (katoliško) cerkev in teologijo, češ da sta nevarni za komunistični sistem, ni sprejemljivo, je pa morda razumljivo. Toda skupaj z zahodno kulturo, ki temelji na krščanstvu, so podcenjevali osebne zglede in pobude na področju gospodarstva, umetnosti, šolstva, zdravstva... kar je socializem in diktature navsezadnje pokopalo.

XIII. POLITIČNI KONCENTRAT

(Gromske strele med 11. in 17. julijem 2018)

Za pretekli teden je bila značilna koncentracija pomembnih, celo prelomnih dogodkov. V sredo, 11. julija 2018 je ameriški predsednik Trump na vrhu Nata v Bruslju kritiziral evropske zaveznike, predvsem Angelo Merkel, zvečer istega dne je Jean Claude Juncker zaradi negotove hoje sprožil govorce o svojem zdravju; 14. julija je na Bledu udarila strela z jasnega, 15. julija je Francija premagala Hrvaško, 16. julija se je predsednik EK Juncker srečal s kitajskim predsednikom Xi Jinpingom, 17. julija se je Trump v Helsinkih srečal s Putinom, Matej Tonin pa je izstopil iz Šarčeve koalicije.

Nastop ameriškega predsednika v Bruslju je pomenil določeno zadrego za evropske članice NATO. Kot je bil napovedal že prej, je Trump izrekel pričakovanje, da bodo evropske države razbremenile ZDA in za severnoatlantsko zavezništvo plačevale skladno z zavezami, tj. najmanj 2% BDP. V bistvu gre za večkrat izrečeni očitki o hedonistični Evropi, ki je stroške za svojo varnost naprtila ZDA. Za Slovenijo, ki obrambi namenja okrog 350 milijonov, bi izpolnitev zaveze pomenila skoraj 900 milijonov na leto. Vendar ne gre toliko za Slovenijo. Trn v ameriški peti je Nemčija, ki naj bi poleg ameriške varnosti uživala tudi prednosti ameriškega odprtega trga, pri čemer se v veliki meri oskrbuje z rusko energijo in nad čimer bedi nekdanji kancler Schröder. Sedanja kanclerka in njeni prijatelji v EU seveda nasprotujejo zmanjšanju evropskih privilegijev. Američanom želijo vrniti milo za drago,

zato se je Juncker - po škandalu z omahljivo hojo v Bruslju - odpravil k Xiju v Peking, kjer se enako kot Evropejci upirajo ameriškim oviram za svojo prodorno proizvodnjo. Po vsem videzu gre za prastaro pravilo *Nasprotniki mojih nasprotnikov so moji prijatelji!* Trgovinsko zavezništvo EU s Kitajsko in vojna z Ameriko utegneta imeti škodljive posledice.

Omenjeno pravilo (o prijateljih) prizadeva tudi Slovenijo, ki prav gotovo ni najbolj večča poslovanja s Kitajci. Zatakne se že pri pisavi, da o miselnosti in o človekovih pravicah sploh ne govorimo. Slovenci rabimo enako pisavo kot Američani in zahodni Evropejci. Zamenjava ZDA, ki so same po sebi težaven trg, s Kitajsko (ki je še večja in še bolj težavna) ni dobra zamenjava, je pa najbrž vseč slovenskim nasprotnikom Amerike, liberalnega kapitalizma itn. Slovenija se je v preteklih dvajsetih letih usmerila v Srednjo Evropo, ki je nezamenljiva.

Kaj sta se v Helsinkih dogovorila Trump in Putin, ni čisto jasno, po ameriških reakcijah sodeč pa je šlo bolj za (ameriške) notranjepolitične kot za zunanjepolitične zadeve. Putin je rekel, da si je bil želel Trumpove zmage, ameriški sogovornik pa je priložnost izkoristil za napad na strankarsko, ne mednarodno konkurenco. To je seveda tvegana zunanja politika. Če je Trumpu v Bruslju uspelo zasejati razdor med Evropejci, je Putinu vsekakor uspelo zasejati nezaupanje med Američani.

In zdaj Hrvaška. Najprej opazka o nogometu. Pisec teh vrstic si je ogledal le finalno tekmo Francija-Hrvaška, ki so jo Hrvati izgubili z 2 proti 4. Pogled na občinstvo je bil veličasten, še bolj veličastno pa je bilo opazovati množice na zagrebških in pariških ulicah. Ob navdušenju, ki je prehajalo v fanatizem, se moramo nepristranski opazovalec, kot je pisec teh vrstic, predvsem pa zaničevalci domoljuba vprašati, od kod ta bolj ali manj neobvladljiva energija? Od kod ta brezrezervna privrženost domačemu moštvu? Od kod velikanska pozornost, ki jo Evropejci, se mi zdi, da predvsem v zadnjih letih namenjamo nogometu? Pisca teh vrstic pri množičnem, bolj masovnem nogometnem poenotenju fascinira in skrbi predvsem suspens individualnosti. Ampak o tem bi bilo treba razmišljati posebej!

Če postavimo v oklepaj morebitne feministične pomisleke o izključno moških športih in če se ne oziramo na objemanje igralcev z bujno hrvaško predsednico, vendar ne moremo mimo interpretacij finalnega rezultata. *Za nas*, so vzklikali hrvaški navdušenci, *so naši nogometaši zlati!* Čeprav so se uvrstili na drugo mesto, čeprav so dobili srebrno medaljo, ki je sicer vredna vsega spoštovanja, in čeprav so bili poraženi od Francozov - kar je že spet častivreden poraz - so vpili, da so "zlati". Poraz so preinterpretirali v zmago.

In zdaj smo pri slovenski povolilni kombinatoriki. Po razglasitvi rezultatov volitev, so povsod pisali, da je bila SDS *relativna* zmagovalka in da je bil Janez Janša *relativni* zmagovalec. Kadar o nekem dosežku pravimo, da je relativen, običajno mislimo, da je z njim nekaj narobe. Precej slovenskih komentatorjev, predvsem pa - če uporabimo Aybljevo oznako - *levih intelektualcev* je prepričanih, da je pravi zmagovalec junijskih volitev Marjan Šarec. Matej Tonin je zdaj omajal to prepričanje in za to potezo bi mu morali vsi nepristranski, t.j. količkaj objektivni opazovalci čestitati.

Napoved Mateja Tonina, da se umika iz pogajanj s Šarcem, ker ne verjame v uspešnost njegove koalicije, je bila strela z ne povsem jasnega.

XIV. SE JE SLOVENSKA DRŽAVA PO(NE)SREČILA?

Ljubljana, 20. julija 2018

Pred dnevi sem - po objavi nekaterih svojih tekstov, najbrž pa tudi zaradi obletnice osamosvojitve - poleg pohval dobil tudi dve neprijazni sporočili:

da slovenska država v resnici ni rezultat prizadevanja Slovencev in truda generacije, ki je med letoma 1987 in 1992 pripravila nacionalni program, se bojevala zoper JLA in dosegla mednarodno priznanje; ampak je posledica mednarodne konstelacije, interesov drugih držav, predvsem pa srbske milosti in milosti jugoslovanskih generalov;
da je slovenska država nekakšna polomija, saj se v njej slabo živi, sposobni državljani pa po deset let iščejo zaposlitev, vendar je ne najdejo.

Tidve sporočili izvirata iz temeljnih nesporazumov, ki so povezani z notranjepolitičnimi zadregami in ki - poleg številnih obstoječih, vendar, kot kaže, ignoriranih - zahtevajo nova oz. ponovna pojasnila.

1. Samostojna, neodvisna država

Naši kritiki bi si lahko najprej zastavili vprašanje, ali si narodi res ustanavljajo narodne države brez posebnega truda, saj je držav vseh skupaj okrog 200, etničnih skupin več kot deset tisoč, različnih jezikov pa okrog 6.500. Lahko bi si zastavili vprašanje, zakaj se pravica narodov do samoodločbe v Evropi pojavi šele v dvajsetem stoletju, ponekod pa se še sploh ni pojavila; zakaj si samostojne države doslej niso ustanovili niti Kurdi, ki jih je okrog 25 milijonov; niti drugi narodi z več prebivalci kot Slovenija, kot npr. Katalonci, Palestinci, Baski ali Škoti. Nato bi se lahko vprašali, kako si je mogoče razložiti dejstvo, da se je velikanska večina Slovencev za samostojnost odločila na plebiscitu leta 1990. Potem bi si morali zastaviti še vprašanje o zgodovini slovenskega ponižanja, podrejenosti in tistih težav, ki jih je Cankar imenoval hlapčevstvo, poznejši avtorji pa slovenski problem in narodno vprašanje.

V ozadju teh vprašanj se zastavlja vprašanje primerne ali srečnega zgodovinskega trenutka, ki ga je Lojze Peterle imenoval *nasmeh zgodovine*. Gre za vprašanje, ki bi ga lahko imenovali vprašanje konjunkturo, saj so nekako istočasno s Slovenijo nastale tudi države kot Češka, Estonija, Gruzija, Hrvaška, Latvija, Litva, Slovaška... Res je šlo za konjunkturo, ki je bila povezana z razpadom mnogodržavnih povezav oz. blokov in z razkrojem socialističnih oz. komunističnih diktatur, s čimer se je končala hladna vojna. Problem Slovenije - v primerjavi z drugimi novimi državami - je bil v tem, da Slovenija pred letom 1991 ni obstajala kot država; da ni imela niti svoje vojske niti svoje diplomacije, in jo je bilo treba kot državo šele ustanoviti. Tega ni bilo treba početi niti Čehom niti Estoncem in pravzaprav niti Hrvatom, ki so nekoč živeli v Neodvisni državi Hrvaški. Državne sisteme so - podobno kot Srbi ali Rusi - že imeli, ali pa so obudili državno tradicijo. Tuje države in svetovna kriza (da ne govorimo o jugoslovanski) bi s težavo dosegle hkratno ustanovitev samostojne, demokratične pa še popolnoma nove države. Slovenija je imela podobne probleme kot druge nekdanje socialistične države, vendar je morala med letoma 1987 in 1991 poleg zagovornikov socializma prepričati tudi patentirane internacionaliste, integraliste in unitariste, torej nasprotnike samoodločbe. Na konferencah na Brionih in v Haagu leta 1991 ni Slovenija dobila nikakršne spodbude, kvečjemu nasprotno. Evropska unija je takrat zagovarjala ustanovitev tretje (konfederalne, »moderne«...) Jugoslavije po vzoru evropskega povezovanja. S tem vsaj približno odgovarjam tistim, ki mislijo, da so samostojno Slovenijo ustanovile tuje sile. Tisti, ki tako mislijo, so seveda nasprotniki slovenske samostojnosti, problem je v tem, da njihovo število - iz razlogov, ki jih je treba še raziskati - narašča. Seveda je nesporno, da bi naša generacija imela mnogo več težav pri ustanavljanju samostojne Slovenije, ko ne bi bilo konca hladne vojne in ko ne bi razpadla Sovjetska zveza.

Zakaj si narodi prizadevajo ustanoviti svoje narodne države? Predvsem zato, da lahko sami z avtoriteto svoje države in na državni ravni odločajo o svojih interesih. Kadar so narodi vključeni v mnogonarodne države, lahko te odločajo v nasprotju z interesi in koristmi posameznih narodov. Veliko vprašanje je seveda, ali lahko danes narodne države, posebej tiste, ki so članice mnogodržavnih organizacij, v celoti varujejo svoje državne interese in s tem tudi svojo narodnost? Vprašanje je, ali lahko Slovenija v Evropski uniji v celoti varuje svoje državne interese. Ko bi v EU vstopila Jugoslavija, bi bila Slovenija pri varovanju svojih narodnih interesov stopnico nižje. Slovenščina je eden od 24 uradnih jezikov EU. Od "jugoslovanskih" jezikov je uradni jezik še hrvaščina; v primeru članstva Jugoslavije, bi bilo uradnih jezikov 23, med njimi pa bi bila *srbohrvaščina*. V primeru članstva Srbije in Makedonije se bo število uradnih jezikov (in prevajalskih kabin) povečalo na 26.

Ključno vprašanje je seveda, kako bo v prihodnosti funkcionirala Evropska unija: kot relativno razrahljana ali kot vse tesnejša povezava (kot napovedujejo dokumenti EU)? Slovenija ima pri načrtovanju evropske prihodnosti lahko ali - odvisno od politične reprezentance - težko odločilen glas. V primeru, ko Slovenija ne bi bila država, o tem sploh ne bi govorili.

2. Življenje v Sloveniji

Države imamo državljani in obiskovalci iz tujine radi tudi zaradi naravnih in kulturnih odlik. Da je Slovenija lepa dežela, slišimo od vsepovsod. Marsikje se zavedajo njenih zakladov, kot so gozdovi, vrtovi, vinogradi, hribi, pestra in zdrava hrana s sredozemskimi in srednjeevropskimi sestavinami... Življenje v Sloveniji je prijetno zaradi relativno redke naseljenosti, ki omogoča počitek, sprehode, izlete itn. Kakovost države nujno določata njena velikost in število prebivalcev. Slovenija spada v kategorijo majhnih držav, kot so Ciper, Estonija, Hrvaška, Island, Izrael, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta... vendar ni tako daleč od v vseh pogledih vzorčne in zgledne države Švice. Majhne države imajo - posebej v časih recesije - težave z naložbami in presežki svojih industrij, ki so namenjeni izvozu. Še večje težave pa imajo s strahovi zaradi fizične nemoči in ranljivosti.

Slovenci so nezaupljivi do tujcev in celo do prišlekov iz drugih slovenskih regij. Zadržani so do novosti in reform, slovenski zavist in škodoželjnost pa sta ovekovečeni v šalah in pregovorih. Vendar te narodne značilnosti/posebnosti - kljub morebitnim neprijetnostim - niso usodne za kvaliteto življenja v Sloveniji. Med letoma 1989 in 2017 je bruto družbeni proizvod na prebivalca zrasel od 6.000 na 21.000 evrov. Leta 2008 je slovenski BDP na prebivalca dosegel 91% evropskega BDP na prebivalca.

Slovenci se največkrat pritožujejo v zvezi z nezaposlenostjo ali negotovimi/prekarnimi zaposlitvami, v zvezi s slabimi plačami in visokimi davki; v zvezi z zapletenimi administrativnimi postopki (kot je pridobitev gradbenega dovoljenja), čakalnimi vrstami v zdravstvu in pravosodju itn. Če beremo rezultate raziskav javnega mnenja, je podoba bolj vedra. Raziskava *Eurobarometer* npr. ugotavlja, da je z življenjem v Sloveniji zadovoljnih 87 odstotkov vprašanih, kar je boljši rezultat od rezultata za EU. Skoraj dve tretjini Slovencev ocenjujeta finančno stanje svojega gospodinjstva kot dobro, več kot polovica anketirancev pa je - podobno kot Evropejcev - zadovoljnih s svojimi službami.

Pri tem so Slovenci bolj kot drugi Evropejci nezadovoljni z razmerami v domačem gospodarstvu in znatno bolj nezadovoljni kot Evropejci pri zaposlovanju. Z razmerami pri zaposlovanju, pri čemer je odstotek nezaposlenih v EU 7,1, v Sloveniji pa 5,6, je zadovoljnih 30% Evropejcev in le 7% Slovencev. V Nemčiji znaša nezaposlenost 3,5%, v ZDA 4,1%, v Italiji 10,9%, v Španiji pa 16,1%. V medijih pogosto najdemo neresnično trditev, da so imeli v časih jugoslovanskega socializma službo prav vsi državljani. Po eni strani jo postavlja na laž t.i. zdomstvo oz. pojav *Gastarbeiter*-jev, po drugi strani pa je prevelika množica zaposlenih potiskala plače navzdol. V Sloveniji je bila leta 2018

povprečna mesečna neto plača (1077 evrov) štirikrat višja od povprečne mesečne neto plače leta 1988 (244 evrov). Toda, pravijo Slovenci, evropsko povprečje je 2000 evrov!

Nezadovoljstvo z življenjem v Sloveniji je rezultat:

1. upravičenosti in možnosti primerjanja tega življenja z življenjem v drugih državah,
2. povečevanja možnosti izražanja in širjenja demokracije,
3. kritičnega ocenjevanja politikov in politik.

Ob navedenih statističnih podatkih bi lahko domnevali, da je nezadovoljstvo s sodobnim življenjem v Sloveniji večinoma neupravičeno. Drugače je, če podatke o tem življenju primerjamo z (ne)uresničenimi *pričakovanji*. Zdi se, da so Slovenci od samostojne države pričakovali več, takšna pričakovanja pa bi lahko imeli za upravičena v dveh primerih:

7. če Slovenijo primerjamo s sosednimi državami, s katerimi smo bili zgodovinsko povezani, npr. z Avstrijo (denimo, da primerjave z Jugoslavijo niso relevantne);
8. če se primerjamo z državami, ki so nekoč zaostajale za Slovenijo in nas prehitevajo (npr. Češka, Madžarska, Poljska, Slovaška).

Po premisleku se zdi, da so neuresničena pričakovanja vendarle povezana s politiki in politikami, ki niso utemeljene s prednostmi, bolje, so nasprotne prednostim, ki jih - v primerjavi z jugoslovanskim socializmom - ponuja samostojna in demokratična država. Dejavnik zaostajanja ali podpovprečnih dosežkov ni samostojna in demokratična Slovenija, ampak težnje nasprotnikov samostojnosti in demokratične ureditve. Gre za nasprotovanje konceptom, kot so bili zastavljeni v času osamosvajanja in v času sredinskih vlad od Demosove in Drnovškovih do Janševe vlade 2004-2008. Gre za nasprotovanje, ki je značilno za levičarske režime na Balkanu pa zunaj Evrope in nesprejemljivo za Zahodno Evropo, pravzaprav za Evropsko unijo v celoti.

Iz povedanega je mogoče sklepati, da imajo prav tisti, ki za svoje težave in za neuresničena pričakovanja krivijo slovensko politiko. Glede na to, da so jo v času samostojnosti v glavnem vodili predstavniki levih strank oz. - kot velewa letošnja politična korektnost - *leve sredine*, bi bilo najprej treba poskrbeti za spremembo. Selektorja državne reprezentance (Državni zbor in Predsednik republike) bi morala zavrniti nadaljevanje prevlade leve sredine, torej bi morala poskrbeti za moštvo/ženstvo, ki bo pospešilo spremembe.

XV. ŽRTVE NOROSTI IN NJIHOVI SOVRAŽNIKI

(Nekaj opazk o slovenskih politikih in intelektualcih)

22. julija 2018

Širjenje norosti

Pesnik Ciril Zlobec je nekoč, še predno je leta 1990 postal član Kučanovega Predsedstva Republike Slovenije in s tem *politični intelektualec* - v nasprotju z razširjenim prepričanjem, da so Slovenci kulturni narod in tako rekoč narod kulture - izjavil, da je zanje vendar značilno *pomanjkanje kulture*. Po vsej verjetnosti je imel v mislih podcenjevanje intelektualcev in kulture, ki je bilo razširjeno v jugoslovanski državi in tudi v slovenski politiki. Ta je v sedemdesetih letih - v obračunih s t.i.

liberalizmom, ki ga je predstavljal *Stane Kavčič* - doživela nekakšno *kulturno revolucijo*, protiintelektualni in protikulturni pretres, za katerega so bile značilne različne ideološke norosti od *usmerjenega izobraževanja* (1980) do *skupnih jeder* (1983). Pretres je navsezadnje prispeval k razpoloženju, ki je sprožilo nov pretres in botrovalo ustanovitvi samostojne slovenske države. Sedemdeseta leta so vsebovala politične in administrativne norosti, nagrajevala pa njihove podpopprečno nadarjene in slabo izobražene vzgojitelje oz. prenašalce.

Norosti v slovenskih svinčenih 70. letih so črpale svojo moč iz izkušenj zgodnjega socializma v 40. in 50. letih. Političnega intelektualca Edvarda Kocbeka so odstranili zaradi njegovega sočutja s poraženci v drugi svetovni vojni in zaradi strahu, da bo prej ali slej odprl vprašanje povojnih pobojev, strahu, ki se je uresničil v sedemdesetih letih in ki še danes bremeni slovensko politiko, da se ne more otresti norosti (od norosti zgodnjega, preko norosti realnega in socializma s človeškim obrazom do norosti ponovljenega in norosti negotovega socializma). Največja slovenska norost je politična diskriminacija, ki temelji na sovraštvu do žrtev norosti.

Kako je mogoče v družbi širiti norost?

9. V totalitarizmu se norost širi od zgoraj navzdol,

10. v demokraciji se norost - po vsej priliki - širi od spodaj navzgor ali pa še bolj verjetno:

11. je njen tok dvosmeren.

Kaj je norost? Začnimo z nedolžnimi/jezikovnimi norostmi. Konec maja 2018 so na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze sprejeli sklep, da bodo poslej v svojih pravilnikih uporabljali le ženski spol, ki se bo nanašal na kateri koli spol. Kadar bo kje pisalo "profesorica", ne bomo vedeli, ali gre za moškega ali za žensko. Z izgovorom, da v slovenski slovnici gospoduje moški spol, so uvedli gospodovanje ženskega spola. Hvalim Boga, da sem na FF diplomiral že davnega leta 1970. Ultrafeministični slovnični ukrep, ki se je nemara komu zdel smešen ali zabaven, je preprosto škodljiv, ker v slovenščino vnaša zmedo in norost.

Pozornejši gledalci slovenske nacionalne televizije so ob nedavni projekciji znamenitega Wilderjevega filma *Popoldanska ljubezen* (Love in the Afternoon), v katerem nastopata Gary Cooper in Audrey Hepburn, odkrili, da je prevajalka (moški? ženska?) vse, kar je v filmu ciganskega (v izvirniku "Gypsy") - in tega je precej, saj v filmu nastopa ciganski ansambl, ki izvaja cigansko glasbo - prevedla z besedama "Romi" in "romski". S tem je - nemara v strahu pred politično nekorektnostjo - spolitizirala splošno razumljivo, v nešteti zvezah in v nešteti tekstih utrjeno oznako neke folklore. Nepotrebna norost!

Svetli zgledi

Nekoč so se na vrhovih narodov in držav pojavljale pogumne, učene in - predvsem - bistrumne osebnosti. To se tupatam dogaja tudi v našem času. V enciklopedijah piše: *Mark Tulij Cicero* (umrl l. 43 pr. n. št.), rimski državnik, pravnik, politični teoretik in filozof. O *Juliju Cezarju* (umrl l. 44 pr. n. št.) piše: rimski politik, zgodovinar, govornik in vojskovodja. *Niccolò di Bernardo dei Machiavelli* (umrl 1527) je bil diplomat, politik in filozof. *Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord* (umrl l. 1838) je bil francoski škof, politik in diplomat. *Thomas Jefferson* (umrl 1826) je bil ameriški predsednik, filozof, agronom, vrtnar, arhitekt, etimolog, matematik, kriptograf, inšpektor, paleontolog, pisatelj, odvetnik, izumitelj in violinist. Pisatelj in filozof je bil tudi *Vladimir Iljič Lenin* (umrl 1924). *Winston Churchill* (umrl 1965) je dobil Nobelovo nagrado za književnost, pisatelj pa je bil tudi *Charles De Gaulle* (umrl 1970). Predsednik francoske vlade in ustanovitelj Evropske unije *Robert Schuman* (umrl 1963) je bil pravnik, ekonomist, filozof, teolog; *Henry Kissinger* je profesor in avtor številnih knjig o mednarodnih odnosih.

Mnogi slovenski politiki v 20. stoletju (*Anton Korošec, Janez Evangelist Krek*) so bili duhovniki, kar jih uvršča med intelektualce. Kljub nejasnim akademskim poverilnicam in kljub pregovornemu nezaupanju komunistov do intelektualcev je v to kategorijo spadal tudi *Edvard Kardelj* (umrl 1979), ki je napisal *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Izredno ploden pisatelj je bil *Milovan Đilas* (umrl 1995), ki je med drugim napisal *Novi razred*. Politična intelektualca sta bila *Josip Vidmar* in *Edvard Kocbek*, ki sta bila avtoriteti slovenskega partizanskega gibanja, vendar se jima je godilo podobno kot drugim intelektualcem v komunističnih deželah: revolucionarji/aparatčiki Kidrič, Kraigher, Maček, Marinko... so ju, predvsem drugega, odrinili na rob oz. preko roba oblasti.

Med politiki slovenske pomladi (1987-1991) bomo našli množico intelektualnih imen, o katerih je leta 1988 notranji minister Ertl - na posvetu v Tacnu - rekel, da "pod firmo kulture iščejo svoje gnezdo, da bi greli svoja politikantska jajca". Čisto brez intelektualskih poverilnic ni bil niti *Janez Drnovšek*. Zanj je bilo tudi značilno, da se ni otepal sodelavcev s takšnimi poverilnicami.

Tudi novi voditelji ZDA in EU so (bili) primerno izobraženi, hodili na prave šole (*Kennedy* na Princeton in Harvard, *Clinton* na Georgetown in Oxford, *Bush mlajši* na Yale; *Thatcher* in *Blair* na Oxford; *Pompidou*, *Chirac*, *Macron* na ENA; *Hans Dietrich Genscher* in *Gerhard Schröder* sta bila odvetnika, *Helmut Kohl* je študiral na Heidelbergu, *Angela Merkel* je doktorica znanosti... Edina pripomba na njihov račun bi bila povezana z novimi časi, kjer je manj priložnosti za junaštvo, tveganje in žar, ki so bili značilni za prehodnike. Če uporabimo Webrov izraz: karizma se je rutinizirala.

Slabotna generacija

Slovenska politična elita pred Demosom (1989) je bila slabotna, ta tradicija pa se je - z izjemami, kot sta bila *Janez Drnovšek* in *Janez Janša* - obnovila po Demosu. Staneta Kavčiča je leta 1972 nasledila ekipa Staneta Dolanca, Sergeja Kraigherja, Milana Kučana, Andreja Marinca, Franceta Popita, Mitje Ribičiča, Jožeta Smoleta, Franca Šetinca... Kolektivno vodstvo, ki je postalo značilno za obnovljeni socializem propadajoče države, je bilo slabotno že zaradi tega, ker ni mogla preprečiti propada socializma in razpada Jugoslavije. Po odhodu Demosa pa se je zgodba tako rekoč ponovila. Z izjemo mandator Janeza Drnovškega in Janeza Janše so bili - po letu 2008 - slovenski voditelji negotovi in komaj prepoznavni. Bilo jih je vedno več, med seboj so se prepirali in se spotikali, vedno težje je bilo ločiti enega od drugega, predvsem pa se niso mogli zediniti glede svojega voditelja, tako da se je širilo prepričanje o "stricah iz ozadja", o "globoki državi", o marionetni predstavi, katere niti vlečejo skriti lutkarji. Na prizorišču je - kot rečeno - nastopalo *kolektivno vodstvo z vedno novimi obrazi*. Njihova glavna naloga je bila izključevanje konkurentov, ki so jih imeli za sovražnike.

Značilnosti slabotnih oseb in skupnosti sta strah in sovraštvo. Nekaj takšnega se je dogajalo tudi pred volitvami 2018 in po njih. Če dobro premislimo, bomo videli, da je bilo prizorišče neenakomerno razdeljeno na tradicionalno (levosredinsko) politično elito, imenujmo jo *nomenklatura*, in na njenega (desnosredinskega) sovražnika, ki je imel tuptam - torej ne vedno - ob sebi še kakšnega bolj ali manj negotovega dobronamernega prijatelja. Glavni cilj nomenklature je bil: osamitev in izključitev sovražnika.

Slovenska nomenklatura je zapletena struktura, za katero je značilno, da nima pravega voditelja. Namesto vodenja se godita barantanje in prerivanje, ki sta najprej posledica velikega števila strank oz. zgrešenega volilnega sistema. Kolektivno vodstvo seveda skrbi, da se iz njega ne bi razvila kakšna posebno ugledna in prodorna osebnost, saj bi potem bilo kolektivnega vodenja hitro konec. Podobno kot v starih časih si člani kolektivnega vodstva za poslovodna opravila izbirajo najmanj nevarne, najbolj ranljive in po možnosti najbolj nesposobne člane. In zdaj trenutek odločitve: kdo naj vodi šestčlansko predsedstvo leve sredine (LS)?

Alenka Bratušek se je med kampanjo izkazala kot relativno strpna govornica, vendar jo od vodilnega položaja ločijo blamaža pri kandidaturi za komisarko, predvsem pa njeni intelektualni dosežki. Bratuškova je diplomirala z nalogo o poroznosti konfekcijskih medvlog, magistrirala pa (na Ekonomski fakulteti) iz administrativnega preurejanja Servisa za protokolarne storitve. Dve marioneti sta povezani z ljubljansko Pravno fakulteto. Cerar je njen profesor, Erjavec pa je - čeprav ga je bolj zanimalo slikarstvo - na njej diplomiral. Mesec je še študent, Šarec je igralec in imitator, Židan je veterinar. Izbor Šarca za predsednika LS je bil glede na volilni izid logičen, z vidika državnih interesov in učinkovitosti koalicije pa popolnoma zgrešen.

XVI. Intervju za Demokracijo

25. julija 2018

O aktualno političnem dogajanju v Sloveniji, Evropski uniji in svetu smo se pogovarjali s prvim slovenskim zunanjim ministrom dr. Dimitrijem Ruplom, ki spada, če uporabim njegov termin, v Veliko generacijo slovenskih politikov, ki je Slovenijo osamosvojila. Je predavatelj na Fakulteti za državne in evropske študije in na Evropski pravni fakulteti. Je dekan nove Fakultete za slovenske študije in rektor Nove univerze.

Gospod Rupel, naj najprej začneva z nedavnimi državnozborskimi volitvami. Kako ocenjujete izid volitev? Na eni strani prepričljiva zmaga Slovenske demokratske stranke in na drugi strani poraz strank, ki so zadnja leta sestavljale vladno koalicijo...

Prvič. O rezultatu letošnjih volitev le redkokdo – in temu se čudim - pravi, da je šlo za poraz Cerarjeve koalicije, ki hoče zdaj dobiti še en mandat. Šarcu je nasedel tisti del volivcev, ki so nameravali kaznovati SMC. Sicer je glavni problem slovenskih volitev pretirano število strank, ki izhaja iz miselnosti, da so stranke zastopnice množice/mavrice političnih prepričanj, kulturnih modelov, okusov... V resnici je parlament glasovalni stroj, kot je nekoč v jezi in na jezo nasprotnikov rekel France Bučar. O vseh zadevah je mogoče glasovati le »za« in »proti«, torej v principu potrebujemo dve stranki, morda tri, največ štiri... Boj za večinski sistem in proti njemu ni bil naključje. Poglejte, kakšen bi bil rezultat letošnjih volitev v primeru večinskega sistema! Ob tem lahko kdo ugovarja, češ, kako to, da desnica (tj. desna sredina) ni izvolila nobenega predsednika republike, kjer velja večinski sistem? Ta ugovor je upravičen. V strankah desne sredine se morajo vprašati, zakaj so ponujale šibke kandidate? Edini, ki ni bil šibak, je bil Peterle, vendar so mu takrat levi štabi nastavili združeno kandidaturo Gasparija in Türka. Zanimivo vprašanje je, zakaj tega ne dela desna sredina?

Drugič. Parlamentarne volitve junija 2018 so dale kočljiv rezultat glede na *kvaliteto osebja*, ki je bilo izvoljeno za parlamentarne oz. vladne položaje. Pravzaprav imamo dva problema: pomanjkanje pozitivnih avtoritet, tj. prodornih, močnih osebnosti; in pristransko konstrukcijo politične realnosti, kjer je vse dobro na levi, vse slabo pa na desni. Nujno bi se morali lotiti problema manjše privlačnosti desne sredine. Marsikaj izvira iz travmatične situacije v začetku sedemdesetih let, ko je Partija pokosila večino prodornih in obetavnih političnih osebnosti. Namesto njih so prišli tretjerazredni birokrati in udbovski agenti iz province, ki se niso zanimali za nič drugega kot za ohranjanje pridobitev socializma, tj. svojih položajev in premoženja. Zarota je bila popolna, saj je potegnila v svoj vrtnec tudi *Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo*, tj. današnjo FDV, in Pravno fakulteto, iz katere so izključili Bučarja. Po obračunu z liberalnimi profesorji leta 1975 si FDV in

Pravna fakulteta oz. ljubljanska univerza niso opomogle vse do današnjih dni. Bojim se, da so mnogi današnji levičarji in mnogi mnenjski voditelji nasledniki tedanjih oportunistov.

Tretjič. Prišel je konec hladne vojne in socializma, demokracija je bila videti zmagovita in neizbežna. Pojavila so se dela Francisa Fukuyame o koncu zgodovine (1992) in Samuela Huntingtona o trku civilizacij (1993); 11. septembra 2001 se je zgodil islamistični napad na *Svetovni trgovinski center*. Leta 2004 je Slovenija vstopila v Evropsko unijo in Nato, po letu 2008 pa v območje negotovosti. Navsezadnje nas je leta 2015 doletela t.i. migrantska kriza, ki postopoma načenja temelje zahodne civilizacije, kot smo jo poznali. Iz poročil o dogodkih t.i. arabske pomladi, predvsem v Egiptu; iz poročil o demonstracijah v ZDA, Franciji, Nemčiji, Ukrajini, Poljski, Madžarski... je razvidno, da na politiko znatno – če ne odločilno – vplivajo “bliskovita sporočila” t.i. družbenih medijev. Navsezadnje so jih uporabljali tudi mariborski “vstajniki”, ko so bili nahujskani zoper župana Kanglerja (leta 2012). Celo nekateri vodilni slovenski politiki se obmetujejo s šokantnimi tviti, s čimer znižujejo raven politične in siceršnje komunikacije.

Četrtrič. Mnogi kompetentni ljudje se sprašujejo: kaj bi bilo, če bi se zares končala doba globalizacije? Če bi nazadovala svetovna trgovina? Kako bi se v tem znašla izvozno naravnana Slovenija? Se obeta recesija, kot se je pojavila že leta 2008. Zoper politiko varčevanja, ki je bila uvedena zaradi krize, so nekateri radikalni slovenski voditelji odgovorili z zanimivim stališčem, da gre za “brezglavo varčevanje”. Ti *zapozneli hedonisti* so še vedno na prizorišču, v ospredju glavnega odra, ki ga po vsem videzu nimajo namena zapustiti.

In končno. Slovenija že precej let zavrača reforme, za katere se je bila zavezala ob vključitvi v EU in Nato. To zavračanje je podloženo z ideološkimi spori, ki bi jih lahko na kratko in preprosto definirali kot boj med *osamosvojitelji* in *pridobitelji*. Gre za varovanje pridobitev socializma 1945-1990 in za osamosvojitve leta 1991-1992. Pridobitelji se sklicujejo na zmago v II. svetovni vojni, osamosvojitelji pa na zmago v hladni vojni.

Kako pa si razlagate dejstvo, da je Lista Marjana Šarca krepko zaostala za SDS, saj je dobila veliko manj, kot ji je po javnomnenjskih anketah kazalo še dva, ali tri mesece pred volitvami. Se je zgodba s t. i. novimi obrazi vsaj delno izpela?

Če se ne motim, je bil Šarec v obtoku dalj časa kot Cerar, so pa imeli njegovi botri z njim manj sreče. Čim dlje je bil (Šarec) na sceni, tem bolj so bili ljudje – kljub medijski podpori - razočarani. Kar zadeva nove obraze, so razumljivi v prelomnih časih. Na neki način smo bili novi tudi mi pri Demosu, vendar smo imeli za sabo izkušnje s projekti, kot so bili Nova revija, Bavčarjev odbor, Majniška deklaracija 1989... Pojavila se je nova, recimo Velika generacija, ki je danes ne vidim. Res pa je, da smo se zgledovali po Veliki generaciji na Zahodu. Mislim na ljudi, kot so bili Reagan, Janez Pavel II., Wałęsa, Havel, Gorbačov, Jelcin, Kohl, Genscher... Takrat je šlo za nadomeščanje obrazov stare družbe, ki je propadla ob koncu hladne vojne. Ta trenutek je minil. To nadomeščanje se pa v Sloveniji niti ni najbolje posrečilo.

Tokrat imamo kar devet strank v državnem zboru, ni pa med njimi Slovenske ljudske stranke. Vas je kaj v zvezi s tem tako, ali drugače presenetilo?

Ves čas sem imel slab občutek glede razmer v SLS pa glede dogajanja s Primcem in Kanglerjem. Če bi združili obe stranki, bi komaj imeli prepričljivo moštvo. Ko bi se povezali s Požarjem in morda z Dobovškom, bi bila danes situacija drugačna. Vendar so se vsi po vrsti vedli zelo samozavestno in so hoteli biti voditelji.

»Zmagovalcu mora biti dana priložnost, da upraviči največjo podporo pri ljudeh. To krepi zaupanje ljudi v demokracijo in dela postopek oblikovanja vlade jasen in razumljiv«, je po prvem srečanju

z relativnim zmagovalcem predčasnih parlamentarnih volitev Janezom Janšo dejal predsednik države Borut Pahor, ki je napovedal, da bo mandat podelil Janši, a kmalu zatem se je začela oblikovati t. i. projektna koalicija šestih strank pod vodstvom Marjana Šarca...

Položaj res ni najboljši. Po eni strani vidimo korektnost do Janše, po drugi strani pa vnaprej dogovorjeno igro t.i. levosredinskih strank, ki ne želijo sprememb. Ne poslušajte, kaj govorijo, glejte, kaj delajo. Če pride Šarec, bodo čakalne vrste še daljše, odnosi s Hrvaško še slabši, finance v rdečih številkah itn.

Je zadeva sedaj primerljiva z letom 2011, ko je namesto zmagovalca volitev Zorana Jankovića potem sestavil vlado Janez Janša?

Mislim, da ni primerljiva. Janša ni sestavljal koalicije za Jankovičevim hrbtom. Jaz sem takrat sicer po tihem upal, da bo prišlo do koalicije med Janšo in Jankovičem, vendar je Janković uvedel formulo, ki se je letos ponovila: samo z Janšo ne! Isto je bilo naročeno Šarčevi skupini: izključitev Janše in SDS.

V novi knjigi dr. Ernesta Petriča Spomini in spoznanja mi je v oči padla misel, ki je v teh dneh prav gotovo zelo aktualna. Kritičen je do tega, da se po vsakih volitvah kak vodja občinske uprave kar čez noč povzpne na mesto pomembnega ministrskega resorja. Ali tudi ko čez noč postane minister kak profesor, ki je bil vse življenje le šef samemu sebi, zdaj pa naj bi kot minister koordiniral številne dejavnosti in urade. Po njegovo to zavira razvoj Slovenije!?

Ko sem nekaj mesecev pred volitvami videl, kam to pelje, sem nekaterim prijateljem predlagal, da bi sestavili seznam 88 najbolj sposobnih, uglednih, zaupanja vrednih Slovencev, neke vrste državno reprezentanco. Nastala je lista izjemnih osebnosti, tudi voditeljev ustanov, predsednikov uprav, diplomatov... ki niso strankarsko opredeljeni. Mimogrede, ti odlični ljudje večinoma ne vedo, da so se znašli na njej. Seveda sem predpostavljaj, da vsi ne bi želeli zamenjati svojih uglednih položajev za poslanske ali ministrske sedeže, odločilno bi bilo, če bi pobudo podprli. Seveda nisem pričakoval, da bi na volitvah dobili 100%. Morda 10%, morda 15%. Pobudo je podprlo nekaj prijateljev, mnogi, na katere sem računal, pa so v zadnjem trenutku odskočili. Napisali so mi, da imajo preveč drugega dela, ki je bolj zanimivo od politike. Računajoč na bolj spodbudne rezultate volitev so menili, naj se s politiko ukvarjajo drugi! Zdaj imamo, kar imamo.

Samo mimogrede. Je Šarec pravi človek za reševanje nakopičenih težav s Hrvaško? Od mejnega vprašanja do deviznih vlog nekdanjih varčevalcev Ljubljanske banke v Zagrebu... Si ga predstavljate kot predstavnika Republike Slovenije na mednarodnem parketu?

V naslednjih letih bo mednarodno okolje ključnega pomena za Slovenijo. Prihaja trgovinska vojna, Slovenija pa je izvozna država. Treba bo izbirati med partnerji. Kitajci in Rusi (prvi še bolj kot drugi) imajo drugačno, zahodna Evropa in ZDA pa enako pisavo kot Slovenci. Potem so tu odnosi s Hrvaško, ki izriva Slovenijo iz Jadrana; potem drugi tir, potem schengenska meja, razdori v Evropski uniji... Gospod Šarec nima izkušenj z mednarodnimi odnosi. Celo Erjavec, ki si jih je nabiral več let, je naredil usodne napake.

Vi ste se sredi junija odzvali na javno pismo Spomenke Hribar, ki je z že znanimi očitki zatrdila, da predsednik SDS Janez Janša ni primeren za premierja, da bi predsednik vlade moral postati nekdo drug: bodisi Marjan Šarec, kateri drugi predsednik parlamentarne stranke ali nemara nekdo tretji. Vi menite nasprotno in pravite, da Janša po vseh kriterijih spada v Veliko generacijo, ki je ustanovila Slovenijo kot narodno državo.

Strah pred Janšo in njegovo izključevanje oz. predsodke proti desni sredini sem že deloma pojasnil. Zaničevanje osamosvojitve in države pa je slovenski absurd.

Glede Janše ste tako zapisali, da trenutno v Sloveniji ni boljšega kandidata za predsednika vlade, ki ima za povrh še to prednost, da je zmagal na volitvah...

Res sem tako napisal in res to mislim.

Kakšna koalicija bi bila tako po vašem mnenju v tem trenutku najbolj primerna za Slovenijo, da bi bila kos izzivom, ki jih prinašajo razmere v Sloveniji in tudi zunanje mednarodno okolje v katerega je naša država čedalje bolj vpeta?

Nekatere koalicije so primerne, ne vem pa, ali so mogoče. Običajno se povezujejo stranke, ki so si *sorodne*. Zanimiva bi bila koalicija treh bivših predsednikov vlade (Janša, Cerar, Bratušek) s Toninom in Šarcem. Primerna bi bila tudi *velika* (desno-leva) koalicija, npr. SDS, NSi, SNS, SD. Idealna bi bila *švicarska koalicija*, v kateri bi bile vse parlamentarne stranke.

Se pravi, da si v taki koaliciji ne želite Levice, ki se zavzema za izstop Slovenije iz Severnoatlantskega zavezništva (NATO)?

Kaj si jaz želim, je postransko vprašanje. Naša zunanja politika je milo rečeno zgrešena, vendar jo držita nad vodo EU in NATO. Ko bi izgubili ta rešilni pas, bi se potopili.

Kako pa gledate na nedavni vrh zveze NATO v Bruslju? Minil je v znamenju kritik ameriškega predsednika Donalda Trumpa zaradi preskromnih obrambnih proračunov preostalih zaveznic, zaradi česar naj bi domnevno zagrozil celo z izstopom iz zavezništva. Trump je to zanikal in na koncu vrha zatrdil, da verjame v NATO in da je ta še močnejši kot dva dni prej....

Ameriškega predsednika so zase izvolili Američani. Dejstvo je, da evropske članice Nata, ko gre za financiranje obrambe, ne spoštujejo pravil, in prav tako je dejstvo, da imajo ZDA velikanski zunanjetrgovinski deficit. V tej veliki igri, ki bo zahtevala velike spremembe v EU, je Slovenija problem, ki je majhen zaradi velikosti države, velik pa zaradi zgrešene obrambne in zunanje politike. Ko bi imeli primerno sposobno državno reprezentanco, bi lahko sodelovali v igri z izvirnimi in konstruktivnimi idejami. Slovenski obrambni in zunanjepolitični strategji bojo morali nekoč odgovarjati zaradi zaničevanja vojske, saj to zaničevanje zbuja občutek, da se Slovenija noče braniti. Brez Nata se seveda niti ne more braniti.

Vam so Združene države Amerike zelo pri srcu zaradi vrednot, ki jih zastopajo. V zadnjem času smo priča napetostim med ZDA in Evropsko unijo zaradi protekcionističnih ukrepov, ki jih sprejema ameriški predsednik Donald Trump. Tako želi s carinami zaščititi ameriško industrijo pred cenenimi kitajskimi izdelki, pa tudi pred nekaterimi evropskimi izdelki... Kako gledate na to?

Izjave so eno, politika pa drugo. Evropejci smo razvajeni in se bomo – kakor otroci premožnih staršev - s težavo navadili na samostojno življenje. Vendar bo ameriški predsednik navsezadnje moral popustiti in razmere se bodo morale izboljšati postopno. V vsakem primeru pa sedanje razmere naravnost vpijejo po reformi EU. V Sloveniji je nastal osnutek nove evropske ustave, Cerarjeva vlada pa jo je ignorirala.

Vas kaj skrbi, da se s tem krhajo tradicionalno dobri odnosi med ZDA in Evropsko unijo? Je to za EU priložnost, da se bolj postavi na svoje noge, da vodo bolj samostojno zunanjo politiko?

Mislim, da so EU in ZDA obsojene na prijateljsko sodelovanje. EU ne bi smela voditi protiameriške politike. Različne teorije o tem, da hočejo Američani spreti Evropejce med sabo, se mi zdijo nesmiselne, če pomislim, da je Evropska unija v bistvu ameriški projekt, ki sta se ga domislila Roosevelt in Churchill v Placentia Bay avgusta 1941.

No, po drugi strani pa je ruski predsednik Vladimir Putin svetovno nogometno prvenstvo v Rusiji dobro izkoristil za promocijo svoje države...

Vladimir Putin si – morda podobno kot nekateri naši pridobitelji – želi vrnitev sovjetske veličine. Takšna vrnitev v ruskem sistemu ni mogoča, mogoče pa so provokacije in tragični dogodki od Abhazije in Južne Osetije do Krima, Luganska in Donecka. Tega Putinu ni mogoče kar odpustiti. Politična izraba olimpijskih iger in nogometnih prvenstev pa spominja na stare čase, ko je leta 1936 želel ustvariti vtis na svetovno javnost Adolf Hitler.

Kako ocenjujete srečanje ameriškega in ruskega predsednika v Helsinkih? Je to korak v pravo smer?

Diplomacija je boljša kot vojna. Dvostranska srečanja ameriškega in sovjetskega oz. ruskega predsednika so bila vedno koristna. Spomnite se srečanja med Bushem in Putinom na Brdu leta 2001. Žal se slovenska diplomacija tokrat ni prav nič potrudila.

Če se vrneva k Evropski uniji. Ameriški predsednik Donald Trump je ob začetku vrha Nato v Bruslju napadel Nemčijo, ko je dejal, da je zaradi »neprimernega« dogovora z Moskvo glede plina postala njena »ujetnica«. Kako vidite vlogo Nemčije znotraj Evropske unije?

Z odhodom Velike Britanije se bo povečal vpliv Francije in Nemčije. Če bosta ravnali pametno in skladno, bo EU prosperirala. Mislim seveda na problem migrantov. Če bo gospodarska kriza, bo vse skupaj težje, predvsem pa me skrbi delitev EU na sredozemski in severni del, torej ločena francoski in nemški vlak. Ruska energija je za Nemčijo velika skušnjava. Pa tudi tega ne bi smeli pozabiti, da so Slovenci nekoč v 19. stoletju ugibali, ali naj postanejo Rusi ali Prusi.

In še za konec. V zadnjih letih je EU do temeljev pretresla t. i. begunska oziroma migrantska kriza. Voditelji 28 članic EU so konec junija v Bruslju po maratonskih in kaotičnih pogajanjih le dosegli dogovor o migracijah. Grede sklepi v pravo smer?

Prišel je čas za novo vlogo in drugačno ravnanje Evropske unije. Gre za zunanje meje. Enotna politika do prosilcev za azil in evropsko državljanstvo seveda pomeni poenotenje EU in še korak bliže EU kot (federalni) državi z jasno določenimi in varovanimi zunanjimi mejami. Tudi za evropski »Marshalllov« načrt bo potrebna enotnost, potrebna bodo bistveno višja sredstva itn. Pri tem poenotenju bi seveda morali paziti na nacionalne občutljivosti. EU vendar ni isto kot ZDA, čeprav imajo tudi tam države (ki niso nacionalne države) svoje posebnosti in pristojnosti.

Bo s tem unija stala in obstala?

Slovenija bo stala in obstala z Evropsko unijo. Glede na to, da mora Slovenija, če hoče preživeti na evropski ravni, čim več izvažati, bi bil razpad EU katastrofa. Mnogo večja od tiste, ki je grozila, ko smo se ločevali od Jugoslavije. Naši trgi so bili nekoč na Balkanu, zdaj pa so v EU. Posebej pozorni bi morali biti do držav Višegrajske četverice, s katerimi imamo veliko skupnega. Aktualno šimfanje čez Poljsko in Madžarsko je nesmiselno.

Biografija

Dimitrij Rupel se je rodil 7. aprila 1946 v Ljubljani. Leta 1970 je diplomiral iz primerjalne književnosti in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter leta 1976 doktoriral iz sociologije na Univerzi Brandeis v Walthamu v Massachusettsu (ZDA). Leta 1970 se je zaposlil na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani – od leta 1986 kot izredni in od leta 1992 kot redni profesor. Sodeloval je v uredništvih več revij; 1968 do 1969 je bil odgovorni urednik Tribune, 1970 do 1971 Problemov in 1984 do 1987 Nove revije. Leta 1989 je bil med ustanovitelji stranke Slovenska demokratična zveza in predsednik njenega izvršilnega telesa. Bil je bil prvi zunanji minister Slovenije (maj 1990–januar 1993). Leta 1992 je bil izvoljen v 1. državni zbor Republike Slovenije. Decembra 1994 je bil izvoljen za ljublanskega župana, od leta 1997 do 2000 je bil veleposlanik v ZDA, nato zunanji minister v Drnovškovi, Ropovi in nato še prvi Janševi vladi. Potem ko je predsednik Republike Slovenije Danilo Türk zavrnil njegovo imenovanje za veleposlanika v Avstriji, ga je 27. novembra 2008 novi predsednik vlade Borut Pahor imenoval za posebnega odposlanca za zunanje zadeve in svetovalca v kabinetu predsednika vlade. Konec marca 2009 je s položaja posebnega odposlanca odstopil in postal uslužbenec ministrstva za zunanje zadeve. Nazadnje je bil konzul Republike Slovenije v Trstu. Na državnozbornih volitvah 2011 in 2014 je kandidiral na listi SDS. Aktivno deluje v Zboru za republiko in Združenju za vrednote slovenske osamosvojitve. Je predavatelj na Fakulteti za državne in evropske študije (Brdo pri Kranju) in na Evropski pravni fakulteti v Novi Gorici. Je dekan nove Fakultete za slovenske študije in rektor Nove univerze. Je avtor številnih literarnih in strokovnih knjig ter znanstvenih in publicističnih člankov.

XVII. OBETI IN ODGOVORNOST NOVE SLOVENSKE VLADE

1. avgusta 2018

Pozorni urednik Portalplusa mi je predlagal, naj nekaj napišem o najnovejših dogodkih v "Gogi", pri čemer je mislil peripetije v zvezi s sestavljanjem vladne koalicije po junijskih volitvah in odločitev Levice, da ne gre v vlado. O tem lahko rečem, da je Levica ravnala v skladu s svojimi interesi: s podporo Marjanu Šarcu bo dobila približno toliko, kot bi dobila s formalnim vstopom v koalicijo, izognila pa se bo odgovornosti, ki načeloma spada k članstvu v vladi. Če se v zadnjem trenutku kaj ponesreči, se lahko zgodijo nove volitve, ki bi Levici samo koristile. Drugi nagrajenec odločitve Levice je Šarec, o katerem smo sicer ves čas, ne glede na odločitev Levice vedeli, da si želi biti in da bo postal predsednik vlade.

Podčrtal sem besedo odgovornost. Slovenija namreč - podobno kot druge evropske države - do sveta, ki jo obdaja, nima le terjatev, ampak tudi dolgo. Poleg tega, da zahteva razumevanje; poleg tega, da uživa spoštovanje in pomoč drugih držav, mednarodnih organizacij in ustanov, mora te države/organizacije/ustanove tudi podpirati, pač v skladu z mednarodnim pravom in v skladu z veljavnimi evropskimi, demokratičnimi itn. vrednotami. To, kar terjamo in kar dolgujemo, z eno besedo imenujemo solidarnost. Slovenija je članica OZN in evroatlantskih povezav, kot sta EU in NATO. Razmerja med Slovenijo in temi organizacijami so v glavnem določena, pravil, ki jih urejajo, se - odvisno od primera in naslova - v glavnem držimo, tuptam, vse pogosteje pa nam kaj spodleti, tako da nas že postrani gledajo. Precej nezaupljivosti se je nabralo na področju zunanje politike: od naivnosti in prepirov v zvezi s Hrvaško, nemoči pri varovanju schengenske meje, nejasne politike priseljevanja, neizpolnjevanja obveznosti na bančnem ali obrambnem področju... do šepaste diplomacije, ruske evforije in zaničevanja Amerike. Toda ne gre le za slovenske pomanjkljivosti v

odnosu do brezmadežnega sveta. Problem je v tem, da je negotov tudi svet okrog nas, kar zahteva še posebno previdnost, pravzaprav politično doslednost in domiselnost. Svet od Slovencev pričakuje, da bodo prispevali dobre rešitve.

Tako rekoč istočasno s pobudo urednika Steinbucha, naj nekaj napišem o dogodkih v "Gogi", sem o evropskih izzivih razpravljal z odličnim diplomatom in vrhunskim poznavalcem Evropske unije Igorjem Senčarjem, ki o tej organizaciji pripravlja doktorsko disertacijo. Ta obravnava grško, ukrajinsko in migrantsko krizo. Naš doktorski kandidat se s tem v zvezi največ ukvarja s predmetom in dometom solidarnosti. V pogovoru, v katerem nisva mogla mimo pretresov, ki jih je v Evropi povzročil grški finančni polòm po letu 2009, sva se spomnila razlik med evropskimi konservativci in socialisti. Pri tem, da je bila vrednota solidarnosti tako rekoč nedotakljiva, so se razlikovali pri pogojevanju denarne pomoči. Predvsem v severnem delu Evrope je bil govor o solidarnosti v skrajni sili. Slovenija se je reševanja grške krize lotila neverjetno velikodušno, da je postala - glede na odstotek BDP - najbolj izpostavljena država. Minister Križanič je leta 2010 rekel, da je pomoč Grčiji dobra investicija oz. da bomo z njo dobro zaslužili.

Tu ne bi želel soliti odprtih ran, kvečjemu opozoriti, da je imela grška levičarska miselnost precejšen vpliv na slovensko levičarsko miselnost, ki se ni spremenila in ki utegne vplivati na politiko nove vlade, naj bo Levica v vladi ali naj vlada iz ozadja. Spomnimo se mariborske vstaje (2012) in besed nekdanje predsednice vlade in kandidatke za komisarko EU (leta 2013). V času, ko je bilo videti, da Grčiji za rešitev ne bo treba žrtvovati nobene uveljavljene državljanske navade, npr. neplačevanja davkov, je gospa Bratušek energično zavrnila brezglavo varčevanje. Nedaleč od te miselnosti so današnji koalicijski partnerji Bratuškove in osebe iz ozadja.

Evropski svet, katerega član bo tudi Marjan Šarec, bo odločal o finančnih ugodnostih in prispevkih držav članic, o migrantih, o trgovinski vojni z ZDA, o brexitu, o gospodarski in obrambni solidarnosti, o vabilu Hrvaški, naj se vključi v Schengen, o balkanski širitvi EU, predvsem pa o prihodnjih vodilnih funkcionarjih EU, ki bodo po vsej verjetnosti člani uveljavljenih evropskih strank. Kolikor lahko presodim na podlagi spremljanja dogajanja v medijih, se prihodnji predsednik vlade še ni opredelil glede najvažnejših evropskih in mednarodnih vprašanj. Svetovali mu bodo tisti, ki so zunanjo politiko vodili zadnja štiri leta. Doslej niso imeli nobene dobre ideje.

Medtem ko bo Šarec s Serpentinškovimi vici zabaval in (roko na srce, talentirano) imitiral člane svoje vlade, tega v Bruslju, dokler Evropska unija še ne bo razpadla, najbrž ne bo mogel početi. Utegne pa se zgoditi, da se ga bodo zaradi njegovih skečev o ženskah lotile evropske feministke. Čudim se, da se v zvezi s tem niso oglasile vodilne dame Filozofske fakultete, ki so sklenile poženščiti slovenščino. Verjetno ne vedo, kako naj se lotijo Šarca, ki je sicer njihov politični somišljenik.

C: Slovenija

XVIII. Se je slovenska država po(ne)srečila? Drugič.

Bled, 7. avgusta 2018

Ko berem četverico ugovorov zoper svoj dobronamerni članek "Se je slovenska država po(ne)srečila?", objavljen v *Sobotni prilogi* 28. julija 2018, mi pride na misel igra oz. pravljica o šivilji Klari, ki *podnevi šiva, ponoči para*.

Denimo, da kot *šivanje* označimo demokracijo in osamosvojitev, spoštovanje človekovih pravic, uspehe slovenske države na mednarodnem prizorišču in racionalno uporabo človeških virov, tj. meritokracijo oz. "kadrovske" rešitve glede na merljive dosežke posameznikov.

Paranje pa bi bilo zaničevanje nespornih slovenskih dosežkov, jugonostalgija, avtoritarna politika, podcenjevanje odnosov z najvažnejšimi državami in mednarodnimi ustanovami, brezbržnost pri uveljavljanju slovenske pomorske istovetnosti; uporaba družinskih in prijateljskih meril pri zaposlitvah in najemanju kreditov, zaustavljanje privatizacije; pojavi bančnih malverzacij, goljufij v zdravstvu, termoelektrarnah, zanemarjanje železniških povezav s Srednjo Evropo, predvsem pa neskončna oblastželjnost in solidarnost tretjerazrednih politikov.

Čeprav je bilo že povedano in protokolirano, naj ponovim, da sem v Demosu prav jaz ugovarjal poskusom uveljavljanja načela "ni važno, če je pismen, važno je, da je naš". Marsikaj, kar piše v članku "Se je slovenska država po(ne)srečila?", je ponovitev, morda zaostritev opazk v mojih knjigah o slovenskem osamosvajanju in zunanji politiki. Npr. *Skrivnost države, Slovenija na svetovnem prizorišču*, *Negotovo življenje 176. članice OZN*, *Železo in žamet*, *Zadnjih sto let*.

Ko opazujem dogajanje po letu 1992, vidim veliko razparanega blaga, če se vprašam, kdo je kriv zanj, pa je odgovor na dlani. Gre za *nočno izmeno* slovenske politike.

Naj pojasnim. Po letu 1990 so večino, več kot tri četrtine najvišjih slovenskih voditeljev (predsedniki republike, parlamenta in vlade, komisarji EU) uspele postaviti stranke, ki so od začetka nasprotovale slovenski neodvisnosti in se same ali v medijskih predstavitvah imenujejo "leve" oz. "levosredinske". Ob tem se lahko upravičeno sprašujemo, zakaj niso bile enako uspešne stranke ali osebnosti, ki so dosegle neodvisnost in jih (v duhu nekdanjih jugoslovanskih obveščevalnih etiket) imenujejo "desne"? Na to vprašanje lahko odgovorimo, da so bile manj izkušene, manj premožne in manj zaslepljene z oblastjo. Lahko odgovorimo tudi drugače, ampak tokrat zadostuje. Drugo vprašanje zadeva Janeza Drnovška in Liberalno demokracijo Slovenije, ki sta obvladovala slovensko politiko med letoma 1992 in 2002. Glede na njune izmenične koalicije (z vsemi "desnimi" strankami) bi lahko rekli, da sta bila še najbližje dejanskemu liberalizmu, torej se poleg Peterletove in Janševe vlade uvrščata v *dnevno izmeno* oz. med slovenske šivilje in krojače. Nekateri jima pripisujejo delovanje v *polmraku*, tuptam jih prištevajo k levemu jedru.

Slovenske "desne" in mešane vlade pred letom 2008 so bile relativno uspešne, dosegle so članstvo v EU in Natu, predsedovale EU, uvedle evro in schengen, predsedovale OVSE in EU, slovenski BDP na prebivalca pa pripeljale do 91% povprečja EU. Ta rezultat se je po slovesu desnih in mešanih vlad drastično poslabšal. Toda glavni problem je, da Slovenija po nepotrebnem zaostaja za razvitimi državami in da nas prehitevajo države, ki smo jih podcenjevali.

Kot rečeno, sem zavrnil dve provokativni trditvi, ki krožita v javnosti: da slovenska država ni nastala zaradi prizadevanj in po volji Slovencev (ampak zaradi spleta mednarodnih okoliščin, po srbski milosti in milosti jugoslovanskih generalov), in da se je nazadnje izkazala kot polomija. V ozadju mojega komentarja je bilo upanje, da omenjeni trditvi vendar nista zelo razširjeni, po branju štirih ugovorov v najnovejši številki SP pa ugotavljam, da je bila moja skrb še kako upravičena, upanje pa neupravičeno.

Prvi ugovor sestoji iz lamentacij v zvezi z dosežki slovenske pomladi (denacionalizacija, vračanje premoženja Cerkvi, "izbrisani" itn.). Moj komentar: na pogorišču socializma so se - vendar precej plaho in neodločno - uveljavljale evropske vrednote.

Drugega ugovora razen v tem, da mi odreka inteligentnost in me hoče užaliti, ne razumem, vendar ne gre za moje nerazumevanje, ampak za nerazumljivost. Višek ugovora je v trditvi, da Slovenija v primerjavi z Jugoslavijo ni kaj dosti vredna!

Tretji ugovor ugovarja ugotovitvi, da je Slovenija samostojna država od leta 1991, in trdi, da je bila država že po ustavi 1974. Nesmiselna je tudi trditev, da Slovenci umirajo od lakote. (Morda bi uredništvo SP prosilo za seznam umrlih.) Navdušen je nad ravnanjem bivše španske vlade v zvezi s Katalonijo, Puigdemonta imenuje politikanta.

Četrty dopisnik, član Demosove vlade in poznejši privrženec Zorana Jankovića, prof. Jože Mencinger mi v marsičem pritrjuje, na koncu pa pravi, da bi si glede na odlične rezultate morali želeli "prevlado levih vlad". Naj bi si namesto šivanja želeli še več paranja? Res je, da smo Slovenci zadnja leta preživeli kljub levim vladam; ko bi bile drugačne in ko bi upoštevali evropska merila, pa bi bili bistveno bogatejši in boljše volje. To si upam v vsakem primeru trditi za slovensko zunanjo politiko. O čakalnih vrstah v zdravstvu in pravosodju nočem govoriti.

XIX. DA BI ČIM DLJE TRAJALO, DA BI ČIM PREJ MINILO

Bled, 10. avgusta 2018

*“Me nisi nehal mučiti s tvojim prekletim časom! ...
Rojevajo nad grobom, za trenutek zasveti luč, nato je spet noč.”*
(Samuel Beckett, Čakajoč na Godota)

Tukajšnje/današnje opazke se mi zdijo važne, morda najvažnejše.

Nekaj dni nazaj mi je prijatelj - v zvezi s peripetijami okrog sestavljanja nove slovenske vlade - z zanj značilno ravnodušnostjo svetoval, naj se preveč ne vznemirjam, češ da bo trajala samo eno, največ dve leti. Leto ali dve je za marsikoga 365 ali celo 730 dolgih dni (tj. 8.760 oz. 17.500 ur) skrbi, truda, čakanja, morda neprespanih noči; za koga drugega pa so ure in dnevi prekratki in si želi, da bi trajali čim dlje, da se ne bi nikoli končali... Ljudje se razlikujemo (tudi) po pomanjkanju in izobilju časa.

Nekateri med nami si želijo, da bi vlada (ali parlament) trajala čim manj časa, medtem ko si drugi želijo, da bi ostala čim dlje, po možnosti več mandatov, če je le mogoče, do upokojitve vseh članov. Za diktature je značilno, da trajajo do smrti voditeljev. V tem pogledu je bil jugoslovanski režim podoben Francovemu režimu v Španiji in Castrovem na Kubi, bil pa je vsekakor trši od sovjetskega, čeprav si njegov ruski naslednik - skupaj z voditeljema Severne Koreje in Kitajske - prizadeva, da bi "čim dlje trajalo".

Bilo bi pretirano, če bi rekli, da imamo dve vrsti ljudi: takšne, ki jim čas teče hitro, in druge, ki jim teče počasi. V življenju imamo hitra in počasna obdobja. Večinoma nam čas teče počasneje, ko smo mladi, in hitreje, ko smo starejši. Pokojni Janez Drnovšek je imel navado reči: "so dobri dnevi in so slabi dnevi". Hitreje nam tečejo dobri, počasneje slabi časi. Včasih čas teče hitreje, včasih počasneje. Najbrž teče najpočasneje zapornikom, vojakom, bolnikom... Najhitreje teče zaljubljenecem, uživačem in sladokuscem, gledalcem zabavnih prireditev in bralcem zanimivih knjig, vnetim raziskovalcem, turistom...

Kako je s temi rečmi v vladah, pri njihovih članih?? Vladam in voditeljem, ki jim je predvsem do tega, da vladajo in vodijo; ki jim ugajajo protokolarni blišč in žarometi javne pozornosti; ki uživajo na svojih položajih ali počivajo na lovorikah, čas gotovo teče prehitro. Dokler jim časa niso zaustavili oz. podaljšali (!) udari ali revolucije, so na oblasti uživali in se pritoževali, da čas prehitro teče - dosmrtni predsedniki, kralji in cesarji. Članom prve slovenske vlade je čas tekel različno: tistim, ki so hoteli ustvariti nekaj novega ali doseči večje spremembe, se je čas vlekel. Glede na to, da je bil čas sprememb, je za večino članov vlade tekel prepočasi. Pisec teh vrstic se spominja prizadevanj za mednarodno priznanje, ki so tekla od plebiscita (decembra 1990) do januarja, pravzaprav do maja 1992. Čeprav so ta prizadevanja trajala komaj eno - ali v primeru upoštevanja datuma vstopa v OZN poldrugo - leto, so bila zame in za slovensko javnost nepopisno dolgotrajna. Po drugi strani smo bili za večino tujih opazovalcev in odločevalcev prenačljivi in prehitri.

Kadar čas teče počasi, si želimo, da bi čim prej minil. Da bi čim prej dosegli cilj in uspeh, uresničili načrt, uredili zadeve. V spominu imam stotine takšnih primerov. Komaj sem čakal, da mine dogodek, od katerega je bil odvisen pozitiven premik; da opravi srečanje, izgovorim govor ali končam predavanje, izpišem opazke; da se vrnem z napornega potovanja; da je konec sestanka ali protokolarnega dogodka, sprejema, večerje, svečanosti... Seveda čas v trenutku, ko je nekaj opravljeno, zdrvi, in si želimo, da bi tekel počasneje. Dolgočasnemu čakanju sledi zadovoljstvo, ki mine in izgine kot blisk. Življenje v politiki prinaša dolga obdobja čakanja in nestrpnosti, ko si želimo, da čim prej minejo, tem pa sledijo kratki trenutki, za katere si želimo, da bi trajali. Ampak ne trajajo.

V vzratnem zrcalu je to življenje videti kot komaj prekinjena vrsta nestrpnosti, čakanja, truda, skrbi... in ko človek pomisli, kaj je doživel, ima občutek, da si je vedno ali pretežno želel, da to, kar je, čim prej mine. Če natančno premislimo, gre za življenje, za katero si ne želimo, da traja, ampak čim prej mine. Kakšno pa je življenje, za katero želimo, da čim prej mine? Mislím, da je nekoč o tem razmišljal Samuel Beckett.

Potem je seveda še "objektivna" realnost, kjer vsaka stvar zahteva svoj čas. Za vlade in voditelje bi bilo priporočljivo, da se čim bolj podvizajo oz. čim manj obotavljajo ne glede na to, ali zanje čas teče hitro ali počasi. Če dobro premislimo, je bolje, da jim teče počasi. Vlad, voditeljev, oblasti, ki jim čas prehitro teče in ki zahtevajo nove in nove podaljške (npr. pri gradnji nacionalne knjižnice, bolnišnice, ceste ali železniške proge), bi se morali izogibati. To so namreč tisti ljudje, ki hlepijo po oblasti, ki jim je oblast všeč in ki želijo, da traja v nedogled. Ki želijo za vsako ceno postati voditelji, čeprav ne vedo, kaj naj bi vodili.

XX. ZMEDA V ČAKALNICI

(Da bi čim dlje trajalo, da bi čim prej minilo, II. del)

Bled, 12. avgusta 2018

Čakalne vrste so znamenje pomanjkanja. V Sloveniji so bile nekoč - v socialističnih časih - nekaj vsakdanjega. Čakati je bilo treba na kruh, na meso, na obrtnike, na kino vstopnice (posebej, če je bil na sporedu kak ameriški film), na potne liste in vize, na gradbena dovoljenja, na stanovanja, na honorarje, na avtomobile, na uresničitev obljub, na boljše čase... Čakanje v vrsti je bilo tako rekoč zaščitni znak totalitarnih režimov, znamenito oznako te povezave pa je prispeval Franz Kafka v kratki zgodbi *Pred vrati postave*. V zadnjem času, potem ko so vrste tako rekoč izginile, pa so postale velik problem - najprej slovenskega pravosodja, nato zdravstva in navsezadnje mejnih prehodov. Čakalne vrste so kardinalni problem obtožencev, žrtev prevar, upnikov, bolnikov, turistov, policistov, migrantov... Ob tem se postavlja važno vprašanje: *ali so bili čakalne vrste kdaj problem vladajočega razreda socialistične Slovenije* (komunistični funkcionarji so si delili stanovanja in avtomobile, si organizirali "magacine" in posebne bolnišnice) *in ali so čakalne vrste v resnici problem aktualnih načrtovalcev rešitev, kot so razvidne v koalicijskih dokumentih LMŠ, SD, SMC, Levice, DeSUS-a in ZAB-a?*

Čeprav so znamenje pomanjkanja ali redkosti dobrin, zaradi katerih je treba čakati, so krajše ali celo daljše vrste najbrž neizogibne tudi v normalnih družbah, med katere bi se radi prištevali Slovenci. V Veliki Britaniji ali v ZDA se recimo nihče ne pritožuje zaradi čakalnih vrst na letališčih. Stotine in tisoči potnikov, ki vstopajo v državo, čakajo v dolgih vrstah pred kabinami oz. okenci, kjer pregledujejo potne listine. Seveda letališke in policijske oblasti prilagajajo število nadzornikov in okenc pritisku potnikov, da bi čakali čim krajši čas. Problem čakalnih vrst na mejnih prehodih med Slovenijo in Hrvaško ni v naravi stvari ali hudobiji, ampak v nesposobnosti organov. Če je naval velik, je potrebno namesto štirih postaviti deset ali celo štirideset kontrolnih točk in postaviti primerno število nadzornikov. Kadar gre za upravičenost do azila ali državljanstva, je treba prosilce napotiti v čakalnico.

Drug problem so nezakoniti prehodi in celotna problematika *migrantske krize*. Težave, ki jih je doživljala Slovenija z navalom stotisočih migrantov leta 2015 in ki jih - v manjšem obsegu - še doživlja, niso tehničen, ampak političen in varnostni problem, ki za nobeno državo ne more biti

preprost - kot bi se zdelo na podlagi besedila predloga koalicijske pogodbe med strankami LMŠ, SD, SMC, Levica, DeSUS in ZAB. Tam namreč piše, da je treba odpraviti obstoječe zakonske določbe, ki "omejujejo pravico do mednarodne zaščite v nasprotju z mednarodnim humanitarnim pravom in načeli človečnosti. Levica predlaga "odstranitev 'tehničnih ovir', ki ogrožajo človeška in živalska življenja." Tej miselnosti bi bilo mogoče ugovarjati s primeri drugih evropskih držav, ki so se soočale z migranti in ki imajo politične krize zaradi (dobronamerne) lahkomišelnosti v preteklosti, npr. Nemčije in Italije oz. Vatikana. Ukinitve čakalnih vrst za migrante menda ni dobra rešitev.

Predlogi levičarske peterice in pridružene Levice so zanimivi tudi, ko gre za pravosodje. Pravijo namreč, da bodo "preučili in po potrebi na novo določili objektivne kriterije za prednostno obravnavo zadev (npr. tudi za zadeve, kjer dolgotrajni postopki pripomorejo k insolventnosti podjetij in izgubi delovnih mest ter za zadeve, kjer so osumljeni nosilci javnih funkcij)". Bistvo je v "prednostni obravnavi" za nosilce javnih funkcij, ob tem pa se postavlja vprašanje:

Zakaj naša peterokraka skupina (plus Levica) problema "prednostne obravnave" ni mogla rešiti v desetletju, ko je bila na oblasti oz. je imela za to vse možnosti? In Ali ni (na podlagi razvitih primerov) mogoče sklepati, da je bila "prednostna obravnavna" ravno tista obravnavna, ki je bila v preteklem desetletju v veljavi?

Pravi biser našega dokumenta pa je predlog rešitve za zdravstvo. Takole beremo:

Za isto storitev pri istem zdravniku so v okviru javnega sistema čakalne dobe, v primeru samoplačništva pa čakalnih dob ni.

Predlagatelji koalicijske pogodbe in še posebej Levica si (na področju zdravstva in pri šolstvu, kjer zavračajo slepo upoštevanje sklepov Ustavnega sodišča glede izenačevanja javnega in zasebnega šolstva) prizadevajo za izenačenje državljanov. Če ni mogoče skrajšati čakalnih vrst v javnem sistemu, jih je treba - da bi dosegli enakost - uvesti tudi v zasebnem sistemu! Predvsem pa uvajanje enakosti največkrat doseže, da so nekateri bolj enaki kot drugi.

XXI. ČAS DRŽAVNOSTI IN ČAS IDEOLOŠKE MOBILIZACIJE

Ljubljana, 16. avgusta 2018

Za začetek naj program Šarčeve koalicije primerjam z nakupovanjem avtomobila ali stanovanja. Kaj bi rekli, ko bi vam avtomobilski prodajalec ob nakupu ponudil: *To je odlično vozilo, ima štiri kolesa, motor, vetrobransko steklo, volan in sedeže!* ? Kaj bi rekli, ko bi vam gradbeno podjetje obljubilo, da bo vaše stanovanje opremljeno z okni in vrati, nakar bi dodalo: *Poleg vsega boste imeli tudi tekočo vodo!* ?

"Poslanstvo" avtomobila je še kaj drugega razen tega, da ima štiri kolesa, in "poslanstvo" stanovanja je še kaj več kot tekoča voda. Avtomobil nas mora pripeljati na cilj, v stanovanju moramo živeti. Kaj je poslanstvo politike? Kakšni so glavni nameni in cilji Marjana Šarca? Zaenkrat se ukvarja s samoumevnimi in tehničnimi vprašanji. Zanima ga, ali bo dobil dovolj podpore v parlamentu in kdo bo postal minister.

Predsednik vlade seveda ne more biti le računar, ampak mora tudi vedeti, kaj hoče in kako bo to, kar hoče, uresničil. V Šarčevem primeru - če npr. sklepamo po intervjuju v *Delu* - je to zavedanje nejasno.

Čeprav državniki niso nujno najbolj zgovorni ljudje, od njih vendar pričakujemo kak stavek ali misel, ki si ju je mogoče zapomniti. Državniki pišejo knjige in članke. Iz njih je mogoče razbrati življenjske izkušnje in vrednote, navsezadnje z njimi tudi pridobivajo volivce. Naš mandatar (*in spe*) je doslej dokazal le željo, da bi bil predsednik, pri čemer ni važno, kateri: predsednik republike ali predsednik vlade.

Še najbolj smo si zapomnili Šarčevo primerjavo z Janezom Drnovškom (ki je bil pred predsedovanjem slovenski vladi kljub vsemu predsednik Jugoslavije in Gibanja neuvrščenih) in izjavo, da se je preživljal z igralskimi nastopi. Večinoma se resnim vprašanjem (ki jih sicer ni veliko) izmika s splošnimi in praznimi frazami, največ pa govori o tehničnih naporih pri sestavljanju koalicije. V odgovoru na vprašanje o morebitnih svetovalcih pa pravi:

Inflacija besed nikoli ni dobra. Če sam nimaš stvari razdelanih v glavi, ti niti sto svetovalcev ne pomaga, kvečjemu ti škodijo, da skačeš z mislimi sem ter tja...

Na vprašanje, kaj bo "glavna vsebinska točka vaše vlade", Šarec odgovarja, da bo to zdravstvo oz. zmanjšanje čakalnih vrst, pri čemer "bi bil vsak odstotek zmanjšanja uspeh". Na vprašanje o "interesnih krogih" spet enigmatično odgovarja:

Če bi človek povedal vse, kar ve, mu to vedenje ne bi prav nič pomagalo.

Člani velike generacije, ki so delovali v prvem delu državne zgodovine (1990-2008), so izšli iz gibanja, ki ga je Evropa imenovala čudežno (pa tudi grozno) leto, tj. ob koncu hladne vojne, njihovo spričevalo pa je bilo prizadevanje za demokratično in neodvisno državo.

Edvard Kardelj je leta 1956 v ameriški reviji *Foreign Affairs* objavil članek z naslovom "Razvoj v Jugoslaviji". V njem je zavračal podcenjevanje jugoslovanskega modela, češ da ne gre za enopartijski sistem, ampak za *nestransko socialistično demokracijo*. Mimogrede je ocenil, da so lahko diktature tudi napredne, demokracije pa tudi slabe. Pozneje se je Kardelj sprijaznil s pluralizmom, vendar ne strank, ampak "samoupravnih interesov". Na tej podlagi so slovenski partijski teoretiki razvijali tezo, da je pri nas Partija *hkrati na oblasti in v opoziciji*. To so počeli vse do znamenite izjave Staneta Dolanca, da "smo v tej deželi na oblasti mi, komunisti", sicer "bi bil kdo drug, toda temu ni tako in tudi nikoli ne bo".

Zakaj navajam pol stoletja stare izjave in dileme? Zato, ker slovensko politično prizorišče vse bolj spominja na nestransko socialistično demokracijo in ker se je končno - z Levico - utelesila še davna formula o dvojnem življenju - na oblasti in v opoziciji. Primerjavi Šarčeve koalicije (+Levice) z nestransko socialistično demokracijo bi bilo mogoče ugovarjati, češ da je tudi nekdanji Demos vseboval šest strank (SKD, SKZ, SDZ, SDZS, Zeleni in Liberalci). Razlika je v tem, da je bil Demos *predvolilna koalicija* in se je volitev udeležil kot ena stranka. Njen protigralec je bil establishment "nestransko socialistične demokracije", ki se je razdelil v tri stranke: SDP, ZSMS-LDS in SSS. Šlo je za dejansko tekmovanje med dvema blokoma, dan po volitvah pa je bilo takoj jasno, kdo je zmagal in kdo je poražen. Danes temu nikakor ni več tako.

Komentatorji, ki jih popularno imenujemo "levi" ali "levičarski", bi prvo, peto, osmo in deseto slovensko vlado imenovali "desno" oz. "desničarsko". Prvo vlado (1990-1992) je vodil Lojze Peterle, peto vlado (2000) je nekaj mesecev vodil Andrej Bajuk, osmo vlado (2004-2008) je vodil Janez Janša, kratkotrajno deseto vlado (2012-2013) prav tako. Druga (1992-1993), tretja (1993-1997), četrta (1997-2000) in šesta vlada (2000-2002), ki jih je vodil predsednik LDS Janez Drnovšek, niso bile enovite in jih je težko označiti kot leve ali desne, saj so v njih poleg LDS izmenično sodelovale še stranke SDS, Demokrati, Zeleni, reformirani komunisti in socialisti, SKD, SLS in DeSUS. Recept je

s sedmo vlado (2002-2004) ponovil Drnovškov naslednik Tone Rop. Leta 2008 je prišla na vrsto deveta Pahorjeva, leta 2013 enajsta vlada Alenke Bratušek, leta 2014 dvanajsta vlada Mira Cerarja.

Težko bi ugovarjali oznaki, da so bile zadnjih deset let - po letu 2008 - z izjemo že omenjenega enoletnega intermezza 2012-2013 vse vlade (deveta, enajsta in dvanajsta) "leve" oz. "levičarske". Začetnemu zgodovinskemu, vendar kratkemu vzponu "desnice" (ki je dosegla demokracijo in neodvisno državo) je sledilo desetletno obdobje Drnovškovih večjih in manjših - raznolikih, denimo sredinskih - koalicij, ki so jim uspela važna podjetja od pristopa k EU do članstva v Natu, in za katere sta bili značilni obzirnost in previdnost. Zdi se, da se je Drnovškove uspešne sredinske (?) politike lotila podobna utrujenost, kot je bila nekoč po velikih državnih dosežkih prizadela Demos. Ta se je leta 2004 vrnil v podobi Janševe vlade, ki je izpolnila precej državitvornih pričakovanj - od predsedovanja OVSE in evra do schengena in predsedovanja EU. V ozadju teh dosežkov je tlelo upanje na drugo republiko.

Nato se je zgodil prelom. Medtem ko je "desnica" leta 2008 vodila evropske posle in varovala nacionalne interese, je "levica" sklenila, da jo bo za vsako ceno onemogočila, zavrgla tradicijo Drnovškovih pogodb z njo in prevzela vso oblast. Pred volitvami leta 2008 je vsepovsod ob slovenskih cestah, na ulicah in po zidovih v mimoidoče z rdečega jumbo plakata strmela samo Borut Pahor.

Zgodovino samostojne slovenske države lahko razdelimo v dve obdobji:

Državitvorno obdobje Demosa in Drnovškovih vlad, ki dosežejo osamosvojitve, mednarodno priznanje, vstop v evroatlantske povezave, prevzem evropske valute in evropske zunanje meje, navsezadnje predsedujejo Evropski uniji (1990-2008);

Obdobje restavracije socializma in ideološke mobilizacije zoper mednarodno okolje Avstrije, Češke, Hrvaške, Italije, Madžarske, Poljske, Slovaške, predvsem pa ZDA (2009-2018).

Glavno vprašanje po junijskih volitvah je:

Ali se bosta zaostrovali protievropska ideološka mobilizacija in restavracija socializma; ali bodo pretehtale evropske vrednote, vrednote slovenske osamosvojitve in varovanje ustavne ureditve.

Po enodušnem priseganju zoper "desničarstvo", SDS in Janšo je razvidno, da je bila koalicija LMS, SD, SMC, ZAB, DeSUS + Levica ustvarjena z namenom kontinuitete druge opcije. Pojavljajo se pozivi, kot je npr.: *Ali se ti, ki že dolge tedne kujejo koalicijo, sploh zavedajo, kaj čaka Slovenijo, če jim spodleti?*

XXII. PRIČAKOVANJA V ZVEZI Z MARJANOM ŠARCEM

17. avgusta 2018

O pričakovanjih Marjana Šarca po izvolitvi v DZ lahko ugibamo, zdi pa se mi, da so povezana z nekaterimi iluzijami. Domnevam, da je gospodu Šarcu zelo všeč oblast, in če je tako, ni dobro za državljane. Da se primerja z Drnovškom, je nedostojno. Pričakovanja državljanov so - po dolgotrajnih pripravah in nejasnih sporočilih glede koalicijskih kombinacij - najbrž mešana: saj si težko predstavljajo, da bosta poslej izvoljenec in vlada delovala učinkovito in dosegla potrebne spremembe na področjih, za katera sta pristojna. Takšna so tudi moja pričakovanja, še posebej pa me skrbi, ker se gospod Šarec vzpenja na oblast z izključevanjem in nasprotovanjem, pravzaprav s

sovražno obsedenostjo z Janezom Janšo. Tega v moderni evropski politiki ni. Od gospoda Šarca pričakujem, da bo nastopal kot predsednik vlade, ne da bi vedel, kaj naj stori z vprašanji migrantov, demografije, privatizacije, čakalnih vrst v zdravstvu in v pravosodju... Kot vidim, se spogleduje z ignoriranjem odločitev Ustavnega sodišča. Zaradi mojih lastnih izkušenj v preteklosti (ko je bilo treba premagati nezaupanje drugih držav in tujih državljanov) me še posebej skrbi Šarčeva zunanja politika. Vtis imam, da je namenjen v napačno smer in da si predstavlja Slovenijo kot otok socializma v normalni Evropi.

XXIII. PRIDOBITELJSKA VLADA MARJANA ŠARCA

18. avgust 2018

Novica o izvolitvi Marjana Šarca - vsaj zame - ni bila spodbudna. Vprašanje celo, če je bila novica. Izvolitev je bila 90-odstotna uresničitev skrbno pripravljene načrta. V začetku so želeli imeti v protijanševski koaliciji tudi Tonina, Levico so pa - da bi po potrebi blokirali Tonina - tako ali tako imeli v zadnjem žepu. Brez Tonina je položaj jasnejši, karte so odprte. Gre za socialistično vlado, ki namerava nadaljevati s politiko političnega gospodarstva, privilegijev najnovejšega razreda, brezbržnosti in malomarnosti glede strateških nacionalnih interesov (migranti, demografija, zasebna podjetniška pobuda, vključevanje v skupino hitro napredujočih držav, ki jo Pahor imenuje francosko-nemški vlak...).

Sprašujete, kdo je načrtoval protijanševsko socialistično koalicijo oz. kdo je "zadaj"? Gre za načrt skupin, ki jih imenujem *pridobitelji*, torej skupin, ki vztrajajo pri vrednotah zmagovalcev II. svetovne vojne, predvsem Sovjetske zveze in si zakrivajo oči pred zgodovinskim prelomom ob koncu hladne vojne. Sam imam do zaveznikov v II. svetovni vojni spoštljiv odnos, vendar se zavedam, da sta Evropska unija in Nato utemeljena s spravo med nekdanjimi sovražniki, po padcu Berlinskega zidu s spravo med Vzhodom in Zahodom. Naš glavni problem pa niso ti načrti, ampak slabosti oz. slabotnost politike, ki jo pri nas imenujejo "desnica" in ki je v bistvu moderna, liberalna evropska politika. Po letu 2004, ko je vse moderne slovenske stranke zbral Zbor za republiko, smo opešali. Zdaj bi se morali resno pogovoriti o preureditvi te t.i. desne politike.

XXIV. 50 LET OD LIKVIDACIJE PRAŠKE POMLADI, NEKAJ DNI OD LIKVIDACIJE SLOVENSKE POMLADI

20. avgusta 2018

Obletnice. V teh dneh se spominjamo sovjetske okupacije Češkoslovaške leta 1968. Brežnjev je takrat zatrl demokratično gibanje, ki ga je predstavljal Aleksander Dubček, in ga imenujemo *praška pomlad*. Ne moremo pa se odločiti, ali bi ob tem obžalovali tudi zatiranje slovenske pomladi, ki je dozorela dvajset let pozneje. Šarčeva vlada v marsičem pomeni slovo od vrednot slovenske osamosvojitve oz. slovenskega demokratičnega izročila. Pri nas je šlo brez tuje vojske.

Cenzura. Cenzuriranje, ki ga je sprožil Dežmanov intervju, je škandal in sramota, ki ju je mogoče razložiti na psihološki, sociološki in zgodovinski način. Najprej so tu obrambni mehanizmi cenzorjev, kot so *zanikanje, jeza, opravičevanje, minimiziranje*... Ti mehanizmi se danes v Sloveniji prepletajo

z napadalnostjo in obsojanjem na račun žrtev krivic. Glavni zaplet je seveda pri *razumevanju in sprejemanju realnosti*. Poleg psihološke sta potrebni zgodovinska in politična refleksija.

Druga svetovna in hladna vojna. Socialistična republika Slovenija je nastala po *zavezniški zmagi v II. svetovni vojni*, neodvisna in demokratična država Slovenija pa ob *koncu hladne vojne oz. propadom socializma v Evropi*. Pojavljajo se trditve, da je tudi samostojna Slovenija rezultat zmage v II. svetovni vojni, ergo tudi socialistične ureditve. Zmaga leta 1945 je seveda prispevala k oblikovanju nacionalno koristnih ustanov, predvsem pa k vrnitvi Primorske. Velik dosežek slovenske osamosvojitve je bil, da so pri njej sodelovali vsi državljani ne glede na opredelitve, simpatije ali sorodniške vezi z udeleženci II. svetovne vojne. To velja tudi za višjo, državno oz. evropsko raven. V II. vojni poražene države kot Nemčija in Italija so bile med zmagovalkami hladne vojne, medtem ko je zmagovalka II. vojne Sovjetska zveza postala poraženka hladne vojne. Države kot Francija, Velika Britanija in ZDA so bile zmagovalke v obeh vojnah. To velja tudi za Slovence, ki so bili na zavezniški strani med drugo vojno in so se udeležili "pomladnega gibanja" 1987-1992.

Kulturni boj. Na Slovenskem že več let poteka razporejanje in preračunavanje v zvezi z udeležbo v vojnah. Kljub plebiscitu 1990, ki je zbral volivce vseh smeri in prepričanj, navsezadnje tudi kljub referendumu 2003 o vstopu v EU in Nato se je utrdilo (kljub vsemu napačno) prepričanje, da so bili *privrženci zmage 1945 nasprotniki osamosvojitve 1991, in da so bili privrženci osamosvojitve nasprotniki zmagovalcev v II. svetovni vojni*. V tem duhu poteka na Slovenskem polemika oz. kulturni boj med *osamosvojitelji* in *pridobitelji* (tj. branilcev pridobitev socializma). V tem smislu se odvija tudi slovensko strankarsko življenje, ki v zadnjem času doživlja nov pospešek z medsebojnim *izključevanjem, ideološko mobilizacijo in sovražnim govorom proti osamosvojiteljem*. Na tej točki je potreben natančnejši pogled.

Komunisti preganjajo protifašiste. Ni res, da so bili člani protikomunistične opozicije in privrženci osamosvojitve leta 1991 po defaultu nasprotniki zaveznikov in partizanov. Osamosvojitve so podpirali in celo vodili člani partizanskih družin in privrženci zavezniške politike, njihovi potomci in sorodniki. Pri tem je treba upoštevati, da so po letu 1945, namesto, da bi se jim zahvalili, preganjali mnoge protifašiste, med katerimi so bili tudi liberalni in recimo krščanski ljudje. Po drugi svetovni vojni namreč ni prihajalo le do vsesplošnega ločevanja in izključevanja oz. komunistične diskriminacije protikomunistov, ampak praktično vseh nekomunistov, predvsem kristjanov in liberalnih ljudi; celo komunistov.

Londonska vlada. Posebej pozorni moramo biti glede sestave t.i. zavezniškega tabora na Slovenskem. Da bi ugajala oblastem, je večina zgodovinarjev v socialistični republiki Sloveniji poudarjala dosežke partizanskega gibanja - in pogosto pretiravala z njimi; medtem ko je bila zadržana do članov in privržencev jugoslovanske/izgnanske/londonske vlade, čeprav so bili Britanci najvažnejši protifašistični zavezniki in od leta 1944 celo zavezniki partizanov. Slovenski pridobitelji so dosledno preganjali simpatizerje londonske vlade in slovensko liberalno/podjetniško/izobražensko/meščansko skupnost. Kmalu je predmet diskriminacije in politične izolacije postal tudi član londonske vlade in osrednja slovenska osebnost, ki je poskušala doseči spravo med partizani in domobranci, Izidor Cankar.

EU in Nato utemeljena na spravi med nasprotniki (II. in hladne vojne). Rezultati II. svetovne vojne so bolj odmaknjeni od rezultatov hladne vojne in dileme II. svetovne vojne so manj aktualne od dilem in razporeditev v zvezi s hladno vojno. Zastavlja se preprosto vprašanje: ali je za današnje življenje in za današnjo politiko pomembnejši rezultat II. svetovne vojne ali rezultat hladne vojne? Pridobitelji skušajo prevladati s tezo, da je bila važnejša II. svetovna vojna, ponekod pa se za ta namen njihovi nasprotniki osamosvojitelji sovražno etiketirajo kot fašisti, nasilneži, nesposobneži in celo zločinci. V zvezi s tem je treba opozoriti, da so moderne evropske povezave kot EU in Nato utemeljene na spravi med nasprotniki II. svetovne vojne, predvsem med Nemci in Francozi, med Nemci in

Američani itn. Ob tem je zanimivo, da vrednote Evropske unije in Nata v 21. stoletju revidirajo tudi razmerja med nasprotniki hladne vojne. V zahodno politično sfero so bile vključene bivše socialistične države/republike kot Bolgarija, Češka, Estonija, Hrvaška, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Romunija, Slovaška in Slovenija. Daleč od tega, da bi spodbujale kulturni boj med Zahodno in Vzhodno Evropo ali med Levico in Desnico se moderne evropske oz. evroatlantske ustanove organizirajo za upravljanje z migracijami, za boj zoper terorizem, za ureditev globalnih gospodarskih in okoljskih izzivov.

Slovenija otok socializma? Slovenski kulturni boj (ideološka mobilizacija, obujanje revolucionarnih oz. socialističnih tradicij, zbujanje sovraštva do kapitalizma, Cerkve...), ki je dosegel svojevrsten pospešek po junijskih volitvah (2018), je znamenje zaostalosti in čudaštva. Nekatere negativne izjave in nestrpni pojavi v zvezi s sosednimi državami (Avstrijo, Hrvaško, Italijo, Madžarsko) kažejo na težnjo, da bi Slovenija postala socialistični otok sredi Evrope.

XXV. PREMIŠLJEVANJE O KATALONIJI

24. avgusta 2018

Delo je 23. avgusta 2018 objavilo dva zanimiva članka: "Molotov, Ribbentrop in Stalinova cigareta" (Alija Žerdina) in "Propagandna vojna rumene barve" (Mimi Podkrižnikove). Teksta pripovedujeta o političnih polõmih, pravzaprav o zgrešenem pojmovanju pravice narodov do samoodločbe, ki je bilo značilno za državnike, kot so (bili) Adolf Hitler, Josip Stalin, Neville Chamberlain in Mariano Rajoy. Iztočnica Žerdinovega komentarja je bila "odločitev zahodnih demokracij iz leta 2009, da 23. avgust razglasi za dan vseevropskega spominjanja na žrtve totalitarnih diktatur", pri čemer se avtorju zdi, da bi se morali ob paktu Molotov-Ribbentrop oz. Stalin-Hitler spomniti tudi "neprijetnega dejstva, da je slabo leto pred Molotovom tudi Zahod (tj. Chamberlain) v Münchnu podpisal sporazum s Hitlerjem in pri tem privolil v razkosanje Češkoslovaške". Skratka, iver v očesu svojega brata vidimo, bruna v svojem očesu pa ne.

V začetku se me je bolj kot Žerdinov dotaknil tekst Podkrižnikove, ki opisuje nesrečni položaj nekdanjega voditelja (zaenkrat) neuspešnega katalonskega gibanja za osamosvojitve Carlesa Puigdemonta, trdoglavost (in iz nje izvirajoči poraz) desne vlade Mariana Rajoya pa taktiziranje leve vlade Pedra Sáncheza. Skoraj leto dni po referendumu o neodvisnosti je Katalonija še vedno ali pa vedno bolj razdvojena. Sprti so Madrid in Bruselj, Barcelona in Bruselj, Madrid in Barcelona, v sami Kataloniji pa si ognjevitro nasprotujejo "unionisti" in "independentisti", po naše osamosvojitelji. Poročilo o Kataloniji se me je, kot sem rekel, dotaknilo, in je sploh vznemirljivo, ker postavlja pod vprašaj splošno veljavnost načela o samoodločbi. Za slovenske opazovalce in poročevalce sta v zvezi s Katalonijo aktualni dve spoznanji: po eni strani navdušeno spoznanje, da je Sloveniji uspelo, kar ni uspelo Kataloniji; po drugi strani žalostno spoznanje, da pravičnost ni vedno/nujno nagrajena, ampak ima trdožive in maščevalne nasprotnike. Ko sem prebral članek o

Kataloniji, sem pomislil na slovensko posebnost: trdoživih in maščevalnih nasprotnikov nima le poraz, ampak jih ima tudi zmaga pravičnosti, kot se je izkazala leta 1991.

Maščevalnih, če hočete izprijenih nasprotnikov nimajo le krivice, ampak tudi pravice, kot je npr. pravica naroda do samoodločbe. To seveda ni neko senzacionalno odkritje, ampak bolj ugotovitev, ki vsebuje veliko zapletov in protislovij. Pred 80 leti Edvard Kocbek ni premišljeval o Kataloniji, ampak o Španiji. Pisec teh vrstic ni prvi, ki si postavlja vprašanje, koliko se Kocbekov problem pozna pri aktualnem katalonskem problemu. V znamenitem "Premišljevanju o Španiji", ki je podrlo lep del predvojnega literarnega establišmenta, je Edvard Kocbek napisal, da je treba obsojati tako *levičarsko brezobzirnost* kot tudi *desničarsko silovitost*. Odobravati ni mogoče niti *rdečega nasilja* niti *belega terorja*. In tu smo pri zapletu, ki ga vsebuje tudi komentar Alija Žerdina.

Žerdin bi se strinjal, da je treba obsoditi tako desničarsko silovitost kot tudi levičarsko brezobzirnost. Recimo Hitlerjev fašizem in Stalinov komunizem. Na tej točki se spomnim - Kocbekovemu nasprotnega - članka, ki ga je za ameriško revijo *Foreign Affairs* leta 1956 napisal Edvard Kardelj, v njem pa trdil, da so lahko diktature tudi koristne, in da so lahko demokracije tudi škodljive. Od te domneve ni daleč do teorije, ki pravi, da je komunistična diktatura dobra, zahodna demokracija pa slaba. Ta teorija je v mnogih letih svojih permutacij doživela tudi trditve, da komunistična diktatura ni prava diktatura, ali da obstaja socializem s človeškim obrazom, ki mu poveljuje prosvetljena Partija. Od teh trditve že spet ni daleč do predpostavke, da so levičarske vlade napredne, desničarske pa zaostale, in da je treba za vsako ceno izključiti sodelovanje Levice z Desnico. V slovenskem primeru pri tem nastane hujši problem, saj bi lahko rekli, da kdor zagovarja Levico in napada Desnico, napada tudi slovensko osamosvojitve in brani jugoslovanski socialistični sistem.

Toda stvar ni tako preprosta. Ali Žerdin - seveda - graja Hitlerjevo politiko, čeprav se je Hitler pri sudetskem vprašanju skliceval na odločitve versajske konference leta 1919, ki je uveljavila pravico narodov do samoodločbe. Sudetski Nemci naj bi imeli pravico do samoodločbe. Ob tem Žerdin omenja oportunizem Nevilla Chamberlaina in Zahoda, češ da sta leta 1938 podprla razkosanje Češkoslovaške. Kaj hoče povedati naš avtor? Da so zahodne demokracije lahko tudi škodljive, medtem ko je bila sovjetska diktatura dobra zaradi uničenja fašizma, ki je *à propos* zahtevalo devet milijonov življenj? Ali Žerdin se seveda zaveda omenjenih zgodovinskih težav, zato nasprotuje *poenostavljanju*, pri čemer mu je treba pritrditi.

Ali Žerdin pa v svoji pravični drži pozablja najmanj dve reči. Pozablja, da demokracije vsebujejo relativno zanesljive mehanizme učenja in rehabilitacije, medtem ko imajo diktature oz. njihovi zagovorniki pri tem precej zadržkov. (Recimo, ko govorijo, da so zunajsodni poboji sekundarna tema.) Kot je znano, je Chamberlaina zaradi oportunistične politike zamenjal načelni Winston Churchill. Druga reč je povezana s samoodločbo. Hitlerjevo sklicevanje na versajsko iznajdbo samoodločbe, čeprav ga je demantirala druga svetovna vojna, je leta 2008 in 2014 ponovil ruski predsednik Vladimir Putin, ko je priključeval Abhazijo, Južno Osetijo, Krim, Doneck in Lugansk. To so bili vsekakor najbolj vznemirljivi dogodki 21. stoletja, pri katerih ni mogoče spregledati težnj po rehabilitaciji sovjetske diktature, ki je sicer epohalno propadla leta 1991.

In na koncu spet Katalonija. Narod, ki živi v njej, ni enak sudetskemu Nemcem, Srbom v BiH, na Hrvaškem ali prebivalstvu Krima. Moderna Španija pa tudi ni več diktatura, saj je samovšečnega Rajoya relativno hitro zamenjal Sanchez, katalonski osamosvojitelji pa tudi niso vrgli puške v koruzo.

Chamberlainov oportunizem nas potemtakem ne bi smel ovirati pri obujanju spomina na žrtve totalitarnih diktatur. Ta dan je nenavadno blizu 21. avgustu (1968), ko je Sovjetska zveza okupirala

Češkoslovaško in zatrla praško pomlad. Kljub vsem zapletom, ki jih vsebuje debata o diktaturah, ni mogoče zagovarjati niti belega terorja niti rdečega nasilja. To je v bistvu preprosto.

XXVI. Se je slovenska država po(ne)srečila – tretjič

Ljubljana, 25. avgusta 2018

Danes (25. avgusta 2018) je bil v »Poštnem predalu 29« objavljen peti ugovor zoper moj pred mesecem objavljeni članek »Ali se je slovenska država po(ne)srečila?«. Kot nekateri prejšnji tudi ta ugovor uporablja notorično nesmiselne trditve, pri tem pa pričakuje, da se bomo tisti, ki smo med letoma 1990 in 1992 sodelovali pri ustanavljanju slovenske države, zagovarjali in opravičevali za svoja dejanja. Glavna nesmiselna trditev pisca petega ugovora je, da je imela Slovenija attribute državnosti »že zelo zelo dolgo« pred letom 1991. Ta nesmiselna trditev je sestavina političnega scenarija, s katerim naj bi rehabilitirali socializem, Jugoslavijo, hladno vojno itn. Glavno sporočilo ugovora je, da smo imeli Slovenci »svojo državnost« že v letu 1945 in celo leta 1917 (ko sta Pašić in Trumbić podpisala krfsko deklaracijo o Karađorđevićevi monarhiji). Krfska deklaracija, ki je bila pozneje opuščena, je ugotavljala, da so Slovenci, Hrvati in Srbi en narod. Pred letom 1991 Slovenija seveda ni bila samostojna država, ampak je bila del jugoslovanske države, vsaka drugačna trditev pa je bila po njeni zakonodaji kazniva. Leta 1991 je samostojnost, slovensko zastavo, ustavo, valuto... razglasila tedanja slovenska skupščina. Pred tem Slovenija formalno ni imela niti svoje vojske niti svoje diplomacije. Pred letom 1992 pred palačo OZN ni visela slovenska, ampak jugoslovanska zastava.

Nenavaden je očitek petega ugovora, češ da ne spoštujem demokratičnih pravil. Pri tem celo podtika, da »dva predsednika« spodbujam k nekakšni uzurpaciji (oblasti?). V resnici sem – kot je v demokraciji običajno – svetoval enemu samemu predsedniku in poslancem državnega zbora, naj nasprotujejo nadaljevanju režima, kot smo ga imeli štiri leta in ki je zaslužen za čakalne vrste, za zlorabo pravosodja, za zavlačevanje z drugim tirom, za velikodušno obravnavo bančnih malverzacij itn. Avtor ugovora se ne strinja: »tok dogajanja« naj bi danes imeli »v rokah kompetentni, aktualni, izvoljeni, objektivni posamezniki«. Bomo poslej namesto dejstev o ustanavljanju države poslušali koalicijsko propagando v slogu govorcev totalitarnih režimov?

Sicer bi rekel, da je velik del petega ugovora žaljiv. Sprašujem se, kaj naj bi bil avtorju ugovora žalega storil in kakšni so razlogi njegovega pisanja. In kdo sploh je ta nestrpni gospod? Je le Lačen javne pozornosti?

XXVII. ALI SE JE SLOVENSKA DRŽAVA PO(NE)SREČILA? ČETRTIČ.

(Načrt za zbornik)

26. avgusta 2018

Vse kaže, da slovensko in verjetno vso (srednje)evropsko javnost še vedno, več kot četrto stoletje *post festum*, vznemirja ocena rezultatov hladne vojne, posebej tistih rezultatov, ki zadevajo osvoboditev ujetniških narodov, oživljanje nekoč ukinjenih ali zapostavljenih in ustanavljanje novih držav.

Postavlja se vprašanje, ali so se države, ki so nastale ali so se na novo konstituirale po koncu hladne vojne (npr. Bosna in Hercegovina, Črna gora, Estonija, Gruzija, Hrvaška, Kosovo, Latvija, Litva, Makedonija, Slovaška, Slovenija, Srbija, Ukrajina...) po(ne)srečile? Je bila v teh (ali le v nekaterih) primerih upravičeno uporabljena pravica do samoodločbe? So države postale uspešnice ali so nekatere med njimi postale *failed states*? Bi kazalo zaustaviti procese samoodločbe in spet povezati razvezane države? Na vprašanja o Sloveniji morajo seveda odgovoriti predvsem pristojni avtorji/raziskovalci iz Slovenije.

Spodbuda za razpravo o teh vprašanjih prihaja po eni strani iz slovenskih političnih združenj, ki so se po zaslugi privržencev jugoslovanskih struktur začele že v devetdesetih letih, razplamtele pa so se po letu 2008. Pojavljajo in postavljajo se vprašanja, ali ne bi bilo pametneje nadaljevati z Jugoslavijo, jo nemara preurediti, poskrbeti za kontinuiteto nekaterih njenih sistemov, npr. v zunanji politiki, itn. Toda dilema med Slovenijo in Jugoslavijo je drobnarija, če jo primerjamo z ugotovitvijo ruskega predsednika Vladimirja Putina, da je bil razpad Sovjetske zveze velika napaka in celo tragedija. V bližini teh vprašanj se postavljajo vprašanja o samoodločbi Katalonije, Kosova in Krima. Predsednik Evropske komisije Jean Claude Juncker je po katalonskem referendumu izrekel ključno napoved: če bi šli po katalonski poti, bi imela Evropska unija kmalu 98 članic, tega pa ni mogoče prenesti. Čeprav zbuja številna in drugačna vprašanja, je mogoče reči, da je bil tudi *brexite* (in da utegne biti škotski referendum, če pride do njega) pravzaprav varianta samoodločbe. Ključno vprašanje dolgoročnih rezultatov konca hladne vojne pa je seveda *migrantsko vprašanje*, ki ogroža schengenske zunanje meje in celovitost Evropske unije.

Po vsem videzu so olajšanje, ki je nastopilo po padcu Berlinskega zidu in propadu socializma, ob začetku novega stoletja zavrli teroristični napadi, arabska pomlad, vzpon islamskega ekstremizma... To je bil čas tehnoloških prebojev in inovacij na področju medijev in komunikacij, ki je prinesel tudi pojav množičnega odtekanja državno občutljivih informacij in "žvižgačev" (Snowden, Assange). Po propadu socializma, pozneje pa zaradi migracij in terorizma, so po Evropi dobila zalet različna nacional(istič)na in domoljubna gibanja, ob njih pa so se okrepile tudi konservativne stranke. To dogajanje pa je trčilo tudi ob po vsem videzu usklajene napade levičarskih strank in medijev, ki so konservativna gibanja pogosto imenovali "fašistična", retrogradna, primitivna. Usklajeno delovanje levičarskih organizacij, ki sicer ni moglo preglasiti zgodovinskega pešanja socializma in se v Evropi (še) ni preoblikovalo v politično premoč leve, vendar ustvarja vtis, kot da nam grozi drsenje v razmere, ki so bile značilne za čas fašizma, holokavsta itn. V resnici se na prizorišču - dober primer je Slovenija - vračajo imena, simboli, retorika, skupine in šole, ki so prevladovali pred propadom socializma, tj. pred koncem hladne vojne. Značilno geslo takšne (proti-konservativne) politike je npr. geslo: *Dovolj je bilo brezglavega varčevanja!* Ta politika, ki se razglaša kot *socialna*, se v nasprotju z *gospodarsko racionalno liberalno politiko* ne navezuje na spravo med Vzhodom in Zahodom oz. na konec *Hladne vojne*, ampak na rezultate *Druge svetovne vojne*. V Sloveniji so ti rezultati nerazvezljivo povezani s komunističnim prevzemom oblasti, kar vodi k domnevi, da imamo opraviti s poskusi restavracije socializma. Še več, ti poskusi se (npr. v Sloveniji) povezujejo s trditvami, da je bila Jugoslavija boljša država od Slovenije, od koder ni daleč od sklepa, da je bila *slovenska osamosvojitve napaka* in da se je slovenska država ponesrečila. Te trditve je treba brati skupaj s trditvami nekaterih voditeljev, da je bil razpad Sovjetske zveze zgodovinska napaka. Marsikaj povedo slovenske politične povezave s temi voditelji.

Prepričljivo bi morali odgovoriti na vprašanje *Ali se je slovenska država po(ne)srečila?* Poleg tega pa še nekatera druga vprašanja: V čem, v kateri sferi se je po(ne)srečila? Kdo je za to zaslužen/odgovoren? Kako se slovenski dosežki primerjajo z dosežki primerljivih držav? S katerimi državami se bomo primerjali?

V prvih dveh poglavjih odgovora na vprašanje *Ali se je slovenska država po(ne)srečila?* bi morali obravnavati:

- *obrambno in zunanjo politiko Slovenije po letu 1991*. V bistvu bi morali tidve politiki primerjati z udeležbo posameznih slovenskih funkcionarjev v jugoslovanskem sistemu, tj. v Zveznem sekretariatu za ljudsko obrambo oz. v JLA in v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve oz. v jugoslovanski diplomaciji; poleg tega bi morali primerjati jugoslovanske koncepte pred letom 1991 s slovenskimi po letu 1991; temu bi sledile primerjave:
- *zavezništva in mednarodne povezave 1991 in 2018*;
- *primerjava med jugoslovansko ustavo 1974 in slovensko ustavo 1991*;
- *politični sistem 1990 in 2018*;
- *gospodarski položaj Slovenije leta 1990 in leta 2018* (stabilnost, BDP, kupna moč, bančni krediti, dolgovi, cene...);
- *infrastruktura* (ceste, železnice);
- *energetika*;
- *položaj kulture* (s posebnim ozirom na položaj knjige), *šolstva in znanosti v Sloveniji* leta 1990 in leta 2018;
- *medijski sistem, svoboda objavljanja 1990-2018*;
- *položaj zdravstva*,
- *položaj v pravosodju*...

XXVIII. Povedano z drugimi besedami

Z Milanom Kučanom sva se pred letom 1990 srečevala bolj poredkoma. Po volitvah, na katerih je bil krivično poražen Jože Pučnik in na katerih je tesno zmagal Demos, sva se - po uradni dolžnosti - sestajala pogosteje, najini odnosi so postajali bolj sproščeni, gostobesedni, celo prijateljski. Ko je bila oblikovana (prva demokratična, Demosova) vlada, sva se prvič srečala v predsedniški pisarni na Erjavčevi ulici in spila kozarec - glede na gostitelja pričakovano - odličnega belega vina. Med tem srečanjem je Kučan povedal naslednjo šalo:

V gozdu, pod drevesom pred svojim bivališčem sedi zajček in si brusi nohte. Mimo pride lisica in ga vpraša: "Zajček, kaj pa delaš?" Zajček reče: "Brusim si nohte in se pripravljam, da raztrgam leva." Lisica prikima in odide naravnost k levu. Pove mu, da ga hoče zajček raztrgati. Sporočilo je leva razjezilo in razveselilo obenem. Sklene, da bo kaznoval širokoustneža, in se odpravi k njemu. Najde ga pod drevesom pred njegovim bivališčem in ga vpraša: "Zajček, kaj pa delaš?" Zajček si še naprej brusi nohte, nato reče: "Saj vidiš, nohte si brusim!" Lev ni zadovoljen z odgovorom, zato ponovi: "Zajček, kaj pa še delaš razen tega, da si brusiš nohte?" Zajček pogleda leva in odgovori: "Nohte si brusim in neumnosti govorim."

Večkrat sem se spraševal, ali me je želel predsednik preprosto zabavati, ali je hotel kaj posebnega povedati, torej bi šlo za basen in za Ezopov jezik. Pravzaprav se na pripovedovanje z *drugimi besedami* spoznam poklicno. Prvi del svoje akademske kariere sem posvetil raziskovanju t.i. nadomestne vloge slovenske književnosti, ki jo je bil leta 1975 Josip Jurčič označil z naslednjimi besedami:

Politično ne moremo zadostno delati za narod in srečo njegovo, kakor bi rodoljubi vseh slovanskih plemen radi delali, ali delajmo tam, kjer moremo, na polji literarnem.

Jurčič je s tem za dolga desetletja, pravzaprav za stoletje in še dlje definiral vlogo slovenske literature oz. umetnosti kot orožja za narodno osvoboditev, tj. za politiko in namesto politike, kot so jo poznali suvereni in razviti evropski narodi. V demokracijah se je namesto prikrite politike, namesto posrednega, zamaskiranega jezika uveljavil neposreden in odkritosrčen jezik, ki spodbuja k ukrepanju.

Ob tem se za sodobnega pisatelja odpirajo nekatera zanimiva vprašanja, med katerimi je prvo: zakaj bi govoril z *drugimi/lepimi besedami* (leposlovje), če lahko povem naravnost, s *svobodnimi besedami*?³⁸ Takšno spraševanje bi utegnilo pripeljati do nekaterih novih vprašanj, ki bi lahko spravila v zadrego marsikatero splošno uveljavljeno pojmovanje. Odprla bi se vprašanja, ki zadevajo usodo slovenske književnosti v času slovenske državnosti. Zgodba se je začela z *Novo revijo*, ki je bila prvotno namenjena "mišljenju in pesništvu", vendar se je leta 1987 - s *Prispevki za slovenski nacionalni program* - uveljavila kot prizorišče opozicijske politike. Uredniki revije, med njimi pisec teh vrstic, so se lotili praktične politike, spodbudili nastanek strank in se angažirali pri prvi

³⁸ Pisec teh vrstic je leta 1976 objavil knjigo, ki odgovarja na to vprašanje. Naslov: *Svobodne besede - od Prešerna do Cankarja*. Podnaslov: *Sociološka študija o slovenskem leposlovju kot glasniku in pobudniku nacionalne osvoboditve v drugi polovici devetnajstega stoletja*, Koper 1976.

demokratski vladi. S "selitvijo" kulturniških intelektualcev v politiko se je vse bolj praznilo "polje literarno". K preoblikovanju tega "polja" so svoje prispevali tudi drugi politični, gospodarski in medijski procesi v Evropi.

Pred desetimi leti, poleti (junija) 2008, proti koncu slovenskega predsedovanja Evropski uniji, vendar sredi velikanske zaposlenosti, ki me je doletela kot zunanega ministra predsedujoče države in predsednika Sveta za splošne zadeve in zunanje odnose EU, je umrl prijatelj in v veliki meri somišljenik, nekdanji *perspektivšaš*³⁹ in *novorevijaš* Taras Kermauner. Z njim sva se pred mojim vstopom v politiko srečevala prav pogosto, večinoma pri njem doma na Jamovi cesti, v brunarici na Drulovki ali v Avbru; pozneje pa redkeje. Zadnja leta mi je Taras Kermauner vsakokrat, ko sem ga obiskal, poklonil svojo novo knjigo. V knjigah zadnjega obdobja se je ukvarjal s slovensko dramatikom: podrobno je razčlenjeval drame znanih in neznanih avtorjev. Ko sem si nabral že kar nekaj takšnih knjig (v samostojni Sloveniji jih je izšlo 24) in ko avtorja preprosto nisem več dohajal, sem ga vprašal, kakšen odziv/število bralcev pričakuje. Njegov odgovor sem si dobro zapomnil. Rekel je, da njegovih knjig tako rekoč *nihče ne bere, vendar jih bodo odkrili nekoč v prihodnosti, mogoče čez sto let*.

Na drugem mestu sem opisal precej razširjeno - in zame skoraj nedoumljivo - miselnost študentov in sploh mladih državljanov, da danes spričo interneta, računalnikov, tablic in pametnih telefonov nimajo smisla niti knjige niti časopisi niti televizija. Nedavno je prijatelj Žiga Turk izrekel zanimivo domnevo: *Danes namesto knjig pišemo članke, namesto člankov pa tvite*⁴⁰. Domneva temelji na več predpostavkah: da imajo današnji bralci vse manj časa in vse manj potrpljenja z branjem, in da le malo potrebnih informacij črpajo iz knjižnih, še manj pa iz književnih virov. Takšne domneve so v sorodu z domnevami o filmu kot uničujoči konkurenci teatru, o televiziji kot uničujoči konkurenci filmom in kinematografom pa o spletnih medijih kot uničujoči konkurenci tiskanim medijem. Nobena od teh domnev ni brez soli, lahko pa bi dodali še eno, *vmesno domnevo*. Z osvoboditvijo Slovenije, torej z demokracijo in narodno državo je *dokončno izgubila smisel nadomestna funkcija leposlovja/umetnosti/kulture*, ki sem jo sam pred štiridesetimi leti - v jugoslovanskih in socialističnih časih - imenoval *slovenski kulturni sindrom*. Slovenci naj bi se osvobodili razmer, v katerih je bilo zaradi preživetja nujno uporabljati *druge besede*.

Na tej točki se postavlja vprašanje, ali nekateri podatki vendarle ne ovirajo takšnih sklepov ali jih celo zaustavljajo? Po eni strani število knjig, ki jih objavljajo in prodajajo slovenske založbe ni majhno. Miha Kovač pravi: "Od leta 1998 se je za 25 % povečalo število knjižnih naslovov, se je pa za 40 % zmanjšal promet v dejavnosti, kar pomeni, da se je znižala prodana naklada." Za raziskovalce bralnih navad med Slovenci je presenetljiv podatek, da je upadlo število bralcev med visoko izobraženimi močno upadlo. Leta 1998 je 90 % ljudi z visokošolsko izobrazbo trdilo, da berejo knjige, danes je med visokošolsko izobraženimi kar 30 % takih, ki ne berejo. Zanimivi so tudi podatki, ki ugotavljajo, da precej Slovencev obiskuje knjižnice, vse manj pa je takšnih, ki knjige kupujejo: "Delež intenzivnih kupcev, ki kupijo več kot 20 knjig na leto, se je v zadnjih 16 letih zmanjšal s treh na en odstotek. Število tistih, ki kupijo od 11 do 20 knjig, se je zmanjšalo s sedem na štiri odstotke, povečalo pa se je število tistih, ki kupijo od štiri do deset knjig. Skupna prodaja knjig na prebivalca se je zmanjšala s 3,2 knjige na 2,8."⁴¹

³⁹ Revija *Perspektive*, pri kateri je vidno sodeloval Taras Kermauner, je izhajala od ustanovitve leta 1960 (za katero je bil po splošnem prepričanju zaslužen Boris Kraigher) do ukinitve leta 1964 - za katero je bil dokazano zaslužen Stane Kavčič.

⁴⁰ Spletna enciklopedija *wikipedija* definira *tviter* ("twitter") kot "spletno družbeno omrežje in mikroblogno storitev". Kratka sporočila, ki se pojavljajo v tem omrežju, so *tviti*, ki smejo obsegati največ 280 znakov.

⁴¹ Podatke povzeman po prispevku MMC RTV SLO "Kdo bere in kdo ne – le kje so naše bralne navade?" Poročilo o raziskavi Sama Ruglja, Mihe Kovača in Andreja Blatnika *Bralna kultura in nakupovanje knjig v Republiki Sloveniji* je bilo objavljeno 30. novembra 2014.

V nekaterih šolah (npr. na Finskem) bolj kot pisanje “na roko” (s svinčnikom, peresom) učijo oz. priporočajo “tipkanje” na računalnike oz. tablice, kar v nekaterih - po vsem videzu - bolj tradicionalnih okoljih in krogih zbuja strah, da pisanje sploh izumira.⁴² Če zanemarimo težave, ki bi z izumiranjem individualne pisave prizadele grafologe in policijske preiskovalce, bi prehod na “tehnično” pisanje gotovo vplival na jezik in na kvaliteto besedil. Mogoče si je predstavljati, da bi - zaradi pritiskov ali malomarnosti - računalniško pisanje privedlo do polpismenosti ali nepismenosti, predvsem pa bi nekatere prednosti - zaradi jezikovne domovine računalništva - pridobili najmočnejši jeziki, predvsem angleščina.

Tehnološke in sociološke spremembe bi skratka utegnile povzročiti pešanje knjižne oz. pisne/pisateljske kulture. Spremembe prinašajo hitro/istočasno komunikacijo oz. informacijo (v realnem času). Literarni oz. ezopovski ovinki postajajo nepotrebni. Pri tem se postavlja vprašanje, ali gre za opuščanje besedne umetnosti, ali besedna umetnost le zapušča tradicijo pripovedovanja z “drugimi besedami”, kar pomeni tradicijo mnogopomenskosti in ustvarjalne svobode? Če se želimo poučiti o zgodovini, socialnih problemih, vojnah, gulagih ali montiranih procesih... segamo po dokumentarnem gradivu; po leposlovju pa povprašujemo predvsem, kadar se hočemo ravedriti ali zabavati. Za razvedrilo in zabavo so poleg leposlovnih knjig - npr. detektivskih ali romantičnih romanov - seveda na voljo tudi druge možnosti. Na primer filmi, glasba, igralnice, kvartopirstvo, ljubezen, ples, počitnice, pojedine, potovanja, računalniške igre, shopping, televizijske serije, šport, vino, zabavne prireditve, žganje...

Glavna ugotovitev tukajšnjih opazk pa je, da je dogajanje okrog nas - doma, v Evropi, po svetu - tako živahno in zanimivo, da tako rekoč ne potrebuje leposlovne obdelave, ampak si ga je mogoče oz. potrebno zapomniti, ga dokumentirati, tj. posredovati v “surovi” obliki. Danes nas vse bolj zanimajo dejstva, to, kar se v resnici dogaja. Resnica seveda ni preprosta stvar.

XXIX. Surova dejstva

Leta 2010 je Drago Jančar objavil roman *To noč sem jo videl*. Odlično in nagrajeno delo je izšlo dve leti po izidu *Rodbinske kronike* Angelike Hribar, ki v “surovi”, dokumentarni obliki pripoveduje v isti stvari, o kateri “z drugimi besedami” piše Jančar. Gre za umor zakoncev Hribar, ki so ga na gradu Strmol leta 1944 zagrešili pripadniki partijske *Varnostno obveščevalne službe* (VOS).

Leposlovna dela običajno poglobijo, zaostrijo, včasih tudi polepšajo dejstva, ki jih najdemo v neliterarnih tekstih. Medtem ko ti, tj. zapisniki, poročila, pisma, memoari... omogočajo primerjave/preverjanje med različnimi avtorji in teksti o stvari, je to pri leposlovju - kot je splošno uveljavljeno in znano - težavno, največkrat nemogoče in celo neupravičeno. V bistvu ne gre za ista dejstva. Tudi v primeru Hribarjeve in Jančarja je mogoče govoriti o zgodovinskih dejstvih le na podlagi razlag avtorjev ali poznavalcev. Kot rečeno, je literarna oz. umetniška realnost nekaj posebnega, zanjo je potrebna celo posebna napetost zavesti itn.

Leposlovna obdelava lahko dopušča prepoznavanje zgodovinskih dogodkov, ki se skrivajo za njo, vendar to ni nujno. Medtem ko je nekako nesporno, da Tolstoj (v *Vojni in miru*) poroča o Napoleonovih osvajanjih, Hemingway (v romanu *Zbogom orožje*) o prvi svetovni vojni, Boris Pahor (v *Nekropoli*) o nacističnih, Aleksander Solženicin (*Otočje Gulag*) pa o sovjetskih koncentracijskih

⁴² Glej Ewen Hosie, “Negotova prihodnost pisanja z roko” (“The uncertain future of handwriting”), BBC - Future, 8 November 2017 - bbc.com

taboriščih, je za mnoge avtorje prepoznavanje kraja in časa dogajanja v njihovih delih nedopustno. Seveda pa so literarni pojavi bolj zapleteni. Mnogi avtorji ne poznajo surovih dejstev v zvezi s kraji in časi svojih pripovedi, nemara v njih niso nikoli bili. To bi gotovo lahko trdili za za roman Vladimirja Bartola *Alamut*; podobno menda drži za nemškega Karla Maya. Nekateri avtorji sploh ne bi mogli biti v stiku s časom literarnega dogajanja - kar velja za znanstveno fantastiko, za Orwellov roman *1984* ali za Tavčarjev roman *4000*. Kljub vsemu večina bralcev tega teksta kljub dogajanju v daljnji prihodnosti prepozna kulturno bojevite slovenske razmere v Tavčarjevem času.

Pisec teh vrstic želi na tem mestu izreči samokritiko. Leta 1975, torej v času jugoslovanskega socializma, je po nekaterih zapletih s cenzuro objavil roman *Hi kvadrat*. Dogajanje v romanu se časovno ujema s časom svojega nastajanja, lokacija pa je - iz razumljivih razlogov - predstavljena v ustanovo, ki je bila pravzaprav daleč od ustanove, kateri je bilo namenjeno sporočilo. Sporočilo je bilo namenjeno *Jugoslovanski ljudski armadi* oz. vojašnici v Slovenski Bistrici, literarno dogajanje pa je postavljeno v fiktivni samostan Hozarje, pri čemer sem se s samostanskim življenjem v znanem samostanu Pleterje - površno - seznanil med nekajdnevним bivanjem in pisanjem nekega drugega teksta v eni tamkajšnjih meniških celic. V Slovenski Bistrici sem služil vojsko leta 1973. V čem je samokritika? Čeprav so nekatere povezave in aluzije precej neposredne, in čeprav so bralci romana, s katerimi sem takrat govoril, natančno vedeli za kaj gre, uredniki na Mladinski knjigi pa so imeli težave ravno zaradi takšnega prepoznavanja, mi je danes žal, da nisem takrat o vojaškem življenju napisal stvarnega, dokumentarnega poročila. Seveda ne bi bilo objavljeno.

Ta ugotovitev skriva neko pomembno razlago: literarni teksti so v marsičem odvisni od družbenih in celo političnih razmer. Čim tesnejše so te razmere, tem večja domiselnost je potrebna pri iskanju "drugih besed". Na neki način je moje današnje pisanje člankov in vseh mogočih opazk povezano z našimi dožitvi v preteklosti in z razmerami danes. Kot je razvidno iz tukajšnjih opazk, sem vse bolj prepričan, da današnje razmere zahtevajo odkritosrčno, neposredno pisanje - to pa seveda ne razveljavlja leposlovja, ki se od teh razmer osvobaja in osamosvaja.

XXX. Jubilejna knjiga (Festschrift) za Janšo, Katedrala svobode

Janez Janša letos ne praznuje le okrogle življenjske obletnice, ampak tudi okrogle obletnice slovenskih zgodovinskih dogodkov in nekaterih svojih dosežkov. Pred tridesetimi leti se je znašel v središču proslule afere JBTZ in sredi priprav na ustanovitev *Slovenske demokratične zveze*. S to stranko, ki smo jo taktično imenovali "zveza" in katere podpredsednik je postal, smo ujeli korak z demokratičnimi gibanji v Srednji in Vzhodni Evropi. Vse to se je dogajalo celo leto pred padcem Berlinskega zidu. Formalno smo stranko ustanovili januarja 1989, aprila tega meseca pa je Janša (skupaj z Bučarjem, Požarnikom, Tauferjem, Urbančičem in piscem teh vrstic) sodeloval pri sestavljanju *Majniške deklaracije*. Sledilo je leto vseh mogočih manifestacij in zborovanj, ki so bila uvod v volitve leta 1990. Po tesni zmagi *Demosa* smo sestavljali prvo demokratično vlado. Pri tem se spominjam ugovorov zoper nekatere ministrske kandidate. Zaradi ugovora koalicijskih partnerjev proti Bavčarju sva z Janšo zagrozila z izstopom SDZ iz Demosa. Sledil je ugovor Milana Kučana zoper Bavčarja in Janšo, ki ga je elegantno zavrnil Lojze Peterle. Z obrambnim ministrom Janezom Janšo sva februarja 1991 v Bruslju skrivaj in neuradno obiskala visokega funkcionarja Nata Johna Kriendlerja. Skupaj sva januarja 2002 ustanavljala tudi *Slovenski odbor za Nato*.

Deset let je minilo od slovenskega in Janševega predsedovanja *Evropskemu svetu* leta 2008. Tako zelo v ospredju evropskega dogajanja Slovenija - po vojni leta 1991 - še ni bila. Za pol leta se je slovenska vlada spremenila v evropsko vlado, kar je seveda neponovljivo. T.i. slovensko predsedovanje EU leta 2021 niti od daleč ne bo spominjalo na predsedovanje leta 2008, saj je vmes nastopila Lizbonska pogodba, ki je predsedovanje Evropskemu svetu zaupala stalnemu predsedniku;

to je trenutno poljski Donald Tusk. Slovensko predsedovanje 2021 bo protokolarno breme, ki bi ga zmogel celo Marjan Šarec. Skratka, Janez Janša je član *Velike generacije*, ki je ustanovila slovensko državo; je ena prvih osebnosti moderne Slovenije; orkestrirano nasprotovanje stare in nove levice njegovi udeležbi v takšni ali drugačni koalicijski vladi pa je paradoks, ki ga zunaj slovenskih meja ne razume nihče.

Vendar ta zapis ni mišljen zgolj kot naštevanje slovenskih zgodovinskih dogodkov in Janševih dosežkov. V tridesetih letih, kar se pozna, in v katerih sva se tuptam tudi sprla, sva vendar dosegla tisto stopnjo medsebojnega zaupanja in spoštovanja, ki je značilna za sodelavce pri isti visoki Stvari in - upam, da moja trditev ne bo zavržena - za prijatelje. Z Janezom Janšo sicer ni lahko biti prijatelj. Pri tem, da je odkritosrčen pri političnih ocenah, je pogosto zadržan in nedostopen, ko gre za osebne reči, tudi kadar gre za t.i. kadrovske zadeve. Tuptam se mi je zdelo, da je pretirano navdušen nad nekaterimi osebami, kdajpakdaj je bil tudi krivičen. V politiki je po vsej priliki tako - in pri tem ni izvzet noben politik - da so politični interesi nad osebnimi.

Ta zapis niti ni namenjen psihološkim špekulacijam, dovoljeno pa naj bo vprašanje, ki najbrž muči mnoge Janševe sodobnike: ali je oz. kako je mogoče brez poškodb prenesti vrtoglave vzpone in spektakularne padce, kot jih je doživel naš slavljenec. Trideset let nazaj je bila tako rekoč vsa Slovenija popisana z grafiti, ki so Janši pripisovali junaške in mučeniške lastnosti. Po stenah in ob cestah so bili narisani znaki s Triglavom, nad katerim sta bili namesto črk OF črki JJ. Pozneje je Janša postal reaktor, sovražnik ljudstva, celo fašist. Mnogi so uživali, ko je moral v zapor, njihovo uživanje pa ni prenehalo niti, ko se je obsodba izkazala kot zgrešena. V vsaki civilizirani družbi bi se človeku, ki je bil po nedolžnem v zaporu, opravičili, v Sloveniji pa opravičila ni bilo. Ob neki priložnosti je predsednik organizacije, ki je iz partizanskega domoljubja zašla v ulico slepega zaničevanja domovine in demokracije, v mislih imam Tita Turnška, brez pomisleka izjavil, da morajo preveč izplačano državno podporo zadržati za čas, ko bi utegnil na oblast priti Janez Janša. Po junijskih volitvah so vsi levičarski politiki, ki jih je bilo seveda zelo veliko, prisegali vse mogoče, predvsem pa, da niti pod razno ne bodo sodelovali z Janšo oz. s SDS. Iz ljubljence je postal izobčenec. Kako je mogoče prenesti takšno količino zavračanja? V tem pogledu je Janez Janša izjemno odporen in dostojen politik.

Na tej točki bi morali začeti razpravo o obratu, ki bi bil potreben, o korakih, ki so nujni, da bi se Slovenija vrnila iz slepe ulice, iz lova na grešne kozle, iz - kot bi rekel Franz Kafka - *spleta norosti in bolečine*.

Povolilno mečkanje, neobetavne jesenske politične spremembe in napovedi so spodbudile Jambrekovo *Odprto pismo* poslancem in slovenski javnosti (13. avgusta 2018). Pismo, pod katero smo se poleg Jambreka podpisali še Romana Jordan, Matej Avbelj, Tomaž Zalaznik in pisec teh vrstic, je simptom stiske in intelektualne neravnodušnosti. Zaradi neizkušenosti in površnosti je prišlo v javnost prepozno, prizadeta stran pa ga je zavrnila s posmehljivimi komentarji. Bistvo Jambrekove/naše pobude je predlog široke, velike, razvojne... koalicije, v kateri bi (seveda brez Levice) sodelovale t.i. leve in t.i. desne stranke, ki bi (zaradi nujnih ustavnih sprememb) dosegle dvetretjinsko večino, vodil pa bi jo predsednik vlade, ki bi bil nevtralen posrednik med stranema, ki sta v tem trenutku s strani levice podlegli izključevanju in celo pravemu sovraštvu. Ta načrt je v tem trenutku videti neuresničljiv, ne bi ga pa smeli zavreči. Zato smo v elektronskih sporočilih razpravljali, *kako naprej*. Slovenska situacija do neke mere spominja na politični provincializem, diletantizem, primitivizem... v drugih državah. Zdi se, da se Šarčeva vlada po eni strani zgleduje po *Gibanju 5 zvezdic*, ki ga vodi komik Beppe Grillo, sicer pa je pod vplivom levičarskih ambicij v Grčiji (Siriza), Španiji (Podemos) in celo v Venezueli.

Jambrek se je za spletno stran in za nadaljevanje pobude domislil imena in simbola *Katedrala svobode* (Plečnikov načrt za slovenski parlament). Zaenkrat bi se pobuda osredotočila na intelektualno

razpravo in alternativno razmišljanje, katerega rezultat bo program nacionalne rešitve. Na podlagi tega programa bo mogoče organizirati politično zbiranje in vabiti k sodelovanju čim širši krog zainteresirane javnosti, predvsem tistih skupin, ki jih aktualni položaj najbolj zadeva.

XXXI. Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska, Afrika (Cerar)

5. septembra 2018

1. Nova zunanja politika?

To, kar velja za druge manjše države v Evropski uniji, bolj ali manj velja tudi za Slovenijo. Reševanje kriz in zapletov - v zvezi z *brexitem*, v zvezi z napetostmi med EU in ZDA, v zvezi z zamerami in sankcijami zaradi Krima pa *novičoka*, navsezadnje tudi v zvezi z migracijami in azilno politiko - se godi tako rekoč neodvisno od Slovenije. Položaj držav, kot so Nemčija, Francija, Poljska, Španija, Italija... je drugačen. Reševanje mimo njih ni mogoče. Juncker in Mogherinijeva morata vprašati za stališče ali nasvet Angela Merkel in Emmanuela Macrona. Kljub kritičnim pripombam na račun Orbana in Salvinija, morata Juncker in Mogherinijeva upoštevati tudi njiju. Kot smo slišali med parlamentarnimi zaslišanji v Državnem zboru, slovenska koalicija računa, da jo bodo upoštevali pri reševanju balkanskih vprašanj, torej pri zadevah onstran evropskih meja. Kot je znano, so pri reševanju balkanskih vprašanj bolj od slovenskih učinkoviti nemški in celo hrvaški diplomati.

Koalijska pogodba in kandidat za zunanjega ministra v prihodnosti pričakujeta *usklajenost* vseh ustanov in organov, ki se ukvarjajo z zunanjo politiko, in še posebej *usklajenost* med notranjo in zunanjo službo MZZ. Dokumenti in izjave poudarjajo *profesionalnost* in *pozitivno diskriminacijo*. Nekaj besed je bilo namenjenih "uravnoteženim odnosom s članicami VS OZN", kar morda pomeni manj neprijazen odnos do ZDA? Slovenija naj bi pomagala pri "prenovi" Evropske unije. Pri odnosih s Hrvaško naj bi probleme rešili tisti, ki so jih povzročili. Skrbnejši bralec si bo ob takšnih poudarkih postavil nekaj vprašanj:

1. Ali nista red in disciplina v zunanji politiki (ki zastopa nacionalne interese) nekaj samoumevnega?
2. Koga v EU pa sploh zanimajo notranji problemi slovenske diplomacije?
3. Ali v Sloveniji nismo sposobni oblikovati jasnega stališča do ZDA?
4. Ali bo slovenska diplomacija sposobna slediti hrvaški diplomaciji, ki ji ne manjka niti spretnosti niti mednarodnih/strankarskih povezav?
5. Ali ima Slovenija prav, ko - potem, ko se je pri določanju meje že enkrat opekla v Haagu - vse stavi na tožbo zoper Htrvaško in na blagohotno odločanje sodišča?
6. Katere ideje/koncepte bo Slovenija ponudila za prenovo Evropske unije?
7. Ali bo zunanja politika nove vlade drugačna od zunanje politike prejšnje vlade?

Bistven podatek je, da se je slovenska politika v celoti premaknila v levo smer. Lahko, da se bodo spremenila *razmerja med kabinet*. Erjavca ne bo več, te napetosti torej ne bo; pač pa bo moral Cerar, ki je bil vaje voditi, zdaj slediti Šarcu, ki nima nobenih izkušenj. Lahko bi Šarec sledil Cerarju, vendar tega najbrž ne bo delal. Kakšni bodo odnosi s Hrvaško? Cerar je dedič napačne politike Pahorja (AS) in napačne politike Erjavca, ki se je hvalil, da je zmagal. Da je Cerar - ne vem, po čigavem nasvetu - *tožil Hrvaško*, ni najboljša popotnica za zunanjega ministra. Sicer bo Cerar precej nebogljen proti Plenkoviću, ker nima potrebnih zvez. Strategija bi morala biti: odložiti AS, razširiti problem, najti skupne interese, angažirati diplomacijo... ne vem, če Cerar to zna.

Če pustimo v oklepaju splošne probleme, ki se imenujejo "dodatni dve milijardi", višji davki, nacionalizacija gospodarstva, zdravstva, šolstva... nas mora še vedno skrbeti nova slovenska *geopolitika*. Se bo Slovenija povezovala z Balkanom ali z Višegradom? Bo Slovenija nekakšen socialistični otok sredi normalnih držav, kot so Avstrija, Madžarska, Hrvaška in Italija?

2. Geopolitika

V Sloveniji, predvsem na MZZ bi se morali začeti ukvarjati z *zunanjo* politiko. Ugotoviti bi morali, na kakšen način bi najbolje zavarovali svoje nacionalne interese, kdo so naši prijatelji, in kaj se dogaja v mednarodnih odnosih? Potem ko bo iz EU odšla Velika Britanija in ko se bomo dokončno (?) sprli z ZDA, utegnemo ostati v precepu med Rusi (ki ne mejijo le na EU, ampak s podporo sirskega predsedniku spodbujajo muslimanski eksodus) in Kitajci, ki zavzemajo Afriko, s čimer postajajo varuhi južnega Sredozemlja.

Med zunanjepolitičnimi dogodki zadnjih dni sta bila - ob bolj ali manj konvencionalnem državnozborskem zaslišanju kandidata za novega slovenskega zunanjega ministra (Cerarja) - najvišje pozornosti vredna nedeljski (2. septembra 2018) požar v Riu de Janeiru in pekinško zasedanje kitajskih in afriških voditeljev (4. septembra 2018).

Požari poleg človeških običajno povzročajo velike premoženjske izgube. V čem se pogorela palača v brazilskem vlemestu razlikuje npr. od požarov v Grčiji in v Kaliforniji? Drugi požari so uničevali gozdove in domove - kar je seveda velikanska škoda - brazilski požar pa je uničil Narodni muzej in v njem nakopičeno kulturno dediščino; poročila govorijo o gradivu, ki je staro dvesto let. Finančno oceno škode bodo naredili ustrezni eksperti in pristojne službe, *kulturna škoda* pa je seveda težje ocenljiva in najbrž neprecenljiva. V čem je največji problem? Marsikaj je mogoče popraviti, na novo zgraditi, rekonstruirati; marsikateri požar se navsezadnje rešuje pri zavarovalnicah in po sodiščih, ljudi kaznujejo ali dobijo odškodnine... Kaj pa kulturna dediščina? Ta je po vsej verjetnosti izgubljena in je ni mogoče vrniti v stanje pred uničenjem. Mogoče jo je rekonstruirati ali popraviti, vendar je ni mogoče nadomestiti, kot je mogoče nadomestiti stanovanjsko hišo ali celo gozd. Kulturna dediščina služi prepoznavanju in utrjevanju pripadnosti, vzdrževanju kulturnih navad in meril. Muzeji hranijo dokaze o značilnostih in dosežkih narodov, dokumente o nevarnostih, ki so jim bili narodi izpostavljeni v preteklosti in o rešitvah, ki so omogočile preživetje. Muzeje obiskujejo šolarji, raziskovalci in turisti. Slednji si s pomočjo informacij, ki jih dobijo v muzejih, ustvarjajo podobo o deželi... Uničevanje muzejev uničuje podlage narodov. V preteklosti so nekateri režimi namerno in s posebno vnemo uničevali kulturno dediščino.

Kaj bi se zgodilo, ko bi pogoreli pariški *Louvre*, londonska *National Gallery*, dunajska *Prirodoslovni ali Muzej umetnostne zgodovine*? Kaj bi bilo, ko bi pogorel *Holocaust Memorial Museum* v Washingtonu? Ali ljubljanski *Narodni muzej*? Si upamo razmišljati o posledicah? Denimo, da bi se našel blazen požigalec, terorist, ki bi želel zabosti nož v srce njemu neljubega naroda ali države? Takšna možnost je po eni strani nepredstavljiva, po drugi strani pa nam brazilski dogodek govori, da so vnetljive in gorljive tudi najvažnejše podlage, na katerih so zgrajeni narodi in njihove istovetnosti. Ali nismo tudi na Slovenskem doživljali požiganje (sicer maloštevilnih) dvorcev in gradov, v katerih so bili shranjeni dokumenti o narodu in deželi? To bi lahko zapisali v pravilnike oz. opomnike za gasilce in druge varuhe kulturne dediščine.

Druga stvar je kitajsko-afriško sodelovanje, pravzaprav ustvarjanje tesno povezane kitajsko-afriške skupnosti. Kitajski voditelj Xi Jinping oz. sporočila z zasedanja organizacije (*Forum za sodelovanje med Kitajsko in Afriko - FOCAC*), ki so jo ustanovili pred 18 leti, so se poigrali s številkami, s katerimi si lažje zapomnimo, za kaj gre. Xi je poudaril tri vrednote: *iskrenost, prijateljstvo in enakopravnost*. Kitajska zagovarja pristop petih (5) *ne-jev*: nobenega vmešavanja v razvojne modele afriških držav,

nobenega vmešavanja v afriške notranje zadeve; nobenega vsiljevanja kitajskih hotenj afriškim državam; nobenih političnih pogojev pri pomoči Afriki, in nobenih sebičnih političnih pričakovanj pri vlaganjih in financiranju sodelovanja z Afriko. Kitajski voditelj je omenil osem (8) pobud: industrijski napredek, povezovanje pri infrastrukturi, trgovinske olajšave, skrb za okolje, ustvarjanje zmogljivosti, zdravstvo, izmenjava oseb, mir in varnost.

Za razumevanje delovanja kitajsko-afriške skupnosti je treba seči pred leto 2000, ko je bil ustanovljen FOCAC. Kot je znano, se je petinštirideset let prej, leta 1955, zgodila *bandunška konferenca*, ki smo jo - ko smo bili v Jugoslaviji - imenovali predhodnico *neuvrščenega gibanja*. Ob tem smo se le redko spomnili, da so se takrat srečali voditelji 29 afriških in azijskih (ne pa tudi južnoameriških) držav, med katerimi je bila Kitajska. Istega leta 1955 je v Beograd pripotoval sovjetski voditelj Nikita Hruščov in - če verjamemo skopim poročilom - predlagal Titu, naj pobudo odzame Kitajcem in (skupaj z Indijo in Egiptom) ustanovi gibanje, ki bo zajelo čim več nekdanjih kolonij oz. držav t.i. Tretjega sveta. Zgodba s 24 udeleženci (brez Kitajske, vendar z južnoameriškimi državami, kot je bila npr. Kuba) se je potem nadaljevala leta 1961 v Beogradu.

Po koncu hladne vojne in razpadu Sovjetske zveze se je prebudila kitajsko-afriška geopolitika, ki je po vsem videzu bolj konkretna in otipljiva od neuvrščenega gibanja, ki se je leta 2016 sestalo v Venezueli in ima danes 125 članic.

XXXII. OTIUM, NEGOTIUM...

(Opazke o tujcih, dolgočasju in malomarnosti)

Ljubljana, 8. septembra 2018

To besedilo naj bi se ukvarjalo s pojmi, kot sta denimo brezdelje in zaposlenost, ki se v latinščini imenujeta *otium* in *negotium*. Na prvi pogled se bo zdelo, da zadeve, o katerih pišem v začetku, namreč preseljevanje/migracije, z omenjenima pojmomima nimajo prav tesne zveze, vendar ni tako. Torej, k latinskima besedama in pojmom, ki jih predstavljata, še pridemo.

Letošnjo jesen se marsikje po Evropi širijo in stopnjujejo strahovi in predsodki v zvezi s priseljevanjem tujcev, med katerimi so v manjšini ljudje iz krajev, kjer vladata vojska in nasilje, v večini pa tisti, ki si predstavljajo, da je Evropa dežela udobja in obilja. Celo ponekod v Sloveniji so se pojavili protestni shodi in demonstracije, ki nasprotujejo naseljevanju tujcev oz. t.i. begunskim centrom. Vaščani ali meščani se bojijo sporov in nesporazumov, nekaterih je strah nasilja. Ali se zgledujejo po podobnih protestih v Nemčiji in drugih evropskih državah, ne vem. Nemčija si je zaradi priselitve milijona tujcev nakopala veliko težav, ki jih - zaradi svoje gospodarske moči in visoke politične kulture - relativno uspešno rešuje. Vseeno veliko pišejo o populizmu, levem in desnem ekstremizmu.

Slovenski mediji v teh dneh posvečajo veliko pozornost pojavi t.i. štajerske varde, ki naj bi opravljala delo, ki ga pristojne državne ustanove ne morejo ali nočejo opravljati oz. ga opravljajo s premajhno

vnemo: varovanje slovenskih meja in ozemlja pred navalom tujcev (migrantov, beguncev). Pred časom se je pojavila informacija, da slovenska obmejna policija neupravičeno zavrača prošnje tujcev za azil; prav v teh dneh pa ji je sledila informacija, da prosilci lahko dobijo pomoč pri premagovanju ovir od nevladne organizacije, ki sprejema prošnje za pomoč po telefonu in ki jo financira Ministrstvo za notranje zadeve. Zanimivo je še, da se je zaradi ravnanja "nevladnikov" pritožila sama ministrica za notranje zadeve. Te informacije so zanimive iz več razlogov: prvič zato, ker mediji spreminjajo terminologijo: begunci (ki so bežali pred vojno v Siriji) so najprej postali migranti (ki si hočejo v Evropi zagotoviti boljše življenje), nato azilanti in na koncu prebežniki. Drugič - in predvsem - pa so zanimive, ker se je poleg samozvanih varuhov slovenske zemlje pojavila tudi vladno-nevladna agencija za pomoč s strani države zanemarjenim ali zavrženim "prebežnikom", pri čemer gre morda za osebe in števila, ki jih Slovenija po svoji ali evropski zakonodaji ne more sprejeti. Morda gre za nesprejemljive ali zavedene osebe in množice? V tem primeru bi slovenski od vlade financirani nevladniki počeli nekaj podobnega kot organizatorji selitev, ki nedolžnim ljudem obljubljajo nemoteno pot v Evropo (vendar za to mimogrede zaračunavajo vstopnino). Podobo slovenskih protislovij oz. ekstremizma dopolnjujejo različni protesti, ki ob uporabi kompromitirane revolucionarne ikonografije terjajo opuščanje narodnih in državnih meja.

Še bolj nedolžni od prebežnikov so nemara slovenski državljani, ki se sprašujejo, od kod velikanska zaskrbljenost zaradi slovenskih meja in od kod velikodušno razumevanje za tujce, ki te meje prehajajo nezakonito. Še vedno nedolžni, vendar lojalni državljani si bodo za razlago teh pojavov ogledali veljavno zakonodajo. Zdrava pamet in izkušnje jim pravijo, da je državne meje in še posebej schengenske meje mogoče prestopati le z dovoljenjem državnih oblasti oz. varuhov evropskih pravil in meril. V Sloveniji imamo najmanj dva zakona, ki urejata probleme, o katerih je govor. Zakon o tujcih pravi, da mora "tujec za vstop, zapustitev in bivanje v Republiki Sloveniji imeti veljavno potno listino", sicer pa vlada oz. MNZ spremljata morebitne "spremenjene razmere na področju migracij". Člen 10a določa, da lahko MNZ v razmerah, "ko bi bila ali sta zaradi spremenjenih razmer na področju migracij, ogrožena javni red ali notranja varnost Republike Slovenije... predlaga Vladi Republike Slovenije, da predlaga Državnemu zboru Republike Slovenije, da upoštevajoč načelo sorazmernosti, odloči o uporabi 10.b člena tega zakona...". Ta člen pa pravi, da "policija tujcu, ki ne izpolnjuje pogojev za vstop, ne dovoli vstopa; tujca, ki je po uveljavitvi te odločitve nezakonito vstopil v Republiko Slovenijo in se na območju, na katerem se izvaja ta člen, nahaja nezakonito, pa privede do državne meje in ga napoti v državo, iz katere je nezakonito vstopil." Člen se nadaljuje z ukrepi v primeru nezakonitega vstopa oz. zahteve za mednarodno zaščito. Policija "izvede identifikacijski postopek in ugotavlja identiteto tujca". Policija lahko to zahtevo oz. namero "zavrže kot nedopustno, če v sosednji državi članici Evropske unije, iz katere je tujec vstopil, ni sistemskih pomanjkljivosti v zvezi z azilnim postopkom in pogoji za sprejem prosilcev, ki bi lahko povzročile nevarnost mučenja, nečloveškega ali poniževalnega ravnanja, in tujca napoti v to državo."

V Sloveniji velja tudi Zakon o mednarodni zaščiti, ki v 20. členu pravi: "Status begunca se prizna državljanu tretje države, ki se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem iz razloga pripadnosti določeni rasi ali etnični skupini, določeni veroizpovedi, narodni pripadnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnemu prepričanju, nahaja zunaj države, katere državljan je, in ne more ali zaradi takega strahu noče uživati varstva te države, ali osebi brez državljanstva, ki se nahaja zunaj države, kjer je imela običajno prebivališče, in se zaradi utemeljenega strahu ne more ali noče vrniti v to državo..." Zaščito je mogoče priznati tudi "državljanu tretje države ali osebi brez državljanstva, ki ne izpolnjuje pogojev za status begunca, če obstaja utemeljen razlog, da bi bil ob vrnitvi v izvirno državo ali državo zadnjega običajnega bivališča, če gre za osebo brez državljanstva, soočen z utemeljenim tveganjem, da utрпи resno škodo..."

Veljavni zakoni in (slovenski, evropski) predpisi bi morali zadoščati za red in mir v zvezi z migracijami. Politično agitiranje za prebežnike, da ne govorimo o ustanavljanju posebnih in zasebnih vojska, je nevzdržno, nezakonito in protiustavno. Pojavi takšnega agitiranja in ustanavljanja govorijo

kvečjemu o pomanjkljivosti državnih oblasti ali - nemara - o ideološki sprevrženosti vplivnih krogov v oblasteh ali pri njih. Takšni pojavi so značilni za razmere, kadar država ne deluje, kot bi morala.

*

Večkrat sem se že (domnevam, da ne edini) žalostil in pritoževal zaradi malomarnosti slovenskega uradovanja, zaradi nepoučenosti ljudi, ki bi morali biti poučeni, in zaradi pomanjkanja veselja do védenja o važnih državljskih rečeh; da ne govorim o površnosti, neznanju in naraščanju nevednosti v našem javnem življenju, celo v naših šolah. Kar zadeva politiko, diplomacijo ali - denimo - slovenske šole, se čutim soodgovornega, kar seveda povečuje mojo žalost. Ugotavljam, da sta nevednost in malomarnost dosegli celo akademske ustanove. Kaj naj rečem, če študent ali študentka na izpitu ne ve, kdaj se je začela druga svetovna vojna; ali ne ve, kdaj se je končala hladna vojna in kaj vse je bilo potrebno za ta konec?

V svojem življenju sem smotrno rabil čas med študijem na treh univerzah: na britanski University of Essex, na ljubljanski Filozofski fakulteti in na ameriški Brandeis University. Največ časa sem zapravil med služenjem vojaškega roka v Jugoslovanski ljudski armadi. Z izgubo časa sem se spoprijel, ko sem bil asistent na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Ko nisem mogel predavati, sem pisal knjige. Po letu 1980 pa tako rekoč nisem imel prostega časa.

In tu smo pri pojmi, ki jih označujeta besedi otium in negotium. Prva beseda označuje brezdelje, nezaposlenost, počivanje, mirovanje, neaktivnost, upokožitev... Druga beseda pomeni posel, zaposlitev, delo, naloge, pogodbe, težave, napore, bolečine... Če zanemarimo škodljivo uporabo časa v državah, kjer se vojskujejo zaradi političnih ali verskih reči (ali se zbirajo v polvojaških skupinah za "obrambo domovine"), moramo pomisliti vsaj na množice migrantov, ki živijo v taboriščih, ki blodijo ob mejah ali čakajo v vrstah pred policijskimi ali humanitarnimi ustanovami, prosijo za kos kruha ali krožnik juhe... Poleg vseh drugih nesmislov in paradoksov so migracije vesoljna izguba časa, ki bi ga lahko uporabili za takšno ali drugačno delo, izkazovanje spretnosti ali učenje...

Pogosto se sprašujem, kaj počnemo s časom t.i. normalni državljani? Kadar ne delujemo v službah ali kadar nismo vključeni v takšno ali drugačno organizirano, lahko tudi individualno prizadevanje (kot so različni družbeno koristni, npr. politični nastopi, šolska predavanja, pisanje knjig in člankov...), imamo veliko dela z družinskimi in hišnimi opravili, z vzdrževanjem nepremičnin in premičnin, z organizacijo prehranjevanja itn. Če si znamo razporediti čas, nam ostane prosti čas, ki ga lahko porabimo za izlete in sprehode, za gostilne in zabave... lahko pa tudi za pridobivanje informacij in znanja, za branje knjig in časopisov, za pogovore in obvestila med znanci, kolegi...

V Jugoslaviji (in še kje) je nekoč za stalno in polno zaposlitev skrbela država. Budno je pazila, da se državljani ne bi dolgočasili. V modernih zahodnih družbah, med katere spada tudi Slovenija, vse bolj primanjkuje klasičnih delovnih mest in socialne varnosti. Državljeni praktično razpolagajo z vsem svojim časom in sami odgovarjajo za njegovo uporabo. Tupatam slišimo, da temu ali onemu država ne preskrbi službe, v zadnjem času pa - ob razlagi, da je treba prenehati z "brezglavim varčevanjem" - vse pogosteje ugotavljamo, da lahko službe priskrbijo vladajoče stranke: zato skokovito naraščanje zaposlitev v javni upravi. Kot tudi slišimo, naj bi imela nova vladna koalicija za takšne namene pripravljeni dodatni dve milijardi evrov.

Morda vendar pride čas, ko bodo državljani, tudi mladina, razumeli, da - kot bi rekel Edvard Kardelj - sreče človeku ne prineseta niti država niti stranka, ampak samostojno odkrivanje in razvoj lastnih sposobnosti, koristno, smotrno in učinkovito delo. Takšno razmišljanje bi moralo obveljati tudi pri obvladovanju migracij. Pred hvalevrednim in vse bolj nujnim sprejemanjem priseljencev bi bilo potrebno poskrbeti, da v Sloveniji ne bodo izgubljali časa, ampak delali za svojo in splošno blaginjo.

XXXIII. IZBRISANI

(Opazke o Šumijevi hiši)

13. septembra 2018

1. Od Črnega orla - mimo Šumija - do svetovne hotelske verige

Konec julija se je Jože Možina na TV Slovenija pogovarjal z zgodovinarjem Jožetom Dežmanom o zanemarjenih/*izbrisanih* tragedijah in političnih zadregah poveljnega časa, predvsem o pobojih političnih nasprotnikov in njihovih grobovih. Intervjuju je sledil škandal. V medijih so se pojavljale trditve, češ da gre za manipulacije, omalovaževanje partizanske/zavezniške zmage leta 1945 itn. Pisec teh vrstic je bil - podobno kot televizijska izpraševalec in pripovedovalec - rojen po drugi svetovni vojni in seveda ni mogel imeti neposrednega stika z žalostnimi dogodki, vendar ga to ne ovira, da ne bi o neki sorodni zadevi - iz časa pred svojim rojstvom - prispeval nekaj opazk.

Časnik *Delo* je 11. septembra 2018 objavil fotomontažo, na kateri je namesto leta 1998 izpraznjene in leta 2006 porušene Šumijeve hiše oz. aktualnega parkirišča v ljubljanskem Gradišču upodobljen modernističen petnadstropni hotel. Ko bo in če bo zgrajen, bo predstavljal dokončen izbris pomembnega dela slovenske kulturne, gospodarske in politične zgodovine.

Med letoma 1831 in 1840 naj bi se na tem mestu v gostilni “Pri črnem orlu” shajala *Komisija za uničevanje vina*, to se pravi Prešeren in prijatelji Čop, Smole, Zupan, Toman, Crobath pa še kdo. Kot

piše Angelika Hribar⁴³, naj bi bili njeni predniki leta 1893 kupili hišo Gradišče 9, pozneje pa še številko 7. Leta 1918 so na dvorišče te hiše razširili tovarno, v pritličju pa uredili novo trgovino *Šumi*.

Gradišče je (bilo) znana ljubljanska soseska med Slovensko cesto (ki se je nekoč imenovala Gradišče, v časih najvišjih dosežkov slovenskega socializma pa Kardeljeva cesta), Erjavčevo, Igriško in Gregorčičevo ulico. Gradišče in Šumijeva hiša sta najlepše in slavne čase doživljala med obema vojnoma. Moji starši in brat so se - nekako v času mojega rojstva in pomanjkanja stanovanj, torej leta 1946 - priselili v Šumijevo hišo po zaslugi materinega prijateljstva z Branko Hribarjevo, ženo Svetozarja Hribarja, ki je bil član znamenite Hribarjeve oz. Šumijeve družine, po kateri je dobila ime tovarna bonbonov v sosednih hišah in na dvorišču naše hiše. Mati mi je povedala, da je nekoč pred mojim rojstvom na ulici srečala prijateljico Branko, ki ji je zaupala, da stanovanje nad njihovim še ni (povsem) zasedeno, in svetovala, naj se moj oče pozanima, ali bi se lahko vselili vanj. Če drži družinska fama, naj bi oče s tem v zvezi obiskal samega Ivana Mačka, ta pa naj bi mu dal dovoljenje za vselitev. Naša družina je nekaj let stanovala v polovici petsobnega stanovanja, kjer je nekoč - predno so ga leta 1943 ubili partizani - živel upravitelj kraljevih lovišč in s Hribarjevo Dragico poročeni Slavko Plemelj. V največji sobi je stanovala služkinja nekdanjih lastnikov, v drugih dveh pa dva pripadnika komunistične policije, tj. *Udbe*. Pod nami je stanovala družina Svetozarja Hribarja, ki je bil v zaporu, nasproti pa razširjena družina nekdanjega ravnatelja tovarne *Šumi*, ki so ga bili odstavili, ker je dopustil izdelovanje čokoladnih slaščic v obliki Svetega Miklavža. Pod stanovanjem

⁴³ Angelika Hribar, *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*, Ljubljana 2008.

bivšega ravnatelja je živela ruska emigrantka Izmajlova, ki smo ji rekli generalica, poleg nje pa so bile pisarne, ki so spadale k tovarni. Hodnik v prvem nadstropju je našo hišo, kjer sta med letoma 1928 in 1935 živela tudi Izidor Cankar in žena Niča, rojena Hribar, povezoval s številko 9, kjer so bile še nekateri tovarniški prostori, tam pa je stanoval tudi del družine Petra Hribarja, ki je leta 1950 s starejšima sinovoma pobegnil v Kanado. Peter in Svetozar sta bila brata pomembnega podjetnika in graščaka Rada Hribarja, ki so ga januarja 1944 na Strmolu skupaj z ženo Ksenijo mučili in ubili partizani.

Gradišče so preimenovali v Kardeljevo cesto, ker je - če držijo govorice - Edvard Kardelj naročil rušenje vrste hiš, ki so predstavljale ozko grlo, napoto za primerno premočrtno komunikacijo med Trnovim in Bežigradom, ta pa naj bi bila potrebna zaradi vojaških parad. Rušenje je prizadelo vse zgradbe od Šumijeva hiše do Kongresnega trga. Mimogrede, velikopoteznost slovenskih oblasti je prizadela tudi ožino med Šubičevo ulico in Namo, kjer je stala znamenita Kozlerjeva hiša. Moj naslov je bil dolga leta "Gradišče 7". Naša družina je bila, kar pomnim, v skrbih, da bodo na koncu porušili tudi stavbo, ki je vsebovala naše stanovanje. Pred rušenjem sem skozi okno v kuhinjo gledal delovanje Vidmarjeve pekarnice, ki se je držala še drugih manjših in večjih hiš, od katerih se spominjam starinske špecerije in "pajzla", ki se je imenoval Pezdir. Tod mimo je v času moje zgodnje mladosti vozil tramvaj. Skozi Gradišče sta bila položena dva tira, pri Pezdirju pa sta se združila v enega. V ožini, od koder se je odpiral razgled na Kongresni trg, Nunsko cerkev in Zvezdo, so tramvaji praviloma cingljali in cvilili, kar je bila glavna zvočna kulisa mojega zgodnjega domačega življenja. Pred Kongresnim trgom je bil še manjši trg, kjer je bila postaja Ljudske milice, takoj zraven pa je bil tudi eden tistih magacinov, v katerih so se člani vladajoče nomenklature preskrbovali s hrano in predmeti, ki jih v navadnih trgovinah ni bilo mogoče dobiti. Zanimiv razgled je bil tudi z balkona našega stanovanja v drugem nadstropju: pod nami je bila tovarna bonbonov, onstran pa Realka, iz katere je bilo mogoče slišati zvonjenje šolskega zvonca. V naše stanovanje je dopoldne - razen ob nedeljah - prihajal šum tovarniškega življenja, iz njega pa so - ob odprtih oknih - prihajali zvoki očetovih violinskih vaj, včasih tudi komorna glasba, ki so jo poleg očeta proizvajali pianist Lipovšek, čelistka Lobetova in violist Zalokar. Včasih sta vadila le oče in Lipovšek.

S hišo, kjer sem živel do leta 1998, so imeli različni režimi različne načrte. Dokler je trajala Jugoslavija, so napovedovali, da bo na tem mestu nova stolpnica Centralnega komiteja ZKS, v neodvisni Sloveniji pa so se domislili, da bi tam zgradili *multikino*, središče za filmsko in drugo zabavo, zato so vse prebivalce Gradišča tudi preselili. Leta 1980 je pri nas doma nastala pobuda za *Novo revijo*. V moji delovni sobi, v kateri je nekoč lovske puške hranil Slavko Plemelj in katere lesene opaže in strop je dala mati po izselitvi udbovcev iz črne prelakirati v belo barvo, smo se zbrali Niko Grafenauer, Tine Hribar, Andrej Inkret, Svetlana Makarovič, Boris A. Novak in pisec teh vrstic. S pomočjo mojega starinskega računalnika smo napisali program revije in pismo Mitji Ribičiču.

2. Hribarjevi

Otroci iz številke 7 in 9 pa še kateri iz sosednih hiš smo se ob popoldnevih igrali na izpraznjenem tovarniškem dvorišču. Imeli smo mizo za pingpong, kadar nas je bilo več, pa smo se igrali z žogo, največkrat "med dvema ognjema". Med soigralci sta bila dva Hribarja: Rado, ki smo mu rekli Bučo, in Peter, ki smo mu rekli Cibo. Seveda me je zanimalo, zakaj sta oba brez očetov, vendar so bili starši s pojasnili precej skopi. Razumel sem, da je Petrov oče v tujini, Radov v zaporu, o ozadjih pa nisem vedel tako rekoč ničesar. V primerjavi z opremo našega je bilo stanovanje Radove družine bogatejše, iz česar sem sklepal, da Hribarjevi niso kar tako.

Mati in oče sta se precej družila z družino nekdanjega ravnatelja Bezjaka, s Hribarjevimi manj, čeprav smo se, ko se je očetu posrečilo kupiti avto (Fiat 600), nekajkrat odpeljali do Svetozarjeve počitniške hiše na Krki. Lokacija skromne in prijetne hiše je bila zanimiva, ker Hribarjev sosed ni bil nihče drug kot Ivan Maček.

Sklepam, da so se Hribarjevi v povojnem času preživljali tudi z oddajanjem sob. Stanovalci prvega nadstropja so se spreminjali, stalno pa sta tam živela člana Brankine oz. Sladonjeve družine Majčica in Dragan. Pozneje se je tja - ko je zapustil svojo vilo na Mirju - priselil znani odvetnik Marko Prepeluh, sin zagovornika jugoslovanskega federalizma Albina Prepeluha in kratkotrajni soprog baletke Ksenije Hribar, ki je po vsej priliki dobila ime po svoji teti, ženi Rada Hribarja.

Za dramatične razsežnosti zgodovine družine Hribar, pri čemer imam v mislih predvsem umor na gradu Strmol leta 1944, sem se začel resneje zanimati v sedemdesetih letih, pod vplivom afer in pričevanj Edvarda Kocbeka in v zvezi z Dragom Jančarjem, ki so ga zaradi posesti prepovedane knjige o povojnih pobojih zaprli leta 1974. Sezona intenzivnega poizvedovanja o medvojnem in povojnem dogajanju se je dejansko začela po letu 1975, vzpon pa je doživela z Novo revijo.

Nekoč po osamosvojitvi, zdi se mi, da takrat, ko sem bil poslanec in ljubljanski župan, sem Svetozarja v hiši na Krki, kjer je živel po upokojitvi, obiskal sam. Imela sva dolg pogovor, svoje zanimanje pa sem utemeljil z načrtom za knjigo, ki sem jo potem sicer začel, vendar zaradi pomanjkanja časa nisem prišel prav daleč. Svetozar mi je dogajanje na Strmolu razložil podrobno, vendar z zanj značilno - rekel bi varčno - govorico, ki je bila tuptam na meji posmehljivosti ali ironije. Najbolj sta se mi v spomin vtisnili dve podrobnosti: Rado Hribar naj bi - tudi po zaslugi soproge Ksenije, ki je bila študirala v Berlinu - sicer imel stike z Nemci, vendar je te stike večkrat uporabil za intervencije v korist partizanov, ki jih je oskrboval s hrano in obleko. V gradu je sprejemal tudi partizane, s čimer je mogoče razložiti njegovo gostoljubnost na dan umora. Kot sem razumel Svetozarja, so bili partizanski znanci Rada pred tem posvarili, da se je zamenjala lokalna partijska komanda in da se utegnejo odnosi zaplesti oz. postati nevarni. Druga podrobnost je povezana z zverinskim ravnanjem likvidatorjev. Svetozar je omenjal posilstvo in mesarjenje. O tem poroča Angelika Hribar v članku iz leta 2006⁴⁴ in v svoji pomembni knjigi *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi* (2008). Pomembno pričevanje⁴⁵ je prispeval Radov nečak in dedič Strmola Peter Hribar, ki ga v svojem odraslem življenju - ker se je naselil zunaj Ljubljane - sicer nikoli nisem srečal. O življenju Rada in Ksenije Hribar je - s spremenjenimi imeni in z obilico literarne fantazije - pisal Drago Jančar.⁴⁶

⁴⁴ Angelika Hribar, "Strmolški graščak Rado Hribar in njegova rodbina", *Kronika - Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem*, Letnik 2006, št. 2, str. 213-232.

⁴⁵ Peter Hribar, *RTV Slovenija - Pričevalci*, 14. marca 2017.

⁴⁶ Drago Jančar, *To noč sem jo videl*, Ljubljana 2010.

Tu se vračam k poanti, ki sem jo nakazal v začetku teh opazk. Pomanjševanje, prikrivanje in celo opravičevanje revolucionarskih izgedov med II. svetovno vojno in po njej je menda eden najresnejših problemov slovenske postkomunistične politike. Na neki način je sestavni del teh procesov tudi zgodba o Šumijevi hiši. Bila je prizorišče zanimivih srečanj Prešernove generacije; dom ugledne in uspešne Hribarjeve družine, ki si zasluži obsežno in poudarjeno poglavje v zgodovini slovenskega naroda; bila je dom enega najbolj nadarjenih slovenskih intelektualcev, umetnostnega zgodovinarja, diplomata in člana Šubašičeve vlade Izidorja Cankarja; v njej je stanoval violinist Karlo Rupel; tu smo ustanavljali Novo revijo, da o pol stoletja bivanja pisca teh vrstic v njej ne govorim. Po drugi svetovni vojni so hišo najprej izpostavili neusmiljenemu zobanju časa, namesto nje so želeli zgraditi Centralni komite Komunistične partije, nato multikino, navsezadnje so jo podrli in na tistem mestu uredili parkirišče. Zdaj naj bi tu stal hotel, zgodovina pa bo izbrisana. Izbris, ki je menda vsaj toliko pomemben kot tisti, ki ga postkomunistične oblasti največkrat omenjajo.

XXXIV. Pismo odvetniku

Spoštovani gospod
Jože Hribernik
Odvetnik

Ljubljana, 18. septembra 2018

Dragi Jože,

Kot sva se dogovorila, Ti pošiljam nekaj argumentov za »protitožbo« zoper Sandija Sheikho, s katerim sva se danes srečala na sodišču.

1. Prvo vprašanje, ki ga je treba postaviti, je: zakaj me policist SS sploh toži? Poleg neprepričljivega odgovora/očitka, da je - dve leti nazaj - trpel zaradi mojih ugovorov zoper njegove postopke, sta mogoča dva odgovora: prvi, da je želel poleg denarne koristi za državo (pri čemer je uspel) doseči tudi korist za svoj žep; in drugi, da gre za premišljeno, politično motivirano šikano.
2. Drugo vprašanje je, ali je dopustno oz. zakonito, da policist, tj. predstavnik oblasti, potem ko ga je že kaznoval, državljana toži zaradi njegovega ugovarjanja kazni oz. postopku? Jasno je, da gre za demonstracijo moči (o čemer priča tudi razkazovanje revolverja). Postopek SS je bil šolski primer zlorabljanja moči in (domnevno presežene) politike nedotakljivosti: predstavniku oblasti ni mogoče ugovarjati!
3. Tretje vprašanje je povezano z moralo in humanitarnim poslanstvom policije v demokratični državi. Kot sem opozoril policista, je bila moja sopotnica/soproga, ki bi se morala – po obisku groba svojih staršev - iz medicinskih razlogov čim hitreje vrniti domov. Namesto, da bi policist ponudil pomoč ali spremstvo, je zadrževal vozilo in njegove potnike okrog pol ure, tudi s preskušanjem moje alkoholiziranosti, ki se je izkazalo kot absurdno. SS ni bil razočaran nad rezultatom, ker njegov namen ni bil ugotavljanje alkoholiziranosti, ampak šikaniranje osebe, za katero se ve, da spada med kritike (leta 2016) aktualne oblastniške garniture.
4. Policista SS obtožujem koristoljubnosti, politične motiviranosti, neprimerne izkazovanja oblastne avtoritete in nehumanosti!

Dragi Jože, za vsak primer prilagam tudi razlago primera, ki sem jo napisal 7. oktobra 2017. Enkrat na leto se torej ukvarjam z gospodom SS. Vse dni v letu pa z organizacijo, katere član je.

Lep pozdrav!

(Dimitrij Rupel)

XXXV. ZADEVA SHEIKHA

28. oktobra 2016, tik pred Dnevom mrtvih (Vsi Sveti), smo soproga, njena negovalka in podpisani (Dimitrij Rupel) obiskali ljubljanske Žale. Bila je gneča in težko je bilo najti parkirno mesto v bližini vhoda na novi del pokopališča, kjer so pokopani ženini starši. Pri tem sem skušal - zaradi soproge bolezni in šibkosti - parkirati čim bližje cilju. Pripomniti moram, da na parkirišču ni bilo nikogar, ki bi urejal promet. Imeli smo srečo. Opazil nas je prijatelj Borut Trekman, ki je ravno odhajal iz pokopališča in nam je želel prepustiti svoj parkirni prostor. Manever ni bil preprost, ker so se po parkirišču prerivali še drugi avtomobili, vendar je - na jezo neke voznice, ki je bila odložena prevzeti prijateljev parkirni prostor - končno uspel. Voznica, ki ji ni uspelo zasesti prijateljevega prostora, je trobila in kričala, vendar sem imel podpisani važnejše skrbi in se na to nisem oziral. Predpostavljam, da je bil brisalec, ki je bil ob vrnitvi nekoliko ukrivljen, njeno delo, vendar sem imel - kot pravim - važnejše delo. Soprogo, ki je bila po obisku družinskega groba utrujena in je imela bolečine v mehurju, sem skušal čim hitreje odpeljati domov. Žena si zaradi bolečin ni hotela pripeti varnostnega pasu, sam pa sem si pas - kot vedno - pripel, ko sem zapeljal na glavno cesto.

O parkiranju pišem, ker domnevam, da je bilo povezano s policijsko intervencijo, ki je sledila izvozu iz parkirišča. Domnevam, da nas je jezna voznica, ki se ni pravočasno prerinila do parkirnega mesta, ki ga je bil zapustil prijatelj Trekman, iz maščevalnosti prijavila policiji, najbrž policistu Sandiju Sheikhi. Dopuščam, da se motim, vendar se je po nekaj sekundah vožnje za mano pojavilo vozilo VW Passat, ki ga nisem prepoznal kot policijsko vozilo vse do trenutka, dokler ni vključilo sirene in prižgalo (v notranjosti vozila spravljenе) modre luči. V ihti, kot jo poznamo iz televizijskih nadaljevanj, me je policijsko vozilo prehitelo in prižgalo svetlobno navodilo, naj mu sledim. To sem storil.

Policistu Sheikhi sem izročil dokumente, nakar sem pojasnil, da imam v avtu bolno osebo, ki mora - zaradi bolečin v mehurju - čim prej domov. Policist Sheikh pa se je, ko me je prepoznal (čeprav je to najprej zanikal), odločil, da bo iz neznatnega naredil senzacionalen dogodek. Vzel mi je dokumente in jih odnesel v svoje vozilo, nakar se je začela čakalna agonija, med katero sem skušal pomiriti soprogo, pri kateri so se krči stopnjevali. Poskušal sem prepričati policista Sheikho, naj vendar sklene svojo proceduro, ker moram zaradi trpljenja soproge nadaljevati vožnjo, vendar je bil neomajen in si je vzel čas za ustvarjalno pisanje obrazcev. Ob tem sem pomislil, da bi normalni policist za čim hitrejšo rešitev problema ponudil policijsko spremstvo, pa tudi, da si me je - zaradi prepoznavnosti, morda tudi zaradi mojega kritičnega odnosa do vlade - izbral za dokazovanje svoje nadrejenosti. To sem mu tudi povedal, pri čemer nisem uporabljal izrazov, ki jih iz svoje domišljije navaja g. Sheikh (idiot, kreten). Zgrešena je tudi policistova domneva, da so po mojem prepričanju plače pri policiji previsoke. Nasprotno, že pred tem dogodkom sem javno izjavljal, da so dohodki policistov prenizki, s tem mnenjem pa sem seznanil tudi policista Sheikho. Res sem si želel - zaradi morebitne pritožbe - zapomniti policistovo ime in res sem ga vprašal, ali je to slovensko ime. Bil sem ironičen, kar sem si dovolil zaradi policistovega neznosnega ravnanja.

Sheikhi vse moje prošnje in pripombe niso prišle do živega, ampak je nadaljeval s šikaniranjem, ki ni bilo krajše od pol ure. Med drugim sem moral prestati (za policista neuspešen) poskus alkoholiziranosti, kar priča o policistovi popolni nenadarjenosti, poslušati pa sem moral tudi pokroviteljska navodila, naj se pomirim, naj bom vljuden itn. Po pol ure je bil zapisnik oz. plačilni

nalog gotov, vendar ga iz obupa nad nesramnostjo celega postopka nisem sprejel. Naj pripomnim, da sem plačal kazen za prekršek, ki ga je nad menoj storila policija, in kazen za moralno nesprejemljivo vedenje policista Sheikhe. Torej sem finančnemu ministrstvu poravnal račun namesto njega.

Kar navaja Sheikh o svojem trpljenju in duševnih težavah, je velika farsa, ki naj bi iz rablja naredila žrtev, iz žrtve pa zločinca. Da sem pisal ministrici za notranje zadeve, drži, vendar moje pismo ni imelo nobenega učinka, ker se ministrica vede, kot da ji ni treba odgovarjati na pisma državljanov, ki imajo drugačno prepričanje od njenega. Njen molk govori o zaničevanju človekovih pravic, kadar gre za ljudi, ki ne soglašajo z vladno politiko. Seveda gre predvsem za podcenjevanje arogantnosti, celo nasilja policije. Naj dodam, da, kadar je le mogoče, izražam ponos zaradi svojega sodelovanja pri ustanovitvi neodvisne Slovenije, nasprotujem pa vsem, ki se brezbrizno (in celo zaničljivo) vedejo do te države.

Če bo potrebno, bom za sodno rabo predložil zdravniško potrdilo o bolezni soproge, za pričanje pa bom prosil tudi Boruta Trekmana in našo sopotnico Tatjano Kopušar.

XXXVI. KONTINUITETA IN DISKONTINUITETA

Ljubljana, 19. septembra 2018

V sredo, 19. septembra 2018 je Delova zunanjepolitična komentatorka Saša Vidmajer objavila zanimiv članek z naslovom »Kontinuiteta in diskontinuiteta«, za katerega ji je najbrž treba izreči priznanje. V članku je precej kritično ocenila dosedanjo slovensko zunanjo politiko:

S poudarjeno prorusko politiko, ki se je manifestirala v dolgih letih Erjavčevega ministrovanja in ki je ni korigiral niti nekdanji šef vlade (in novi zunanji minister Miro Cerar, op. D.R.), je konec. Bila je anomalija, izrazito problematičen zunanjepolitični vidik, navsezadnje tudi v nasprotju s članstvom v zvezi Nato, večkrat tudi s pripadnostjo Evropski uniji. Ker so se, na drugi strani, v preteklih letih opazno razrahljali odnosi z Združenimi državami, je nastajal neobičajen vtis, ni bilo več jasno, kam Slovenija sploh sodi...

Med vrstice se je skrila uganka: kako je mogoče dosedanjo zunanjepolitično »anomalijo« omejiti zgolj na zunanjega ministra (Erjavca) in osvoboditi odgovornosti njegovega šefa (Cerarja), pri tem pa glede na to, da je slednji postal zunanji minister, zapisati, da se »te reči z novo garnituro spreminjajo«?

Strinjam se z Vidmajerjevo, da bi bile spremembe razveseljive, vendar sem hkrati tudi v zadregi glede zanesljivosti njenih, predvsem pa napovedi nove vlade o t.i. *diskontinuiteti*. Šarčevega svetovalca za zunanjo politiko Romana Kirna, ki ga ima Vidmajerjeva za »atlanticista« in ga povezuje z izboljšanjem odnosov z ZDA, Natom in EU, sta v Washington poslala (leva) Pahorjeva vlada in (še bolj levi) predsednik Danilo Türk, za katera je bila značilna drugačna diskontinuiteta od tiste, o kateri govori Vidmajerjeva. (Danilo Türk je v nasprotju z ustavo posegel v kadrovsko politiko vlade in iz slovenske diplomacije izključil nekatere izkušene diplomate proameriške in proevropske usmeritve, da o piscu teh vrstic, ki mu je Türk (leta 2008) preprečil prevzem mesta veleposlanika v Avstriji, ne govorimo.) Leta 2017 pa sta Cerar in

Erjavec (z imenovanjem Stanislava Vidoviča za veleposlanika v Washingtonu) zapečatila zunanjepolitično »anomalijo«, ki naj bi jo zdaj odpravljala. Oba sta člana (Šarčeve) vlade.

Vidmajerjeva skuša biti objektivna, zato mimo kritike proruske politike namenja kritiko tudi proameriški politiki iz časa »pred desetletjem in več«, s tem pa namiguje na politiko, h kateri sem svoje prispeval tudi pisec teh vrstic. Da ne bo nesporazuma: moji predsedniki vlade so bili Janez Drnovšek, Anton Rop in Janez Janša, med nami pa glede zunanje politike ni bilo bistvenih razhajanj. To moram poudariti zaradi dveh podrobnosti v članku Saše Vidmajer.

Komentatorka piše, da se je Slovenija leta 1998 pridružila »pobudi skupine držav o svetu brez jedrskega orožja«, vendar je nato »ostala brez mnenja«. Poleg tega omenja »podporo ameriški vojni v Iraku«. V prvem primeru Vidmajerjeva misli na potezo nekdanjega stalnega predstavnika RS pri OZN Danila Türka, ki je – najbrž ne brez vednosti političnih zaveznikov v Ljubljani – pristopil h koaliciji, ki se je imenovala *New Agenda Coalition*, v bistvu pa je bila protinatovska koalicija. Bil sem priča prepiru med Drnovškom in Türkom, po katerem je Slovenija iz koalicije – ker je pač želela postati članica Nata – izstopila. V istem času je iz skupine izstopila tudi Švedska, da so v njej ostale samo: *Brazilijska, Egipt, Irska, Mehika, Nova Zelandija in Južna Afrika*.

Pomemben del slovenske politike se je od začetka neodvisnosti upiral članstvu v Natu. Posebej po letu 1997, ko so v Nato sprejeli samo Češko, Madžarsko in Poljsko, so *prorusko usmerjeni slovenski politiki* mrzlično iskali alternative. Ko se je ponesrečila *Koalicija nove agende*, so se razveselili vojne v Afganistanu in v Iraku (2001, 2003), pri čemer so izražali skrb, da bi bili žrtve teh vojn tudi slovenski fantje.

Alternativna koalicija je bila *koalicija za Nato*. 30. januarja 2003 je ameriško stališče o nevarnosti terorizma in o Iraku kot njegovem središču s posebnim pismom podprla skupina osmih držav: Češke, Danske, Italije, Madžarske, Poljske, Portugalske, Španije in Velike Britanije. Med podpisniki so bili Jose Maria Aznar, Silvio Berlusconi in Tony Blair. Takrat je francoski predsednik Chirac izrekel znameniti protiameriški stavek: *zamudili so priložnost, da bi molčali*. To je bil čas, ko so se z ZDA solidarizirale tudi nove kandidatke za članstvo v Natu. To so bile Albanija, Bolgarija, Estonija, Hrvaška, Latvija, Litva, Makedonija, Romunija, Slovaška in Slovenija. 6. februarja 2003 so se pridružile t.i. *Vilenski izjavi*. Zunanjim ministrom teh držav je bilo rečeno, da bi bilo od njihove podpore lahko odvisno članstvo v Natu, ki ga ameriški senat še ni ratificiral. Vse članice Vilenske skupine so podprle omenjeno izjavo. V Sloveniji smo imeli 24. marca 2003 referendum o članstvu v EU in Natu. Volivci so članstvo v Natu podprli z dvema tretjinama glasov, kar pomeni, da so razumeli sporočilo Vilenske skupine, torej so ugovori, ki jih občasno slišimo od levice in ki nastopajo tudi med vrsticami naše komentatorke, brezpredmetni.

Gospe Vidmajerjevi so vse te podrobnosti znane, ker po vsej verjetnosti pozna knjige, v katerih sem pisal o njih: *Slovenija na svetovnem prizorišču* (2011), str. 141-149; *Železo in žamet* (2017), str. 204-207; *Zadnjih sto let* (2017), str. 148-154. Komentatorka je nekoč dogodke, ki jih omenjam, celo spremljala s kritičnimi opazkami. Tukajšnja pojasnila so torej potrebna zaradi bralcev, ki teh podrobnosti ne poznajo, so jih pozabili ali nemara celo potlačili.

V Sloveniji je praktično ves čas po osamosvojitvi trajala, po letu 2008 pa se je razbesnela polemika o članstvu v Natu, ki je bila v bistvu polemika med prorusko in proameriško usmeritvijo slovenske politike. Najmanj deset let je zmagovala proruska politika. Gospe Vidmajerjevi pritrjujem, da je skrajni čas za prelom s to tradicijo, če pa bo uspel, bo seveda odvisno od nove vlade. Pisec teh vrstic je zadržan.

XXXVII. PRESTOLNICA

Ljubljana, 23. septembra 2018

Najlepše mesto na svetu

Mnogi Ljubljancani in nekateri prijatelji so v zadnjem času navdušeni nad ljubljanskim mestnim utripom, nad številnimi gosti, ki polnijo ljubljanske gostilne in hotele, nad turisti, ki si ogledujejo slovensko prestolnico, posebej obrežja ob Ljublanici; nad novim asfaltom v središču, nad tamkajšnjim preganjanjem prometa in preusmerjanjem parkiranja v komercialne garažne hiše; nad prebarvanimi pročelji... Nekateri ljubljanske požitve pripisujejo - k vsestranskemu pretiravanju nagnjenemu - županu, ki pogosto pravi, da je *Ljubljana najlepše mesto na svetu*. Zaradi domoljubja je tej trditvi po eni strani nemogoče ugovarjati, resnicoljubnost pa nam narekuje, da gremo mimo brez besed.

Predno si zastavimo bolj usodna vprašanja, je vendar treba opozoriti na nekaj lepotnih napak najlepšega mesta. Župan se je v resnici potrudil zgraditi športne objekte, stadion oz. prizorišče za množične politične oz. zabavnoglasbene prireditve v Stožicah. Stožice imajo dva velika problema: kompleks je nedokončan in nekoliko zapuščen, prireditve pa je malo. Ob tem je popolnoma zapuščen Plečnikov stadion za Bežigradom, kljub mnogim navdušenim besedam se je zataknila ureditev nove železniške postaje, namesto knjižnice NUK 2 je parkirišče. Ljubljanski župan bi si moral poleg glavnih ulic v središču ogledati tudi vpadnice, kot so Celovška, Dunajska in Tržaška cesta, predvsem pa nered na Metelkovi in v nekdanji tovarni koles Rog (ki ju nemara lahko upravičijo ideologi kaotične narave sodobne umetnosti, ne pa mestna uprava).

Resnejše so pripombe, ki opominjajo, da v Ljubljani tako rekoč ves čas po osamosvojitvi - če izvozimo Ljubljanski grad, od koder smo nagnali Zidarjeve žerjave že leta 1996 - nismo postavili nobenega *velikega, občudovanja vrednega objekta ali spomenika*. (T.i. osrednjega državnega spomenika vsem žrtvam vojn na dvorišču Kazine najbrž ni mogoče občudovati brez zadržkov.) Ljubljanski voditelji bi lahko popravili nedostojno bilanco s postavitvijo *Katedrale svobode*, t.j. z uresničitvijo Plečnikovega načrta za parlament slovenske demokratične države.

Državna prestolnica

Ljubljana seveda ni postala državna prestolnica nič prej kot z ustanovitvijo samostojne in neodvisne Slovenije leta 1991. Položaju "prestolnice" (glavnega mesta oz. administrativnega središča) se je približala med letoma 1809 in 1849, v času francoskih *Ilirskih provinc* in avstrijskega/habsburškega *Ilirskega kraljestva*. Ljubljana je v tistem času imela okrog 15.000 prebivalcev. V začetku je svojo oblast, ki je bila pred tem omejena na deželo Kranjsko, povečala z zahodno Koroško, z ozemlji Gorice, Gradišča ob Soči, Trsta, Istre, Dalmacije in hrvaškega kraljestva južno od Save. Po vrnitvi k Avstriji je ostala "prestolnica" Kranjske, Koroške, Istre, severozahodne Hrvaške (s kvarnerskimi otoki), Trsta in Goriške. Na neki način je bilo Ilirsko kraljestvo konkurenca *Hrvaškemu kraljestvu*. Habsburgi so leta 1822 Ilirskemu kraljestvu odvzeli, Hrvaškemu kraljestvu pa priključili nekatere dele hrvaškega ozemlja. Prestolnica Hrvaškega kraljestva je bil Zagreb, ki je bil za spoznanje manjše mesto od Ljubljane. V začetku 19. stoletja je imel okrog 8.000 prebivalcev. Ob tem kaže omeniti, da

je guverner Ilirskih provinc, maršal Marmont obžaloval, da njihovi ustanovitelji namesto Ljubljane niso izbrali Trsta, ki je bil lepše, podnebno prijaznejše in relativno veliko mesto z okrog 30.000 prebivalci. Leta 1821 si je Dunajski kongres za nov vrhunski sestanek izbral Ljubljano, kjer se je - sicer skromneje kot na Dunaju leta 1814 in 1815 - veselo jedlo, pilo in plesalo; kjer je nekaj mesecev stanovala evropska diplomatska smetana in kjer sta se sprehajala avstrijski in ruski cesar.

Ko je Ljubljana nehala biti "prestolnica" Ilirskih provinc oz. Ilirskega kraljestva, se je Trst razvijal precej hitreje od nje, tako da je imel na začetku 20. stoletja 230.000 prebivalcev, med njimi pa je bilo kar 56.000 Slovencev. Trst je uspeval kot glavno пристanišče Avstro-Ogrske. Glede na to, da je takrat v Ljubljani živelo 52.000 ljudi, je bil Trst pravzaprav največje slovensko mesto. Okolica Trsta in tržaški Kras sta bila praktično popolnoma slovenska. Pred prvo svetovno vojno je Trst pritegnil precej slovenskega kapitala, bil pa je tudi kulturno središče, kar dokazujejo Cankarjevi tržaški obiski in predavanja. Kot kulturni center ni bil zanemarljiv niti Celovec, ki je imel v času Ilirskih provinc okrog 9.000 ljudi, danes pa jih ima 100.000. Danes ima Ljubljana okrog 300.000, Trst pa okrog 200.000 prebivalcev. Ljubljana je prehitela vsa druga mesta, ki so vsebovala slovenske stanovalce, njo pa je prehitel Zagreb, ki ima okrog 800.000 prebivalcev.

V nekaterih obdobjih je bil Zagreb slovenska prestolnica. Slovence in Hrvate je najprej združila *marčna revolucija*: predstavnik *Zedinjene Slovenije* Matija Majar, ki je bil notoričen "ilirist", je (17. marca 1848 v besedilu "Kaj Slovenci terjamo?") predlagal oblikovanje jezika, ki bi bil kombinacija slovenščine in hrvaščine, podprl pa je tudi slovensko vseučilišče v Zagrebu. Tudi *Majniška deklaracija* (1917) se sklicuje na "hrvaško državno pravo". Jeseni leta 1918, po razpadu Avstro-Ogrske je bila slovenska prestolnica (tj. prestolnica *Države Slovencev, Hrvatov in Srbov*), predno se je preselila v Beograd, v Zagrebu. Voditelji slovenskih strank v začetku 20. stoletja so prostodušno govorili o Slovencih in Hrvatih kot "enem narodu" oz. o Slovencih kot o *alpskih Hrvatih*.

Koridor med Sredozemljem in Srednjo Evropo

Eno najvažnejših slovenskih, pravzaprav evropskih vprašanj zadeva "koridor" med Sredozemljem in Srednjo Evropo. V avstrijskih oz. avstro-ogrskih časih je bila Ljubljana vmesna postaja med (glavnim pristaniščem) Trstom in (prestolnico) Dunajem, danes pa so ta mesta v treh različnih državah, kar predstavlja zaplet. Po drugi svetovni vojni so Italija in Avstrija, Trst in Dunaj dajali prednost "zahodnim" povezavam preko italijansko-avstrijske meje. Po letu 1954 oz. v šestdesetih letih se je za slovensko (nacionalno-liberalno) politiko zastavilo vprašanje, ali lahko vlogo Trsta igra Koper; za Beograd in za slovenske unitariste pa še hujše vprašanje, ali je Koper spričo tradicionalnih jugoslovanskih pristanišč (Reka, Split) sploh potreben. Da je bilo povezovanje Slovenije z Zahodom v Jugoslaviji problematično, priča tudi t.i. *cestna afera* (1969). Takrat se je slovenski izvršni svet pod vodstvom Staneta Kavčiča uprl beograjski vladi (ki jo je vodil Slovenec Mitje Ribičič), ker je zavrnila načrt oz. kredite za gradnjo avtoceste proti Primorski.

Po vstopu Slovenije v EU so mnogi Evropejci, tudi Italijani, npr. Romano Prodi, ko je bil predsednik EK, spraševali, ali je mogoče doseči sodelovanje Trsta in Kopra, v perspektivi pa celo teh dveh z Reko. Spominjam se svojih pogovorov z italijanskim zunanjim ministrom Vincenzom Scottijem leta 1992. Italija je takrat razmišljala o delitvi dela s Slovenijo. Ena od obeh držav naj bi poskrbela za cestno, druga pa za železniško povezavo med Sredozemljem in Srednjo Evropo. V Sloveniji smo (v času Drnovškove in Janševe vlade) razmišljali, ali naj ima prednost slovenska železniška povezava, ki bi seveda zahtevala preureditev tirov med Koprom, Ljubljano in slovensko-avstrijsko mejo, ali naj podpremo italijansko idejo o prednostni železniški povezavi med Koprom in Trstom.

Kot še mnoga druga vprašanja, ostaja za slovensko politiko nerešeno vprašanje udeležbe pri sredozemsko-srednjeevropskem koridorju. Zmešnjave so se začele že davno, razgalile pa so se v času

Cerarjeve vlade, katere prometni minister Gašperšič je na zaslišanju v Državnem zboru izjavljal, da drugega tira med Koprom in Divačo ne bomo potrebovali še trideset let. Poleg političnih nejasnosti je v zgodbo posegel tudi prispevek medtem propadlega podjetja SCT, ki je bilo projekt drugega tira zasnovalo kot transversalo vesoljskih zaslužkov za gradbenike.

Prava politična zmešnjava ima balkanske oz. jugoslovanske korenine in povezave. Gre za politiko, ki na vse kriplje podpira združevanje slovenskega gospodarstva z gospodarstvi Hrvaške, Srbije in Rusije, mimogrede pa navija za čim slabšo slovensko vojsko in za opustitev članstva v Natu. Na tej točki smo se približali razvnetosti najnovejše slovenske politike, ki sosedne države imenuje "fašistične" in ki Avstrijcem, predvsem pa višegrajski četverici (npr. Madžarom, Čehom in Poljakom) kliče *Apaga Satanas!*

Je mogoče vzklike kot "Ljubljana je najlepše mesto na svetu" povezati z omenjeno politično razvnetostjo? Tisti, ki so za to pooblašteni, utemeljujejo takšne vzklike z dosežki mestne uprave, o kateri njen vodja pripoveduje, da se je preselila v Magistrat iz Mercatorja. Ta je zdaj - kdo bi temu verjel v prvih letih neodvisne Slovenije?! - podobno kot pol Portoroža, da o Piranskem zalivu sploh ne govorimo - v hrvaških rokah! Ljubljanski župan bi moral "dati za mašo", ker je Ljubljana postala prestolnica samostojne države. Ta okoliščina je privabila vanjo tisoče pomembnih gostov in radovednih obiskovalcev, ki bi v primeru, da Slovenija ne bi bila država, obtičali v Beogradu ali morda v Zagrebu. Župan bi se moral (namesto, da se ozira proti vzhodu in sprejema ruska odlikovanja) udeleževati čim večjega števila prireditev na trasi med Trstom (ali Koprom) in Dunajem, Budimpešto, Prago, Varšavo, Bratislavo!

XXXVIII. Slovenska fenomenologija

24. september 2018

Revolucije se začnejo s problemi v pred-revolucionarnih režimih: z vladnimi deficiti, z neobičajno pogostimi pritožbami zaradi davkov, zaradi prednostne obravnave gospodarskih interesov neke skupine pred drugimi, zaradi administrativnih zapletov in zmešnjav; zaradi vtisa, da talentirani ljudje ne morejo narediti kariere; ...ker vladi nasprotujejo intelektualci... Revolucije se bolj kot iz bede rodijo iz upanja. (Crane Brinton, *Anatomija revolucije*, 1938)

Neuresničena pričakovanja, neizpolnjene obljube, rezerve legitimnosti

Pred nekaj dnevi je dolgoletni akademski in diplomatski kolega - v pogovoru o možnostih za spremembe v slovenski politiki - menil, da pri nas ljudje še kar dobro, pravzaprav predobro živijo, da bi tvegali spor z aktualno oblastjo. Drugi, za spoznanje mlajši kolega in pisec teh vrstic sva - poznavajoč sociološke teorije o revoluciji - vljudno ugovarjala. Do neke mere sva upoštevala tudi jugoslovanske izkušnje in izkušnje t.i. *slovenske pomladi*.

Jugoslavija je bila - predvsem za tiste, ki je niso dobro poznali ali so jo opazovali od zunaj, videti kot nekakšno upanje socialističnega in celo zahodnega sveta. Tito se je uprl Stalinu; madžarski in češkoslovaški reformisti so se leta 1956 in leta 1968 - čeprav so na koncu propadli - zgledovali po njem. Slovenski javnosti - razen zgodovinskim pričam, poznavalcem emigrantske literature in bralcem Kocbekovih del - so bile desetletja prikrite medvojne drame, predvsem pa povojne manipulacije komunistov. Partija in njen propagandni stroj sta dosegla izbris posameznih dogodkov, predvsem pa zgodovinskih in mednarodnih primerjav. Državljeni so kljub temu upali na boljše življenje, ki se je - resda počasi, vendar postopoma - približevalo. Veliko upanje so v šestdesetih letih

zbudili odstavitev Rankovića, Kraigherjeva gospodarska reforma in Kavčičev nacionalni liberalizem. Vendar je bil velik tudi protiudarec, saj je npr. jugoslovanska študentska revolucija (1968) zahtevala vrnitev k "realnemu socializmu", o kateri Partije ni bilo treba veliko prepričevati. Sledila so mračnjaška sedemdeseta leta, ki so odpravila upanje in sejala strah. Državljeni so iskali razpoke v sistemu ali so se izseljevali, niti na misel jim ni prišlo, da bi se upirali. Kot je morda nespodobno slišati, je največje upanje predstavljala Titova smrt: za Slovence upanje demokracije, za Srbe in Hrvate upanje na obračun. Rezerve legitimnosti so bile porabljene.

Seveda so teorije in akademski pogovori ena, praktična dejanja in politika pa druga stvar. Vendar je mogoče z zanesljivostjo trditi, da je pojav odpora/upora povezan z visokimi, vendar *neuresničenimi pričakovanji*. Najvišje slovensko pričakovanje je bilo povezano z dvema bistvenima vrednotama: z demokracijo in neodvisnostjo, tj. z *demokratično slovensko državo*. O tej obljubi, ki sta jo uresničila *gibanje slovenske pomladi* in koalicija *Demos*, je bilo že veliko povedanega. V vsakem primeru je bila slovenska pomlad posledica velikega pričakovanja, ki je zraslo na pokopališču jugoslovanskega socializma, bratstva in enotnosti; njegova uresničitve pa ni bila preprosta, ker ji je (nekaj časa) poleg jugoslovanske nasprotovala večina uradnih struktur mednarodne skupnosti. Na vso srečo so pod površino - bolje v podnebnju - evropske politike delovale še drugačne sile, ki so bile povezane z imeni od papeža Janeza Pavla II., ameriškega predsednika Reagana in voditelja Solidarnosti Wałęse do Jelcina, Gorbačova, Kohla in Genscherja; vsi ti pa so prispevali k epohalnemu koncu socializma in razpadu Sovjetske zveze leta 1991.

Druga velika slovenska obljuba je bila povezana s članstvi v mednarodnih povezavah (OVSE, EU, NATO, OECD...) in tudi ta je bila izpolnjena, zato se niti *Demos* niti Drnovškove koalicije niti Janševa vlada 2004-2008, ki je predsedovala OVSE in EU, niso resno soočile s problemom legitimnosti. Pred vstopom v Nato (2002-2004), torej v Drnovškovem času je bilo sicer nekaj neprijetnih pobud (leta 1998 *New Agenda Coalition*) in medijsko podloženih histeričnih poskusov odvrčanja od evroatlantskih povezav; pred začetkom predsedovanja EU - oktobra 2007 - pa so *novolevičarji* z novinarjema Matejem Šurcem in Blažem Zgago na čelu sestavili protestno izjavo/peticijo "zoper cenzuro in politične pritiske na novinarje v Sloveniji", v bistvu zoper Janševo vlado. Peticijo je podpisalo 571 uslužbencev medijskih podjetij, med njimi (na 108. mestu) tedaj komaj znani "televizijski novinar" *Marjan Šarec*. Začela se je pomembna ofenziva, ki jo je mogoče imenovati: *legitimizacija poznega socializma*. Socializem v samostojni, demokratični, srednjeevropski Sloveniji?

Sprememba družbeno-ekonomskega sistema?

Iz jugoslovanskih časov vsega hudega vajena starejša generacija, poleg nje pa mlajši, bolj površni, predvsem pa dobronamerni opazovalci slovenskega političnega življenja letošnjo jesensko levičarsko ofenzivo opazujejo kot bolj ali manj običajno politično obstreljevanje. Vendar ne gre za takšno obstreljevanje, ampak za *kulturni boj*, ki je prerasel v usodnejšo politično konfrontacijo. Če Kučanu in Ribičiču odпустimo, da sta 27. junija 1991 nagovarjala Piera Fassina, naj italijanska in evropska levica "ne podarita neodvisnosti bivših jugoslovanskih republik desnici", seveda ni mogoče spregledati prizadevanj (istih ljudi), da leta 1997 evropskim voditeljem, kot je bil Helmut Kohl, slovensko kandidato za NATO prikažejo kot drugorazredno temo. Ta kampanja se je potem leta 1998 utelesila v znani včlanitvi Slovenije v protinatovski klub *New Agenda Coalition* in v sporu med dvema strujama v slovenski politiki, prozahodno Drnovškovo in prorusko Kučanovo oz. Türkovo. Opazovalci slovenske politike, ki imajo dober spomin, in ljubitelji arhivov se bodo spomnili, kakšno vrenje je leta 2002 in 2003 povzročila odločitev, da se Slovenija priključi Natu. Slovenski levičarji so takrat dvotretjinsko referendumsko podporo Natu razlagali kot odločitev manjšine in ostali živi. Privržence proruske politike je začasno poparila volilna zmaga desno-sredinske koalicije leta 2004, v odprt boj pa so se spustili leta 2007 s *Peticijo 571*, ki je ponovila Kučanovo in Ribičičevo

priporočilo Pieru Fassinu: *ne dopustite, da bi desnica predsedovala Evropski uniji!* Leta 2008 so se - v trenutku velike zaposlenosti vlade s predsedovanjem - za vsakim slovenskim vogalom pojavili rdeči jumbo plakati, ki so reklamirali bivše komuniste, sledila je njihova zmaga, ki so jo okrasili z LDS in novo stranko Zares. Pri naslednjih volitvah so poslali v zapor vodjo opozicije, na letošnjih volitvah pa so se odločili v orbito izstreliti ime, ki ga sicer najdemo na 108. mestu seznama podpisnikov *Peticije 571* iz leta 2007.

Letošnje volitve in pogajalski manevri pri sestavljanju vladne koalicije so skoraj do dna izpraznili zaloge legitimnosti, ki se je nakopičila po letu 1991. Nenavadna je bila že vnema, s katero je kar šest strank, med katerimi je bila nova stranka nekdanjega podpisnika *Peticije 571* Marjana Šarca (LMŠ), zavračalo pogovore z relativnim zmagovalcem volitev Janezom Janšo. Jedro slovenskih težav z legitimnostjo pa predstavljata dokumenta, ki ju je 3. in 5. septembra 2018 objavil *Klub slovenskih podjetnikov* (SBC).

Prvi dokument so poslali vsem slovenskim politikom in oblastnikom:

“Hujskaški ton, širitev neresnic, nespodobna politična kultura, populizem, tendencioznost, predvsem pa nedopusten sovražni govor do podjetnikov, ki ga je potrebno obsoditi, in odkrito pozivanje k vzpostavitvi nekega drugega družbeno-ekonomskega sistema, in to z vsemi sredstvi na nedemokratičen način, so nas šokirali.”

Drugi dokument je peticija, ki vabi k podpisovanju:

“Prišel je čas, da se opredelimo do vprašanja, ki je izrednega pomena za nadaljnjo usodo naše domovine. Si v Sloveniji še želimo podjetništva? Mar res cenimo uspešne in odgovorne podjetnike? Je podjetnost v Sloveniji še vrednota?”

Pisec teh vrstic priznava svojo kratkovidnost in naivnost v zvezi z upanjem in napovedmi, da se bosta po letošnjih volitvah za vlado dogovorili prvo- in drugo-uvrščena stranka (SDS in LMŠ), in ko je verjel, da gre pri Marjanu Šarcu pač za nov obraz. Šlo je za najnovejšo epizodo nadaljevanke, ki se je začela v ozadju slovenske neodvisnosti že leta 1991. Najbolj dramatične epizode te nadaljevanke so predvajali leta 1997 in 1998, nato leta 2002 in 2003, nato leta 2007 in 2008. Letos smo videli “srečni konec”. Ob tej oznaki bi se lahko poigrali s pojmi kot *kriza legitimnosti* ali (fukuyamovski) *konec zgodovine*, vendar je menda še najbolj primerna primerjava s holivudskimi komedijami, v katerih bančni roparji pobegnejo z ukradenim denarjem in veselo živijo na oddaljenem tropskem otoku.

XXXIX. ELITE

Ljubljana, 29. septembra 2018

Zgodovina je pokopališče aristokracij.
(Vilfredo Pareto)

1. Vladajoče in kulturne elite

Sloj ljudi, ki imajo na svojem področju najvišjo veljavo, imenujemo elita. Največkrat govorimo o *vladajočih elitah*. Poleg teh so še druge elite, npr. akademske, gospodarske, kulturne, odvetniške, zdravniške... Tu nas zanimajo prve. Vilfredo Pareto meni, da idealni vladajoči razred vsebuje "premišljeno mešanico levov in lisjakov". "Levi" so metafora za moč, domoljubje in lojalnost, za konservativnost in stabilnost; "lisjaki" pa so metafora za spretnost in iznajdljivost, inovativnost in eksperimente, odklon od običajnosti. Za "lisjake" je značilno pomanjkanje zvestobe načelom in privrženosti konservativnim vrlinam, ki zagotavljajo stabilnost. Pareto primerja leve z rentniki, torej ljudmi, ki jim zaradi zaslužka ni treba hoditi v službo; lisjake pa s špekulanti. Družba, v kateri prevladujejo rentniki, je negibna; družbi, v kateri prevladujejo špekulanti, pa primanjkuje stabilnosti.

Zakaj govor o vladajočih elitah? Ker se nam zdi, da si ne zaslužijo tega imena, da niso upravičene do položajev, ki jih zasedajo? Glede na to, da Slovenci težko sprejemajo elite in se radi prepirajo z njimi, je treba biti skrajno previden. Nekoč so prevladovali kulturne elite, primanjkovalo pa je vladajočih elit. Oglejmo si nekdanje tolarske bankovce in evrske kovance. Na opuščenih bankovcih so upodobljeni Ivan Cankar, Ivana Kobilca, France Prešeren, Jože Plečnik, Jacobus Gallus, Rihard Jakopič, Jurij Vega, Janez Vajkard Valvasor in Primož Trubar; na veljavnih kovancih sta obraza Prešerna in Trubarja, poleg njiju pa podobe Triglava, lipicancev, Plečnikove Katedrale svobode, sejalca, Knežjega kamna in štorke. Da bomo razumeli, v čem je poanta: na britanskih bankovcih je kraljica, na ameriških so predsedniki Washington, Jefferson, Madison, Jackson, Lincoln, Grant, Franklin, Hamilton, Cleveland, Wilson; na četrtdolarskih kovancih so Roosevelt, Eisenhower in Kennedy.

V začetku leta 1944 so slovenski revolucionarji na Strmolu umorili Ksenijo in Rada Hribarja, po končani vojni pa naj bi si na njunem gradu počitniško rezidenco uredila Edvard Kardelj in Ivan Maček. Umor na Strmolu je bil simboličen in prelomen dogodek, po Ehrlichu in Natlačnu, ki so ju likvidirali leta 1942, eden prvih preskusov strategije za uničevanje pred- oz. nekomunističnih elit. Na podlagi tega in podobnih dogodkov lahko domnevamo, da so imeli v preteklosti slovenski imenitni in premožni ljudje, tudi voditelji, težave; takšne domneve pa nam morda pomagajo razumeti, zakaj Slovenci - po celjskih grofih - praktično nikoli niso imeli svojega plemstva, iz česar je že spet mogoče sklepati, da je s tem v zvezi tudi zaostajanje za drugimi (srednjeevropskimi) narodi, zanašanje na južnoslovanske sosede oz. slovensko pomanjkanje državnosti. V tem kontekstu bi morali premisliti simpatije, ki so jih v slovenskem zgodovinskem opisu uživali *kmečki upori* in *proletarsko gibanje*, pri novinarjih in v najnovejšem času pa t.i. *mariborske vstaje* v času vlade Janeza Janše (2012-2013). Mimogrede: v letošnjem volilnem programu Levica piše:

Delavke in delavci so morali krizo plačati z izgubo služb ali nižanjem plač, bogati so iz nje izšli še bogatejši: 10 % najpremožnejših ima danes v lasti več kot 47 % vsega premoženja v Sloveniji, 20 % najrevnejših pa le 0,5 %. Več kot četrta milijona ljudi živi pod pragom tveganja revščine, več kot 350.000 ljudi je izpostavljenih tveganju socialne izključenosti, še več je nezadovoljnih in v skrbeh za prihodnost.

Populizem, odpor, celo sovraštvo Slovencev do elit temelji na zgodovinski izkušnji, saj so bile naše vladajoče elite - v času Frankov, v Avstriji, v Ilirskih provincah, v Avstro-Ogrski, do neke mere celo v Jugoslaviji - sestavljene iz tujcev. Leta 1941 se je zgodba ponovila, saj so si tujci Slovenijo dobesedno razdelili, Slovenci pa so se tujcem, najprej - v času *Protiimperialistične fronte* - Angležem in Francozom, nato pa Nemcem in Italijanom - uprli. Oktobra 1945 je Beograd zasedla Rdeča armada, pozneje - vso Jugoslavijo - komunistična vojska. Leta 1991 je Beograd nad Slovenijo - podobno kot Moskva leta 1956 nad Madžarsko in leta 1968 nad Češkoslovaško - poslal JLA.

2. Razklani temelj slovenske državne legitimnosti

Seznami imenitnih in/ali premožnih ljudi slovenskega dela jugoslovanske monarhije oz. *Dravske banovine* so vsebovali družinska imena kot npr. Attems, Auersperg, Benko, Bonač, Dukić, Gorup, Hutter, Krisper, Lupša, Praprotnik, Souvan, Schneider, Šumi-Hribar, Thurn, Urbanc, Verovšek, Westen, Windischgrätz... Politični voditelji kot npr. Ivan Hribar, Anton Korošec, Albert Kramer, Gregorij Rožman... niso bili ravno revni, niso pa bili niti bogataši. Komunistična revolucija je izbrisala in odpravila večino teh imen. Likvidirala je vse bivše *elite*. S posebnim veseljem je prevzemala njihovo premoženje, hiše, pohištvo, umetniške slike itn. Večino gradov je porušila, zažgala, tuptam je v njih naselila zavode za onemogle ali duševno bolne ljudi. Te in sorodne procese je leta 1957 razložil Milovan Đilas, v svojih dnevnikih so jih opisovali Izidor Cankar, Stane Kavčič, Edvard Kocbek in Dušan Pirjevec. O teh problemih in procesih so med drugimi pisali še Alenka Puhar, Ljubo Sirc, Angela Vode in Ciril Žebot. Govorili so o *novem razredu*. Obdelali smo že veliko problemov v zvezi z njim, vendar smo bili morda preveč ravnodušni do dolgoročnih, zgodovinskih razsežnosti teh pojavov.

Komunistični revolucionarji in funkcionarji pri svojih pridobitvah niso bili skromni, ampak velikopotezni, vsekakor velikopoteznejši od svojih predhodnikov v prejšnji državi. Za komunistični sistem sta bili značilni stroga hierarhija in disciplina. Višji funkcionarji so si lahko vzeli več od nižjih. Največ je pripadalo najvišjemu voditelju Titu, ki mu je npr. "Republika Slovenija" podarila razkošen avtomobil Rolls-Royce in ki so mu v vsakem večjem kraju dodelili ali zgradili rezidenco, ki se je imenovala *Titova vila*. V Sloveniji sta bila znana *Brdo* in *Titova vila* na Bledu. Tito je bil smerokaz. V ozadju teh procesov je delovalo načelo, ki ga vsebuje komunistična himna *Internacionala*: "*Bili smo nič, bodimo vse!*" Slovenski komunistični funkcionarji so si po Titovem zgledu priskrbeli luksuzne vile in avtomobile, praviloma znamke *Mercedes-Benz*. V zvezi z njihovo zunanostjo je - ko so se do denarja dokopali redki privatniki, večinoma obrtniki, in ko so pri izbiri vozil hoteli posnemati svoje voditelje - veljalo pravilo, da je črna barva dovoljena le partijskim funkcionarjem. Na jugoslovanskih cestah so se začeli pojavljati tudi mercedesi sive barve, posebna pravila pa so veljala tudi za druge, ne najvidnejše funkcionarje, udbovske agente, zdravnike... Ves sistem nakupovanja in prodaje (pri funkcionarjih dodeljevanja) avtomobilov, je temeljil na tajnih zakonih in javnosti neznanih pravilih, saj privatni uvoz avtomobilov ni bil dovoljen oz. je bil mogoč le lastnikom tuje valute, s katero - zakonito - ni bilo dovoljeno poslovati.

Republika Slovenija je Titu podarila Rolls-Royce Silver Wrath, letnik 1952. Foto Jaka Blasutto.

Poleg nezaupanja do elit je za Slovenijo še dandanašnji največja težava razpoka v temeljnem kamnu države. V Sloveniji je še vedno živa in dejavna politika, ki izvira iz revolucionarne oblasti. *Leta 1945 so oblast v Sloveniji prevzeli z revolucijo, leta 1991 pa s plebiscitom, torej z demokratičnim procesom.* Problem je v tem, da je težko preseči razliko med revolucionarnim in demokratičnim izročilom, med revolucionarno in demokratično legitimnostjo. Doseči bi morali sodelovanje elit na način, kot ga opisuje Pareto: *idealni vladajoči razred vsebuje premišljeno mešanico levov in lisjakov, ljudi, ki so sposobni odločnih in silovitih dejanj, in drugih, ki so domiselni, inovativni in brez pomislekov.* Je v Sloveniji mogoča koalicija levov in lisjakov ali le konfrontacija psov in mačk?

Po vsem videzu med temeljne probleme slovenskega sistema spada *narodna sprava*. Iz razlogov, ki jih ni težko razumeti, se je ta rana odprla s samoodločbo in ob prehodu na demokratični sistem. Žal je tudi ustava samostojne Slovenije kljub vsem naporom *Demosa* ohranila nekatera protislovja, če jih ni - recimo z uveljavitvijo proporcionalnega volilnega sistema - celo poglobila. Slovenske težave in omahovanje pri njihovem reševanju - npr. blokiranje narodne sprave - izvirajo iz *dvojnega, recimo razklanega temelja legitimnosti slovenske politike*. Slovenska legitimnost se opira na dve različni tradiciji. Socializem se je upravičeval z *revolucijo*, tj. z nasilnim prevratom; samoodločba pa s plebiscitom 1990, referendumoma o EU in Natu leta 2003, tj. z *demokratičnim procesom*. Ko so revolucionarji prišli na oblast, so se ogreli za stabilnost in konservativnost, kar jih ni motilo pri

(samo)uvrstitvi na *levico*; po osvobodilnih plebiscitu in referendumu pa so svoje konkurente označili za *desnico*.

Tudi moderna Evropa je utemeljena na dveh izročilih: na izročilu II. svetovne in na izročilu hladne vojne, vendar si ju niso prilastili niti zmagovalci II. svetovne vojne niti zmagovalci hladne vojne. V obeh vojnah so bili zmagoviti le Angleži in Francozi, kar nas mora pripraviti k najresnejšemu razmisleku o *brexitu*; Sovjeti, ki so zmagali le prvič, in Nemci, ki so zmagali samo drugič, imajo v primerjavi z Angleži in Francozi šibkejši položaj. Veličina Evrope je v tem, da se je pri EU utemeljila s spravo med Nemci in Francozi, pri Natu pa s spravo med Zahodom in Vzhodom. *Na tej točki bi se morala začeti velika slovenska razprava o spravi med zmagovalci II. svetovne in zmagovalci hladne vojne.* Slovenska levica skuša druge zmagovalce, s tem pa tudi samostojnost, neodvisnost in demokracijo, izbrisati ali vsaj potlačiti. (Ob tem pride na misel razprava o dogodku, ki se je pripetil 23. februarja 1994 na poslanskem večeru Boruta Pahorja v Novi Gorici. Milan Kučan je takrat izrekel nerodni stavek, ki je spodbudil nasprotujoče si razlage: "Najprej diskvalifikacija, nato pa likvidacija, če je treba, tudi fizična.")

3. Stabilnost in svoboda

Ko sem ondan pregledoval svojo bibliografijo, me je pravzaprav presenetilo, kako pogosto sem v naslovih svojih knjig uporabil besedo *svoboda*. Leta 1976 sem objavil knjigo *Svobodne besede*, leta 1998 knjigo *Svoboda proti državi*, leta 2009 *Stabilnost ali svoboda?* Znanci in prijatelji se ob tem lahko nasmihajo, češ da gre za značilne liberalne (liberalske?) skrbi.

Najnovejši nastopi predstavnikov slovenskih oblasti na različnih domačih in mednarodnih zborovanjih so videti spravljivi in pomirljivi. Včasih poudarjajo stabilnost, včasih so svobodomiseln, pogosto se postavljajo *vmes*. V nekaterih primerih ocena nastopov ni preprosta, saj so skrajno previdni in dvoumni, tuptam tudi prazni. Slišimo recimo, da se nobena odločitev ne more sprejeti čez noč, ampak bo morala dozoreti v dialogu, da bomo prišli do rešitve, s katero se bo dalo živeti in delati; da so pred nami težke naloge; da bodo naša vrata za menedžerje vedno odprta itn. Na mednarodnih sestankih zagovarjajo veljavo mednarodnega prava in multilateralizem itn.

Ob takšnih pomirljivih tonih pa bomo slišali tudi drugačne. Vladna koalicija se je recimo zavezala, da bo nasprotovala *zunanjepolitičnim ukrepom, ki ne bodo izhajali iz miru in nenasilja; nasprotovala bo podrejanju učnih in raziskovalnih procesov gospodarstvu; vstopanju tujega kapitala v slovensko infrastrukturo in njeni privatizaciji*. Nasprotujejo članstvu v Natu, ki ga imenujejo *zapravljanje; privatizaciji državnih bank; nasprotujejo varovanju meje*, ki bi bilo neprijazno do migrantov; napovedujejo zviševanje davkov, socialnih podpor, pokojnin itn. Pred volitvami in v povolilnih pogajanjih so bile izjave še bistveno ostrejše in ne ravno spravljive. Njihova glavna značilnost je bila *izključevanje*.

Cirila Toplak je nedavno poročala o svojem preučevanju *meritokracije*. Njeno poročilo, ki je v neki televizijski oddaji trajalo komaj minuto ali dve, je vsebovalo dvom o primernosti meritokratske politike, češ da ljudje, ki so dokazali svoje sposobnosti v nekem času ali na nekem položaju, v nekem drugem času in na drugem položaju niso več primerni. Čeprav je imela nemara povsem nasproten namen, razumem to izjavo kot nezaupnico slovenski levici: slovenska revolucionarna generacija, ki je bila nemara primerna za socialistične razmere, v demokraciji nima kaj početi.

V antologijo slovenskih anekdot in šal prav gotovo sodi tista, ki se godi v slovenskem oddelku krščanskega pekla. Od nesrečnikov, ki se cvrejo v vrelem olju, tuptam kateri dvigne glavo, vendar mu njegovi sodrugji takoj pokažejo, kam spada: za kazen ga še globlje potopijo v vražjo kopel.

Še enkrat: je mogoča kombinacija levov in lisjakov? Bomo še naprej kot psi in mačke? Kaj je že rekel bistveni član slovenske preddržavne elite Ivan Cankar? "Oskubite jastreba, v goloba se le ne bo spremenil; in naj se škrjanec devetkrat zakolne, lajal ne bo nikoli."

Toda zdaj imamo državo. Od evforičnega časa, ko je bila narejena, je minilo približno 27 let. Mnogi imenitni in elitni Slovenci niso države niti pričakovali niti je niso dočakali. Med njimi je bil tudi moj univerzitetni profesor Dušan Pirjevec. Sam ne vem, zakaj so mi prišli na misel neki njegovi stavki, ki govorijo pravzaprav o veselju do življenja. Takole piše:

(Uvod v Sartrov Gnuš) sem tipkal na istem pisalnem stroju in v isti hiši in bilo je prav tako visoko poletje. Ko zdaj od časa do časa pogledam skozi okno, vidim ista drevesa, rože, travo in reko, ki teče pod hišo. In kakor takrat tudi zdaj vse žari v svetlobi julijskega sonca. Samo ena razlika je: danes je vse, kar uzrem, ko od pisalnega stroja pogledam skozi okno, oblito z nekim temnejšim leskom in nekam odmaknjeno, kakor da bi bila že jesen: jesen sredi poletja. Naj bi tako bilo tudi za naprej.

Nekaj takšnega bi morali - če nismo pozabljivi ali brezbrizni - reči za slovensko državo.

D. Evropa

Mednarodni položaj in slovenska zunanja politika - najvažnejše reči

23. novembra 2018

I.

1. liberalizem in svoboda
2. narod in država, velikanska sprememba po letu 1991, vojska in diplomacija
3. kdaj prelom: 1945 ali 1990?
4. boj za zgodovino
5. 3 evropski problemi: migracije, schengen, širitev

6. reforma EU: vrednote konca hladne vojne, neposredne volitve, 3 evropske skupine (severna, srednjeevropska, sredozemska)
7. ameriške migracije
8. Nemčija in Angela Merkel
9. internetna vojna med ZDA in Kitajsko
10. Brexit
11. Saudova Arabija, Bližnji vzhod

II. Meje Evrope (7. okt. 2018)

1.

Na sestanku zunanjih ministrov KVSE v Stockholmu konec leta 1992 je ruskega ministra Kozireva najbolj skrbelo, ali bo Rusiji uspelo obdržati položaj evropske države, ali ji bo spodrsnilo in bo prevladala njena azijska narava. To svojo skrb je izrazil z znamenitima govoroma, od katerih je bil prvi pro-azijski, drugi pa pro-evropski.

Po preboju Berlinskega zidu in po razpadu Sovjetske zveze je bilo videti, kot da za povečevanje Evrope *ni meja*. Osvobajanje/samoodločba ujetniških narodov sta postala priljubljen evropski koncept. Četrto stoletje - skoraj 30 let - pozneje je slika drugačna. Malo je manjkalo, da bi iz EU izključili Grčijo, Velika Britanija odhaja sama od sebe; Italija, Madžarska in Poljska se prepirajo z Brusljem glede osnovnih pravil in vrednot; Katalonce preganjajo, sredozemski del Evrope razjedajo migracije; Turčija, ki jo EU nujno potrebuje zaradi migrantov, se oddaljuje od evropskih demokratičnih pravil, da o Kurdi in o znotraj-islamističnih sporih ne govorimo. Balkan se je znašel v vrtincu nasprotujočih si izjav. Nekateri pravijo, da brez njega ne bo šlo, drugi, da ne bo nobene širitve, Jean Claude Juncker pa govori oboje, enkrat eno, drugič drugo. To naj bi po debaklu leta 1991 spravljal v dobro voljo Ruse. Ti so - podobno kot leta 1938 Adolf Hitler - prevzem Abhazije, Južne Osetije, Krima, Donecka in Luganska opravičevali s privrženostjo evropskemu konceptu samoodločbe. Če je bilo dovoljeno kosovskim Albancem, navsezadnje tudi Slovencem, naj bo dovoljeno tudi prebivalcem Krima! *Quo vadis, Unio Europea?*

V ognju bojevanja za mednarodno priznanje slovenske samoodločbe smo poslušali ugovore, da delujemo proti zgodovinskemu toku, ki da je usmerjen k združevanju, ne k razdruževanju/razpadanju; da bi v primeru, ko bi namesto ene jugoslovanske nastalo več držav (ki bi zahtevale samostojno članstvo v mednarodnih organizacijah in npr. v Evropski uniji), enako lahko storila Francija in zahtevala npr. sedemkrat večje število komisarjev; najbolj prepričljiv pa je bil na prvi pogled argument, da bi razpad Jugoslavije sprožil razpad Sovjetske zveze.

Pisec teh vrstic je takrat, leta 1991, nasprotoval takšnim ugovorom, nekoč pa je nekega veleposlanika neke velike evropske države razkačil z izjavo, da sta si za združitev Evrope nekoč - precej pred očeti Evropske skupnosti/unije - prizadevala že Napoleon in Hitler. Seveda pri njiju ni šlo za demokratičen proces, ampak za okupacijo. Ta argument je običajno zaustavil združevalno navdušenje sogovornikov, saj je tudi v slovenskem primeru šlo za okupacijo - s strani komunistične jugoslovanske vojske. Če je bilo nujno, smo navajali tudi sovjetsko okupacijo Madžarske leta 1956 in Češkoslovaške leta 1968. Z izvirno razlago samoodločbe nam je priskočil na pomoč nemški kancler Helmut Kohl, ki je rekel: *Tisto, kar spada skupaj, naj gre skupaj; tisto, kar ne spada skupaj,*

naj gre narazen! Kohl je imel seveda v mislih združevanje Nemčij. Slovenci imamo pregovor: *Kdor išče, ta najde!*

Tako v slovenskem kot v mnogih drugih primerih je šlo za problem *meja*. Ta problem se na neki, sicer minimalen način, danes kaže med Slovenijo in Hrvaško, predvsem pa med Hrvaško in Srbijo, Bosno in Hercegovino, Kosovom... S problemom meja je - kot vidimo v primeru Grčije in Makedonije - v sorodu tudi vprašanje imena države. Upajmo, da bodo ti problemi - kot so že med Slovenijo in Hrvaško - postali problemi *notranjih meja* v Evropski uniji. Žal se po drugi strani notranje meje - kot kaže *brex*it - spreminjajo v zunanje meje. V zvezi z mejami imamo tri probleme: *schengenski red, migracije in širitev*.

Nekateri komentatorji vidijo *brex*it v luči pretiranega pritoka priseljencev iz vzhodnega dela EU. Govorilo se je o poljskih vodoinštalaterjih. Ko je leta 2015 izbruhnilo veliko (nezakonito) priseljivanje preko zunanjih meja EU - z Bližnjega vzhoda, iz Afrike in Azije - naj bi bil Angležem "počil film". Ko govorimo o migracijah, že spet govorimo o mejah. Medtem ko selitve na ozemlju nekdanje Jugoslavije ali selitve znotraj EU niso bile velik problem, se je to spremenilo pri migracijah čez meje EU.

Tretji mejni problem je širitev EU. Medtem ko je bila pred letom 1990 meja Evropske skupnosti tudi meja med Vzhodom in Zahodom oz. med kapitalizmom in socializmom, se je to po letu 1990 spremenilo, leta 2004 pa sta Evropska unija - posredno pa tudi Nato - razširila svoje meje do meja in celo preko nekdanjih meja Sovjetske zveze. Torej imamo opraviti s tremi skupinami mejnih problemov/pojavov:

1. *ukinjanje notranjih meja (Schengen),*
2. *širitev ozemlja (širitev proti vzhodu do Ukrajine in Gruzije),*
3. *varovanje zunanjih meja (migracije).*

Ti pojavi po eni strani pomenijo napredovanje/naraščanje evropske miselnosti in pridobivanje/približevanje velikosti EU obsegu nekdanjih evropskih imperijev - vendar na demokratičen način (ne z okupacijo na način Cezarjev, Napoleonov, Hitlerjev ali Stalinov). Ko smo določili glavnino in okvir bistvene evropske problematike, si moramo ogledati nekaj konketnih in aktualnih težav.

2.

Od konca II. svetovne vojne, ki je *razdelila* Evropo na vzhodni/komunistični in zahodni/kapitalistični del, je minilo več kot 70 let. Takrat se je začela *hladna vojna*. Od začetka *Evropske unije/Evropske gospodarske skupnosti*, tj. od Rimske pogodbe, ki je poskrbela za konsolidacijo zahodnega bloka, tj. za spravo med sovražniki v II. svetovni vojni, je minilo okrog 60 let. Od konca hladne vojne, tj. od padca Berlinskega zidu, Pariške listine KVSE in združitve Nemčij je minilo skoraj 30 let. Od *združitve* vzhodne in zahodne Evrope, tj. od velike širitve Nata in EU je minilo okrog 15 let. Ljudje, stranke in države se (nekoliko) razlikujejo po tem, kaj proslavljajo. V Sloveniji po vsem videzu rajši kot 30. ali 15. obletnico praznujemo 70. obletnico, kar pomeni, da nam je bolj kot združevanje pri srcu ločevanje.

Opuščanje oz. utrjevanje notranjih meja je po eni strani povezano s krizo schengenskega sistema po množičnih migracijah leta 2015. Tako so nekatere države, npr. Avstrija na notranjih mejah uvedle mejne kontrole, ki so blizu tradicionalnemu pred-schengenskemu sistemu. Po drugi strani se v zvezi z *brex*itom postavlja problem meje med Severno Irsko in Irsko republiko. Mimogrede: obstaja tudi problem - posebej v mesecih povečanega turističnega prometa - meja med schengenskimi in

neschengenskimi članicami Evropske unije. Toda bistven problem je nekje drugje in je povezan z vprašanjem nadaljnega razvoja Evropske unije. Če se bo razvijala v smeri, ki jo predvidevajo pogodbeni dokumenti EU, namreč v smeri *vse tesnejše zveze*, se bodo morale utrditi njene zunanje meje in opustiti notranje meje; za ta namen pa bo potrebno razviti tudi primerno učinkovite obrambne mehanizme. Na vprašanje notranjih in zunanjih meja utegne usodno vplivati razvoj EU v smislu vračanja k tradicionalnim nacionalnim sistemom. To je opisal Jean Claude Juncker v Beli knjigi. Navedel je pet scenarijev razvoja EU:

1. EU-27 se osredotoči na izvajanje pozitivnega programa reform;
2. EU-27 se postopoma znova osredotoči na enotni trg;
3. EU-27 omogoči tistim državam članicam, ki to želijo, da na določenih področjih skupaj storijo več;
4. EU-27 se osredotoči na izbrane politike, kjer stori več in hitreje, na drugih področjih pa je manj dejavna;
5. države članice se odločijo, da bodo skupaj storile veliko več na vseh področjih.

Juncker v bistvu predlaga tri možnosti: da se EU vrne k tradicionalnim nacionalnim sistemom (točka 2); da se razdeli na dve ali več skupin, to je Evropa dveh ali več hitrosti (točka 3); in da se razvije v povezavo, ki bo podobna veliki *multikulturni* državi (točka 5). Vsaka od teh možnosti predpostavlja svoj, od drugih različen sistem pojmovanja oz. varovanja meja.

Kakšne možnosti ima Evropska unija danes? O tem na prvi pogled ni pravega soglasja: nekateri so prepričani, da bo EU na prizorišču, kjer nastopajo ZDA, Kitajska in Rusija, preživela, če se bo razvijala v smeri vse *tesnejše zveze* ("ever closer union"), kar bi lahko pomenilo, da postane takšna ali drugačna federacija; drugi menijo, da je obsojena na *rahlejšo povezanost*, kar pomeni, da bi morale države članice skrbno varovati svojo državnost oz. suverenost. Če pomislimo na zunanjo politiko in obrambo, ki sta najbolj očitna kazalca državnosti, si je težko predstavljati, da bi EU (kmalu) postala federalna država, saj bi v tem primeru morali odvzeti manevrski prostor/samostojnost zunanjim ministrstvom, kot so *Auswärtige Amt*, *Farnesina* in *Quai d'Orsay*, medtem ko sploh ni jasno, kako bi bilo mogoče enakopravno razmnožiti francosko atomsko bombo. Politiki in analitiki se v teh časih sicer ukvarjajo z vprašanji skupne zunanje politike in evropske vojske, vendar do pravih odločitev ni prišlo. Nekateri bodo obrambo dali v oklepaj, češ da zanjo skrbi Nato; v zunanji politiki, ki nikoli ni povsem ločena od obrambe, pa so velike razlike pri odnosu do Rusije in energetike, v zadnjem času pa - po nepotrebnem - tudi do Amerike. Zunanja in obrambna, recimo tudi varnostna politika se lomijo pri vprašanju migracij, ki vsebuje predvsem probleme Bližnjega Vzhoda, sledove *trka civilizacij*, in Fukuyamovega *konca zgodovine*.

Mimogrede: Francis Fukuyama opozarja na "politiko identitete", ki naj bi bila premagala tradicionalno "razredno" politiko, in ki deluje na ravnanje z migranti. Nacionalisti pravijo "Vaša država ni več vaša, ne upoštevajo vas niti pri vas doma!"⁴⁷

3.

Širitveni vidik mejnega vprašanja je seveda povezan z gospodarsko ureditvijo. Z gospodarskimi predpostavkami širitve EU so se evropski politiki ukvarjali že od začetka, polemike pa so se začele leta 1994 z znano listino Schäubleja in Lamersa, ki omenja razporeditev Evrope v "jedrno" (*Kerneuropa*) in "zunanjo" Evropo. V luči prelomnega dogajanja po koncu hladne vojne oz. z začetkom pogajanj o luksemburški širitvi s šesterico, nato pa helsinški širitvi z dvanajsterico, so

⁴⁷ Francis Fukuyama, "Against Identity Politics", *Foreign Affairs*, september/oktober 2018, Vol 97, št. 5, str. 96.

razprave potihnile, prebudile pa so se leta 2002 s t.i. *Konvencijo*, ki ji je predsedoval Giscard d'Estaing. Čeprav je pogorela v Giscardovi domovini in na Nizozemskem, so se nekateri pomembni koncepti pojavili v veljavni *Lizbonski pogodbi*, ki je naredila nekaj korakov naprej glede poenotenja na področju zunanje politike in poenostavitve delovanja Evropskega sveta. Ta je ostal brez zunanjih ministrov, namesto predsednika predsedujoče države pa ga vodi stalni predsednik.

Širitev leta 2004 je priključila baltske, srednjeevropske in vzhodnoevropske države, Ciper in Malto. To je pomenilo veliko povečanje zemljevida EU. Sledili so poskusi priključevanja Gruzije in Ukrajine, vendar ameriška podpora tem poskusom po vsem videzu ni zadoščala, kar se je pokazalo na Natovem vrhu v Bukarešti leta 2008. Prestavljanje meja EU se danes osredotoča na Balkan, kjer - podobno kot pri nekdanjih sovjetskih republikah - prihaja do tekmovanja z Rusijo. Rusija nasprotuje širitvi Nata in EU v smeri njenih "revirjev", med katere po novem prišteva Srbijo, najbrž tudi BiH in nemara celo Makedonijo? EU ima pri tem velikanski problem zaradi ruskih vpadov v Gruziji (Abhazija, Južna Osetija), ruske priključitve Krima, zaradi vojne v Donecku in Lugansku. Na tej točki se maje evropska zunanja politika, ki (zaradi beguncev) težko prenaša ruske posege na Bližnjem vzhodu, v Iranu itn.

Jean Claude Juncker je ob nastopu službe predsednika Evropske komisije izjavil, da v njegovem mandatu ne bo širitve EU. Pozneje je rekel, da bo na Balkanu, če ne bo širitve, vojna. Spomladi leta 2017 se je nato domislil petih različnih možnosti prihodnjega razvoja EU. Juncker je avtor nekaterih manj posrečenih izjav in ocen v zvezi z neodvisnostjo Katalonije, sporom med Hrvaško in Slovenijo, Grčijo in Makedonijo itn.

Seveda so glavni (mejni) problem Evropske unije in celo vlad njenih poglavitnih članic (npr. Nemčije) *migracije*. Pri tem problemu je v EU - ne glede na upadanje v letu 2018 (60.000 ljudi) v primerjavi z milijonom leta 2015 in 350.000 leta 2016 - veliko razhajanj, predvsem ko gre za razporeditev beguncev po državah. Sredozemsko morje se je spremenilo v veliko pokopališče, kjer se je v letih 2014 in 2015 utopilo 7.000 migrantov. Problem je tudi v tem, da migranti pogosto zapuščajo svojo domovino zaradi revščine in upanja na boljše življenje, ne zato ker bi bila njihova država (npr. Maroko, Tunizija) nevarna. Kot poročajo mediji, so razmere v begunskih/migrantskih/azilantskih centrih v Turčiji in na grških otokih zares kritične; nekaj problemov pa imamo tudi v Sloveniji: "Slovenski policisti na meji s Hrvaško spet dnevno beležijo večje število poskusov nezakonitega prehoda meje. Do 20. maja so slovenski policisti prijeli nekaj več kot 1900 ljudi, ki so v državo poskušali vstopiti na nezakonit način."⁴⁸ Letošnja septembrska statistika poroča o preko 2300 prošnjah za mednarodno zaščito.

Komentatorji evropske politike na področju migracij opozarjajo, da ima evropski načrt "bistvene družbeno-ekonomske preobrazbe", tj. črpanja denarja v države vzdolž glavnih afriških migrantskih koridorjev nekaj resnih pomanjkljivosti, saj gospodarski razvoj v državah z nizkimi dohodki ne zmanjšuje migracij, ampak jih spodbuja. Poleg tega finančna pomoč pogosto pride v napačne roke in pomaga nedemokratičnim oblastem.⁴⁹

4.

Evropska akademija znanosti in umetnosti je nedavno objavila kritičen, vendar spodbuden *Manifest za Evropo*. V njem nemški politolog Werner Weidenfeld ugotavlja, da se je (evropska) politika

⁴⁸ *Reporter*, STA, 30. maj 2018.

⁴⁹ Primerjaj prispevka v *Foreign Affairs* 5. septembra 2018 (Landau, Wanjiku Kihato, Postel, "Europe is Making Its Migration Problem Worse - The Dangers of Aiding Autocrats") in 5. oktobra 2018 (Betts and Collier, "How Europe Can Reform Its Migration Policy - The Importance of Being Sustainable").

izrodila v igro moči brez prepoznavne strategije. Pri tem omenja izgubljanje avtoritete in podpore, krizo legitimnosti; politika pa se nadaljuje, kot da se ni nič zgodilo. Weidenfeld napoveduje nadaljevanje množičnih migracij in teroristične grožnje. Časi so se spremenili, pravi, družbene organizacije so postale bolj zapletene, zaradi raztapljanja življenjskih svetov se soočamo z nestabilnostjo, anonimnostjo družbenih pravil, spremenljivostjo in pospešenim razkrojem zgodovinskih izkušenj, z razvrednotenjem tradicionalnih pripadnosti... V javnosti primanjkuje politične razprave, nikjer ni nobene zgodbe (narrative).

Filozof in strokovnjak za umetno inteligenco Klaus Mainzer opozarja, da Evropa - če hoče tekmovati z ZDA in Kitajsko - potrebuje inovacije in zanje primerne nove interdisciplinarne ustanove. Mainzer govori o spremembah pri mobilnosti (avtonomna vožnja), o pametnih mestih, energetskih sistemih... predvsem o umetni inteligenci. Zgodovinar Wolfgang Schmale ugotavlja, da se - pri tem, da je med njimi, posebej na jugu EU veliko nezaposlenih - mladi Evropejci težko istovetijo z Evropo, da se ne zanimajo zanjo in za transnacionalne probleme, pogosto pa se počutijo nerazumljeni in neopaženi od politike. Digitalizacija vsebuje elemente, ki zmanjšujejo svobodo in omogočajo totalno kontrolo. Schmale poudarja pomen subsidiarnosti, torej primerno delitev pristojnosti med Unijo in državami članicami.

Poljski akademik Michał Kleiber analizira scenarije, ki bi lahko prizadeli ali celo razdrli Evropsko unijo: dva scenarija z "odprto" vizijo - *neoliberalni scenarij* in *scenarij zaščitniške/solidarne Evrope* - in tretji scenarij, ki temelji na "zaprti" viziji *krščanske zveze bolj ali manj suverenih držav*. Ob tem Kleiber navaja nekatera pozitivna dejstva oz. predpostavke: da je večina Evropejcev še vedno proevropsko usmerjenih, da vedno več Evropejcev uživa najvišji življenjski standard na svetu; da je imela EU 20 zaporednih kvartalov gospodarske rasti; da mladi Evropejci uporabljajo in cenijo velike prednosti, ki jih nudi evropska povezava...

Kleiber predlaga sožitje nacionalnega in evropskega domoljubja. Sprašuje se, ali ne bi bilo potrebno v šole uvesti "evro-angleščino" kot drugi uradni jezik; zagovarja *subsidiarno demokracijo* (da se reševanje problemov godi na ravni, na kateri jih je mogoče najbolj učinkovito rešiti) in kompromis med vseevropskim univerzalizmom in specifičnimi interesi posameznih držav članic. "Premišljen prenos nekaterih odločitev na Unijo," pravi Kleiber, "bi preprosto okrepil tudi nacionalne države." Na ravni Unije bi bilo treba odločati o večjih izzivih mednarodne politike, o izdatkih za obrambo, o skupnem digitalnem trgu, energetski uniji in svobodnem preseljevanju znotraj Unije.

Potrebno bi bilo spremeniti volilne postopke in vlogo Evropskega parlamenta, vlogo Evropskega sveta; morali bi neposredno izvoliti predsednika Unije. Kleiber razmišlja o usklajevanju obrambnih dejavnosti znotraj Nata, o novem partnerstvu z Afriko - saj je medsebojna odvisnost Evrope in Afrike očitna. Lahko bi okrepili evro in pohiteli z učinkovitim dogovorom o priseljencih, ki bi ga pospremili z ukrepi, da bi pomirili državljane Unije glede terorizma; povečali osebje in pristojnosti mejne in obalne kontrole; glede na vse bolj nemirno soseščino bi lahko bistveno izboljšali preprečevanje kriz in druge blažilne ukrepe. Svojo odločenost za enotnost (sic!) bi lahko dokazali z nadomeščanjem 28 (+1) diplomatskih predstavništev z enim samim evropskim veleposlaništvom v politično manj pomembnih državah.⁵⁰

P.S.

⁵⁰ *Manifest za Evropo*, beneška deklaracija Evropske akademije znanosti in umetnosti, 25. septembra 2018.

V primerjavi z razpravami v drugih državah EU in celo v ZDA so slovenske razprave o mejah in prihodnosti Evrope - razen kratkotrajnega in na urad predsednika republike omejenega zanimanja za *Ljubljansko pobudo* - redke in slabotne.⁵¹ Slovenija seveda težko postane glavna junakinja evropske zgodbe, je pa življenjsko zainteresirana za potek vseh treh procesov v zvezi z evropskimi mejami: za usodo *schengenske meje*, ki jo v svoje roke prevzema Avstrija; za *migracije* in za *širitev*. V zvezi s Schengenom je ključno vprašanje, ali bo Slovenija tehnično in kadrovske sposobna nadzirati svoj del zunanje meje, ali bo ta nadzor skušala prenesti na Hrvaško? Hrvaška bi zunanjo mejo EU varovala nemara še težje od Slovenije, pri čemer se postavlja vprašanje, ali bo Slovenija uresničila grožnjo, da zaradi njene neverodostojnosti, ki se je pokazala pri *Arbitražnem sporazumu*, ne bo podprla vključitve sosedne države v Schengen. Schengenska meja na slovensko-hrvaški meji seveda pomeni razločevanje med Slovenijo in drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami - tudi v primeru, da bi vse postale članice EU, kar se ne bo zgodilo prav kmalu. Razmejitev med Slovenijo in ostalo "Jugoslavijo" prinaša še druge probleme, predvsem na področju zunanje politike, saj je očitno, da se za Balkan intenzivno zanima Rusija, do neke mere pa tudi Kitajska. Na tem področju in v najnovejšem času celo v Sloveniji je še vedno nekaj socialistične nostalgije. Po drugi strani se postavlja vprašanje, kako se bo Evropska unija odločala glede Turčije, Ukrajine in Gruzije, ki imajo marsikaj skupnega z vzhodno "Jugoslavijo".

Ta zagonetka je povezana tudi z migracijami, ki se zajedajo predvsem v sredozemski del EU. Če bi uspelo v EU in Schengen vključiti ves Balkan, bi prenehala izpostavljenost Grčije, vendar bi morala Evropska unija za ureditev zunanje meje v Grčiji in Turčiji žrtvovati sredstva, ki presegajo veljavne proračunske predstave. V primeru, da bi EU segala preko vsega Balkana do Rusije, do držav Bližnjega vzhoda, Armenije, Azerbajdžana, Iraka in Irana, bi se morala EU organizirati kot država, ki bi bila v obrambnem pogledu enako verodostojna kot ZDA, Rusija ali Kitajska, kar že spet pomeni konec iluzij o Evropi kot venerični državi mehke moči.

Dokler je Slovenija - vsaj na papirju - mejna država schengenskega sistema, je po definiciji izpostavljena migrantskim pritiskom. Če se "zaresna" Evropa začne na slovensko-hrvaški meji, bo migrantski pritisk logično vse močnejši, Slovenijo pa bodo doživljali kot *antimurale Christianitatis* (branik krščanstva) oz. deželo, kjer se začne *abundantia Europaea* (evropsko izobilje). Na slovensko-hrvaško mejo bo v tem primeru pritiskal ves evropski in Bližnji vzhod.

Če si predstavljamo vse te obremenitve, postane jasno, da se mora Slovenija energično zavzeti za širitev na Balkan in še naprej proti vzhodu. Kaj to pomeni za Junckerjeve scenarije, je jasno. Evropska unija se bo najverjetneje za daljše obdobje organizirala kot sistem različnih hitrosti, pri čemer bo vsak dan bolj potrebovala enotno zunanjo in obrambno politiko. Prvi zametki takšne politike so se pokazali pri Ukrajini (Minsk 2015⁵²) in v zvezi z zaustavljanjem iranskih jedrskih ambicij (EU - Iran 2018).

Kot se spominjamo, je Slovenijo pri pobudi *Treh morij* (Bukarešta 2018) prehitela Hrvaška. Ta pobuda, ki jo je - ob odmikanju novega ministra Maasa od nekdanje proruske *Ostpolitik* - blagoslovila tudi Nemčija⁵³, zajema schengenske in ne-schengenske države. Če Slovenija ostane mejna država schengenskega sistema, se lahko tesneje poveže z višegrajsko četverico - če bo ta pripravljena za kaj takega in če bo svoje delo opravila slovenska diplomacija. Slovenija bi v nasprotnem primeru - čeprav le z avstrijskim *fait accompli* - lahko schengenski položaj tudi zapravila.

⁵¹ *Ljubljansko pobudo* poleg glavnega pobudnika, avtorja osnutka evropske ustave Petra Jambreka sestavljajo Matej Avbelj, Niko Grafenauer, Tine Hribar, Ernest Petrič in pisec teh vrstic. Nekaj pomembnejših študijskih in raziskovalnih projektov o EU je v zadnjem času prišlo iz *Nove univerze* oz. FDS.

⁵² Skupina iz Minska je bila sestavljena iz predstavnikov **Ukrajine**, Rusije, Francije in Nemčije.

⁵³ Cf. Ulrich Speck, "Toward a 'New Ostpolitik'?", *Berlin Observer*, 7. oktobra 2018.

In še zadnja pripomba: ameriške kritike evropskega "varčevanja" pri obrambi je treba razumeti v luči dejstva, da Evropska unija predstavlja vzhodno krilo Nata, v katerem imajo ZDA, Kanada in evropske države skupaj 933 milijonov prebivalcev, precej manj kot Indija ali Kitajska. Vzhodne meje EU oz. Nata so hkrati zahodne meje Rusije, ki ima okrog 150 milijonov prebivalcev. Ali bo Rusija evropska ali azijska država, pa je vprašanje, ki je skrbelo že Jelcina in njegovega ministra Kozireva konec leta 1992.

III. EVROPSKA UNIJA: NAJBOLJŠA REŠITEV V SLOVENSKI ZGODOVINI (SLORI, Gorica, 18. oktobra 2018)

1. Slovensko-italijanski odnosi v preteklosti

V 19. stoletju so se Slovenci najprej spraševali, ali naj se združijo v en narod s Hrvati, nato so se spraševali, ali naj opustijo slovenščino in se odločijo med nemščino in ruščino. V prvi Jugoslaviji so Srbi, Hrvati in Slovenci postali "troedini narod". Leta 1939 sta Nemčija in Sovjetska zveza podpisali pakt, torej slovenskim levičarjem - vse do junija 1941 - ni bilo treba izbirati. Po vojni so se Nemci umaknili, Rusi pa so postali pokrovitelji polovice Evrope. V socializmu je bilo rečeno, da so narodi zgodovinske tvorbe, ki bodo tako ali tako izginile.

Oktobra 1993 sta slovenska in italijanska vlada ustanovili mešano slovensko-italijansko komisijo, ki naj bi pripravila poročilo o zgodovini odnosov med narodoma. "Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije" z naslovom *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956* je bilo objavljeno 25. julija 2000 v Kopru, leta 2001 pa je izšlo pri *Novi reviji* v Ljubljani. Poročevalce, ki so začeli delati leta 1993, sta na koncu vodila Milica Kacin Wohinz in Giorgio Conetti.

Hladna vojna je bila leta 1993 že skoraj davna preteklost in Slovenija je bila že varna pred potresi jugoslovanske krize. Glavna medsebojna vprašanja med Italijo in Slovenijo so bila videti rešena. Izjava Giannija de Michelisa, da Slovenije nihče ne bo priznal še dvajset let, je bila pozabljena.

31. julija 1992 je Italija potrdila, da *Osimski sporazumi* veljajo za odnose med Italijo in Slovenijo. Vendar je 21. marca 1994 prišlo do *italijanskega veta* na pridruženo članstvo Slovenije v EU. To vprašanje je bilo rešeno s *Španskim kompromisom* 16. decembra 1995, v maju 1996 pa je ameriški predsednik Clinton italijanskemu predsedniku vlade Prodiu, ta pa kolegu Fassinu svetoval, naj se stvar uredi. Slovenija je v skladu s temi nasveti 17. julija 1997 spremenila 68. člen ustave. Nato so Slovenijo 13. decembra 1997 v Luksemburgu uvrstili v prvo skupino kandidatke za širitev.

Slovenci in Italijani se rajši spominjamo (ali bi se morali z večjim veseljem spominjati) konca hladne vojne kot izidov II. svetovne vojne. V Jugoslaviji se je razširilo prepričanje, da so v II. vojni zmagali Rusi, v Italiji pa, da so zmagali Američani. Prvi in drugi so - da bi prišli do prave zgodovinske razlage - začeli hladno vojno.

V Jugoslaviji so na primer pozabili, da je njena emigrantska (protikomunistična) vlada delovala v Londonu, kjer so stanovali Angleži, ki so bili zavezniki; Rdeča armada pa je zasedla glavno mesto Jugoslavije že oktobra 1944. (Zasedba prestolnice, ki jo izvrši tuja vojska, je vsekakor prelomen dogodek!) Navsezadnje sta bila zaveznika tudi Tito in Šubašić.

S koncem hladne vojne je bila ustvarjena ključna pripoved (*narrative*) Evrope: prišlo je do sprave - ne le med Francozi in Nemci, ampak tudi - med Vzhodom in Zahodom. Pred tem je bila italijanska

Gorica en svet, jugoslovanska Nova Gorica pa drug svet, *meja* med njima pa je bila v sorodu z mejo med Vzhodno in Zahodno Nemčijo. Enako je veljalo za Trst oz. za mejo med Cono A in Cono B v celoti.

Po demokratičnih volitvah v Sloveniji aprila 1990, predvsem pa po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 so se ti odnosi izboljšali. Odnosi med Slovenijo in njeno manjšino v Italiji pa med Italijo in njeno manjšino v Sloveniji so se normalizirali. Z vključitvijo v Evropsko unijo so se meje med državama sprostile in modernizirale. Evropska unija je - upam, da za vse nas - velika pridobitev. Od leta 1997, ko je Slovenija sprejela *evro* in se priključila *schengenu*, je *Evropska unija najboljša rešitev v slovenski zgodovini*.

2. *Slovenija in Italija v prihodnosti*

V Evropski uniji smo Slovenci spet skupaj, smo Primorci spet skupaj; smo Slovenci kot nekoč skupaj z Italijani, Avstrijci, Madžari in Hrvati. V bistvu smo tam, kamor spadamo. Glavni vzrok te dobre rešitve je rešitev *mejnih vprašanj*. Ta vprašanja - razen naše meje s Hrvaško - ta trenutek rešuje *schengenski sistem*. Ta sistem je "češnja na evropski torti".

Na tej točki je treba izreči neko daljnosežno ugotovitev: *glavni problem Evropske unije so meje!* EU ima tri probleme, ki vsi zadevajo vprašanje meja: *širitev, migracije in rehabilitacija schengenskega sistema*. Številka tri je pomembna tudi za Slovenijo: v geopolitičnem pogledu slovenska država temelji na treh stebrih: *plebiscit 1990, referendum o EU 2003 in referendum o članstvu v Natu 2003*.

Plebiscit je Slovenijo razmejil z Balkanom, socializmom in Jugoslavijo; referendum o EU je prestavil naše meje na meje EU, referendum o Natu pa nas je povezal v skupnost, ki šteje 930 milijonov in meji na Mehiko, Rusijo. Slovenci (seveda pa tudi Italijani) smo del velikanskega, tako rekoč brezmejnega ozemlja, ki vsebuje Evropo in Ameriko. Naši sosedi so Rusi, ki štejejo 150 milijonov, in Mehikanci, ki jih je 130 milijonov. Vsi skupaj ne dosegamo Kitajcev!

Manjša (delna) slika povezuje Slovenijo z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Če prištejemo še Poljsko, Češko in Slovaško - nemara še baltske države - je to *Srednja Evropa*, ki poleg drugega povezuje Baltik z Jadranom. Slovenski politiki so nekoč predlagali, da se Slovenija čim tesneje poveže z *Višegrajsko četverico*. Zanimivost tega predloga je v tem, da je na neki način ugasnil.

Slovenska Levica, pravzaprav velik del aktualne vladne koalicije prisega, da s sosednimi državami ne bi smeli v nobeno povezavo, češ da so vse po vrsti - *fašistoidne*. Znani publicist in kolega Žiga Turk je aktualno težavo slovenske politike opisal kot prizadevanje za *lepšo preteklost*.

Ne prizadevanje za lepšo prihodnost, ampak za "lepšo preteklost"?! Gre - v našem primeru - za jugonostalgijo, za obžalovanje razpada Sovjetske zveze in pridobitev socializma, za privrženost avtoritarnim sistemom...

Mislim, da je srednjevropska povezava - vključno z Italijo - znotraj večje povezave, ki šteje 930 milijonov, smiselna. Države, ki jih nekateri imenujejo "fašistoidne", prav gotovo zavračajo fašizem in socializem, torej zavračajo "lepšo preteklost" in si ne prizadevajo zanjo. Slovenija bi se lahko od držav, ki zavračajo "lepšo preteklost" - če se bo politično streznila - kvečjemu nekaj naučila.

Naslednje vprašanje, ki je povezano z mejami, so *migracije*. O njih ve Italija več kot Slovenija, saj se je problem začel z Lampeduso. Vzrokov za migracije je več: od smrtonosnih verskih in ideoloških spopadov; propadlih držav (*failed states*) južno in jugovzhodno od Evrope; kriminalnih skupin, ki zavajajo nevedne ljudi; do vzdrževanja nevednosti in zgrešenih (tupatam tudi precej točnih) predstav

o *Evropi izobilja*... Seveda je treba ločevati med zakonitimi migracijami, kot so na eni strani migracije znotraj EU (t.i. *svobodni pretok ljudi* in npr. zaposlovanje vzhodnih Evropejcev v Nemčiji in Veliki Britaniji), in na drugi strani množični naval iz Bližnjega vzhoda in severne Afrike (pa iz Irana, Afganistana) proti Balkanu oz. mejam EU. Precej dobro je urejeno tudi gostovanje Turkov in državljanov iz držav nekdanje Jugoslavije.

Upravljanje z migracijami Evropski uniji ne gre najbolje od rok. Prvič zato, ker preseljevanje ni vedno povezano s smrtno nevarnostjo, pred katero bežijo begunci, predvsem pa ni neposredno povezano z revščino; drugič zato, ker evropske investicije v državah izseljevanja ne bodo zalegle ali pa bodo celo pomagale avtoritarnim oblastem. Glavni problem so, kot rečeno *meje*, ki bi morale biti dosledno zavarovane.

In na koncu problem *širitve*. Evropska unija se utegne nekoč - ne glede na zadržanost bruseljskih oblastnikov in ne glede na frustracije voditeljev s področja nekdanje Jugoslavije - razširiti do ruskih meja. Odločitev o tem bo politična, kot so bile nekoč politične odločitve o Bolgariji, Cipru, Grčiji, Romuniji... Velika nevarnost so scenariji, ki predvidevajo delitev EU na države prve in države druge kategorije. (Države prve in druge kategorije so tudi v ZDA.)

Tej nevarnosti se bo mogoče izogniti le s spremembo sistema EU, npr. z *evropsko ustavo*, ki bo pokrbela, da bo EU močna in nepopustljiva navzven, navznoter pa svobodna in raznolika. Leta 2003 je bil narejen dober poskus s *Pogodbo o ustavi za Evropo*, vendar je propadel zaradi Francozov in Nizozemcev, Angleži pa niso "zamudili priložnosti, da bi molčali". Nova ustava bi seveda morala biti bolj radikalna. Po vsem tem pa ostaja odprto vprašanje odnosov med EU in Rusijo. Že leta 1992 je ruski zunanji minister za konferenco KVSE v Stockholmu pripravil dva govora: *pro-azijskega* in *pro-evropskega*. Trenutno si Rusi pišejo pripoved (narrative) o pro-azijski Rusiji, vendar bodo odločilne številke. Na neki način bo tudi EU zainteresirana za čim boljše odnose z Rusijo, ki lahko postane nekakšna pridružena ali kako drugače definirana članica EU.

IV. (29. okt. 2018)

1. Številke in letnice: 100 let od SHS, konca I. svetovne vojne in združitve Slovencev in Hrvatov s Srbi.
2. Velik del tega stoletja so Slovenci preživeli v okviru jugoslovanske povezave, 45 let v komunizmu.
3. Slovenija danes uresničuje svoje nacionalne (in zunanje-politične) interese v 2 povezavah: EU in Nato.
4. EU ima 3 probleme, povezane z mejami: migracije, Schengen in širitev.
5. Francoski predsednik Macron je izjavil, da bi EU potrebovala skupno vojaško organizacijo, ki bi se lahko uprla Kitajski, Rusiji in ZDA.
6. Ameriški predsednik Trump je odgovoril, naj EU rajši poravna račune za Nato.

Ameriški predsednik (ki je *à propos* poročen s Slovenko in približno enako star, kot je bil ob začetku predsednikovanja star Ronald Reagan; sicer pa je vrstnik Billa in Hillary Clinton, Georgea W. Busha in - *à propos* - pisca teh vrstic) je že v predvolilni kampanji leta 2016 napovedal, da bo dajal prednost ameriškim interesom pred interesi drugih držav. Ali lahko kandidat za predsednika sploh reče kaj drugega kot to, da ima zanj njegova država prednost pred drugimi (*America first*)? Če zanemarimo različne retorične podrobnosti, je treba priznati, da je Trump upravičeno kritiziral evropske zaveznike (med katerimi je tudi Slovenija), da varčujejo pri izdatkih za obrambo na račun ameriške širokogrudnosti; glede mehiško-ameriške meje pa se je odzval na podoben način, kot so se - glede migrantov, ki oblegajo Evropsko unijo - odzivali evropski predsedniki z izjemo Angele Merkel. Donald Trump predstavlja državo, ki je po eni strani v 20. stoletju večkrat reševala Evropo pred totalitarizmi oz. pred propadom, po drugi strani pa gradila svojo kulturo na evropskih tradicijah, predvsem seveda britanskih. Če pomislimo na ameriško pritrdilno stališče do združitve Nemčij, do prodora Evropske unije (in Nata) proti Vzhodu, predvsem pa na podporo neodvisnosti Slovenije in ureditve Balkana, moramo biti nad ZDA navdušeni. Mimogrede: zadrego z italijanskim vetom pridruženemu članstvu Slovenije v EU so leta 1996 pomagali rešiti Američani. In še: ko bi Evropejci leta 2008 na natovskem vrhu v Bukarešti poslušali Američane, ki so spodbujali vključevanje Gruzije in Ukrajine, morda tam ne bi bilo ruskih posegov. Morda bi rešili načelo samoodločbe narodov pred njegovo - leta 1938 pri Sudetih uvedeno in leta 2014 pri Krimu ponovljeno - izkrivljeno različico?

Zadnja leta se je v slovenskih diplomatskih (in mnogih drugih) krogih razširilo stališče, da Slovenci bolj kot sodelovanje in zaveznitvo z ZDA potrebujemo sodelovanje in - nekakšno neformalno in prikrito - zaveznitvo z Rusijo. O Rusiji ni treba reči nič dokončnega: v času jugoslovanske krize se je odrekla Miloševića in se približala Evropi, Slovenijo pa je priznala dva meseca pred ZDA. Model slovenskega sodelovanja z Rusijo in ZDA je pomenilo srečanje Busha in Putina na Brdu leta 2001. Rusija ima morda v zvezi s Slovenijo kakšne skrite interese, vendar ni naša nasprotnica. V nekaterih pogledih bi lahko bila celo zgled, recimo pri spoštovanju nacionalnih cerkvenih ustanov in avtoritet. (V Sloveniji še vedno delujejo ostanki nekdanjega sovjetskega in stalinističnega odnosa do Cerkve, ki se je kazal v zapiranju cerkva, v spreminjanju njihove namembnosti itn. Mimogrede: ljubljansko cerkev Svetega Jožefa so po II. svetovni vojni spremenili v filmski studio.) Evropska unija - posebej po brexitu in zaradi pomanjkanja politične volje - nima veliko vpliva na prihodnji razvoj Rusije, ki bo (morda prepozno) ugotovila, da so ji Evropejci vseeno bližji kot Kitajci; predvsem pa v EU - kljub previdnim ugotovitvam o njenem staranju - še ni dozorel razmislek o morebitnih demografskih rešitvah s pomočjo vzhodnoevropskega - čeprav pravoslavnega - slovanskega "bazena". Morda je "človeški" faktor še važnejši od energetskega, na katerega stavi predvsem Nemčija. Vsekakor je - ob določenih pogojih - slovanski bazen na Vzhodu večini članic EU bližji od muslimanskega bazena v Iranu, Afganistanu in Pakistanu.

Slovenci smo po koncu hladne vojne, ne toliko zaradi načrta o samostojnosti kot zaradi - vsaj zunanjega vtisa - brezšivnega prehoda v demokracijo, pridobili veliko prijateljev. Če izvezemo kratkotrajno Berlusconijevo kaprico iz leta 1994, ki je bila povezana z nezaceljenimi ranami iz časov italijanskega eksodusa iz komunistične Jugoslavije leta 1954 in s težavami razdelitve italijanske manjšine na dve državi, so nas večinoma imeli za "najboljšo učenko v raredu" in so nas - kljub jugoslovanski krizi - relativno hitro sprejeli v EU in NATO. Slovenski demokratični zastoji - o katerih bo govor v nadaljevanju - po vsem videzu zbujajo pomisleke in dvome, vendar zaenkrat po zaslugi kljub vsemu zanesljivih evropskih in atlantskih povezav ne izzivajo alarmov. Po letu 2008 Slovenija v očeh mednarodne javnosti izgublja del svoje privlačnosti, postaja neopazna in nezanimiva. Ob vsem tem seveda velja znana in duhovita domislica poznavalca slovenskih razmer Dušana Pirjevca, da je od tistega, kar z nami počno tujci, bolj važno tisto, kar Slovenci počnemo sami s sabo.

Za Evropo in še posebej za Slovence je najbolj pomembna Evropska unija. Članstvo v EU, skupna evropska valuta in schengenski sistem predstavljajo najboljšo rešitev v slovenski zgodovini, zato bi se morali z EU ukvarjati mnogo resneje, kot se z njo ukvarjajo naše formalno pristojne ustanove.

Glavni problem EU je njen razkroj, ki se po eni strani kaže z *brexitom*, po drugi z neučinkovitostjo in zmedenostjo ravnanja v zvezi z migracijami; na koncu pa z razdeljevanjem članstva na različne kategorije, skupine oz. - kot jim rečejo - različne hitrosti. Tu je najbrž odveč govoriti o nedoslednostih in protislovjih, ki jih - npr. v zvezi s širitvijo EU - povzroča predsednik Evropske komisije Juncker. Nedosledno in protislovno ravnanje vodstva EU je pripeljalo do nastanka različnih pobud in formatov, v katerih in okrog katerih se zbirajo države, ki imajo posebne "nacionalne interese". Najbolj bode v oči sestanek Erdogana, Macrona, Merklove in Putina o Siriji 27. oktobra v Istanbulu. Toda takšno selektivno sestajanje se ni zgodilo prvič. 11. februarja 2015 so se v Minsku o prihodnosti Ukrajine pogajali francoski predsednik Hollande, nemška kanclerka Merklova, ukrajinski predsednik Porošenko in ruski Putin. Nemci so že leta 2014 v Berlinu (skupaj z Avstrijci, Britanci, Francozi, Hrvati, Italijani, Poljaki in Slovenci) začeli t.i. *Berlinski proces* z balkanskimi državami, sicer pa obstajata še znameniti *francosko-nemški vlak* in npr. *Weimarski trikotnik*, ki vsebuje Francijo, Nemčijo in Poljsko. Nekoč je seveda obstajal *direktorij*, ki je vseboval Francijo, Nemčijo in Veliko Britanijo.

V zvezi s temi dogodki in formati je seveda odveč in nesmiselno ponavljati, da uradna slovenska zunanja politika o njih nima bogvekakoli jasnih stališč in da so strokovne analize o njih - če sploh obstajajo - po vsem videzu pomanjkljive. Slovenska zunanja politika se je - kot rečeno - po letu 2008 nekritično in množično preusmerila k Rusiji, najbolj pa se je z glavo zaletavala v hrvaški zid. Proizvajala je izjave in resolucije o "občih mestih", med njimi o nujnosti priznanja Palestine, o izprijenosti madžarske in poljske politike, o desničarstvu, populizmu in celo o fašizmu, sredi katerega je Slovenija kot nekakšen svetilnik napredne in - če je le mogoče - socialistične politike. Ob tem ne bi smeli zamolčati medijske spremljave, ki vse od leta 2015 opravičuje in zagovarja - v glavnem ilegalno - preseljevanje nesrečnih množic iz Azije, Bližnjega vzhoda in Afrike v Evropo. Sprva so bili *begunci*, nato *migranti*, danes pa se večinoma imenujejo *prebežniki*.

Na poseben način se omenjenih pojavov in dogodkov loteva intervju Janeza Markeša s Tomažem Mastnakom (*Delo*, 27. oktobra 2018). Če spregledamo izjave o aktualnem porazu (neo)liberalizma, o hladni vojni kot "antikomunistični križarski vojni", o OZN kot prizorišču, na katerem nastopajo vojni hujskači in kjer se smeji ameriškemu predsedniku; o kolonialnem položaju južnih članic EU, o predsedniku Macronu, ki napada človekove pravice in si ne zasluži zaupanja Francozov; o Evropi, ki se bo demokratizirala, ko se bo osamosvojila od ameriških debat... je resne zavrnitve vredna predvsem Mastnakova ugotovitev, ki se glasi:

Nacistični model oblasti in artikulacija odnosa med ekonomskimi in političnimi interesi sta zelo podobna ameriškemu. Na temeljni ravni, kako se oblikuje oblast, gre za isto transformacijo...

Ko bi Slovenija v Evropi želela narediti vtis, da se resno ukvarja z zunanjo politiko, bi se seveda morala oddaljiti od aktualne politike (predvsem ministrov Erjavca in Cerarja), ki jo na svoj način ilustrira tudi omenjeni intervju, in na ustrezni ravni zastaviti nekaj temeljnih evropskih vprašanj. Predstavnik Slovenije v Evropskem svetu bi moral zahtevati razpravo o evropski zunanji politiki, o pomenu in vlogi t.i. evropske zunanje ministrice in evropske diplomacije sploh. Razkroj Evropske unije bi bilo mogoče zaustaviti le z najostrejšo kritiko selektivnih zunanjepolitičnih nastopov posameznih evropskih državnikov. Ali ne bi moral z Erdoganom in Putinom - namesto dveh predsednikov dveh sicer pomembnih držav - razpravljati predsednik Evropske unije? (Žal - podobno kot je nekoč pripomnil že Kissinger - niti ne vemo, kdo bi bil tak predsednik.) Ali ne bi moral Evropski svet - če je že zanemaril interpretacijo samoodločbe, ki je bila uporabljena pri priključevanju Krima - poglobljeno razpravljati o samoodločbi Kurdov? O samoodločbi Katalonije?

Slovenski predstavnik bi moral Evropskemu svetu predstaviti načrt reforme EU, s katero bi bilo mogoče zaustaviti njen razkroj, končati sedanjo in preprečiti prihodnjo zmešnjavo. Evropska unija bi

se morala po najkrajšem postopku spremeniti v navzven trdne, znotraj pa demokratične *Združene države* - ali nemara *Združene narode Evrope*. Evropska unija bi morala po brexitu nadaljevati in skleniti razpravo, ki se je začela na Evropski konvenciji leta 2002 in ki sta jo spodkopali Francija in Nizozemska. V Sloveniji obstaja načrt evropske ustave, ki se imenuje *Ljubljanska pobuda*. Podpira ga predsednik republike, vlada in MZZ pa se delata, kot da ga ni.

V. Emigranti (9. nov. 2018)

V teh dneh - predvsem zmagovalci - praznujejo konec prve svetovne vojne (11. novembra 1918). Slovenci se konca vojne spominjamo z veseljem, čeprav so nas v njej postavili na napačno stran. Po tej vojni smo izgubili velik del svojega etničnega ozemlja, predvsem Trst, za katerega so mnogi upali, da ga bodo vrnilo Slovincem po drugi svetovni vojni.

Vojne proizvajajo begunce in izseljence/emigrante. Po koncu prve svetovne vojne so se mnogi Primorci preselili v Jugoslavijo, po drugi svetovni vojni so mnogi Jugoslovani bežali v Avstrijo, se izseljevali v Argentino, Ameriko, tudi v Italijo. Nekateri so se morali vrniti in so jih jugoslovanske oblasti pobile.

Nekdanji (in pokojni) urednik *Dela* Slavko Fras mi je nekoč - tega bo štirideset let - v nekem prispevku uporabljeno besedo *izseljenec* popravil v *emigrant*. Pojasnil mi je, da je za osebo, ki jo imenujem v svojem prispevku in ki naj bi bila sovražnik socializma in Jugoslavije, bolj primerna oznaka emigrant. Novinarska, seveda tudi interna partijska poročila so zaničevala *emigrantske organizacije*, *emigrantske manifestacije* in npr. *emigrantsko literaturo*; nasploh pa se je govorilo o *sovražni emigraciji*. Jugoslovanske oblasti, tajni agenti, diplomati, dopisniki... so se bojevali zoper slovensko emigracijo, ji podtikali različne škandale in celo atentate. Jugoslovanski (in slovenski) tajni agenti so, če je bilo potrebno, nekatere emigrante celo spravili s sveta. Slovenska organizacija, ki je bila pristojna za te stvari, se je imenovala *Izseljenska matica*, za katero je bilo znano, da je povezana s tajno politično policijo, torej z *Udbo*. Razlikovanje med dobrimi izseljenci in slabimi emigranti je bilo rezultat državne politike in udbovske miselnosti.

V teh dneh pred devetindvajsetimi leti so Nemci porušili *Berlinski zid*, ki je bil zgrajen leta 1961, da bi zaježili tok beguncev/izseljencev iz "Nemške demokratične (!) republike" v kapitalistično Zvezno republiko Nemčijo. Angela Merkel ni pobegnila iz Vzhoda na Zahod, ampak se je - v središče nemške politike - preselila, ko je prišlo do združitve leta 1990.

Ti dogodki in primeri predstavljajo dober model za razlago aktualnih migracij, beguncev, azilantov in povezanih pojavov. Beguncev in selitev, kolikor hočete. Zaenkrat nimamo dokončnega odgovora na vprašanje, zakaj je Angela Merkel povabila v Nemčijo milijon beguncev oz. izseljencev, gotovo pa je na njeno razmišljanje vplivala njena nemška izkušnja, predvsem politika Zahodne Nemčije, ki je po drugi svetovni vojni Nemce iz Vzhoda sprejemala z enako velikodušnostjo, kot je kraljevina SHS po prvi vojni sprejemala Slovence iz Primorske, ki si jo je bila prilastila Italija. Seveda je šlo v obeh primerih za združevanje članov istega naroda. Ni mogoče zanesljivo ugotoviti, koliko so na dobrodošlico Merklove vplivali evropski demografski problemi in vključevanje priseljencev v nemško gospodarstvo; delni odgovor pa je mogoče najti v kanclerkinem nasprotovanju sistemu "multikulti", ki se je razvil med turškimi priseljenci: Nemci spodbujajo integracijo priseljencev v večinsko nemško kulturo.

Naj bo tako ali drugače in naj Evropejci še tako omahujejo glede migrantov: gre za - pravilen ali napačen, večinoma pomanjkljiv - pogled Nemcev, Slovencev oz. Evropejcev. Vse, kar je bilo

povedano, velja za ukrepe in dileme držav oz. narodov, ki so tarča priseljevanja. To niso pogledi fašistične Italije po prvi svetovni vojni ali komunistične Nemčije po drugi svetovni vojni, ampak pogledi zahodnih demokratičnih sistemov - po koncu hladne vojne.

Pred kratkim sta v slovenski javnosti zaokrožila dokument OZN z naslovom *Globalni dogovor o migracijah* in panična dilema: naj Slovenija "podpiše" *Marakeško deklaracijo* ali ne. Marakeška deklaracija je že podpisana in je nekaj drugega kot Globalni dogovor - *Global Compact on Migrations*, ki naj bi ga poleg ZDA zapuščale nekatere evropske države, kot so Avstrija, Češka, Hrvaška ali Madžarska. Kaj prinaša Globalni dogovor? Gre za 23 "ciljev varnega, urejenega in rednega preseljevanja":

Potrebni so točni in urejeni podatki o istovetnosti migrantov in njihovih razlogih za beg oz. izselitev. Treba je nuditi in prilagajati poti preseljevanja. Omogočiti je treba pošteno in etično zaposlovanje, zavarovati pogoje za spodobno delo. Treba je ugotavljati in zmanjševati ranljivost pri migracijah. Reševati življenja in usklajevati napore v zvezi s pogrešanimi migranti. Okrepiti mednarodni odziv na tihotapljenje migrantov. Bojevati se proti trgovini z ljudmi, jo onemogočiti in izkoreniniti. Z mejami je treba upravljati na celovit, varen in koordiniran način. Okrepiti zanesljivost in predvidljivost pri migracijskih postopkih, pri ustreznem pregledovanju, ocenjevanju in napotitvah. Pridržanje sme biti le skrajno sredstvo, treba si je prizadevati za alternative. Povečati konzularno zaščito, pomoč in sodelovanje ves čas migracijskega cikla. Migrantom je treba omogočiti dostop do temeljnih storitev. Migrante in družbe usposobiti za popolno vključitev in družbeno kohezijo. Odpraviti je treba vse oblike diskriminacije in - da bi preoblikovali dojemanje migracij - uveljavljati na dejstvih utemeljeno javno razpravo. Investirati v razvoj znanja, omogočiti priznavanje kvalifikacij in sposobnosti. Ustvariti pogoje, da bodo migranti in diaspore najboljše prispevali k vzdržnemu razvoju vseh dežel. Uveljavljati hitrejši, varnejši in cenejši prenos nakazil, in spodbujati finančno vključevanje migrantov. Sodelovati pri omogočanju varne in dostojne vrnitve in ponovnega sprejema kot tudi vzdržne reintegracije. Postaviti mehanizme za prenos pravic glede socialnega zavarovanja in doseženih koristi. Okrepiti mednarodno sodelovanje in globalno partnerstvo za varno, urejeno in redno preseljevanje.

V polemичnih razpravah je bilo slišati argument, da dokument (ki v celoti obsega več kot trideset strani) ne razločuje med zakonitimi in nezakonitimi migracijami. V vsakem primeru se je treba zavedati, da je v *Organizaciji združenih narodov* več držav, ki migracije proizvajajo in manj takšnih, ki naj bi migrante sprejemale in reševale. Pri razlagi migracij se je treba spomniti znamenitega Pascalovega izreka: *Kar je res tostran Pirenejev, ni res onstran Pirenejev*. Ni vseeno, ali migracije razlagata komunistični državi, kot sta bili Vzhodna Nemčija in Jugoslavija, ali države, ki begunce sprejemajo. Globalni dogovor o migracijah se nagiba k razumevanju, ki izvira iz držav, iz katerih migranti odhajajo.

Ceterum censeo: Evropska unija (navsezadnje podobno kot ZDA) potrebuje svoj lasten pravilnik o migracijah. Ta pravilnik mora izhajati iz interesov držav oz. EU, kamor so migranti namenjeni. Da države, od koder prihajajo, potrebujejo čim boljše deklaracije in dokumente, je tudi jasno, vendar njihovi interesi niso povsem identični z evropskimi (ali ameriškimi).

VI. (Narodnoosvobodilni boj je končan, Prispevek k pobudi za katedralo svobode, 19. nov. 2018)

1. Svoboda in novost

Svoboda se je pojavljala v sporočilih ameriške, francoske, marčne in oktobrske revolucije, propagirali so jo *svobodnjaki* oz. *liberalci*, ki so si prizadevali za odpravo političnih in kulturnih (npr. narodnostnih in verskih) predsodkov, cenzure; *liberalna demokracija* je najpogostejše ime modernih/zahodnih političnih sistemov. Pri Slovencih se je *svobodnjaštvo* pojavilo sredi devetnajstega stoletja, njegovi privrženci so se želeli otresti - predvsem kulturne/jezikovne - nemške nadrejenosti⁵⁴, zato so se imenovali tudi *narodnjaki*. Na prav poseben način so svobodo, npr. z geslom *Smrt fašizmu, svoboda narodu!* razlagali komunisti. Ustava Republike Slovenije (1991) govori o *svoboščinah* (tj. posebnih pravicah oz. ugodnostih) v povezavi s človekovimi pravicami, sicer varuje *osebno svobodo, svobodo gibanja, izražanja, vesti, dela, znanosti in umetnosti, sindikalno svobodo...*

V najnovejšem času so se razlage svobode zapletle. Nekateri politični voditelji, ki sicer prisegajo na svobodo, srdito ugovarjajo liberalizmu in še posebej *neoliberalizmu*. V političnih in družboslovnih razpravah se uveljavlja pojem *neliberalnosti* (*nestrpnosti*) oz. *neliberalnih demokracij* (*illiberal democracies*). Neliberalnost je pogosto sinonim za neo-liberalizem.

Biti svoboden pomeni tvegati odmik od obstoječih pravil, spodbuditi ali storiti nekaj *novega*. V Sloveniji je nekoč izhajala revija *Novi svet* (1946-1953), v petdesetih in šestdesetih se je pojavil *novi roman* (*Nouveau roman*), v šestdesetih in sedemdesetih se je pojavila *Nova levica* (*New Left*); v sedemdesetih je prišla *nova zgodovina* (*Nouvelle histoire*). Slovenska pomlad se je začela z *Novo revijo* in se nadaljevala s številnimi novostmi, predvsem z *ново državo*. Potem so nastale še *Nova Slovenija*, *Nova univerza* in *Nova televizija*. Sledi *Nova pobuda*.

2. Narod, nacija, država

Težko bi ugovarjali ugotovitvi, da je bil - po vojaškem spopadu z *Jugoslovansko ljudsko armado* *poleti* leta 1991 - konec tega leta oz. v prvem polletju leta 1992 z ustavo in mednarodnim priznanjem sklenjen proces oblikovanja samostojne in neodvisne slovenske države. Takšen izid je leta 1987 napovedala 57. številka Nove revije, v kateri so bili objavljeni *Prispevki za slovenski nacionalni program*. Ni šlo za "narodni", ampak za "nacionalni" program, torej za pobudo, da se "Socialistična republika Slovenija" (ki je bila sestavni del jugoslovanske države in se je v začetku imenovala "ljudska republika") v skladu s pravico naroda do samoodločbe preobrazi v samostojno slovensko državo. V slovenščini se je uveljavila raba, da *nacija* pomeni *narod*, ki ima svojo *državo*. Z vstopom v Organizacijo združenih narodov (22. maja 1992) je postala Slovenija država kot druge; nato se je kot samostojna in neodvisna država vključila v mednarodne povezave, kot so OVSE, NATO, EU in OECD. Zgodila se je velika stvar, prišlo je do velikanske *spremembe* (novosti, diskontinuitete). Sestavni deli držav, kot so dežele, regije, republike..., lahko imajo mnoge ustanove, npr. republiške skupščine, izvršne svete, ministrstva, sekretariate in komiteje, ki - čeprav so podrejene centralnim ustanovam - spominjajo na državne ustanove. Vendar v nobenem primeru nimajo svoje *vojske in diplomacije*. Nova država je morala svojo vojsko in diplomacijo šele ustanoviti.⁵⁵

⁵⁴ France Prešeren je denimo opozoril: *Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande die Herrinnen und Herren, die befehlen, Slowenisch die, so von dem Dienerstande* (Pri nas praviloma govorijo nemško gospe in gospodje, ki ukazujejo, slovensko pa bolj tisti iz služabniškega stanu).

⁵⁵ O izvoru in značaju slovenske vojske se je v zadnjem času, recimo v zvezi s proslavljanjem *Teritorialne obrambe*, razvnela zanimiva razprava. Čeprav je jasno, da je bila *Teritorialna obramba socialistične republike Slovenije (TO SRS)* - ustanovljena leta 1968 - ustanova jugoslovanskega komunističnega sistema in da je v novi državi nastala nova *Teritorialna obramba Republike Slovenije (TO RS)*, se množijo trditve, da je nova organizacija nekakšno brezšivno nadaljevanje stare, kar bi pomenilo, da je bila slovenska vojska tako rekoč ustanovljena leta 1968. Razprava se prenaša

Pred letom 1991 so bili slovenski vojaki v službi avstrijske, francoske (Ilirske province), avstro-ogrske, jugoslovanske, med II. svetovno vojno deloma italijanske ali nemške vojske. Kar zadeva *Maistrove borce, so bili, čeprav je bila država SHS kratkega diha, zametek slovenske državne vojske. O narodno-osvobodilnem boju* ali npr. o *Osvobodilni fronti slovenskega naroda* že spet lahko rečemo marsikaj, vse pa kaže, da se je v njunem okviru kljub nekaterim političnim posebnostim razvijala narodna vojska, vendar je bila leta 1945 ukinjena. Posebno vprašanje predstavlja medvojna jugoslovanska državna (četniška) vojska, ki je bila povezana z londonsko emigrantsko vlado, o kateri pogosto govorimo kot izdajalski, v resnici pa je bila povezana z zavezniki, tj. z Britanci.

3. Kontinuiteta, diskontinuiteta

Glavno vprašanje pa je vprašanje kontinuitete in diskontinuitete, ki ga nekateri avtorji, npr. upokojeni general Alojz Šteiner⁵⁶, postavljajo v zvezi s kontinuiteto nemške države in njene vojske. Omenjeni pisec pravi, da je Nemčija pri sklicevanju na kontinuiteto izjema. Stvar je delikatna in zapletena. Nemčija je bila zaradi zločinov v drugi svetovni vojni kaznovana z razdelitvijo na ZRN in NDR. Zahodna Nemčija je dosegla spravo s Francozi in drugimi zahodnimi zavezniki v Natu, sicer pa so ji v ustavo zapisali nekatere omejitve pri delovanju vojske zunaj državnih meja. Na Vzhodu je bilo drugače, saj med totalitarnim sistemom, ki so ga bili Nemci vajeni v času Hitlerja, in stalinizmom, ni bilo tako velike razlike, kot je bila razlika med nacizmom in evropsko demokracijo na Zahodu. Iz tega bi lahko sklepali, da je Zahodna Nemčija pretrgala s kontinuiteto nacistične Nemčije, medtem ko je pri Vzhodni Nemčiji stvar nekoliko drugačna, kar nas pripelje v bližino domneve, da tam pretrganja oz. diskontinuitete ni bilo oz. da je Vzhodna (socialistična) Nemčija ohranila kontinuiteto z nekdanjim Hitlerjevim režimom.

V ozadju tega premišljevanja o kontinuiteti in diskontinuiteti je vprašanje *svobode* oz. vprašanje, ali so se vzhodni Nemci po drugi svetovni vojni *osvobodili*, ali so nemara nadaljevali bolj ali manj po starem? Američani tiste posameznike (disidente) in skupine, ki so se v hladni vojni bojevali zoper komunistični režim, imenujejo *freedom fighters* (borce za svobodo), kar glede na omejitve, kot je bil

tudi na vprašanje začetka slovenske državnosti, ki ga najbolj pogumni zagovorniki kontinuitete postavljajo v leto 1945. Eden takšnih zagovornikov je nedavno povedal:

“V svetu poznajo delitev na državno vojsko in nacionalno vojsko. Mi imamo državno vojsko od 26. junija 1991. Mednarodno so jo priznali leto dni pozneje. Nacionalna vojska pa ima daljše korenine. Ni razloga, da bi se nacionalne vojske sramovali. Vojske kot tradicionalistične strukture so na svoje zgodovinske korenine celo ponosne. Izjema je, recimo, sodobna Nemčija, ki se zaradi razumljivih razlogov ne more in sme sklicevati na vojaško tradicijo. Ponavljam: Maistrovi borci so imeli elemente nacionalne vojske, čeprav niso bili državna vojska. NOB je imela elemente nacionalne vojske. In TO je imela elemente nacionalne vojske.”

Avtor navedenega teksta je najprej zapletel in zamešal stvari z ločevanjem državne in nacionalne vojske. Večina zahodnih jezikov ne razločuje med državnim in nacionalnim. “Nacionalne” ustanove so - npr. v ZDA - celo vsedržavne, federalne ustanove, medtem ko je *National Guard* (ki jo prevajamo kot narodno gardo) rezervna vojaška sila, ki je hkrati podrejena zvezni administraciji in posameznim ameriškim državam. Torej je nacionalna vojska isto kot državna vojska in med njima ni delitve. Ko je - v navedeni izjavi - govor o “nacionalni vojski”, to lahko pomeni samo narodno vojsko. Danes lahko za nazaj rečemo karkoli, toda leta 1968 nikomur ni padlo na pamet, da bi teritorialno obrambo imenoval narodno vojsko. Ko v Jugoslaviji vojska ne bi bila sveta in nedotakljiva organizacija, bi imeli Slovenci z njo nekaj jezikovnih težav, ker srbohrvaški *narod* v slovenščini pomeni *ljudstvo* in se je torej *Jugoslovanska narodna armija (JNA)* prevajala z *Jugoslovansko ljudsko armado (JLA)*. Ta jezikovna drobnarija je omogočala vse mogoče špekulacije in nesporazume. Titova Jugoslavija je načrtno zatirala narodnostni vidik svoje večnarodne vojske, v kateri so uporabljali jezik srbskega oz. hrvaškega naroda.

Slovenska narodna vojska bi lahko bila vojska slovenskega naroda, vendar je bilo nekaj težav tudi s tem, saj je slovenski narod v zasilni obliki obstajal šele od 19. stoletja in je bil razpršen na različne dežele.

⁵⁶ Glej Ali Žerdin, “Ko se kregamo, se kregamo o senci”, *Delo-SP*, 17. novembra 2018.

Berlinski zid, ni neupravičeno. Če je mogoče za evropski Zahod - vključno z ZRN - reči, da so ga zavezniki leta 1945 *osvobodili* (pomislimo na koncentracijska taborišča), česa takšnega ni mogoče brezrezervno zagovarjati pri NDR in drugih socialističnih državah. Zanje so bili značilni poboji, montirani procesi, nova koncentracijska taborišča, privilegiji novega razreda itn. O tem se seveda ni smelo svobodno govoriti, kaj šele pisati. Na Slovenskem so zagovorniki človekovih pravic in državljanskih svoboščin (Izidor Cankar, Boris Furlan, Edvard Kocbek, Črtomir Nagode, Dušan Pirjevec, Jože Pučnik, Ljubo Sirc...) živeli smrtno nevarno življenje.

Vprašanje je, kaj je v resnici pomenila ustanovitev Teritorialne obrambe leta 1968. Šestdeseta leta, ki so prinesla napredovanje Borisa Kraigherja (gospodarska reforma 1965) in odstavitev Rankovića (1966), so pomenila sprostitve, vendar tudi napoved, da bo sproščanje kratkotrajno. Na beograjske ulice je vkorakala revolucionarna mladina s portreti Engelsa, Lenina, Marxa in Tita, nakar se je ta v družbi s Stanetom Dolancem lotil pisanja znamenitega Pisma članstvu ZKJ (1972). Takrat je bila dokončno zapečaten usoda Dabčević-Kučarjeve, Kavčiča, Nikežića, Perovićeve in Tripala. Podobno, kot je bila izmišljena teorija o agresiji na Jugoslavijo iz Zahoda, je bila izmišljena tudi zgodba o sovjetski agresiji z Vzhoda. V obeh primerih je šlo za utrjevanje Titove in partijske oblasti. Ustanovitev Teritorialne obrambe leta 1968 je - podobno, kot je samoupravljanje pomenilo motiviranje množic, prežemanje družbe s politiko in videz demokracije - pomenila *militarizacijo Jugoslavije*. Koncept "splošnega ljudskega odpora" je vse državljane postavil pod vojaško komando. Kot je samoupravljanje ustvarjalo vtis, da vsi državljani o nečem odločajo, je teritorialna obramba ustvarjala vtis, da je Jugoslavija nepremagljiva. Resnica se je pokazala v letih jugoslovanske krize. Vojska je ni preprečila, ampak jo je ustvarila.

Prvi pravi osvobodilni program je teritorialna obramba dobila z novo vlado in s plebiscitom. Vojaki so po vsem videzu presodili, da se - v nasprotju z dolgočasnim postavljanjem in posedanjem na vojaških vajah - splača bojevati za samostojno državo. To je bil pravi prelom in s tem prelomom se pravzaprav začela slovenska (državna, nacionalna) vojska.

Gre, kot smo rekli, za svobodo. Svoboda ni prišla s pojavom železne zaves in postavitvijo Berlinskega zidu, ampak z njegovim padcem, s koncem hladne vojne. Z neverjetno naglico je osvajala nekdanje socialistične države, dokler se ni ustavila pri Gruziji in Ukrajini. Slovenci vključevanja v ta proces - po zaslugi *Demosa* - nismo zamudili. Med letoma 1990 in 1992 je bila pri nas in povsod v nekdanjih socialističnih državah (razen v Srbiji) vzpostavljena diskontinuiteta.

Konec hladne vojne je za zahodne države, tudi za Zahodno Nemčijo, pomenil preskus obstojnosti veljavnega reda, *nadaljevanje*, morda celo pospešek uspešnega gospodarskega, pravnega, kulturnega... sistema; za socialistične države, tudi za NDR in Slovenijo pa je pomenil prekinitev, *prelom*, novost in svobodo. Govorilo se je o Evropi, ki da je spet celotna in svobodna, Francis Fukuyama pa je leta 1992 celo objavil knjigo *Konec zgodovine*, v kateri ugotavlja, da liberalna demokracija (Popper bi rekel *odprta družba*) nima konkurence in da je večina političnih oz. gibanj za *samoodločbo*, za spoštovanje identitete in dostojanstva (boj za človekove pravice, feminizem, pravice homoseksualcev, istospolne poroke...) dosegla svoje cilje. Na neki način je konec hladne vojne tudi konec zgodovine v običajnem pomenu te besede. Zgodovinski bojevniki, npr. *komunisti in socialisti* so bili seveda zgroženi nad Fukuyamovo tezo; njihovi boji so se premaknili iz aktualnega prizorišča v zgodovino, zato se zdi upravičena domislica Žige Turka, da se bojujejo za *lepšo preteklost*. Vsaj v Evropi in v Ameriki je (narodno)osvobodilni boj končan. Katalonija je izjema, ki potrjuje pravilo.

4. Boj za zgodovino: 1945-1990-2015

Sredi vrveža in meteža bolj ali manj tehničnega preurejanja Evrope in Amerike po koncu hladne vojne so se oglasili veterani različnih vojn in privrženci razrednih bojev. Pravzaprav postajajo vse glasnejši,

njihovo glavno prizadevanje pa je usmerjeno zoper ugotovitev, da je leta 1990 (*Pariška listina za novo Evropo*) ali okrog tega datuma prišlo do bistvenega preloma/diskontinuitete. V Sloveniji se po začetnem zatišju v času osamosvajanja, vse glasneje oglašajo *nasprotniki preloma* in *zagovorniki nadaljevanja po starem*. Vse bolj odkrito si prizadevajo za *legitimizacijo poznega socializma*. Člani nekdanje komunistične nomenklature, njihovi prijatelji in sorodniki se vzpenjajo na vodilna mesta demokratične države, ki na ta način izgublja svoje prvotne značilnosti. Nekateri so se spreobrnili, vse več pa je takih, ki zagovarjajo preddemokratični sistem in brez strahu in brez sramu demonstrirajo svojo privrženost hladni vojni; prepevajo revolucionarne himne, razkazujejo komunistične simbole itn. To se praviloma dogaja ob proslavah zmagovalcev II. svetovne vojne, od koder je slišati, da je bila Slovenija svobodna država že v času hladne vojne in da se je prelom pri Slovencih zgodil leta 1945, enako kot v zahodnih državah, kar bi seveda pomenilo, da ni bil potreben noben nov oz. da je bil nepotreben še en prelom. Lahko bi rekli, da Slovenci niso dokončno prelomili z vrednotami komunistične revolucije, enopartijskega sistema, nacionalizacije zasebnega premoženja, s samoupravljanjem, bratstvom in enotnostjo... Z drugimi besedami, samoodločba in demokratične vrednote - vse pogostejše - predstavljajo le opombo pod črto k prelomnim vrednotam socializma, protifašizma itn. Revizija slovenske zunanje politike v korist sodelovanja z Rusijo in v škodo sodelovanja z ZDA; zavračanje sodelovanja s srednjeevropskimi državami in domislica, da je Slovenija svetilnik napredka v morju fašizma in populizma... vse to se lepo sklada s "filozofijo" prestavljanja preloma iz leta 1990 v leto 1945, z vse bolj nestrpnimi kritikami Nata in Evropske unije.

V tej zvezi si moramo postaviti nekaj kontrolnih vprašanj. Najbolj se je v zgodovinski spomin vtisnilo vprašanje zunanjepolitičnega ravnanja v kontekstu t.i. neuvrščene gibanja, tj. tesne povezave z avtoritarnimi in komunističnimi sistemi od Alžira, Etiopije, Gane, Gvineje, Kube in Libije do Saudove Arabije, Severne Koreje, Severnega Vietnama, Somalije, Sudana... Jugoslavija je imela izrazito oportunističen odnos do reformističnih gibanj na Madžarskem (1956) in v Češkoslovaški (1968), svojo pravo naravo pa je razkrila v zvezi s Hallsteinovo doktrino (1955-1970), ko se je na račun bratskih odnosov z Vzhodno Nemčijo odrekla odnosom z Zahodno Nemčijo.

Leta 2015 se je zagovornikom in upravičevalcem poznega socializma nasmehnila posebna "sreča": preko evropskih meja so - z blagoslovom Angele Merkel, po zaslugi trgovcev z ljudmi, nesposobnih in korumpiranih politikov severne Afrike, Bližnjega vzhoda in srednje Azije - vdrla *migranti*. Ob naporih, žrtvah, predvsem pa ob kaotičnem dogajanju v Grčiji, na Malti, v Italiji, Španiji in Turčiji so v Evropo prinesli novo upanje za levičarje. *Migracije so v očeh mnogih uvod v novo zgodovino po koncu hladne vojne in po koncu zgodovine*, kot ga je opisal Francis Fukuyama. Zagovorniki spoštovanja vrednih zunanjih meja EU, zakonitega in urejenega priseljevanja so postali fašisti, poleg njih pa so hvaležni nasprotniki levičarjev postale nove nacionalistične in populistične stranke.

5. Nova pobuda

Iz tukajšnjih opisov, opazk in domnev sledi, da mora v prihodnjih letih slovenska politika poleg notranje- dobiti tudi *zunanjepolitično razsežnost*. Politika, ki ne bi znala odgovoriti na omenjena zgodovinska vprašanja; ki se ne bi ukvarjala z vprašanji položaja Slovenije v Evropi in v mednarodnih odnosih, ne bi bila niti kvalitetna niti učinkovita. Ta politika mora biti usmerjena k novostim in spremembam, pri čemer mora biti dobro informirana in sposobna za ustvarjalno razmišljanje.

Ne glede na članstvo v EU in Natu, ki ju je treba dvigniti na ustrezno (finančno, kadrovsko, politično) raven, bi Slovenija morala prispevati k sprejemljivosti Rusije v Evropi in sprejemljivosti Evrope v Rusiji. Evropska unija ima tri probleme, ki se tičejo meja:

- migracije,
- schengenski sistem + obalna straža,

- širitev.

Namesto, da omahuje med pristopom k “marakeški deklaraciji” in izstopom iz nje, bi Slovenija morala izdelati *predlog evropskega pravilnika preseljevanja, financiranja in zaposlovanja tujcev*. Podpreti bi morala vstop Hrvaške v schengenski sistem in - če je potrebno - sodelovati pri njegovi postavitvi. Podpreti bi morala čim prejšnjo vključitev Zahodnega Balkana, Turčije, Gruzije in Ukrajine v Evropsko unijo. Te naloge so povezane in skladne z novo ureditvijo EU in z morebitno evropsko ustavo, pri čemer bi Slovenija lahko ponudila *Ljubljansko pobudo*, ki je sicer skladna s pogledi francoskega predsednika Macrona. Nova ureditev Evropske unije bi zahtevala reformo evrskega sistema v smeri davčnega poenotenja in ustanovitve *Evropske vojske*, ki bi predstavljala evropsko krilo Nata. Ime nove ureditve oz. usmeritve EU je *Združeni narodi Evrope*.

Te velike spremembe predpostavljajo rešitev štirih evropskih kriz:

- utemeljitev EU na vrednotah konca hladne vojne,
- legitimno, na neposrednih volitvah utemeljeno vodenje EU,
- razrešitev nesporazumov oz. koeksistenca treh evropskih skupin: severne (Nemčija, Finska, Švedska...), sredozemske (Francija, Italija, Španija...) in srednjeevropske (V4 + Slovenija + Hrvaška),
- stabilizacija/poenotenje finančnega sistema.

V slovenskem merilu je nujno potrebna *nova politična pobuda* za demokratičen in dostojen politični sistem, utemeljen na meritokraciji, podjetniški, akademski in medijski svobodi, prelomni vlogi slovenske osamosvojitve, na visoko kvalitetnem pravosodju, na moderni vojski in kvalificirani diplomaciji.